

S. Marci Euangelion, cum adnotationibus saluberrimis,

<https://hdl.handle.net/1874/452849>

**Dit boek hoort bij de Collectie Van Buchell
Huybert van Buchell (1513-1599)**

Meer informatie over de collectie is beschikbaar op:

<http://repertorium.library.uu.nl/node/2732>

Wegens onderzoek aan deze collectie is bij deze boeken ook de volledige buitenkant gescand. De hierna volgende scans zijn in volgorde waarop ze getoond worden:

- de rug van het boek
 - de kopsnede
 - de frontsnede
 - de staartsnede
 - het achterplat

**This book is part of the Van Buchell Collection
Huybert van Buchell (1513-1599)**

More information on this collection is available at:

<http://repertorium.library.uu.nl/node/2732>

Due to research concerning this collection the outside of these books has been scanned in full. The following scans are, in order of appearance:

- the spine
- the head edge
- the fore edge
- the bottom edge
- the back board

108

Pl. M N°. 14

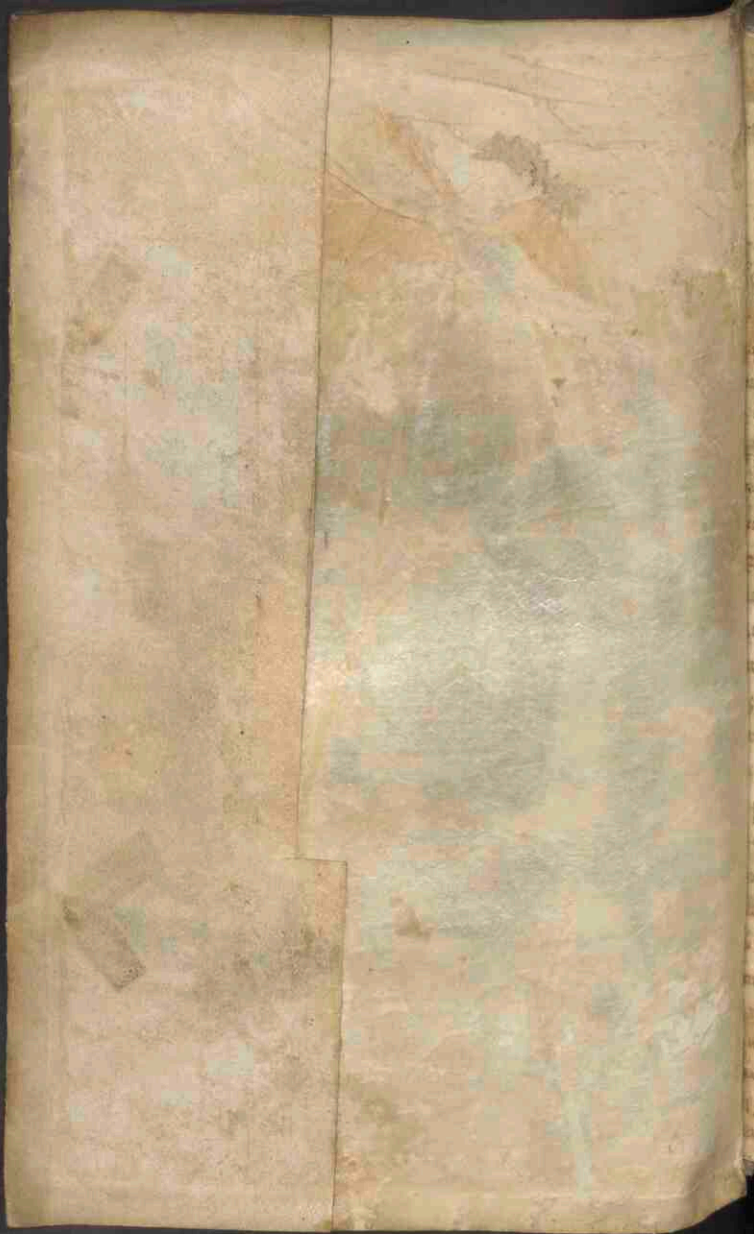

3 volumes in 10 1/2 3/4

PLM No. 74

Biblia et interpretes

Kl 100

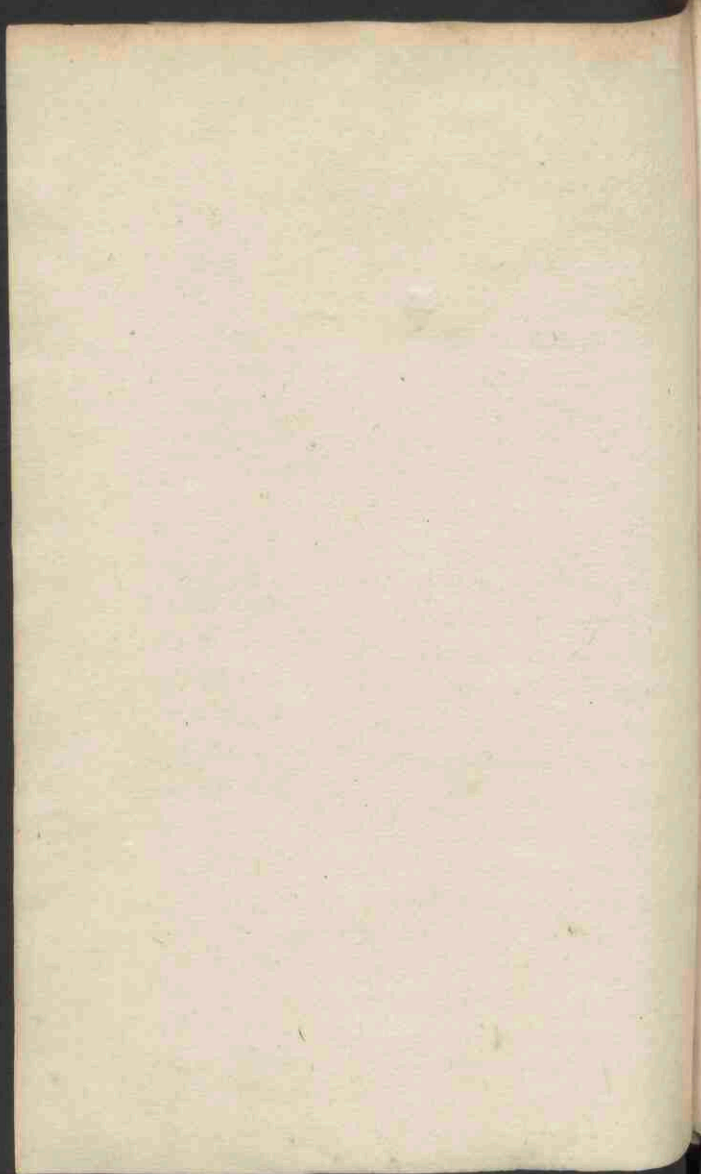
Octavo n. 130.

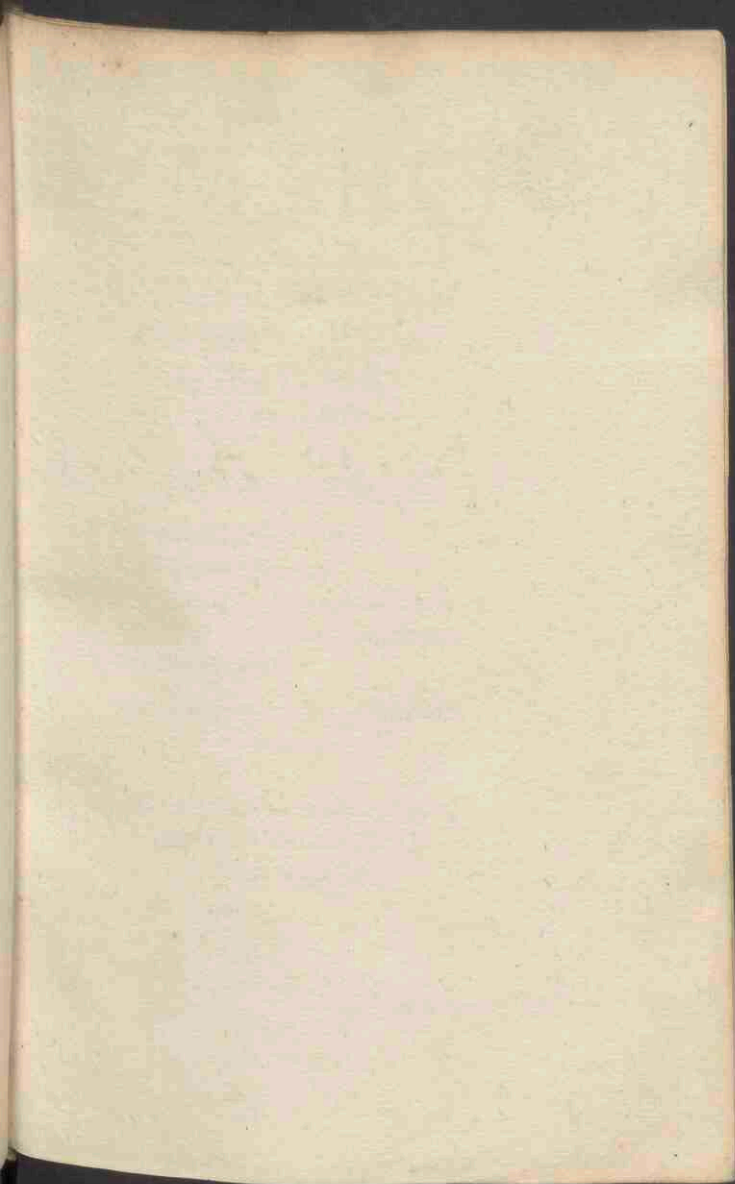
[Faint, mostly illegible Latin text, possibly representing a list of books or a table of contents, with some recognizable words like 'Sicut', 'et', 'in']

[Marginal note in a smaller script, possibly indicating a chapter or section reference, including the number '100']

Kast 108

Pl. ~~M~~ N°. 14

N. 10. A.

S MARCI

EVANGELION, CVM

ADNOTATIONIBVS SALV

BERRIMIS, CHRISTO

PHORI HEGEN

DORPHINI.

DEIVSDEM SCHOLIA //

- // IN {
- Epistolam Pauli ad Hebræos.
 - Epistolam Petri priorem.
 - Supplicium Christi secundum Mattheum.
 - Supplicium Christi secundum Iohannem.
 - Acta Apostolorum.

Omnia iam recens edita, ac diligenter
emendata.

Magaroe per Iohannem Secerium.

Anno M. D. XXVIII.

Mense Ianuario.

Donatione Hüb. à Bruchel.

IOHANNES

S E C E R I V S,

Candido Lectori Salutem.

L A M A T D I
uinus ille propheta Esai-
as, Habitātibus in umbra
mortis lux orta est. Quæ
nam est ea lux, præter
quàm illa de qua Iohannes
ait, Erat lux uera que illa
luminat omnem hominem uenientem in hunc mun-
dum, & in tenebris lucet? illa lux nimirum, quæ,
Verbum caro factum est. Et quæ nam est ea lux, ni-
si de qua Dauid canit, Lucerna pedibus meis Vera-
bum tuum? Christus ergo, qui est Verbum Dei, in
quem tota Scriptura, ceu in suum scopum, respicit,
lux est. Porro multa retro secula, pro dolor in cæ-
citatibus ignorantia Dei tenebris uiximus, & planè
in umbra mortis uersati sumus, ut nedū nō agnosce-
remus lucē, sed prorsum auersaremur, atq; extingue-
remus. Sic uero scelera nostra puniri oportuit, qui-
bus Christū & Euangelion eius nihil reputauimus.
Extincta erat pietas, Christus & Verbum è medio
sublata erant. Fides abolita erat, charitas algebat,
ne uestigiū

*ne uestigium quidem Christianismi reliquum appa-
rebat, undiq; ad auerna patebat aditus, quandoque
dem & in tenebris & in umbra mortis degebamus.
At ubi placuit patri misericordiarum Deo, accendit
lucernam, excitauit qui Euangelion regni nuncia-
rent, qui lucem nobis indicarent. Inter quos post
LUTHERVM sacrarum rerum principem uirū,
pleriq; lucent, ut stelle firmamenti lucidissimæ, in
quorum numero & CHRISTOPHORVS He-
gendorphinus uenit, qui Marcum, Hebræos &c.
christianis & pijs scholijs à sese adornata, nuper
ἐς τὸ ἰδίον ἐκ κεφαλῆς, quod aiunt, recognouit
& locupletauit, quæ tibi, studiose Lector, denuo
euolgamus, ut cumulatione inde fructum excipias.
Pro quibus omnibus immensis Dei beneficijs, ut gra-
ti sumus optandū & suspirandum nobis est. Proinde
VERBUM in toto orbe insonat. Lux in tene-
bris & umbra mortis degentibus orta est.*

Euangelion regni passim nuncia-

tur. Nostrum itaq; est precari

Opt. Deum, ne lux illapsa

unq̄ nobis deficiat.

Amen.

ANIMAD

VERTENDVM HOC IN

dice, per .A. priorem faciem . B. alte
ram significari .

CA

C aron uirga quid	169 . A
Abnegare semetipsum	148 . B
Abrogatio legis	2 . B . 11 . B . 163 . B . 203 . A
Abe! & Chayn quid designent	179 . A
Abrahae fides	181 . A
Absolutio prinata necessaria	24 . A
Adorare quid	31 . A
Adoratores Dei hypocritici	104 . B
Adam uetus & nouus	209 . A
Aduentus Christi duplex	122 . B
Aduocatus Christus solus	165 . A
Administratio interna & externa	2 . B . 73 . A
Adulterium solum matrimonium dirimit	65 . B
Adflictiones per uesperam significantur	43 . B
Adflictiones Christianos decent	43 . A . 76 . B
	124 . B . 183 . A . 220 . A . 226 . A . 227 . B . 234 . A
Adflictionum exemplar Christus	209 . B
Agni paschalis esus	110 . B
Aliena fides in ecclesia prodest	13 . B . 48 . B
Angelis	

I N D E X

Angelis superior Deus	133. A
Angelis inferior Christus	136. B
Angeli nostri ministri	134. B
Apostolicum munus quod	76. A. 193. B
Apostoli ministri Ecclesie	115. A
Aquæ in Scripturis quid	27. B. 99. A
Armis Euangelium defendendum non est	100. B
Argentatorum mensæ quid	80. A
Autor uitæ & mortis Christus	30. B
Auroramentum peccati mors	35. A
Aula principum raro habet Verbum Dei	65. B

B

Baptismus quid	283. B. 223. A
Baptismus pœnitentiæ signum	5. A
Baptismi fides	275. B. 224. B
Baptismi Iohannis usus	5. B
Benedicti homines	159. A
Benedicere persequentibus	219. B
Bibere cur recusauit Christus	215. B
Bona opera duplicia	206. A
Bonus pastor à malo quomodo dinoscendus	231. B

C

Carnem Christi manducare	164. B
Carnium esus	19. B
Caro & sanguis quid	121. A. 139. A

I N D E X

Caro Christi uelamen	175. B
Caro fugit crucem	70. A
Catecumeni & Catechista	256. B
Carnalia uitanda	113. B
Caro in scripturis quid	181. A. 139. A
Calumniator diabolus	233. B
Charitas uera	13. B. 100. B
Charitas multitudinem operit peccatorum	227. A
Charitas omnium ceremoniarū est dispensatio	18. B
Ceremoniæ cur excogitatae	168. B. 173. A
Ceremoniæ nihil sunt	87. A
Cæsari quæ debeamus	84. B
Ciborum discrimen	19. B. 169. B
Concionatorum uocatio	4. A. 76. A. 209. B
Concionatorum officia	4. B. 10. B. 36. B
Conuiuium in spiritum sanctum	25. A. 135. A
Commodum Verbi	26. A
Confiteri ore	45. A
Confessio nostra & confessio synagoga	140. B
Confiteri quid	191. A
Confessio uera	124. A
Concionatores uaniloqui	80. B
Columbas uendere quid	eadem
Conscientia quid	191. B. 221. B
Coniugij commendatio	64. B
	Corpus

I N D E X

Corpus Christi ecclesia est	20 · B
Coronæ Christi mysterium	104 · A
Cordium scrutator Deus	150 · A · 182 · A
Correctum	144 · A · 175 · B
Cor prauum	144 · A
Credere	158 · A
Credere Deum factorem cœli & terræ quid	178 · B
Credere in deum patrem	20 · B · 170 · B · 204 · A · 223 · B
Credere in Christum	20 · B · 223 · B
Credere in spiritum sanctum	223 · B
Christus solus remissio peccatorum	5 · B · 178 · A
Christus à Iohanne cur baptisatus	6 · A
Christus cur tentatus	6 · B
Christum sequi quid	7 · B
Christi amor erga nos	9 · A
Christi regnum	10 · A · 42 · A
Christum inuenire	10 · B
Christus quare uenerit	11 · A · 16 · A · 74 · A
Christus dominus est legis	11 · B · 19 · B
Christus princeps sacerdotum	17 · B
Christus medicus	16 · A
Christus misericordiæ thronus	21 · A
Christi manus	37 · B
Christi nauicula	22 · A
Christus uitæ & mortis author	30 · B

I N D E X

Christi iustitia iustificamur	14. B
Christum nosse quid	20. B. 39. B. 108. B
Christum irasci	21. A
Christum tangere	22. A
Christi doctrina simplex	26. A
Christus imbecillibus fide dormit	30. A
Christus factus pro nobis peccatum	31. B
Christi uestimenta tangere	33. A
Christus dominus & filius David	87. B
Christus lapis offensionis	26. A. 83. B. 210. B
Christus nouissimus uirorum	40. B. 15. A
Christo curæ est nos alendi	43. A. 50. A
Christum crucifixum docere	53. B. 70. B
Christus propitiatio nostra	55. B
Christus unigenitus solus	132. A
Christus quatenus à Deo derelictus	128. A. 136. B
Christus gratis suo fauore cœlum largitur	137. B
Christus libere mortuus	eadem
Christus solus sanctus	138. A
Christus agnus sine macula	139. A. 170. A
Christi uita exemplū est et sacramētū	140. A. 216. A
Christus sacerdos in æternum	153. A
Christus trifariam orauit	153. B
Christus mediator solus	154. B. 170. B
Christum recrucifigentes	158. B
Christi	

I N D E X

<i>Christi mors nostra est resurrectio</i>	70. B. 139. B 154. A. 187. A
<i>Christus per Melchisedec designatur</i>	162. A
<i>Christus interpellator</i>	164. B. 169. B
<i>Christus aduocatus solus</i>	165. A
<i>Christus oblatus semel</i>	118. B. 174. B. 216. B
<i>Christi promissiones</i>	199. B
<i>Christi poculum ira Dei</i>	71. A
<i>Christum ignorare</i>	201. A
<i>Christus lapis & petra</i>	83. B. 210. B
<i>Christi typus Ioseph</i>	95. A
<i>Christus omnibus fabula factus</i>	98. A
<i>Christus matrem cur mulierem uocarit</i>	106. B
<i>Christus cur tristis fuerit</i>	120. B
<i>Christi innocentia</i>	104. A. 112. B 221. B
<i>Christianus quis</i>	214. B
<i>Christiani unum habent dominum</i>	100. A
<i>Christiani personati</i>	17. B. 19. B. 163. B. 203. A
<i>Christiana libertas</i>	214. B
<i>Christiana libertate abutentes</i>	40. A. 141. B
<i>Crucem suam tollere</i>	180. A
<i>Cruce Christi nostrum refugium</i>	119. A
<i>Crucis stultitia</i>	12. A
<i>Cura lepræ quid</i>	191. A
<i>Cultus Dei uerus</i>	

I N D E X

CD

C Desertum quid	5. A
Dei uirtutes	12. B
Deum glorificare	25. A. 227. B
Deum nosse	20. B
Dei uoluntas	25. B. 138. B
Dei opus quod	34. B
Dei precepta	46. A. 66. B
Deus angelis superior	133. A
Deum exacerbare quid	142. B
Deum tentare	142. B. 183. B
Dei ira & furor	143. A
Deus scrutator cordium	250. A. 182. A
Deum mendacem facere	144. A
Deo fidendum	151. B
Deus ignis consumens	189. B
Deus pater noster	195. B
Deus fide agnoscitur	228. A
Deo quæ debeamus	84. B
Dei regnum	87. A
Deficere in uia	50. A
Descriptio Melchisedec	161. A
Decimæ	163. A
Dæmon quibus operibus eijciatur	59. B
Definitio fidei	178. A
Dei dñ	

I N D E X

Dei digitus	49 · A
Dies mortis	51 · A
Discere quid	155 · A
Discrimen ciborum	19 · B · 169 · B
Diluuium quid designet	224 · B
Dilecti castigantur	119 · A · 168 · B · 229 · A
Diabolus calumniator	233 · B
à Diabolo sola fide liberamur	31 · A
Diabolo quomodo resistendum	233 · B
Diuortij causæ	65 · B
Duuitiæ non sunt malæ	69 · A
Doctrina Christi simplex	26 · A
Doctrinæ humanæ fugiendæ	51 · B
Doctrinæ phariseorum	52 · A
Doctores Herodiani	eadem
Docere Christum crucifixum	53 · B
Docentibus Verbum uictus debetur	37 · B · 80 · A
Domus Dei	241 · A
Dominica oratio quæ doceat	10 · A · 20 · A
Dominium non exercendū Episcopis	73 · B · 232 · A
Donec usus in sacris literis	88 · A
Duo cherubim templi quid	2 · B
Ducere extra uicum	53 · A
Duplicia bona opera	206 · A
Duplex Christi aduentus	122 · B

I N D E X

E

E bbrietas uitanda	226. A
Ecclesia corpus Christi est	20. B
Ecclesia quid	114. B
Ecclesia ubi	82. A. 115. A
Ecclesie ministri sumptibus ecclesie uiuant	80. A
Ecclesie ministri	115. A
Ecclesiam designat Maria	106. B
Ecclesia doctrinam concionatorum diiudicet	192. B
Episcopi officia	22. B. 42. A. 73. B. 78. B 192. A. 218. B. 231. B
Episcopis quatenus obtemperandum	191. B
Episcopi non debent dominari	73. B. 231. A
Euangelium quid	1. B
Euangelio credere	7. A
Euangelium mysterium est	26. B
Euangelium quomodo docendum	36. B. 140. B
Euangelium uox est	141. B
Euangelio obedire	205. A
Euangelij summa	118. B
Euangelium qui uelint extinctum	51. A
Euangelij rudimenta	207. A
Euangelij hostium poena	219. B
Eucharistie fructus	117. A
Exorandus quomodo Deus	11. A

I N D E X

Excommunicatio	238. B
Expuere in oculos	52. B
Exacerbare Deum	147. B
Excellentia sacerdotij Christi	155. B. 161. A
Extrema tempora	203. B

C

¶ Names Christi	79. A
Fermentatus panis iudeis prohibitus quid	51. B
Fermentum quid	52. A. 177. B
Ferenda crux nostra	89. B
Fides quid	22. A
Fides uera	31. B. 34. A. 44. B. 49. A. 53. A. 152. B
Fides nunq̄ est ociosa	9. A. 63. A. 79. B. 176. A. 224. B
Fides non caret fructibus	79. B. 176. A. 224. B
Fides afflictionibus probatur	75. A. 113. A. 198. B
Fide agnoscimus Deum	228. A
Fide itur ad astra	77. B. 199. A
Fides nos Christo desponsat	17. B
Fides omnia sanctificat	45. B. 47. B
Fidei gradus	29. B
Fides nos à diabolo sola liberat	31. A
Fides sola iustificat	160. A
Fidendum soli Deo	151. B
Fideles iudicabunt incredulos	180. B
Fides dura est	197. B

N D E X

Fidei signa opera sunt	9. A. 112. A. 160. A
Fidei definitio	178. A
Fides omnia potest	48. B. 58. B. 81. B. 149. A. 181. A
Fide filij Dei adoptamur	196. B
Filius à patre procedit	130. B
Filij iræ sumus	6. A. 154. B
Filium conculcare	176. A
Fimbriam attingere	45. A
Flectere genu quid	125. B
Fratres Christi sumus nos	138. A
Fructus supplicij Christi	109. B
Furor Dei	143. A

C G

C Genera tentationum	127. A
Gladij secularis usus	101. A. 112. A
Gloria Christi	8. B. 104. A
Glorificare Deum	15. A. 227. B
Gomorrhæ & Sodome vitia	38. B
Gratiæ sacerdos Christus	164. A
Gratia Dei	194. B. 201. A
Gregem pascere	231. A
Gustare Verbum	258. A
Gustare mortem	55. A

C H

C Habenti dabitur, quomodo intelligendum	28. B
	Helias

I N D E X

Helias pilosus	285 · B
Hereditas nostra est regnum Dei	297 · A
Herodiani Doctores	52 · A
Hierusalem uisio pacis dicitur	289 · A
Harundo quid	222 · A
Heredes testamenti	272 · B
Hypocrisis	221 · A
Hypocritici Dei adoratores	304 · B
Hyssopus quid	172 · A
Homo animalis	24 · A
Homo spiritalis	24 · B
Homini constat an in gratia Dei sit nec ne	33 · B
Hominiis cor cæra	241 · B
Hominiis partes	249 · B
Homines benedicti	259 · A
Homo & Deus Christus	231 · B
Honor quid	236 · B
Horror Christi	99 · A
Holocaustoma quid	274 · A
Hostium Christi Euangelij pœna	229 · A
Humana iustitia	27 · A · 161 · B
Humana ratio	23 · B
Humanæ doctrine	51 · B
contra Humanas traditiones	290 · B
Humilitas uera	60 · A

I N D E X

C

C euunium quid	17. A
Iesus seruator	132. A
Ignis consumens Deus	189. B
Impositio manuum	157. B
Impijs non est pax	34. B
Immundus quis	49. A
Impij in extremo die contabescunt	298. A
Inuenire Christum	10. B
Incredulitas per cecitatem designatur	20. B
Incredulitas maximum peccatum	23. B. 135. A
Innocentia Christi	104. A. 123. B
Infontes puniuntur	104. A
Inuocatio sanctorum	209. A
Ioannis supplicium	39. B
Iob tentatio	25. A
Ionæ signum	53. A
Ire filij sumus nos	6. A. 154. B
Israel quid	167. A
Iustitia & gratia Christi iustificamus	2. A. 14. B
Iustitia duplex	133. B
Iustus ex fide uiuit	34. B. 177. B
Iustus uix saluabitur quō intelligendum	9. A. 229. B
Iustorum premium	233. A
Iudeus quid	105. B. 126. B. 167. A

uidet

I N D E X

Iudaei tandem ad fidem venient	183. A
Iudas irae exemplum	99. B
Iudas personatorum christianorū exemplum	100. A
Iudas pseudapostolorū typus	99. B. 10. A. 114. A. 121. B
Iudaeorum stulta est caeremoniarū obseruatio	102. B
Iusticiarij exarescunt	81. B
Iudicio non est litigandum	220. B

C L

Laborandum omnibus	43. A
Lapis offensionis Christus	36. A. 83. B. 210. B
Lachrymae Christi	154. A
Lachrymae non tribuunt poenitentiam	188. A. 156. B
Lapis & petra Christus	83. B. 210. A
Lex quatenus abrogata	2. B. 11. B. 163. B. 203. A
Legis opera non beant	163. A. 172. B
Lex paedagogus noster	85. A
Lex quid	172. A
contra Liberum arbitrium	54. B. 58. A. 86. A
	101. B. 119. B. 197. B. 201. A. 227. B
Liberum omnibus praedicare	32. A
Libere doceatur Verbum	4. A. 102. B
Litera quid	126. A. 147. A
Libellus repudij	63. B
Lumbos praecingere quid	200. A
Lucernam incendere	28. A

I N D E X

C M

M arcus cur scripserit Euangelium	3. A
Marcus discipulus Petri	eodem
Manuum impositio	157. B
Manus Christi & Mosis	37. B
Mane quid. Mare quid	43. B
Maior seruiet minori	21. A 182. A
Mala sunt toleranda	189. B
Manducare carnem Christi	164. B
Magistratui quatenus obtēperādū	67. A 104. B 214. B
Mali in ecclesia sunt tolerandi	116. A
Matrem quare Christus uocarit mulierem	106. B
Maria ecclesiam designat	eodem
Matrimonium quid	64. B
Mense argentariorum quid	80. A
Melchisedec Christum figurat	162. A
Merces quatenus tribuatur operibus	61. B 102. A
Miracula Christi quid	44. B
Missæ usus	118. B
Missæ non est sacrificium	222. A
Ministri ecclesiæ sumptibus ecclesiæ uiuant	80. A
Ministri hominum angeli	134. B
Mors authoramentum peccati	35. A
Mortui non sunt lugendi	34. B
Mors non est timenda	121. A
Mortu	Mortu

I N D E X

Mortificatio carnis	59 · A
Mors Christi nostra est resurrectio	20 · B · 139 · B · 187 · A
Munus apostolicum quod	293 · A · 75 · A
Mulierum officia	218 · B
Mulier naturæ uocabulum	10 · B
C N	
Natura ueteris testamenti	1 · B
Natura noui testamenti	2 · A
Naucula Christi	22 · A
Natura fidei	75 · B
Natura spei	231 · A
Necessitas serijs caret, et omnium est ceremoniarum dispensatio	18 · B
Ne mihi maledicendum	222 · A
Negatio Petri	101 · B · 123 · B
Nemo desperet	32 · A
Negare Christum regem quid	105 · A
Nosse patrem	20 · B
Nosse Christum	20 · B · 39 · B · 108 · B
Nomen supra omne nomen	56 · B
Noe arca quid	225 · A
Nouum testamentum	1 · B · 118 · A · 166 · A
Nouæ legis sacrificia	165 · B
Nouus Adam	109 · A
Nubes orta	56 · B

I N D E X

C O

C obedire Euangelio	105 · A
Oblationes cur excogitatae	148 · A
Oblationis Christi memoria	274 · B
Oculus pro doctore	52 · B
Octosa nunq̄ est fides	9 · A · 68 · A · 79 · B · 176 · A · 224 · B
Officia concionatorum	4 · B · 10 · B
Officia episcopi	22 · B · 42 · A · 73 · B · 78 · B 192 · A · 218 · B · 231 · B
Officia pontificum ueterum	151 · B
Officia pastoris	21 · B · 217 · A
Officia mulierum	218 · B
Officia Apostolorum	75 · A · 193 · B
Oleum gratta spiritus sancti	39 · A · 134 · A
Omnes saluos facere uult Christus	32 · A
Omnia impurat incredulitas	49 · A
Omniū creator Christus	230 · A
Omnia Dei uoluntate contingunt	135 · A
Oia posibilia credēt	48 · B · 58 · A · 71 · B · 149 · A · 181 · A
Oēs esse sacerdotes quō intelligendum	208 · B · 211 · B
Omnes Christiani Dei sunt uasa	219 · A
Opera Dei quae	34 · B · 72 · A
Opus legis quod	163 · B
Opera legis non iustificat	163 · A · 172 · B
Operibus quatenus merces tribuatur	61 · B · 202 · A
Opera	

I N D E X

Opera nostra nihil nisi peccata	47. B
Opera quæ Christianum arguant	106. B
Opera signa fidei	9. A. 112. A. 160. A
Opera quæ demonem eijciant	59. B
Orationes phariseorum prolixæ	89. A
Oratio dominica quæ doceat	207. A
Orandum quomodo	92. B. 221. A. 225. B
Ore confiteri	49. A
Opera non beant	68. A. 173. A. 177. A
Opera bona quæ	92. A. 206. B
Ornatus mulierum	219. A

CP

P anes propositionis	28. A
Patriarchæ 12. Apostolos adumbrarunt	23. A
Panis fermentatus iudeis prohibitus quid	151. B
Pax uera & eterna	195. A
Pauli Euangelium à Domino	135. A
Patientia	160. A
Pauor Dei nostra est sanctificatio	187. A
Pater noster Deus	195. B
Panis uiuus Verbum	50. A
Pastor bonus à malo quomodo dinoscendus	231. B
Paupertas Euangelica	67. B
Paupertas spiritus	232. B
Paschalis agnus	110. B

I N D E X

Partitio uestium Christi quid	126. A
Phariseorum doctrinae	52. A
Poenitentia	158. A
Poenitentiae signum baptismus	5. A
Poenitentiam non tribuunt lachrymae	156. B. 188. A
Poenam hostium Euangelij	229. B
Pædagogus noster lex	85. A
Petrus præceptor Marci	3. A
Petrus cur nominetur	193. B
Petrus quando Romam uenerit	eodem
Petri negatio	101. B. 123. B
Petra & lapis Christus	83. B. 210. A
Peccatorum remissio est Christus	5. B
Peccatum factus pro nobis Christus	31. B
Peccati authoramentum mors	35. A
Peccatum in spiritum sanctum	25. A. 135. A
Peccata operit charitas	227. A
Peccator quis	230. A
Peccatores benigne corripiendi	73. A
Perpetuum sacerdotium	163. B
Peregrinus quis	181. B
Personati Christiani	100. A
Persequentibus benedicere	219. B
Pietas uera	17. A
Poculum Christi, ira Dei	71. A
Poculum	

I N D E X

Poculum in scriptura quid	71. A
Potentia Verbi	8. B. 131. A
Pontifex Christus	150. B
Pontificum ueterum officium	151. B
Portare quid	131. A
Prauum cor	144. A
Præfinire diem	148. A
Prædicatorum officia	4. A
Prædicatores nostri quare etiã non signa edant	23. A
Prædicare omnibus liberum	23. A
Prædicatores uox Dei	4. B
Prædicatores non huc illuc ue cœnatũ cõmeant	38. B
Prædicatores assentatores taxantur	41. A
Prædicatores non sua doceant, sed Christi	4. B. 36. B. 41. B. 77. A
Prædestinatio	27. A. 70. A. 7. B. 77. B 91. B. 114. A. 194. A 46. A. 66. B
Præcepta Dei	219. B
Preces quando exaudiantur	232. B
Præmium iustorum	12. B
Princeps sacerdotum Christus	14. A
Præuata absolutio necessaria est	49. A
Promissionis spiritus	86. B
Proximus quomodo diligendus	114. A
Proditio Iudæ per uẽditionẽ Ioseph adũbrata	114. A

I N D E X

Promissio duo continet	146 · B
Promissiones Christi	199 · B
Probi castigantur	119 · A · 166 · B · 229 · A
Pseudochristiani	113 · B
Publicani genus iniquum	15 · A
Pugna Iosue	139 · B
Purificatio animæ	104 · B
Pullus quid	76 · A

R

R egnum Christi	10 · A · 42 · A · 103 · A · 137 · A
Regnum dei hereditas nostra	197 · A
Regnum mundi	137 · A
Regnum Sathane	10 · A
Remissio peccatorum Christus	5 · B · 178 · A
Renasci quid	195 · B · 205 · A
Refugium nostrum crux Christi	180 · A
Resurrectionis Christi fructus	92 · B · 129 · A
Regnum Christi negare quid	105 · A
Respondendum quomodo tyrannis	221 · B
Rudimenta fidei	156 · B

S

S anctus sanctorum	8 · B · 135 · A
Sancti quomodo inuocandi	209 · A
Sancti qui	159 · B
Sanctorum uia Christus	169 · A
Sacerdos	

I N D E X

<i>Sacerdos gratiæ Christus</i>	164 · A
<i>Sacerdotij Christi excellentia</i>	155 · B · 161 · A
<i>Sacerdotium uetus figura Christi</i>	152 · A
<i>Sabbathum ceremoniale</i>	18 · B · 107 · B · 148 · A
<i>Sabbathum spirituale</i>	19 · A · 107 · B · 148 · B
<i>Sanguinis profluum quid</i>	12 · A · 33 · A
<i>Sanguis Christi peccatorum nostrorum satisfactio</i>	168 · A · 171 · A · 189 · A
<i>Satisfactio uera</i>	268 · A
<i>Sacrificium quid</i>	174 · A
<i>Sacrificium missa non est</i>	222 · A
<i>Sacrificia nouæ legis</i>	105 · B
<i>Sacramentum Eucharistiæ quare institutum</i>	116 · B
<i>Sacramentorum uenditores qui</i>	80 · A
<i>Sacrificiorum usus</i>	179 · B
<i>Secula nostra foelicissima</i>	167 · B
<i>Scripturæ credendum</i>	156 · B
<i>Signum pœnitentiæ baptismus</i>	5 · A
<i>Signa uocationis</i>	22 · B
<i>Signorum usus</i>	93 · B
<i>Sigillum nostri Testamenti</i>	171 · B
<i>Simulatio</i>	221 · A
<i>Spiritus sanctus quando in nobis sit</i>	294 · A
<i>Stultitia crucis</i>	119 · A
<i>Supplicium Iohannis quid</i>	39 · B

I N D E X

Supplicij Christi usus & fructus 96. A. 109. B. 215. B
Supplicij Christi authores sumus nos 59. B. 97. A
Summa Euangelij 118. B

C T

Tangere Christum 22. A
Tangere uestimenta Christi 33. A. 45. A
Tabernaculum uerum quod 165. A. 169. B
Tabernaculum quid 168. B. 172. A
Tabernacula tria 168. B
Tabulae 169. A
Testamenti ueteris uis & natura 1. B
Testamenti noui natura 2. A
Testamentum uetus 1. A. 118. A. 166. A
Testamentum nouum 1. B. 118. A. 166. A
Testamentum sanguine firmatum 118. A. 166. A
Testamentum & Testator 171. A
Testes afflictionũ Christi sunt martyres 72. A. 230. B
Tentatio Christi 6. B
Tentatio Iob 25. A
Tentare Deum 142. B. 183. B
Tentationum genera 127. A
Tentantur probi 119. A. 186. B. 229. A
Tempora extrema 203. B
Tempus uespertinum quid 79. A. 115. B
Terram fundare 143. A
Templa

I N D E X

Templa lapidea ad quid	78 · B · 81 · A
Timor fidei comes	34 · A · 74 · B
Timor Dei	146 · B · 157 · B
Tyrannis quomodo respondendum	221 · B
Torrens quid	99 · A
Toleranda sunt mala	189 · B
Tollere crucem suam	40 · A · 141 · B
Thomas taxatur	186 · A
Tribulationes aquæ uocantur	17 · B
Trisaria Christi oratio	153 · A
Traditiones humane	190 · B
Tristitia Christi	120 · B
Thronus Dei quid	133 · A
Tunica Christi inconsutilis quid	106 · A

C V

V apor uirtutis Christus	3 · B
Vacca ruffa quid	170 · B
Vasa sunt Christiani	219 · A
Vaniloqui concionatores	80 · B
Vetus testamentum	1 · A · 118 · A · 166 · A
Verbum quid	206 · A
Verbi potentia	8 · B · 131 · A
Verbi commodum	26 · A

I N D E X

Verbum per calceamentum adumbratur	38. A
Verbo renascimur	148. A
Verbum gustare	158. A
Verbum duo complectitur	180. B
Verbum Domini manet in æternum	205. A
Verbum libere docendum	4. A. 102. B
Verbum interius regit	2. B. 73. B
Verbum panis est	50. A
Verbum raro regnat in aula	102. A
Verbum in tribulationibus remedium	244. A
Verba vitæ æternæ	147. B
Verbum abbreviatum	157. A
Veritas Christus	103. B
Vera confessio	124. A
Vera fides	31. B. 44. B. 49. A. 152. B. 176. A
Verum tabernaculum	165. A
Vera fraternitas	215. B
Verum cor	144. A. 175. B
Verus Dei cultus	191. A
Vera pax	195. A
Vera humilitas	60. A
Vera charitas	13. B. 100. B
Vestis post baptismum induta quid	224. A
Vestis Christi quid	105. B
Vestium Christi partitio quid	126. A
Vespera	

I N D E X

Vespera quid	43 · B
Vespertinum tempus quid	79 · A · 115 · B
Vestimenta Christi tangere	33 · A
Vetus sacerdotium quid	152 · A
Velum quid	168 · B
Veli scissio quid	129 · A
Velamen Christi caro	175 · B
Vetus Adam	109 · A
Venditores Sacramentorum	80 · A
Vendere columbas quid	80 · B
Venditio Ioseph proditiōe Iudæ adumbrat	112 · B
Virtutes Dei	12 · B
Vitæ & mortis auctor Christus	30 · B
Victus debetur docentibus Verbum	37 · B
Virga dicitur Euangelium	28 · A · 133 · B
Vitia Sodome & Gomorrhæ	38 · B
Virga humeri mors	44 · A
Vindicta prohibetur	134 · B
Vita Christi exēplū est & sacramentū	140 · A · 216 · A
Via ad Christum quæ	87 · B
Via Domini	143 · A
Via salutis	200 · B
Via sanctorum Christus	169 · B
Virga Aaron	169 · A
Vis Euangelij	251 · A

I N D E X

Vis baptismi	187. A
Visto pacis Ierusalem	189. A
Vitis lapis Christus	207. B
Vis fidei	75. B. 115. A
Vinea Christi quid	83. A
Vigilare quid	92. A
Vocatio concionatoribus expectanda	4. A. 76. A
Vocationis signa	22. B
Voluntas Dei quæ	25. B
Vox est Euangelium	141. B
Vox Dei prædicatores	4. B
Vrta aurea	169. A
Vsus sacrificiorum	170. B
Vsus baptismi	223. A
Vsus supplicij Christi	96. A. 109. B. 225. B
Vsus missæ	118. B
Vsus gladij secularis	101. A. 122. A
Vterus dicitur Euangelium	205. B
Vnigenitus Christus	132. A
Vnus Christianorum dominus	214. B
Vsus signorum	93. B

CZ

C Zebul	24. B
Zodome & Gomorrhæ vitia	18. B

CF I N I S

AD LECTOREM

Hæc dedimus Christi Verbo, quod durat in omne
Tempus, & ut pereant oia, non perit hoc.

Τῷ ἀναγνωστῇ βίσιβεῖ
ἔστι παρὰ τὸς λόγους ὁ χειρὸς, καὶ χειρὸς ὀλίγη
οὐδέ ποτ' αἰδέως σου λόγους ἀραμενίει.

AD ECTO RIA

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

DE DISCRI

MINE ET VETERIS ET NOVI TESTAMENTI.

ET V S Testamentum est **C**ur uetus
lex : appellatur uero uetus appellatur.
propter hominis ueteris in-
teritum, qui per legem non
sanatur, ut disputat Augu-
stinus in libro de spiritu &
litera. Adpellatur & testa-

mentum illud ab Apostolis **L**itera, quia scriptū fuit in
tabulis lapideis : uel quia literis ad nos transmissum
est, Exodi ix. ij. Corinth. ij. Et licet nouum quoq;
Testamentum literis memoriæ proditum est, tamen
proprie literis non scriptum esse deberet, sed spiritu
Dei uiuentis in hominum corda inscribi, Hier. xxxi.
Post dies illos, dicit Dominus, dabo leges meas in cor
eorum & in mente eorum scribam eas. ij. Corinth.
ij. Estis epistola Dei non atramento inscripta, sed
spiritu Dei uiuentis. **T**am uero quinq; libri Moysi, ut
GENESIS, Leuiticus, Exodus, Numeri, Deute-
ronomium ueteris proprie Testamenti nomenclatu-
ram accipiunt. Deinde sunt libri Historiarum, qui

ANNOTATIONES

exempla sunt quibus lex Moysi facta iuxta ac nõ facta declaratur. **P**ostremo sunt Prophetæ, qui ex Moysi libris ceu fontibus labra sua proluerunt: & quod Moyses aut contractius aut obscurius paululū scribit, hoc ipsi & copiosius scripserunt, & magis illustrarunt. **A**t una est sententia tam Prophetarum quàm Moysi, unde Christus Lucæ 16. **M**osen cum Prophetis copulat cū dicit, Habent Moysen et Prophetas. **P**orro Nouum Testamentū est Euangelium Christi, hoc est prædicatio lata gratiæ Dei, quam Deus effudit in nos opulenter per IESVM Christum seruatorem nostrum, ut iustificati gratia illius heredes efficeremur. ij. ad Timoth. ultimo. **A**ppellatur uero Nouum Testamentum propter nouitatem spiritus, qui hominem internum sanat, authore dicitur uo Augustino. **C**eterum officium Testamenti ueteris. i. legis, est territare, affligere, pudore suffundere homines, peccata tanq̃ in tabula conspicienda hominibus proponere: Genesios. 3. inquit Deus ad Adam, **Q**uis indicauit tibi q̃ nudus esses. i. q̃ peccasses nisi q̃ ex ligno de quo præceperā tibi ne comederes, comedisti? id est, nisi ex lege. Ad Rom. 7. **C**oncupiscentiā non nouissem, nisi lex dixisset, nõ concupisces. **C**æue uero putes Vetus Testamentum præter legem nihil docere, immo legi Euangelium nõ aliter

Euangelium
quid.

Officiū uete-
ris testamēti.

aliter atq; absynthio mel aspergi: an non illud Gene-
 49. Euangelium est: Non auferetur sceptrum de Iu-
 da, donec ueniat qui mittendus est, & ipse erit ex-
 pectatio gentium. An non mixtum est cū lege Euan-
 gelium? Exodi. 15. Si audieris uocem Domini tui,
 custodiuerisq; omnia p̄cepta eius, cunctū languo-
 rem non inducam super te, ego enim sum Dominus
 Deus saluator tuus. Euangelium est illud Deut. 1.
 Portauit te Dominus Deus tuus, ut solet homo gesta-
 re paruulum filium & c. **E**n habes officium Testa-
 menti ueteris. En habes q; Testamentū ueteris ama- **O**fficium No-
 rorē legis Euangelij dulcore temperet. Porro officiū ui Testamēti-
 noui Testamenti est consolari homines afflictos, eri-
 gere lapsabundos, obfirmare imbecilles, uiuificare
 mortuos peccati. Esaiæ 61. Ad annunciandum man-
 suctis misit me, ut mederer contritos corde, ut p̄a-
 dicem captiuis indulgentiam, & clausis apertione.
Tam si quis scire uult quid alterū ab altero discrepet,
 legat epistolam ad Hebræos capite 7. & 8. legat 2.
 ad Corinth. 3. Ioannes primo capite paucis discri-
 men utriusq; Testamenti ostendit, **L**ex, inquit, id est
 uetus Testamentum per Mosen data est, **G**ratia & **G**ratia per
 ueritas, id est, nouū testamentū per IESVM Chri- **C**hristum.
 stum. Conueniunt autem in hoc, q; utrunq; ad Chri-
 stum respicit: Vetus quidem ad Christum uenturum:

ANNOTATIONES

nouum ad Christum qui uenit. Hoc enim uolunt duo cherubin summatibus singulis propiciatorij extendētes alas, seq; mutuo respicientes. Exod. xxxi.

Prima Petri pri. Reportantes salutem animarum, de qua salute scrutati sunt Prophetæ qui de uentura in nos gratia uaticinati sunt.

Postremo, q; pleriq; iactuant Vetus Testamentum esse abrogatum, hoc sic intelligendū existimo, partim q; figuræ testamēti ueteris sublatae sunt, quidem Christus cuius typi

erant, mundo illuxit: partim q; Deus in testamēto ueteri administrationem & internam & externam

Administratio externa et interna. gesserit: illam, q; tum corporis curā suscipiebat, tum q; rem familiarem populo augebat: hanc uero, q; populum suum per uerbum suū gubernabat.

Iam priorem administrationē per Magistratus perficit, posteriorē uero adhuc sibi usurpat, cū enim Christus

mundo illuxerit, Deus populum suū uerbo suo regit, Esaiæ 16. Et præparabitur in misericordia solium, & sedebit supra illud in ueritate &c. adeo ut

rerum omnium externarū potiti, nulla prorsus inopia premantur. Quare quicquid ad internam administrationem pertinet, minime abrogatū est. Nō

abrogata est lex Moysi de charitate Dei iuxta ac proximi. Non antiquata Prophetarū testimonia de fide, de charitate.

Cuius rei fidem facit Christus Matth.

Matth. 7. dum inquit, Omnia quaecunq; uultis ut uobis faciant homines, sic & uos facite illis, hoc enim lex & Prophetæ &c.

Occasio scribēdi Euang. hæc fuit, Marcus Petro præceptore utebatur, idq; Romæ. Ne uero id quod à præceptore suo domestico audierat, periret, rogabatur à fratribus qui erant Romæ, ut Euangelium conscriberet. Id quod cū Marcus fecisset, & Petro relatū esset, Petrus Euangeliū istud suo calculo probabat: deinde in Aegyptum ablegabat Marcū, ut episcopatu fungeretur. Porro huius Marci sit mentio partim in Actis Apostolorū, partim in Paulo. Acto. XV. Barnabas autē consulebat ut assumeret & Ioānem cognomine Marcū. ij. Timoth. ultimo.

Loci insignes primi capuis. **Primus**, Iohannes Baptista præcursor Christi est. **Secūdus**, discriminat Ioannis & Christi, nam ille aqua, hic spiritu baptizat. **Tertius**, Christus à Ioanne baptizatur. **Quartus**, Christus solus dilectus filius Dei, Christus solus Deo placet, proinde nos in Christo à patre diligamur oportet, nos per Christū patri placeamus necessum est. **Quintus**, tentatur Christus, prædicat regnum Dei, uocat ad se q̄ plurimos. **sextus**, non capiunt iusticiarij Euangelium Christi, proinde stupent super Christi doctrina. **Septimus**, uerbo suo

Petrus romæ
Marci præ-
ptor fuit.

Loci insi-
gnes.

ANNOTATIONES

demonem eijcit. Socrum Petri à febre asserit. Varijs
egrotis ualetudinem recuperat. Christus orat, le-
prosum curat.

Initium Euangelii Iesu Christi,

E Pigraphe, id est, inscriptio. Porro inscriptio
attentum facit lectorem, siquidem pollicetur
Euangelium, hoc est letam prædicationem de
IESV Christi, qui saluum facit populū suum à pec-
catis, Matth. 1. Quem unxit Deus oleo exultatiōis
præ consortibus suis, Psal. 44. hoc est, quem Deus
regum ordini allegit, quem unxit præter oēs homi-
nes gratia spiritus sancti. Esaiæ 61. Spiritus Domini
super me, eo q̄ unxit me. Nec solum est prædicatio
Christus uap- = tio de IESV Christo hoīe, sed filio Dei, hoc est de
por uirtutis illo IESV, qui est uapor uirtutis Dei, & emanatio
Dei. quædã claritatis omnipotentis Dei sincera, Sapient.
7. Et ad Hebræos 1. Qui est splendor gloriæ &c.

Sicut scriptum est in Prophetis,

In exordium ducit statim à Prophetis, ut ostendat
boni esse dispensatoris mysteriorum Dei proferre &
noua, id est, nouum Testamentū, & uetera, id est,
uetus Testamentū, Matt. 13. Vnde Apostoli in actis
suarū contiones ueteris testamenti testimonijs conduūt.
Vnde tam Pauli q̄ Petri epistola scripturis Testamēt
ueteris

ueteris refertis. sunt. Porro de Ioanne Esaie . 40.
 Vox clamantis in deserto . Malach . 4 . Ecce ego mit
 tam uobis Heliam Prophetã . Helias ille Ioannes est,
 ut Christus Marci 11 . exponit .

Ecce ego mitto nuncium .

Singula uerba emphasim habent, nam q. dicit,
 Ego mitto, docet Concionatorem debere expectare
 Dei uocationem, non temere se ingerere ad docendi
 munus, nemo sibi ipsi usurpet honorem, sed qui uo
 catur à Deo, ad Hebr . 5 . Et ipse Christus 61 . Esaie Concionato=
 inquit, Ad annunciandum mansuetis misit me : De=
 rum uocatio=
 inde addit, nuncium, quo significat Concionatorem
 non nisi nuncium esse, hoc est, ministrum uerbi Dei,
 ut Paulus 2 . Corint . 3 . Postremo dicit, ante faciem
 tuam, quod Theophylactus exponit, propè te, &
 putat Præcursoris familiaritatem ostendi, quo doce=
 tur Concionator, ut bona conscientia libere uerbum
 Dei tanq̃ in conspectu Dei coram populo prædicet,
 2 . Corinth . 2 . Non enim sumus ut pleriq; caupo=
 nantes Verbum Dei &c .

Qui præparabit uia tuã ante te .

Hoc est, qui & peccata ob oculos hominibus mō
 straturus est, & Christum ostensurus, quorū illud
 facit Ioannes dum legem docet, hoc est, dū homines

ANNOTATIONES

ad poenitentiam prouocat, dum homines peccatis obnoxios esse, & proinde morti destinatos ostendit. Stipendium enim peccati mors est, Roma. 6. Hoc uerbo nimirum Christum docet, dum digito monstrat Christum tollentem peccata mundi, docens illum esse qui homines quantumuis peccatis oneratos, exonerare & possit & uelit. **H**ic rursus scriptura officia Concionatorum proponit, quorum est primo legem docere, hoc est populum territare peccatorum cognitione recrudescente. Deinde Euangelium. i. Iam **C**oncionatorum officia. tam IESU Christi praedicationem seruantis populum suum a peccatis, Matthaei primo.

Vox clamantis.

Hoc est, sum uox clamans, ego nihil aliud doceo quam quod mihi dominus suggerit: non meum, sed domini uerbum doceo, uox enim sum. **I**c Exod. iij. dicit Dominus ad Moysen, Loquere ad Aaron, & pone uerba mea in ore eius, & ego ero in ore tuo, & in ore illius. **I**n praedicator Dei uox est, Christi uox est, hoc est, non nisi illa quae Deus, quae Christus illi in os dederit, effari debet. **P**orro quod addit, Vox clamantis, hoc exponit Esaias xl. cap. Quid clamabo? omnis caro saeuum, & omnis gloria eius quasi flos agri &c. **V**ide pri. epist. Petri cap. ij.

CIn deserto.

¶ Vel in Iordane, uel in Synagoga Iudeorum, deserta enim erat à uera iustitia. Quoniã ignorantes Dei iustitiam, & suam quærentes statuere, Dei iustitiae non sunt subiecti: Roma. x. Vide Theophylactum super hunc locum.

Parate uiam domini.

¶ Hoc est poenitentiam agite, mortificate carnem uestram, membra uestra terrestria, stuprum, immundiciam, cõcupiscentiam malam. Coloss. iij.

Rectas facite semitas eius.

Hoc est, quiescite agere peruersa, discite bene facere, Esaiæ primo.

Baptismum poenitentiae.

Hoc est, populus memoriam peccatorum refricans, Baptismus prædicans baptismum, qui est signum poenitentiae, signum poenitentiae condonati peccati per Christum IESVM. Titum ultimo. secundum suam misericordiam refecit per lauacrum generationis ac renouationis spiritus, quem effudit opulenter in nos per Christum, hæc ille. ¶ Ecce per IESVM Christum datur remissio, datur spiritus, cuius est signum baptismus. Id quod Chrysostomus in Omelia sup cap. iij. Matt. quoque ostendit, & Augustinus in libro de natura & gratia

ANNOTATIONES

contra pelagianos. **T**heophilactus in *Matthæum* sic annotauit, Tameſi baptizabantur, non tamen remiſſionem peccatorũ habebat baptiſma Ioannis, ſed ſolam pœnitentiam prædicabat, ad remiſſionem peccatorum ſerebat, id eſt, ad Chriſtum, apud quem remiſſio peccatorum eſt. **¶** *¶* ſus baptiſmi Ioannis eſt, ut terreat homines peccatorum conſcientia. ut ad Chriſtum adducat, qui eſt ſolus agnus Dei tollens peccata mundi, Ioan. 1. Chryſoſtomus in *Omelia* quadam in *Matthæum* inquit, Hoc enim munus illius baptiſmatis erat, in hoc item uetus homo crucifixus eſt, & ſepultus, & ante crucem nunq̄ extitit remiſſio peccatorum. **¶** *¶*iquidem hoc ubiq; Chriſti ſanguini impu- tatur. 1. *Corinth.* 6. Sed abluti eſtis, ſed ſanctificati eſtis, ſed iuſtificati eſtis per nomen Domini.

¶ Confitentes peccata ſua.

¶ Apte cõſequitur, baptizabantur confitentes peccata ſua, qui enim baptizantur, ſuas peccatorũ ſordes teſtantur, à quibus ablui uolunt: abluuntur uero ſola fide *IESV* Chriſti. 1. *Petri* 3.

¶ Ego aqua uos baptizauit.

¶ Hoc eſt, ſignum remiſſionis peccatorum uobis miniſtro, prouoco uos ad pœnitentiam. **¶** Chriſtus uero baptizabit uos ſpiritu, hoc eſt, ſanctificabit uos ſpiritu

spiritu suo, nos enim sancti sumus, qui unctionem habemus à sancto, Ioan. 2. Is est qui emoruit nobis spiritum, & per quem accepimus omnes, Ioan. 1.

Baptizatus est a Ioanne.

Cur Christus baptizatus sit, ipsemet Matthæi 3. ostendit, dum inquit, Omitte nunc, sic enim oportet ut cõpleamus omnem iusticiam: hoc est, oportet legi subijci, oportet me aqua Iordanis immergi, oportet me humiliari, mortificari, ut homines à legis maledicto liberem, quod ob præuaricationem legis illatum est. Vide Chrystomum super 3. Matth. caput.

Et spiritum quasi columbam.

Spiritus sanctus super Christum incumbit, partim ut ostendit Christum unctum à patre oleo exultationis, id est, gratia spiritus sancti præ consortibus suis, Psal. 44. partim ut nos discamus & in nos spiritum sanctum in baptismo transfundi. 2. Corinth. 1.

Qui confirmat nos in Christum, & qui unxit nos, Deus est, qui etiam obsignauit nos, deditq; pignus spiritus in cordibus nostris: idem spiritus testatur cõ nostro spiritu, & simus filij Dei, ad Roma. 8.

Tu es filius meus dilectus.

Solus Christus est dilectus filius patris, nos uero nascimur filij iræ: ad Ephe. 2. Adoptamur autem in-

ANNOTATIONES

ter filios Dei per Christū . iij . ad Gal . ut adoptione filiorum ius acciperemus . Illa uero adoptio sola fide IESV Christi paratur .

Ut tentabatur a Satana .

Christus tentatur ideo , ut ostendat uitā nostram sine tētationibus transigi nō posse , Nostra enim uitā milita est super terram , Iob primo . Cum uero quorūlibet uita tētationū procellis agitur , tum maxime credentium , sic enim . 1 . Timoth . 3 . Paulus inquit , Omnes qui uolūt pte uiuere in Christo , persecutionem patientur : uult nos monere , ne , licet baptizati simus , licet remissionē peccatorū in Christo acceperimus , ociosi in utrumuis oculū dormiamus : sed subinde cū carne , mundo , diabolo confli-

Tentatio.

gendū cogitemus . Porro q̄ Christus tētationes uitae cit , consolari nos debet in tētationibus , q̄ & illas in Christo uincere possumus . Hebr . iij . Nō habemus pontificem qui nō possit affici sensu infirmitatum nostrarum , sed per omnia tētatum : & ij . cap . ad Hebr . Ex hoc quod contigit ipsi tētatum esse , potest & his qui tentantur succurrere .

Ut cōtinuo spiritus illū expellit .

Quod spiritus sanctus expellit Christum in desertum ut tentaretur , partim cōsolationi erit oībus qui

qui tentantur, q̄ cognoscunt tentationes bonā Dei esse uoluntatem, pri. Corinth. pri. At cum iudicamur à Domino corripimur: Prouerb. iij. Fili mi ne neglexeris correctionem, quem enim diligit dominus, corripit: uide epistolam Hebr. ij. Partim docemur, ne nos temere in tentationes ingeramus, at si à Deo immittantur, æquo animo feremus.

¶ Postquā cōprehensus Ioannes.

¶ Comprehensus ab Herode hoc nomine, q̄ illum corripit de Herodiade uxore fratris sui, de q̄; omnibus malis, ut Lucas cap. iij. ostendit.

¶ Et credite Euangelio.

¶ Recte dicit, credite, nihil enim prodest Euangelium nisi credamus Euangelio: Hebr. ix. At non profuit illis audisse sermonem, q̄ is non esset cum fide cōiunctus. Porro credere Euangelio, est hærere in solo uerbo Dei, hærere firmiter in Christi promissionibus: ut uero sic hæreamus, non nobis integrum est, à Deo id nobis detur necessum est: Hier.

¶ Credere Euāgelio.

xxiij. Dabo eis cor, ut sciant me quia ego sum dominus. Porro Deus dat illis quos elegit: Iohan. x. Oues meæ uocem meam audiunt.

¶ Et uidit Simonem & Andreā.

¶ Sequuntur Christū, quos Christus uocat, uocat

ANNOTATIONES

Seq̄ Christū.

uero non multum sapientes secundum carnem, non multos potentes, non multos claro genere natos: uerum quæ stulta erant secundum mundum delegit Deus, ut pudefaceret sapientes: prima. Corinth. 1.

¶ Porro sequi Christum, est abdicare animum à rebus omnibus mundanis, est ultro crucem in se recipere.

Vide Matthæi decimum caput.

Faciã ut efficiemini piscatores &c.

¶ Prædicatores Verbi Dei, quo ueluti hamo piscatorio extrahetis homines ex imo cupiditatum humanarum: Hier. 16. ca. Ego mittam uobis piscatores multos, & piscabuntur eos.

Relictis retibus suis secuti sunt eū.

¶ Fides se erigit: An non magna fides est in discipulis, statim retibus relictis, Christum qui nuper innotuerat, qui apud Phariseos, scribas, uiros magnos adeo apud populū auctoritatis male audiebat, sequi.

Verū homo fide præditus non curat quid multi, quid magni faciant, uocatus Christum protinus sequitur.

¶ Porro retia relinquere, interpretes fere exponunt curas mundanas relinquere.

Retia.

Relicto patre suo cū mercenariis,

¶ Am̄m̄i quidem sunt impensissime parentes, sed homo Christianus illos supra Christum non amabit unquam.

unquam: Matth. x. Qui amauerit patrem suū aut matrem ultra me, non est me dignus. proinde q̄ addit Euangelista, relicto patre in nauī cum mercenarijs, amplificat fidem discipulorū, ut qui nihil Christo anteposuerunt.

Tāq̄ autoritate p̄ditus eos docebat

Hoc est, quicquid docebat ex animo docebat, sermo eius erat uiuus et efficax, & penetrantior quouis gladio utrinq; incidente. Ad Hebr. 4. Ignitum eloquium tuum uehementer, inquit Dauid. Deinde addit Marcus, Non sicut scribæ, hoc est, non sicut quidam uaniloqui, qui suis conuocantibus auditori tædium ingerunt. Et hic uides discrimen Christi inter discrimen hominum: Verba quæ loquor, spiritus & uita sunt. Ioan. 6. Hæc uero languet, nauseam adfert.

Et erat in synagoga eorū homo.

Hæc historia potentiā uerbi diuini ostēdit, ut quod creditum, & immundos spiritus eijcit. Siquidem uerbum Dei fide auditum, spiritum Dei secum adfert, iij. ad Gala. hoc est, ex solo Dei auditu et corde credito impartitur spiritus cordibus nostris. Verbum Dei promissio Dei est, promittens condonationem peccatorū per Christum: spiritus uero Dei ita ex auditu fidei inter nos diffusus testatur spiritui nostro, q̄ simus

ANNOTATIONES

filius Dei: ad Roma. s. Cum uero iam spiritus sanctus pectus nostrum immigrat, spiritus malignus emigret, oportet.

Venisti ad perdendum nos.

Christus ad perdendum demonem uenit, quod nos consolari debet, adeo ut si ille prestigiator nobis negotium facessat, ad Christum perditorem suum confugiamus: ad Hebr. ij. Ut per mortem aboleret eum qui mortis imperium haberet. i. diabolum.

Nimirum ille sanctus Dei.

sanctus san-
ctorum.

Hoc est, ille sanctus sanctorum, Daniel. ix. Id est, per quem sanctificantur, et spiritum sanctum accipiunt omnes, Ezech. 37. Et scient gentes quia ego Dominus sanctificator Israel, id est, credentium. Illam sanctificationem spiritus, in Testamento ueteri adumbrat unguentum Aaron, Exod. xxx. quod fluerebat de capite Christo in barbam, hoc est, in totam posteritatem hominum. Porro hic uides demonium uerissima quidem dicere, sed affectu impurissimo.

Obmutesce.

Hoc est, Noli de mea gloria prius dicere quam morte defunctus sum, oportet me prius mortificari, humiliari, et deinde glorificari, Lucæ ultimo. Gloria uero Christi est, quod sanctus dei est, et quod per hunc sanctificantur omnes. Et cum

Et cum discerpisset.

Discerpi malignus spiritus hominem, dum per Verbum Dei eijctur, hoc est, conturbat hominem, infestat, mille tentationibus adoritur, non enim est fides Verbi citra tentationes. Huc enim illud spectat primo Petri quarto, iustus uix saluabitur.

Venerunt in domum Simonis.

Euangelium Christum semper affabilem, mitem, placidum, amantem homines introducit. Et si alias hic certe affabilitas, amor Christi, erga nos ostenditur, partim quod domum Simonis peccatoris Christus filius Dei subit, partim quod cum uix audiisset socrum febre agrotari, uel non rogatus a febre socrum uindicat. Credit uero mulier a Christo ingresso attingente manu ualitudinem se recuperaturam. Quo dacentur, Christum nihil non facturum nobis in se credentibus. Porro quod addit, ministrabat eis, uult ostendere ueram fidem statim exemplo Christi in opera prorumpere. Christus domum ingreditur, succurrit mitieri, et quidem non rogatus. Mulier credula satiatat resututa exemplo Christi ministrat, non solum Christo, sed etiam omnibus qui cum Christo ad se diuerterant, sic Iohan. xiiij. inquit Christus, Exemplum praebeui uobis, ut quemadmodum ego feci, ita

*Amor Christi
erga nos.*

ANNOTATIONES

Iohan. 13.

Paulus.

Augustinus.

Et uos faciat̄s . 2 . Philip . Eandem charitatem habentes ; is affectus sit in uobis qui fuit in Christo .
de August. lib. de fide & operibus .

Uespero uero cum sol occidisset.

Christo nullo non tempore nobis credentibus succurrere uult , semper nostris malis mederi uult , id quod hic ostenditur dum Christus etiam dum sol occidisset non reiecit egrotos , qui salutis recuperandae spem in se posuerunt . Porro fide illos , & qui egrotos Christo adduxerant , & qui morbis laborarant polluisse maxima , uel circumstantiæ docent , & utriusq; neq; tempore uel in tempestiuo auocati , nec molestiam se ullam Christo allaturos animum inducentes , adfuerint , fides certe omni tempore Christum propitium clementem seruatorem agnoscit .

Et sanauit multos.

Credentes

sanat.

Non frustra adijcit , multos . i . credentes tamen . Non enim Christus sanat nisi credentes in se . Unde sepe dicit Christus , Credis me hoc posse facere .

Et mane abiit , orauitq; in deserto.

Ut orandū est orationibus non dandū locū ulli affectui carnali , non uanæ gloriæ , non studio aliquid promerēdi , sic enim ait Christus , Cū oraueritis , nō eritis quemadmodū hypocritæ ;

hypocritæ, nam illi solent in conciliabulis stâtes ora-
re. Porro orare est aliquid à Deo petere. **Q**uid uero
petendum sit, ostendit Dominica oratio. Nimirû, ut
sanctificetur nomen Dei, hoc est, ut omnis laus, ois
iusticia, omnis ueritas, breuiter quicquid est bonum,
salutare, per Christum Deo acceptum referatur.

Petendum est, ut adueniat regnum Dei, hoc est,
ne in regnum Satane, quod regnum est omnium pec-
catorum, omnis malitiæ, transferamur, sed regno
Dei potiamur, hoc est, omni gratiarum genere, omni-
bus uirtutibus abundemus. **P**etendum est, ut fiat uo-
luntas Dei in omnibus, tam prosperis quàm aduersis.

Orandum est, ut panem quotidianum det nobis ho-
die. **O**randum, ut det nobis uerbum suum coeleste,
quo homo internus pascitur, Deuter. 8. **P**etendum,
quo homo internus pascitur, Deuter. 8. **P**etendum,
remittat peccata nostra, omnes etenim peccatores su-
mus. **O**rabimus igitur ne sub horâ mortis iudicij ex-
tremi non pro peccatis nostris, sed pro sua misericor-
dia nobiscum agat. **O**randum, ne nos inducamur in
tentationem, hoc est, ne permittat diabolû, carnem,
mundum imposturis suis nobis illudere. **D**eniq; oran-
dum est, ut liberet nos à malo, ne sinat nos in affli-
ctionibus, tentationibus herbam diabolo porrigere,
ut Cyprianus in Exegesi. i. interpretatione orationis
Dominicæ scribit. **Q**uæterum quomodo Deû exorare

ANNOTATIONES

possimus, indicat Paulus 1. Timoth. 2. Sustollentes puras manus, hoc est, non plenas sanguine, ut interpretatur Esaiæ cap. 1. Ut uero manus pure sint, quid nisi cor purum faciet? quid uero cor purum facit præter fidem? Acto. 15. **D**einde addit Paulus, Absq; ira, hoc est, remitte prius fratri tuo noxam quæ ores, Mar. 11. **O**rantes remittite si quid habetis aduersus aliquem: addit Paulus, Absq; disceptatione, hoc est, ne hæreas ueluti in salebra, an exorator abiturus sis qui orator adueneris, Mar. 11. **Q**uecumq; orantes petitis, credite q; accipitis, & uobis erunt.

Ibicq; orabat.

Predicatorii officium.

Exemplo Christi orantis, docentur omnes Predicatores non solum pabulo Verbi diuini gregem suum pascere, sed quoq; gratias agere Deo pro gregis profectu. Docentur orare, ut grex in fide grãdescat, in fide perduret. Sic Lu. 6. de Christo legimus, **E**xiit in montem ad orandum, eratq; pernoctans in deprecatione Dei. **Q**uid uero orare solutus sit Christus, indicat oratio illa postrema, Iohan. 17.

Et cum inuenissent.

Christum inuenire.

Simon & discipuli, hoc est, credentes in Christo inueniunt. i. gratiam Christi sentiunt, Sap. 2. **S**entite de domino in bonitate, & in simplicitate cordis que rite illum,

rite illum, apparet aut ijs qui fidem habent in illum.

In hoc enim egressus sum.

Apud Lucam cap. 4. In hoc enim missus sum. Ecce Christus missus est à patre, ut Euangelium, id est, remissionem peccatorum gratuito mundo diuulget, Esaiæ. 61. Ad annunciandū mansuetis misit me &c. Porro hoc uerbum, Egressus sum, exponit Christus Iohan. 15. Exiui à patre, & ueni in hunc mundum.

Quorū aut uenerit cap. 3. ostendit. Misit Deus filium suum non ut contemnet mundū, sed ut seruetur mundus per eum. Qui egressus Christi à patre in mundum adumbratus est in Abraham Gen. 12. cui à domino iubebatur egredi de terra & de domo patris sui, ut uentret in terram quam monstraturus sit illi dominus. Præterea adumbratus est in Ioseph, qui è patria sua in Aegyptum proficiscebatur, Gen. 19.

Christus cum uenerit.

Si uis potes me mundare.

Historia hæc duo docet, partim quomodo nos in precibus nostris gerere debeamus, ut exaudiamur à Christo. Partim animum facit omnibus supplicantibus, ut se exauditum tri à Christo credant. Leprosus dum dicit, si uis, refert rem totam ad arbitriū Christi, gratias acturus si consequatur quod petit, non mormuraturus si non impetret. Sic nobis quoq; faci-

Quomodo à domino exaudiamur.

145
ANNOTATIONES

endum est, ut in precibus nostris Christi, non nostram uoluntatem fieri optemus. **Q**uod uero addit potes, agnoscit Christum omnipotentem: docet uero nos ut cum fiducia postulemus, nihil haesitantes, **D**eus credentibus in se omnia dare uult. **C**obi primo. **A**quidem potens est prestare quod promisit, Roma. 4. Promisit uero Christus credentibus in se omnia daturum, Iohan. 16. **Q**uicquid petieritis patrem in nomine meo, id est, in fide, hoc dabit uobis. **N**unquid Deo quidquam est difficile, Gen. 18. **P**orro quod Christus curat leprosum, nostram erga se fidem roborat, uult enim ut illi fidamus, ut qui uotis nostris abunde satis responsurus sit.

Mesus misertus est &c.

Benignitas Christi ostenditur, ut qui nostrorum malorum affectu tangitur, non enim habemus pontificem qui non possit affici sensu infirmitatum nostrarum, Hebraeorum quarto.

Tetigit illum.

Dominus legis **Q**uod Christus contra legem Moysi leprosum attingit, ostendit se dominum esse legis, nec posse a lepra inquinari, qui lepram mundat, ut Chrysostomus super Matth. caput octauum ostendit.

Volo, mundus esto.

Solus Christus leprosum mundat, hoc est, fide purificat

purificat corda, Acto . 15 . i . Pet . 1 . Qui aīas uestras
 purificastis obediēdo ueritati, quod sic intellige, quā
 do credis Christum IESVM agnum esse immacu-
 latum, Exodi 12 . innocentem esse, illius innocentia
 tuam esse innocentiam, illū pro te factum peccatū,
 ut efficereris iustitia Dei per illum . 2 . Corinth . 5 .
 cor tuum purificatur . Alioqui dum per opera tua
 purificari uoles, continget tibi id quod mulieri san-
 guinis profluuio laboranti, Lu . 8 . quæ in medicos
 omnem substantiam impenderat, hoc est iam hūc iā
 illuc cursitabat, hæc & illa opera fecerat, ut à pro-
 fluuio sanguinis . i . à consciētia peccatis obnoxia pur-
 garetur : sed à nullo, nec ullis operibus curari pote-
 rat, tandem uero à Christo . i . fide Christi curatur .

Profluuū san-
 guinis, est cō-
 scientia pec-
 catis obnoxia

Et cū dixisset, statim lepra discessit.

Quod uerbum Dei leprosum curat, hoc est, ille iustifi-
 catur qui Euangelio credit, hoc est, qui credit per
 Christum se remissionem peccatorum accipere, Ioan-
 nis 15 . Vos mundi estis propter sermonem quem lo-
 cutus sum uobis . Vide pulcherrimā Omeliam Chry-
 sostomi in Math . 3 . caput .

Lepræ cura
 quid sit

Te ipsum ostende principi sacer.

Mittit Christus leprosum ad sacerdotem, ut mun-
 datum uidentes sacerdotes, aut Christo crederent .

ANNOTATIONES

Christus sacerdotum princeps. aut non crederent : si crederent , saluarentur , si non crederent , inexcusabiles forent , ut annotauit diuus Hieronymus. Porro in græco non est principi sacerdotum , Erasmus forsitan propter articulum uertit principi sacerdotum : quod si legis principi sacerdotum , pulchre faceret ad mysterium , nimirum quod Christus leprosum ad principem sacerdotum ad se ipsum ablegarit , hic enim est sacerdos qui se obtulit immaculatum Deo , purgans conscientiam nostram à mortuarijs operibus , Ad Hebr. 9.

Et ille egressus &c.

Homo fide præditus non potest non de Christo multa prædicare , hoc est gratiam , bonitatem illius apud alios laudibus ferre , gratias agere pro beneficentia .i. remissione peccatorum à Christo accepta.

Hic cultus est Christo gratissimus , Christo credere , Christi beneficentiam apud multos prædicare , longe lateq; Euangelium propagare , sic .i. Petr. 1.

Virtutes Dei. **V**t uirtutes prædicetis illius qui è tenebris uos uocauit . **Q**ue uero uirtutes Dei sint , ostendit Paulus .i. Corinth. 12. Absorpta est mors in uictoriam . Paulus .i. ad Ro. **N**on pudet me Euangelij , hoc est , prædicare uirtutes Dei in Christo .

Sequitur Capitulum Secundum.

Capitulum

CAP. II.

Loci insignes, Primus, sanatur paralyticus, in quo exemplū fidei propriæ iuxta ac aliene proponitur. Secundus, Vocatur à Christo publicanus, quo exemplum diuinæ misericordiæ ultro etiam prouocantis peccatores ad salutem, ostenditur. Tertius, confutatur iusticia pharisæorum personata. Quartus, Christus ut peccatores uocaret, mundo illuxit. Quintus, Discipuli Christi præsentē Christo non ieiunant, quo docemur ne nobis ipsis crucem faciamus, sed ut à Deo immissam fortiter feramus. Sextus, Sabbathum discipuli uiolant, & Christus illis patrocinnatur, quo docet nihil tanti esse debere, ut præ illo necessitas negligatur.

Loci cōes cām
pitis secundi-

Et protinus congregati sunt,
adeo ut non caperet eos.

Populus semper sermonis Christi cupidiss. fuit, sed pharisæi, sed scribæ Euangeliū semper oderunt, id quod cum aliās tum hic Euangelista declarat, dum dicit, tam multos populos confluisse, ut illos loca uix caperent.

Loquebatur eis sermonem.
Euangeliū eos docebat, in græco βῆ λόγον, ne de

ANNOTATIONES

quolibet sermone accipiamus, sed sermone Euangelico, de gratia, quam toti mundo imparsurus aduenerat Christus.

Et ueniunt ad eum ferentes paralyticum.

*Alicna fide
saluari.*

Hic paralyticus exemplum est non solum nos propria fide, sed etiam aliena saluari. Sic pueri candidati baptismatis portantur in sinu ecclesie. i. fide ecclesie Dei et baptizantur et seruantur, Ego enim inquit Ecclesia Dei Psal. 51. sicut oliua fructifera in domo Dei speraui in misericordia Dei in eternum.

At hoc exemplum christianae charitatis proponitur, ut omnibus credentibus auxilio sit. Porro à circumstantijs est aestimare et fidem et charitatem maximam paralytici, tum illorum qui eum portarint, tum quidem cum recta ad Christum peruenire non possent, nudant tectum, demittunt paralyticum funibus, non formidant, ne uel negocium Christo facebant, et in tanta populi turba paralyticum illi obrudunt: non formidant nasum. i. irrisionem pharisaeorum, qui paralytico ferendo humeros submitterent, et quae è sublimi in terram demitterent. Fides enim oia sua indubitae sibi persuadet, Ecclesiast. 9. Deo placent opera tua. 2. Reg. 6. Dauid psallat ante arcam, quo quid rege indignius erat? attamen Dauid id placere Deo, sciuit. Charitas uero nec murmur nec risum populi moratur,

etur, charitas benigna est, patiens est. 1. Corinth. 13.
 Charitas non potest conquescere, quin alijs profit,
 quin alios Christo adducat: nam dum credimus Chri-
 stum pro nobis factum esse opprobrium, factū ma-
 ledictum, factum esse fratrem, instamus, adsumus
 fratribus, ut quoquo modo lucifer Christus exortatur
 in cordibus illorum. 2. Pet. 2. Et hoc sibi uolunt illi
 portatores paralytici, sexto Galat. Inuicem alij alio-
 rum onera portate, Roma. 14. Porro eum qui infir-
 matur in fide assumite.

Fili, remittuntur tibi peccata tua.

Priuatam peccatorum absoluone in necessariam
 esse, uel hæc uerba Christi ostendunt. Etenim licet
 auditis per sermonem Euāgelij, per Christum ipsum
 remissionem prædicari, tamen tum demum certius
 credes tua tibi peccata remissa esse, quādo priuatim
 absoluti audis: Sic Lu. 7. absoluit Christus mulierem
 peccatricem, dum inquit, Remittuntur tibi pecca-
 ta. Et. 2. Reg. 12. Nathan propheta absoluit priua-
 tim Daud his uerbis, Dominus peccatū tuum trans-
 tulit, non morieris. Quod autem paralyticum filiū
 uocat, declarat se illi esse patrem beneuolum, ac fi-
 dem paralytici roborat. Vult uero ut nos non nisi
 optima quæq; & de Deo & de Christo speremus,
 Lu. 11. Quis ex uobis pater, à quo si filius panem pe-

Priuata abso-
lutio.

ANNOTATIONES

tierit, num lapidem dabit? si ergo uos cum sitis mali, nostis dare bona filiis uestris, quanto magis pater cœlestis?

Quid hic blasphemias loquitur.

Christi iusticia iustificatur.

Offenduntur in Christo remittente peccata, qui operibus quoq; peccata dilui posse putant. Proinde Euangeliographus non frustra adiicit, Erant autem de scribis, id est, iusticiarijs, non de Christi iusticia, sed sua ipsorum sibi blandientibus: de quibus Paulus ad Roma. 10. inquit, Ignorantes Dei iusticiam, et propriam iusticiam quærentes constituere, iusticia Dei non subditi fuerunt.

Utrum facilius est dicere.

Hoc est, Utrum est facilius dicere, Remittuntur tibi peccata, id est, quid offendit uos hæc uox, Remittuntur tibi peccata, et putatis irritam esse, quia non uidetis efficaciam quæ se erigit in animo, En de promam huic similem uocem, cuius efficaciam se probet oculis uestris, An non uero æquius est, ut ex eo quod cernitis credatis quod non cernitis.

Ut autem sciatis quod filius hominis.

Hoc est, Christus filius Adam, ut Hebræi dicunt. Debut enim per omnia fratribus similis reddi, ad Hebr. 2. sed absq; peccato, Idem iij. Vnde Psal. s.

Quid

Quid est homo quod memor es eius, & filius hominis quod uisitas eum? Alioqui filius hominis de quo libet homine in Scriptura dicitur, Psal. cxliij. Domine quid est homo quia innotuisti ei, aut filius hominis, quia reputas eum.

Glorificantes Deum.

Glorificare Deum, est omnem gratiã remissi peccati per IESVM Christum soli Deo acceptam referre. .i. Galat. Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris, iuxta uoluntatem Dei & patris nostri, cui gloria in secula seculorum.

Glorificare Deum.

Et cum præterierit, uidit Leui &c.

Euangeiũ multifariã Christi benignitatem commendat. Iam enim oblatos curat Christus. Iam etiam ultro peccatis obnoxios prouocat. Porro nulli hominum generi de Christi misericordia desperandũ esse, uocatio illa Matthæi Telonis ostendit. Etenim haud genus erat hominum iniquius publicanis. Nam cum redemissent iniqua summa munus à principe, inclémenter adeo extorquebant à nautis, à uiatoribus uectigal. Christus autem præter omnium spem talem hominem in suum discipulorum gregem recipit. Receptus uero gratis, gratis enim seruati sumus, ad Eph. 2. Porro in hoc facto præter alia prædicandum

Publicani genus iniquum.

ANNOTATIONES

est, partim quod Christus subito quicquid peccasset rat homo ille remittit: partim quod e media uitiorum turba euocat. **Q**uicquid uero factum est, nobis factum est, ut per Scripturarum consolationem spem habeamus, solari nos debet. **A**d Roma. 15. ut nullus quantumuis male frugi, male monetæ homo animam despondeat, benignum enim habemus apud patrem aduocatum IESVM Christum. 1. Iohan. 2. Christus in mundum uenit, ut peccatores saluos faceret. 1. Timoth. 1.

Ad hæc in hac Matthæi uocatione Christus quoque nostrum de aliorum uel interitu uel salute carnale iudicium retundit. **N**ouit enim dominus qui sint sui. 2. Timoth. 2. Præterea regulam tureconsultorum consutat qua dicunt. **Q**ui semel malus semper præsumptus. malus.

Iscariot surgens, secutus est eum.

Fides publicani hic declaratur, quando relicto teloneo, relicta uxore cum liberis, relictis opibus sequitur Christum. **F**ides enim est non apparentium. **F**ides per Euangelium quibuslibet auersatis Christum sequitur.

Et factum est cum accumberet.

Ut in ueteri testamento non deerant pauperes, in quibus charitatis exercendæ occasio populo porrigebatur, Deutero. 15. **S**ic in nouo Testamento semper sunt peccatores, labuntur multi, ut in fide robustiores

bustiores, ansam exercēdæ charitatis Christianæ habeant, id quod Christus declarat, cum nec peccatores nec publicanos à suo commercio excludit. Pharisæi uero Dei uoluntatem non adsequentes, lapsus fratrum ad inuidiam, ad calumniam rapientes, male cogitant & de fratribus & de Christo, qui illos suo commercio dignaretur.

Nō opus habēt hi qualēt, medico.

Theophylactus ironiam esse hic scribit & sensum esse, Vos murmuratis quod cum peccatoribus, cum publicanis cōuiuuium in eo, an uero murmurabitis si me dicus agrotos potius quā uos adeat. **¶** Vos qui iustificatis uos coram hominibus, me Christo medico animarum, medico peccatorum opus non habetis, Peccatores, id est, de se desperantes, & in me sperantes, mea opera opus habent, ego enim sum qui saluum facio populum à peccatis, Matth. 1.

Christus medicus.

Non ueni ad uocandum iustos.

Hoc est, Non ueni uocare iustos qui iusticia operū saluari se sperant, sed peccatores. i. desperabundos, sitibundos iusticiæ meæ. **¶** Porro ex Augustino de litera & spiritu iusticiam duplicem colligere possumus. iusticiam nostram, qua nos iustificamus ex operibus nostris in speciem externam factis. **¶** Hanc iusticiam,

¶ uenit ppter peccatores.

ANNOTATIONES

hos iusticiarios repudiat Christus, Lu. 14. **V**os estis qui iustificatis uos coram hominibus, Deus autem nouit corda uestra. Est & iusticia Dei, qua, ut Augustinus inquit, Deus per Christum induit hominem credentem dum eum iustificat. Ipsa scilicet gratia iustificans qua apud Deum iusti reputamur, de qua Paulus Roma. 2. Iustitia Dei reuelatur in Euangelio. Et cap. iij. Nunc autem sine lege manifestata est iusticia Dei. Porro cum sententia Christi concinit illud diuæ uirginis matris IESV, Esurientes impleuit bonis, & diuites dimisit inanes. 1. Petri. 6. Deus superbis resistit, humilibus dat gratiam.

Quare discipuli tui non ieiunant?

Christus sermone obscuro perstringit personata ceremoniarum opera, personata ieiunia, non à Deo immixtas, sed à nobis ipsis impositas afflictiones. **E**st autem sensus, **V**os iactatis uestra ieiunia, iactatis uestras afflictiones, quas uobis non pater cœlestis, sed aut *ὀλιωτρία*, aut alius quispiam prauus affectus imposuit. **A**t Deus illas afflictiones minime probat, proinde filij thalami. i. Apostoli, credentes in Christum, quamdiu cum illis sponsus est. i. donec Deus illos nullis malis affligit, donec sub meo presidio florentes rebus omnibus uiuunt, nec sibi ipsis ullas afflictiones comminiscuntur. **V**enient autem dies cum auferentur

Sensus uerborum.

auferetur ab eis sponsus .i. cū ego ē uita hac sublatus
 fuero, tunc ieiunabunt, id est, tunc ingruent tenta-
 tiones, tūc affligentur, ita exponit Theophylactus.

¶ Porro ieiunium est corporalis exercitatio, auctore
 Paulo 1. Timoth. 4. Ieiunium est mortificatio car-
 nis cū affectibus & concupiscentijs, Gal. 4. Sic 1. Ieiunium
 Corinth. 5. Subijcio corpus meum, & in seruitutē
 redigo. Qui sic ieiunio utitur, bene utitur, & sic
 Apostolos ieiunio usos, & sic ieiunium in Scriptura
 commendari non dubium est. Sic Iobelis 2. Conuer-
 timini ad me in toto corde uestro, in ieiunio & c. At
 qui ex ieiunio opus quoddam meritorium faciunt, nē
 illi egregie errant. 1. Timo. 4. Corporalis exerci-
 tatio paululum habet utilitatis, at pietas ad omnia
 utilis est. Hoc est, exercitatio corporalis cuiusmodi
 est ieiunium, & si quid est huius farinae operum, pa-
 rum commodi habet, si non domando corpori adhi-
 beatur. At pietas, fides erecta erga Deum, amor
 Dei, gloria Dei, quæ est, quando cum Daniele ca. Pietas
 nono exclamamus. Tibi Domine iusticia, nobis autē
 confusio: quando credimus omnia nobis à Deo per
 Christum donari, Roma. 8. illa inquam pietas exer-
 cenda est, illa utilis est.

¶ Non possunt filii thalami nuptialis
 Christus sponsus est, Psal. 118. Tanquam spon-

ANNOTATIONES

Fides desponsa-
li sunt, credentes. **F**ides enim desponsat nos Christo
sat nos Chri-
sto Iesu. **I**ESV. Osee 2. Sponsabo te mihi in fide, & scies
quia ego sum Dominus.

Et nemo assummentum panni rudis

Christus his uerbis rogatores illos a se reiecit. Sed
sus uero est, illam christianam libertatem qua nobis in
Christo IESV omnia libera sunt, istam nouam dou-
trinam, ab hoibus quales ipsi essent, carnalibus,
intelligi non posse: & q̄ ista libertas spiritus in occu-
sionem carnis uertatur. 5. Gala. quod sic intellige.

Quando praedicatur sola fide hoies iustificari, nullis
operibus iter ad uitam aeternam patere, mox procedunt
homines carnales clamitantes, **P**roinde nullis bonis
operibus studebimus, **P**roinde pro nostro arbitrati-
scortabimur, perpotabimus, siquidem sola fide salu-
tem aeternam adepturi sumus. **U**lli certe libertatem
Christi in carnalem quandam libertatem traducunt,
de quibus Roma. 6. 1. Petri 2. **N**on uelut praeter-
xtum habentes malitiae liberalem, sed tanquam serui Dei,
haec ille. **N**lla libertas fides est, quae omnia a nobis ubi-
tro impetrat, est uero principium bonorum operum, pro-
inde libertas est faciendi, & quidem bona faciendi.
Sub Abiathar principe sacerdotum.

Libertat est
bona faciendi.

¶ Sub Abiathar filio Abimelech, ne scrupulum faci-
 ciat Lectori q̄ liber Regum scribit Dauidem ab Abi-
 melech uenisse, & nō, ut Marcus narrat, ab Abia-
 thar, Vterq; certe eodem tempore sacerdotio fun-
 ctus est. Videat ergo Theophylactus qui eundē esse
 putat, & uni duo nomina fuisse adserit. De Abia-
 thar lege 1. Regum capite 22.

¶ Panes propositionis.

¶ Quorum erant duodecim, qui quotidie propone-
 bātur super mensam, sex à dextris, & sex à sinistris Panes propo-
 sitionis. qui alioqui panes facierum adpellantur, ut qui sem-
 per in conspectu positi erant. Illos uero panes Ver-
 bum Dei adumbrasse testatur Beda super 25. Exodi,
 dum inquit, Panes propositionis dicuntur, q̄ Ver-
 bum semper debet patere cunctis fidelibus, nec un-
 quam deesse in Ecclesia Verbum consolationis. Hoc
 uerbū semper cordibus nostris obuersari debet. Vn-
 de Psal. 22. Paraisti in conspectu tuo mensam aduer-
 sus omnes qui tribulant nos: quod semper obtutibus
 cordis occurrere debet, ut adsequamur uerbum quo
 denunciatur condonatio peccatorum per IESVM
 Christum. Hic panis confortat nos aduersus omnes
 qui tribulant nos, id est, portas inferorum, hoc est,
 peccatum, diabolus, & mortem.

ANNOTATIONES

Et dederit etiam iis qui secum erant

David 1. Reg. 21. pulcherrime libertatem Christianam indicat, dum inquit, Via hæc polluta est, sed & ipsa hodie sanctificatur in uasis, hoc est, im-
polluti sumus, quoniam credimus. Fide uero omnia
sanctificantur, hoc est, fidelis omnibus utitur, cura
conscientiæ periculum.

Nunquid legistis quid fecerit David

*Necessitas feri-
rijs caret.*

Chrystus exemplo David uult ostendere necessi-
tatem, ut in prouerbijs est, ferijs carere, Hoc est,
nullas ceremonias, nullas leges nec quidem diuinas li-
gare, si necessitas postulat. Sic Christus etiã dispensat
cum discipulis Sabbathum uiolantibus, quod san-
ctificandum esse ius diuinum statuerat, Deutero .5.
Obserua diem Sabbathi, ut sanctifices eum, sicut præ-
cepit tibi Dominus, sex dies operaberis, & facies
opera, septimus dies sabbathi est. Porro in sabbatho
obseruando Iudæi plurimum errabant, siquidem cere-
moniale Sabbathum obseruabant, spirituale negli-
gebant. Ceremoniale Sabbathum erat, feriari à la-
boribus manuarijs, quod Sabbathum umbra erat sabb-
ritualis Sabbathi. Nam lex futurorum bonorum um-
bra est, Hebr. 10. Id est, futuræ gratiæ, quæ cont-
tingit nobis per fidem IESV Christi. Cũ uero hoc
Sabbathum

Sabbathum umbra fuerit, non dubium est, quin ad solem Euang. euauerit, ampliusq; non præceptum sit, ad Colloß. 2. **N**e quis uos iudicet in parte diei festi aut Sabbathorum, quæ sunt umbra rerum futurarum, corpus autem Christi. i. hoc quod ceremoniæ hæ significabant, Christus est. Porro Sabbathum spirituale, est gaudium conscientie, innouatio ueteris hominis, cessatio ab operibus nostris, quando scilicet nõ quod nostræ uoluntati usum est facimus, sed q; Deo omnia in nobis facienti per Euangelium suũ in nobis creditum. i. per spiritum sanctum per Euangelium in nos transfusum. **E**t hoc Sabbathum nõ statotempore, sed quolibet tempore adest Christianis. **E**saiæ ult. **E**t erit mensis ex mense, sabbathũ ex sabbatho. **Q**ui ergo non omnia opera quæ facit, Deo acceptum refert, hoc Sabbathum uiolat: qui nõ tam prospera q̄ aduersa boni consulit, hoc Sabbathum uiolat. **Q**ui Sabbathum ceremoniale peragit, & Sabbathum spirituale negligit, Deo multo ingratus est, **E**saiæ 1. **N**e omeniam & Sabbathum & festiuitates alias non feram, facta sunt mihi molesta.

Sabbathum propter hominem.

C Sic cibus hominis causa paratur, non homo cibi causa conditus est. Proinde quouis cibi genere uesci

ANNOTATIONES

Vesci carni-
bus.

fas est, quoties id homines postulant, quoties sine
offendiculo fieri potest. 1. Corinth. 8. Si esca offen-
dit fratrem meum, haud quaerit uescar carnibus in aeter-
num, ne fratri meo sim offendiculo.

Utacque filius hominis dominus
est etiam & Sabbathi.

Libertas Chri-
stiana.

Locus est de Christiana libertate. Libertas Chri-
stiana est, qua peccatum, mors, infernus, per IESUM
Christum euacua sunt. 1. Corinth. 15. Quae om-
nia nobis libera sunt, adeo ut posthac nullis ceremo-
nijs, nullis legibus astringamur, sed per IESUM
Christum accepto spiritu sancto omnia libere facimus,
omnia posthabemus iuuandi proximum studio. De hac
libertate inquit Paulus 5. Galat. In libertatem uoca-
ti estis. Et Matth. 23. Liberi sunt filij &c. **I**ta ergo
inquit Christus, filius hominis dominus est Sabbathi, id
est, Christus liber est, rerum omnium dominus & rex
est. Proinde dominus & Sabbathi est. Psal. octauo
Omnia subiecisti sub pedibus eius. Et nos per fidem
in eum libertate hac fruimur, domini & reges sumus
Sabbathi, uitae, mortis, peccati, denique rerum
omnium potentes. Apoca. primo, Qui dilexit nos
& lauit nos a peccatis nostris per sanguinem ipsius,
& fecit nos reges & sacerdotes Deo & patri suo

Sumus liberi
quomodo.

Pri. Petri 2. Vos genus electū & regale sacerdotiū

OCAP. III.

I Insignes Loci sunt.

Primus, In Sabbatho Christus medetur habenti aridam manum, quo docet nullas ceremonias, nullam legem charitati proximi anteponi debere. Roma. 13. Nemini quidquam debeatis, nisi hoc, ut inuicem diligatis, id est, hominis credentis conscientia præter fidem quã debet & Deo & Christo ad nullam aliam rem, nisi ad proximi amorem obstringitur. Secundus locus eligit Apostolos duodecim, nomina illis indit, quo exemplum uocationis proponitur. Tertius, de peccato incredulitatis, quod peccatum ad mortem, Ioan. in 1. epist. cap. ultimo uocat. Quartus, frater Christi est, soror Christi est, mater Christi est, qui facit uoluntatē patris sui, hæc est autem uoluntas, ut omnis qui credit in Christum habeat uitam æternam, Ioan. 6.

Loci cōmunes capitis tertij.

Ut accusarent illum.

Cæcitas phariseorum ut est miseranda, ita autore Deo illis obtigisse nemo negare potest, Ioannis 12.

ANNOTATIONES

Cum autem multa signa fecisset, non credebant in eum, ut sermo Esaiæ impleretur, Excæcauit oculos eorum.

Incredulitas De hac cæcitate loquitur Iob capite 12. Palpabunt per cæcitatem quasi in tenebris & non in luce, & errare eos faciet designatur. quasi ebrios, Deutero. 18. Percutiat te Deus amantia & cæcitate ac furore mentis. At uero illa cæcitas ex incredulitate, ex ignorantia Dei, ex ignorantia Christi nascitur. Vnde apud Ioan. inquit Christus, Et hæc facient uobis, quia nec nouerunt patrem nec me.

Patrem noscere

Nosse patrem, est cognoscere per spiritum sanctum bonitatem patris per Christum IESUM nobis exhibitam. Est nosse Deum per IESUM Christum nobis esse patrem placatum, Exodi 28. Aaron gestabat in fronte lamina, cui inscriptum erat nomen Dei, ut placatus ei sit Dominus. Quo quid aliud adumbrabatur quam diuinitas Christi, propter quam Deus non potest non capui Christo, & toti corpori quod

Corpus Christi est Ecclesia, ad Ephes. primo, placatus esse. **P**otest esse Ecclesia ro nosse Christum, est nosse cur uenerit, quid nobis bonorum inuexerit. Venit uero, ut omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat uitam æternam, Ioh. 3. Credere uero in Christum est in solo Christo hærerere, Christi iusticiæ fidere, de sua iusticia diffidere, quæ cum homo non facit, in Christo offendatur, oportet. Quod uero multi offenduntur, ne hoc aliter

quæritur

quem à Christo, ab Euangelio abalienare debet, nam
Christus Ioannis 11. inquit, Non creditis, quia non
estis ex ouibus meis.

Vtrum licet Sabbatho benefacere
an malefacere.

Euangelium Christum thronum gratiæ semper
esse prædicat, ad quem adsedentes misericordiam et **Christus mise**
gratiam inueniunt ad oportunum auxilium, Hebr. **ricordiæ thro**
4. **Quod enim curat hominem aridam habentem ma** nus.

num, q̄ curat non rogatus, declarat se iustificare nos
gratis, per illius gratiam, per fidem interueniente
ipsius sanguine ad ostensionem iusticiæ suæ, Rom. 3.

Valeant igitur qui ex Christo seuerum iudicem, tan-
tum non tortorem, Moysen quendam nomothetam
faciant, cum per Moysen lex data sit. per Iesum uero
gratia exorta sit, Ioan. 1.

Circumspexit eos cū iracundia.

Iracundus quidem Christus, sed iracundia mixta cō-
dolentia nostræ cæcitatibus, quo rursus suam benigni- **Iracundi Christi**
tatem erga nos declarat. Nimirum q̄ licet nos illum **quid sit.**
subinde nostra pertinacia, nostra cæcitate ad iram
prouocemus, tamen pro sua in nos benignitate non
aliter atq; pater condolefcit super pertinacia filiorū,
super cæcitate nostra **A**dmonet autem omnes pasto

ANNOTATIONES.

res gregis Christiani, ut acerbitatem obiurgationis lenitate quadam edulcent, sic Paulus ad Galat. 3. cū intonuit, **Q**uid stultus Galatæ, quis uos fascinauit? Mox ca. 4. inquit, Filioli mei. **A**d hæc docet, ut sacerdotes, Episcopi dolore ob peccata populi sui perstringantur, ut infirmitates populi sui in se recipiant. 2. Corin. 11. **Q**uis infirmatur & ego non infirmor? quis offenditur & ego non uror? Numeri 11. inquit Moses ad Dominum, **Q**uor imposuisti pondus uniuersi populi huius super me? Exodi. 28. Portauit Aaron iniquitates illorum.

Et restituta est illi ut altera.

Fides est hominis, quod ad iubentis Christi uocem manum extenderit, nec curarit obstrepentes Christo undiq; phariseos: sanatur uero ille, nam ut credimus a nobis contingit.

Iesus secessit cum discipulis.

Christus ad gentes proficiscitur.

Quod Christus populo suo relicto propter contemptum Verbi ad gentium urbes proficiscitur, debet nobis credentibus partim esse gaudium, partim etiam facere sollicitos. Illud q. & nos in populum Dei uocati sumus, hoc ne efferramus animo, sed timeamus, nam si Deus naturalibus ramis non pepercit. i. populo suo peculiari cui factæ erant promissiones Dei.

Roma. 1. Videamus ne qua uita, nec nobis parcat,

Vide Paulum Roma. 11.

Ut nauicula sibi deseruiret.

Christus nauiculam ascendit, quo ostendit Euan- **Nauicula**
gelij præconem multis periculis exaguatūri. **Matt. Christi.**

24. **T**unc tradent uos in adfuctionem, & occident
uos, & eritis inuisi omnibus gentibus propter nomē
meum. Et testimonium est ueræ prædicationis Ver-

bi Dei, in adfuctionibus perseverare, ad Ephes. 3.
Huius rei gratia ego Paulus uinctus sum Christi. **E-**

SV pro uobis gentibus.

Cita ut irruerent in eum.

Verbi diuini energia. Verbi diuini profectus osten- **Christum**
ditur, facit enim Verbum, ut multi irruant in Chri-
stum quo illum tangant, id est, per fidem saluentur. **tangere.**

Sic Marci 12. **A** diebus Ioannis Baptistæ usq; ad hunc
diem regnum cælorum uim patitur, & uiolenti ra-
piunt illud, hoc est, homines impetu quodam irrum-
punt in regnum cælorū, multi salutem adsequuntur.

Et ascendit in montem,

Christus in montem ascendit Apostolos creatu- **Mons est**
rus, hoc est in Ecclesiam, quæ mons dicitur, non so- **Ecclesia.**
lum q; tam Deum q; cœlestia à longe, hoc est, per si-
dem contemplatur, superna curans, non terrestria,

ANNOTATIONES

Colloſ. 3. Sed etiam q. Apostoli, Episcopi .i. speculatores esse debeant, uigiles in spiritu: siquidem **Officium Epi** Episcoporum est uigilare, prospicere, ut populus pa-
scopi est uigi- bulo uerbi diuini saginetur, ut hostibus fidei Christi-
lare super gre- ane non sit grassandi in Ecclesiam Dei licentia, que
gem. omnia Episcoporum officia partim 1. Thessa. ca. 2.
partim in epistolis ad Timoth. offendes.

At uocat ad se quos ipse uoluerat.

In hunc montem .i. Ecclesiam Dei nemo ascendit, nisi quos Dominus uoluerat, quos elegerat, quos uocarat.

¶ Sunt uero signa uocationis uaria, pleriq; signantur signo uisibili, ut Episcopus Scuerus columba in caput uolitanti creabatur. Pleriq; populi suffragio, ut Ambrosius. Pleriq; interno quodam affectu

Signa uocati-
onis.

rapiuntur, & illi optimi sunt. Est & uocationis certissimum signum, quando quis sanam doctrinam & fidem prædicat: **¶** Signum est uocationis, in afflictionibus infracto animo Christum prædicare. **¶** Signum uocationis est non recusare uel mortem pro gregis salute, secundum illud Euangelij, Bonus pastor animam &c.

¶ Ut habere potestatem sanandi morbum

¶ Hic aliquis querere posset, cur nam Prædicatores nostri seculi, cur nam credentes nostri seculi uirtutibus eiciendi demones, sanandi egrotos non incalescant

rescunt. **R**espondeo, Hominibus credentibus hæc signa facere integrum esse, Ioan. 14. Qui in me credit, opera quæ ego facio ipse faciet. Sic Psal. inquit, Super basiliscum ambulabis. **S**ed hic uidentum est, ne Deum tentemus, ne uanam gloriolam captemus, ne nulla necessitate urgente his signis nos uenditemus. **H**inc discipuli Christi non omnes, nec semper hæc signa exercuerunt, quoniam illorum signorum potestas credentibus facta est, ut Euangelio fidem faciant, Marci cap. ultimo, Domino sermonem confirmante per signa. **I**am uero cum Euangelium in totius terrarum orbem sparsum sit, non ullus illorum signorum usus est, quod si usus postulauerit, non dubium est quin à uere credentibus fieri posset.

Et fecit duodecim.

Ulli duodecim Apostoli olim adumbrati sunt per duodecim Patriarchas, per duodecim lapides præciosos in ueste sacerdotali Aaron, Exodi 28. **P**er duodecim portas Hierusalem, Apoca. 21. **P**er duodecim archas sunt lapides Iordanis, Iosue 4. **E**x quibus cordatus lector discet uniuersam Scripturam fide, Euang. quod per Apostolos per uniuersum terrarum orbem diuulgatum est, nisi: **A**d Ephes. 2. **S**uperstructi super fundamentum Apostolorum summo angulari lapide.

ANNOTATIONES

CBoanerges.

Ipsum nominis presagium declarat uim Euangelij, ut enim tonitru hominem in horrorem coniecit, sic uerbum Euangelij incredulos terret, cum denunciat iram Dei de caelo super oem impietatem, Ro. 1. Et q̄ tonitru adeo hoīem territat, atq; illa uox Euang. Ioan. 3. incredulos territat, Qui non credit, condemnatus est. Psal. 38. Vox Domini super aquas. Deus intonuit super aquas multas, Vox Domini confringentis caedros. 3. Reg. 19. Dominus transit et spūs grandis & fortis subuertens montes, & conterēs petras ante dominū. Et hoc adumbratū est Exo. 9. cū Dominus pluit grandinē igni mixtū super terram Aegypti, et horrendā tēpestatē mouet. Et Exo. 14. cū ad uocē iubentis Domini populus Israēl mare rubrū transit, inimici uero in medio mari perduntur.

Vitium incredulitatis.

Ratio hūana.

Dicebāt enim, in furorē uersus est. **C**opinio de Christo uaria est, carnis & rationis, quarum utraq; cum uel opera Christi uidet, uel uerbum Christi audit, admiratur. Cum uero non assensu qui possit, statim huc illucue rapitur, & Christum furiosum quempiam esse cogitat, uerbum suum stultitiam, insaniam esse putat. Quid enim rationi stultius, quid insanius esse potest, q̄ Christū filium Dei esse,

esse, qui se adeo ad nostræ imbecillitatis arumnas de
 iecerit, ut etiam nouissimus uirorū, Esaia 52. mun
 do apparuerit. **Q**uid insanus quæ illum sua cruce no
 stra peccata expiasset, nos per illam crucis prædica
 tionem à nobis creditam seruari. 1. Cor. 2. **A**nima
 lis homo. 1. pendens à iudicio rationis, non accipit
 ea quæ Dei sunt, stultitia siquidem illi sunt. **E**t cap.
 1. Nos prædicamus Christum crucifixum. 1. præ
 dicamus Christum stulta forma. 1. humana apparen
 tia. **I**udeis quidē. 1. iustis secundū carnem offendi
 culum. **G**ræcis uero. 1. sapientibus secundū carnē
 stulticiam. **H**inc hoc loco cognati. 1. hoīes carnales,
 Christum furiosum esse putant. **P**hariseis uero, id est
 sanctis religiosi, iustis secundum carnem. 1. opera
 in speciem facta, demoniacus apparet. **A**t homo spi
 ritualis cognoscit Christum factum esse à Deo sapi
 entiam, iustificationem, sanctificationem. 1. Cor.
 1. **H**omo spiritualis cognoscit per stulticiam Christi
 bonitatem patris, qui cum in sua sapientia cognosca
 non poterit, per stultitiam mundo innotuerit, id est,
 per Christum. **N**emo enim Deum unquam uidit, Ioan. 1.
 Unigenitus illius qui in sinu patris est, ipse enarrauit.

Beelzebul.

Diuus Hieronymus in Matthæum indicat, idem

ANNOTATIONES

Beel. esse Beel & Baal, & sonare Hebræis idolum: & Se
Baal. bul muscam, quasi dicas idolum muscæ. **Quæ** inter
Sebul pretatio optime quadrat, partim ad friuolas sapientium mundi cogitationes, quibus Christus impius & furiosus est. **Partim** quadrat ad disceptationes clamorosas, ex quibus nihil aliud nascitur nisi contentio, maledicentia, suspicio, 1. **Timoth. ult.** **De** quibus **Iob 14.** inquit, Fabricatores mendacij & cultores peruersorum dogmatum.

Quō pōt sathan sathanam eiicere.

Christus ratiocinatur, & à similibus & ab exemplo ostendens se uiribus præstare Sathane, se nō illius uirtute dæmones profligare, sic enim respondet, **Omne regnum aduersus se diuisum, non potest stare, Sathanas aduersus se insurgens, est diuisus, proinde regnum Sathane non poterit stare. Item, Omnis domus contra se ipsam diuisa, corruiet, Sathane domus contra se diuisa est, ergo corruiet.** **Ab** exemplo uero sic argumentatur, **Fortior fortioris bona diripit, Sathane bona diripio, cui igitur dubium est me esse illo uiribus pollentiorē?**

Non potest quisquam uasa fortis.

Christus quamuis oblique hic consolatur pios ne dæmones timeant, siquidem alligati sint, uicti sint, adeo

adeo ut non licet illis prius negociū christiano facesse
 re q̄ Deus uelit. Sic Iob pri. dicit Dominus ad Satan,
 Ecce uniuersa quæ habet, in manu tua sunt, sed manū
 in eum ne extendas. i. ne tentes illū uincere, hæc ille. **Tentatio**

Quod si Deus diabolo copiam nos tentandi fecerit, Iob
 credemus Deum facturū una cū tentatione euentū. i.
 ut tentatio bene cedat, quo possimus sufferre. i. Cor.
 10. Iob 5. Percutit, & manus eius sanabunt i. Ioan.
 ult. Omnis qui natus est ex Deo. i. in Deum credit, se
 ipsum seruat, & malus non tangit eum.

Oia remittent peccata filiis hoīm.

Hoc est, nullū est peccatū quod non remittatur,
 nullū conuictū quod non uentam mereatur. At si quis
 conuictū dixerit in spirū sanctum. i. qui non credit
 Deum per Christum nobis omniū peccatorū gratiā
 facere, qui non suorum peccatorū sarcinam in Chri-
 stum coniecerit, iam condemnatus est, quia non cre-
 dit in unigenitum filium Dei, Iohan 3. Vnde pri. Ioh.
 ult. Ist peccatū ad mortem, non pro illo dico ut
 roges. Porro de incredulitate lege ad Hebr. 2. & 3.

Dicebant enim, spiritum &c.

CAethiologia est, nam causam reddit Euangelio-
 graphus cur nam qui in spiritum sanctū conuictū
 fuerit, hoc est, qui increduli permanserint, eterno **Conuictio in**
 spiritu sancto

ANNOTATIONES

iudicio obnoxij sint. i. condemnati sint, ut Iohannes exponit. Quoniam, inquit, dicebant spiritum immundum habet. i. quia offendebantur contemptibili forma Christi, hoc est, non animū inducebant credere illum esse filium Dei, splendorem gloriæ expressam imaginem substantiæ, Hebre. 1. Non credebant illum mundo exortum, non ut mundum condemnet, sed ut mundus seruetur per eum, Iohan. 3. Porro ex hoc contextu colliges, conuitū esse in spiritum sanctum operum fiduciam, conuitum esse Deo, non omnia accepta referre.

Qui uoluntatem Dei facit.

Iohan. cap. 9. quæ Dei sit uoluntas ostendit, mirum ut omnis qui credat in filiū habeat uitam æternam, qui enim credit in filium, hic frater filij hominis est, id est, Christi. Si uero frater Christi, ergo filius Dei, filius uero est qui per fidem Christo insertus est, Iohan. 3.

CAP. III.

LOCI INSIGNES.

Primus locus, Verbum Dei non parem fructum in omnibus facit, id enim uult semen in uaria loca sparsum, et dispari adeo segete foecundū. Secundus

dus, Verbum Dei fide auditum, non possunt non
 opera uel sponte sequi. **Tertius locus**, ut quisq; per
 fidem in Verbo annunciatum mundus est, iustus ap-
 paret, ita homines iudicant de illo. **Quartus locus**,
 de prædestinatione. **Quintus**, Verbum uocale spi-
 ritum in nobis adauget. De fide enim in fidem, in-
 quit Paulus ad Roma. 1. **Sextus**, parabola de grano
 sinapis. **Septimus**, sedat tempestatē in mari ortam.

In sua doctrina.

Hoc est, simplicissima doctrina, & ab omni ostē Christi doctri-
 tatione scēnica aliena, sic Paul. 1. Cor. 2. Non uenie na simplex.
 bam in eminentia sermonis aut sapiētia, adnunciāns
 uobis testimonium Dei. 1. Euangelium, non enim iu-
 dicaui me quidq; scire nisi IESVM Christum.

Ecce exit seminator ad seminandū.

Prima parabola declarat non postremi beneficij
 loco numerandū, q; Deus pro sua benignitate det or-
 bi Verbū suum & audire & credere. **Recensentur**
 uero aliquot hominum genera, quibus Verbum Dei
 nihil commodi adfert, nec iniuria, cum creaturis oc-
 cupati in Deum se non reiecerint. **Commodum** uero
 adfert huic hominum generi, quod contempto ratio-
 nis iudicio totum, in solo Verbo acquiescit, hoc unū **Commodum**
 amplectatur, exosculatur, se illi formandum fingen- **Verbi Det**

ANNOTATIONES

dumq; ultro offert. Commodū ex Verbo diuino percipiunt, quorum pectora hymbre gratiæ spiritus sancti irrigantur. Huc enim pertinet illud Iohan. 6. Nemo ad me uenit nisi pater traxerit eum, hoc est, nulli datur facultas credendi Euangelio, nulli copia datur credendi mihi, nisi pater intus tacito quodam afflatu fidem inspirarit, per spiritum formarit, ut fidem arroget Verbo, Esaiæ 54. Vniuersos filios tuos doctos à domino.

Qui habet aures ad audiendum.

Non omnibus sunt aures ad audiendum.

Non omnibus esse aures ad audiendum Christus ostendit, dum exclamat, **Q**ui habet aures ad audiendum, audiat. Est uero peculiaris tropus in Scriptura aures habere ad audiendum. i. ultro sequi uerbum, duci uerbo, regi uerbo, breuiter fide complecti uerbum, quod ex ore concionantis aures personat nostras. **U**t uero sic in Verbo heretas, ut sic astipuleris Verbo prædicanti gratiam Dei per IESVM mundo expositam, non tibi integrum est, à Deo detur oportet, Hier. 24. Dabo eis cor ut sciant me. **V**nde Iohan. 6. Durus est sermo hic, quis potest eum audire.

Mysteriū Euāgelium est.

Vobis datū est nosse mysteriū Dei **E**uangelium, quod prædicat regnū Dei. i. regnū gratiæ, omnium uirtutum. Vocat uero Euangelium mysterium

mysterium, siquidem longo tempore gentes Christi
 cognitioni uocabant. i. Ignorabant quis esset propicia
 tio pro peccatis. 1. Ioan. 2. Ignorabant auctorem omnis
 salutis, ignorabant conscientie tranquillatorem, ad
 Ephes. 3. **Ex** quibus potestis legentes intelligere co
 gnitionem meam in mysterio Christi, quod in alijs e
 tatibus non innotuit filijs hominum, quemadmodum
 nunc reuelatum est sanctis Apostolis et Prophetis per
 spiritum, illis autem qui foris sunt per parabolas omnia sunt.

Ut audientes non audiant

Locus est de predestinatione, de qua Roma. 11.
 Ephes. 1. **Est** autem allusio ad Esa. cap. 6. **Audite** **De predesti-**
audietis etc. hoc est, contingit quidem uobis **natione locus**
 uerbum, sed quotusquisque uestrum spiritu rapitur, ut
 uerbum quod foris insonuit, in cor recipiat? Ioan. 10.
 inquit Christus, Sed uos non creditis, quia non estis
 ex ouibus meis. Et cap. 6. Sunt quidam ex uobis
 qui non credunt. Nouerat enim IESVS qui essent
 non credentes, propterea dixit, Nemo potest ad me
 uenire, nisi fuerit ei datum a patre meo.

Seminator ille sermonem seminat.

Verbum Dei, est Euangelium Dei, et ipse Christus
 Iohan. primo. **Et** uerbum erat apud Deum, qui adeo
 diuersum prouentum facit in cordibus hominum.

ANNOTATIONES

Aque multæ,
id est, tribu-
lationes.

Marcus certe tria hominum genera commemorat, in quibus semen diuini Verbi sparsum, sterile manet. **Primo**, iuxta uiam seminatur, in eos qui adhuc afflictibus exuberāt. **Deinde** in petrosa semen accipitur, ab ijs qui uidentur nonnihil spiritus accepisse, sed statim coorta afflictioe propter sermonē offenduntur. **non credunt**: de quibus Psal. 21. In diluuiō aquarum multarum. i. tribulationum, ad ipsum non appropinquabūt. **Tertio**, sunt qui semen excipiūt in spinas. multi quidem sequerentur sermonem, nisi aut cura rei familiaris, aut cura enutricadi corporis illos transuersum ageret, sic Matth. 19. Diues quidam cum audisset sermonem IESV nimirum ut uenderet omnia quæ haberet, abiit tristis. **Vnde** 1. Timoth. ult. Quod ditiſcere uolunt, incidūt in tentationem & laqueum.

Postremo sermo cadit in terram bonam. i. in spiritum abdicantem omnes res terrenas: & hic multam segetem. i. fructum multum producit, ita ut aliud granum adferat triginta, aliud sexaginta. i. qualēcumque prouentum spiritus dederit. **Unicuiq;** nostrū data est gratia iuxta modum doni Christi, Ad Ephe. 4. pri. Corinth. 12. **Sed** omnia hæc efficit unus ille & idem spiritus, diuidens peculiariter unicuiq; sicut uult.

Unfructifer redditur.

Hic Christus ostendit quid in homine sit non gra-

tia spiritus sancti illustrato, nempe sollicitudo seculi huius, ceterarumq; rerum cupiditas, quæ omnia suffocant sermonem, & transit mundus & concupiscentia eius. 1. Iohan. 2.

Quid hō gratia spūs sancti nō illustratus

Et suscipiunt.

Hoc est credunt, sic 1. Thessal. 2. **E**t uos recipientes sermonem cum afflictione multa, cum gaudio spiritus sancti, adeo ut fueritis exemplo omnibus credentibus in Macedonia.

Suscipere, id est, credere.

Num lucerna incenditur.

Verbi lucerna ideo incenditur. i. prædicatur, ut omnibus qui sunt in domo, id est, in ecclesia Dei, ad Hebr. 3. luceat: posita super candelabrum, id est, in propatulo. Non potest enim occultari lucerna Verbi, operibus bonis prædit se, cor purū operibus bonis probatur. Ob quid enim aliud Verbum Dei in ecclesia de prædicatur, nisi ut retegantur ex multis cordibus cogitationes, Luc. 2. Qui enim Verbum audiunt, qui Verbo Dei fidem astringunt, fructus proferrunt uberrimos. Qui uero aut humane rationis iudicio nixi, aut seculi curis inuoluuntur, aut afflictionū procellis perturbantur, prorsus nullū eis Verbo fructum referunt. Porro Verbū Dei lucerna adpellatur, partim q̄ citra hoc Verbum omnia caliginosa sunt,

Incendere lucernam uerbi est prædicare

ANNOTATIONES

partim, q̄ qui hoc Verbum sequitur, in errorem impingere nō possit. Vnde Psal. Lucerna pedibus meis Verbum tuum, & lumen semitis meis. 2. Pet. 1. Habemus firmiter sermonem propheticū, cui cum attenditis, ceu lucernæ apparenti in obscuro loco &c.

Qua mensura metimini &c.

Consequentia orationis hæc est, Verbū Dei fide auditum, fructificat, prout spiritus sanctus vim fructificandi suffecerit. Iam sequitur, Qua mensura metimini &c. hoc est, ut uos per fidem in uerbum annuntiatum ab omni rerum terrenarum contagio alieni, iusti, apparueritis, ita alij metientur uobis, id est iudicabunt de uobis, glorificabunt patrem uestrum qui in cœlis est, Matt. 5.

Quō intelli-
gēdū, id quod
habet auferetur
tur ab eo.

Porro hos fructus inde referetis, ut spiritus in uobis uerbo uocali increseat, qui enim habet dabitur ei. i. qui gratia à Deo cumulatus est, subinde maiore gratia cumulatur: qui uero non habet. i. qui nihil spiritus accepit de uerbo audito, eam quod habet auferetur ab eo, hoc est, futurum est illi, ut è peccato in peccatum præceps prolabatur.

Ut enim gratia gratiam ad se attrahit, ut fides fidem ad se colligit, ita peccatum peccato ex se progenerat, Iohan. 1. Accepimus gratiam pro gratia. Ad Ro. 1. Iusticia Dei per illud patefit ex fide in fidem.

Sic est

Sic est regnum Dei,

Hæc parabola ex superiore sic posset deduci, Gratiam pro gratia accipimus, Iohan. 1. Idq; in nobis uel non animaduertentibus accidit. Siquidem Paulus ad Ro. 8. Spiritus sanctus, inquit, auxiliatur infirmitatibus nostris, ipse intercedit pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Quam sententiam Christus sequenti parabola adumbrat, Ut enim semen iactatum in terram uel nescio agricola, è terra egreditur, germinat surgit in altum. Ita homo semel persusus gratia id est spiritu sancto, uel ignarus in spiritu, adolescit spiritu interpellante pro illo gemitibus inenarrabilibus. Porro pleriq; hanc parabolam eò referunt, qd semen diuini Verbi per Prædicatores in arua humani pectus spargatur. Ut uero crescat, non humana opera, sed sola Dei uoluntate contingere. Sic 1. Cor. 3. Ego plantaui, Apollo rigauit, sed Deus incrementum dedit. 2. Thessal. 3. Confidimus per dominum de uobis, Deus dat incrementum. quod quæ præcipimus uobis, & faciatis & facturi sitis, dominus dirigat corda uestra.

Utro enim terra fructificat.

Ut natura gradus habet, ita fides Verbi per quod homo cepit iustificari gradus quosdam habet. Nã ubi semen in terra computruerit, in herbam exilit. De

ANNOTATIONES

inde ubi culmus erexerit sese, adnascitur spica: tamdem spicae folliculi plenus tritici granis implentur. Sic semen Euangelij ubi in corde hominis computruerit id est, per fidem cordi accreuerit, totum cor occurrat, statim homo incipit Christo fidere, de proximo bene mereri, minus ac minus suis operibus tribuere. Deinde fide ad plenum Christo cognito, in illo totus est, in hoc haeret, hunc sequitur, ceremonias nullas non reijcit, totus spiritualis fit. Ad quos gradus uerbi fidei alludit ad Ephe. 4. Donec perueniamus omnes in uirum perfectum, in mensuram aetatis plene adultae Christi.

¶ Et sicut granum sinapis.

**Euangelium est
abbreviatum
sermo.**

¶ Esaiæ cap. 10. inquit, Sermonem abbreviatum faciet dominus in terra. Quem locum adducit Paulus ad Ro. 9. nimirum uolens dicere Euangelium abbreviatum esse sermonem, ut qui breui uerborum periodo summam salutis proponat, sic Christus inquit Iohann. 3. Qui credit in filium habet uitam aeternam, qui autem incredulus est, ira Dei manet super eum. **¶** Hic sermo ergo est granum sinapis, qui cum seminatur, id est, docetur, est minor omnibus seminibus. i. apparet in speciem humilis: sed cum seminatus fuerit, exurgit, cum auditu fidei pectoribus insitus fuerit, crescit, fit maior omnibus oleribus. i. praestat oibus doctrinis ipsius

ipſius legis, omnibus dogmatis humanis, & facit ra-
 mos magnos, id eſt, longe dilatat ſeſe, ut aues cœli
 ſub umbra eius nidificare poſſint, id eſt, ut homines
 in illo conqueſcere poſſint. Sic fere Theophylaetus
 exponit, niſi forſitan hanc parabolam intelligis de **Fides per folia**
 Verbo, quod fruſtra ſeminatur in corda hominum, **designatur.**
 niſi Chriſtus per illud ſeminetur. Atq; ita eſt uidere,
 Verbum eſſe auſpicium iuſtificationis noſtræ. Per in-
 de uero atq; ex grano folia diffunduntur, ita fides
 opera bona ex ſe propagat.

Et oritur procella uenti magna.

Euangelium nihil aliud proponit niſi exempla cer-
 tiſſima diuinæ erga nos beneficentiæ. Id uero uarijs
 modis agit, modo promiſſionibus quibusdã inuaciſi-
 mis Chriſtus ſe nobis aſſertorem promittit, ueluti eſt
 Matth. 11. Venite ad me omnes qui laboratis & one-
 rati eſtis, & ego reſocillabo uos. Veluti eſt Luc. 12.
 Noli timere puſille grex, quia complacitum eſt pa-
 tri ueſtro dare uobis regnum: aliquando locis aper-
 tis, aliquando occultioribus, ſic hoc loco, ut auel-
 lat à nobis affectum diffidentiæ, qui adeo firmas ra-
 dices in hominum pectoribus egit, ut omnibus euul- **Imbecillibus**
 ſis, ille unus in uicis cordis uisceribus fixus immo- **in fide homi-**
 tuſq; lateat. **Prop**onit nobis exemplum imbecillum **nibus. Chriſtus**
 hominum, quibus Chriſtus ſomnum capere uidetur: **dormit.**

ANNOTATIONES

quare qui nutabūdis sunt animis, qui herent, an Deus illis propitius sit, an Deus in illis sit, Exodi 17. maxime ingruēte tentationū procella, his Christus dormit. At tollēdi uero sunt huiusmodi exemplis Euang. Monendi sunt ut fidant Christo, ut liceat illis Christus somnum capere uideatur, perdurent tamen, dominum citius dicto, illos è medijs malis uindicaturū. Sic Esaie 54. Ad punctum in modico dereliqui te, et in miserationibus magnis cōgregabo te, pri. Reg. 2. Dominus deducit ad inferos & reducit. Job. 13. Etiam si occiderit, in ipso sperabo. Et cap. 5. Ipse uulnerat & medetur, percutit & manus eius sanabunt.

CAP. V.

LOCI INSIGNES.

Christus uitæ & mortis auctor. **P**rimus, Eijcit legionem Christus, quo consolantur homines, qui uarijs diabolorum artibus impetuntur, ut Christo fidant, siquidem hic uincit aduersus omnes diaboli insultus robur prestare potest. **Secundus**, defunctam filiam Archisynagogi uitam reducit, quo partim exemplū fidei alienæ proponitur: partim Christus tam uitæ quā mortis auctor & dominus.

ac dominus ostenditur. **Tertius**, Curat mulierē san-
guinis profluuo laborantem, quo sola fide hominem
iustificari declaratur.

Statim occurrit e monumentis ho-
mo spiritui obnoxius immundo.

Principio hic discas diabolo illic multum licere in
homines, ubi Christus non sit, id est ubi uerbum Dei
non prædicetur. **Contrario**, non multum loci re-
linqui diabolo, ubi Verbum Dei prædicetur. Sic cum
primum Christus in regionem Gadarenorum uenit,
legio quæ hominem illum miserum miserrime discru-
ciauerat, eijcitur. **Porro** hæc tota historia quid alti-
ud queso docet? nisi ut sola fide in Christū IESVM
à diabolorum tentationibus nos laborari posse, fir-
miter animum inducamus credere.

Sola fide à di-
abolo libera-
mur.

Et adorauit eum.

Gestu corporis honorem impendit. Sic Gen. 22.
surrexit Abraham & adorauit populos terræ.

Adorare quid

Grex porcorum magnus pascens.

Hoc est, homines immundos, ut Theophyl. ex-
ponit, qui porcino more uiuunt, & in luto uolupta-
tum uersantur. Hos hoīes cum demones ingrediun-
tur, per præceptum in mare. i. in æternum interitū præ-

ANNOTATIONES

cupiantur. Sic Paul. 1. Corint. 6. Neq; scortatores, neq; cultores simulachrorum, neq; molles, neq; adulteri regni Dei hereditatem accipient.

Abi in domum tuam ad tuos.

Quod dicit Dominus, Abi in domū tuam ad tuos, annuncia quāta tibi dominus fecerit, docet, ut quisq; paterfamilias suæ familiæ, quanta dominus fecerit annunciet, hoc est, quod cum fuerimus peccatores, Christus pro nobis mortuus sit, Ro. 5. quod qui peccatum non nocebat, pro nobis peccatum fecerit. i. peccatū nostrū in se receperit, ut efficeremur iusticia Dei per illum 2. Cor. 5. Et q̄ misertus sit nostri. i. q̄ iustificemur gratis per illius gratiā, per redemptionem quæ est in Christo IESU, Ro. 2. pri. Iohan. 2. Remittuntur uobis peccata propter nomen eius.

Christus pro
nobis factus
peccatum

Quanta tibi dominus fecerit.

Hac uoce ibi ostendit Christus ueram fidem esse illam, qua quisq; pro se omnia beneficia, quæ Deus per Christum effudit in nos opulenter, priuatim in se collocata esse credit. Sic Esaiæ 9. Paruulus natus est nobis, & filius datus est nobis. Lucæ 2. inquit angelus ad pastores, Annuncio uobis gaudium magnum, quia natus est saluator. Et uirgo mater cauit, Fecit mihi magna qui potens est.

Nobis natus
saluator.

Dominus

C (Dominus fecerit) Dominus dicit, ne cōtemnant
Christū propter formā contemptibile .i. humanam.

Et abiit, & cœpit p̄dicare Decapoli

Multi quærun, an ne omnibus Christianis copia **O**ibus liberū
p̄dicandi Verbum diuinum sit. **R**espondeo, **O**mnī est p̄dicare
bus Christianis factam esse copiam in Christo p̄di Verbū diuinū
candi Verbum, immo in mandatis à Deo accepimus,
ut Verbum Dei p̄dicemus omnes 1. Pet. 2. **V**t p̄-
dicetis ures illius, qui è tenebris uocauit uos in admi
rabilem suam lucem 1. Cor. 14. Potestis singuli pro-
phetare. **A**tamen ad p̄cludendum tumultum, oīa
decenter & secundū ordinem fiant. **P**roinde duo uel
tres loquantur, cæteri dijudicent 1. Corinth. 9.

Et ecce uenit quidā nomine Iairus.

Qui fide nihil melius à Deo nobis dari potest, ita
non oibus ad plenum datur. Iam uero ne hi qui non- **N**emo despe-
dum plena fide constiterunt, desperent, sibi Christū ret-
minus propiciū esse animum inducant suū, hoc
exemplo animandi sunt. **N**am Christus se Archisyna
gogo non robusta adeo fide p̄dito expositi. ac be
nignissimū p̄ebet. **E**st ne uero maxima Christi beni
gnitas, & tanta turba p̄sente ad paruas Archisyna
gogi preces abit, in itinere certe, fides Archisynago
gi, quæ nondū oibus nūeris absoluta erat absolutur.

ANNOTATIONES

Sic & nobiscum agetur, qui si non statim ad plenum credere poterimus, orabimus cū Apostolis Christū, ut adaugeat in nobis fidē, & dubio procul augebit.

INomine Iairus.

Christus nullū statum hominū à se reiicere uult, proinde Euāgeliographus nominatim dicit, quidam princeps Synagogæ nomine Iairus. Paul. 3. ad Gal.

Vult oēs homines saluos facere.

Non est Iudæus, neq; græcus, non est seruus, neq; liber, omnes uos unus estis in Christo. 1. Timoth. 2. **Q**ui omnes homines uult saluos facere. i. ex omnibus ordinibus homines uult saluos facere, Ro. 3. **A**n Iudæorū Deus tantū est? an non & gentiū? qui iustificabit circumcisionē ex fide & præputiū per fidem.

Et deprecabatur eum.

Fides Iairi.

Fides Iairi declaratur, q̄, uiso Christo statim spem recuperandæ filie uitæ conceperit. Fides est q̄, Christum occupatū tanta populi turba secum abiturum credit, Adeo fides omnia possibilia esse credit.

Et imponens illi manus.

Manuum impositio.

Impositio manuum apud Hebræos in usu erat, cuius signum quo aliquid Deo commendabatur, sic Gene. 48. Iacob imponit manum duobus filiis Ioseph. Sic manus super caput hostiæ immolandæ ponitur, Leuit. 1. Sic Christus imponit super paruulos manus, & Marc.

Et Marci ultimo inquit Christus, Super egrotos manus imponent, & bene habebunt.

Et mulier quaedam quæ erat obnoxia profluuiio sanguinis.

Preciosa res est fides, sed non omnes in illa progressum parem faciunt, iustus quidem fide erat præditus, sed mediocri, Mulier uero illa uiuacissima fide præstat, etenim dicebat, si uel uestimenta eius tettingero, salua ero. i. sanabor, hoc est, si uel minimum bonitatis Christi experimentum persensero, ab incredulitatis uitio uindicabor. **P**orro in hac muliere exemplum habes, quid opera, quid satisfactuncula humane factant, & quid fides possit. **Q**uod enim narrat Euangelio graphus mulierem multa perperam à compluribus medicis, & insumpsisse omnia sua, neque quidquam adiuuamenti sensisse, sed magis in deterius uenisse, uult docere, nullis operibus, nullis satisfactionibus profluuium sanguinis sisti posse. i. conscientiam purgari tranquillariue posse, immo dum per opera, dum per satisfactiones nostras quietem querimus, fit ut magis perturbemur, Esaiæ 55. impij. i. increduli iusticiarij quasi mare feruens, quod coquiescere non potest. Non enim est pax impijs, dicit Dominus. **Q**uod si conscientiam tranquillare uis, necessum est, ut re-

Quid sit attingere uestimenta Christi.

Impij q̄ sint.

ANNOTATIONES

licta medicorum turba, id est, doctorum precipientium iam illa, iam ista peccatorum remedia, ad Christum te conferas, hic uel leuiter gustatus conscientiam tuam exhilarabit, Psal. 33. **Gustate & uidete** quoniam suavis est Dominus, beatus uir qui sperat in eo. Matth. 11. **Venite ad me omnes qui laboratis, in uentis requiem animabus uestris.** Et aliis Psal. **Letentur omnes qui sperant in te, in æternum exultabunt**

UEt sensit corpore.

Constat hoī an in gratia dei sit nec ne **Putant plerique homines ignorare, an in gratia Dei sint nec ne, ego uero dico homini constare posse, an in gratia Dei sit.** Qui enim Euangelio credit, in gratia Dei est. 1. Theß. 1. **Sciētes fratres dilecti à Deo uestram electionem.** Qui in persecutionibus gaudet qui in afflictionibus à laude Dei nō supersedet, in gratia Dei est. **Est enim gaudiū illud in afflictionibus fructus spiritus sancti.** 5. Galat. **Item, Ex fructibus eorum cognoscetis eos.** Matth. 7. **Qui lubenter de Christo garrit, qui Verbū Dei cupide audit, in gratia Dei est,** Ioan. 10. **Oues meæ uocem meā audiūt.**

Uirtutem.

Christus est enim plenus gratia & ueritate, Ioan. nis 1. Coloss. 3. **Quoniam in illo inhabitat omnis plenitudo deitatis corporaliter,** Luca. **IESVS autem plenus**

tem plenus spiritu sancto egressus à Iordane. Adcedamus igitur cum fiducia ad thronum gratiæ, ut consequamur gratiam ad oportunitum auxilium, Ad Hebræos capite quarto.

Mulier timens & tremens,

Quod mulier timet, quod trepidat, nihil aliud declarat, nisi quod timor fidei comes sit. Nam fides **Timor fidei** misericordiam Dei contemplatur, timor iudiciū Dei comes. & opera nostra, sic Roma. 12. in fide stas, uide ne efferris animo, sed timeas. 2. Reg. 15. inquit Dauid, Si inuenero gratiam in oculis Domini, reducet me, & ostendet mihi &c. Sic Iob 9. trepidat quantumuis iustus, dum inquit, Verebar omnia opera, sciens quod delinquenti non parceres.

Filia, fides tua te seruauit.

Hoc est, indubitata tua de mea misericordia fiducia. Est enim fides uiuacissima opinio, qua homo in **Fides est. uiuacis. opinio.** dubitanter sibi persuadet se Deo cordi esse, se Deum benignū, ignoscentem in omnibus habere, quæ uel fecerit uel dilexerit, benignum quidem in bonis, ignoscentem in malis, Malachiæ tertio. Erunt mihi in die dicit Dominus, qua ego faciam in peculium, & parcam eis, sicut parcat uir filio suo seruenti sibi. Hæc fides erga Deum in Christo concipitur. Nam si cum

ANNOTATIONES

Iustus ex fide uiuit. **ex fide uiuit, Aba. 2.** **Omne opus quod ex hac fide non fit, peccatum est, Roma. 14.** **Siquidem contemptu & odio Dei fit, quicquid ex hac fide non fit.**

Uade cum pace.

Addit, uade cum pace. **V**ult enim dicere Christus pacem, id est, gaudium spiritus sancti ob remissa per Christum peccata, ob tot beneficia per Christum in nos collocata, nasci ex fide. **V**nde Roma. 5. **Iustificati igitur ex fide pacem habeamus. Incredulis enim non est pax. i. conscientie tranquillitas, gaudium spūs.** **Nō est pax impijs, dicit dominus Esa. 57.**

Incredulis nō est pax.

Tantummodo crede.

Ecce solam fidem à nobis exigit Christus, si uelimus illum nobis placatum, si uelimus quid impetretum. **Nos si operari uolumus, credamus, nam hoc est opus Dei, ut credatis in eū qui misit illū, Ioan. 6.**

Opus Dei.

Quid tumultuamini.

Mortuos non lugendos esse & Christus hoc loco docet, dū dicit, **Quid ploratis? Et Paulus 1. Thes. 4.** **Ceterum nolo uos ignorare fratres de ijs qui dormierunt, ne doleatis, quemadmodū & ceteri, non habentes**

Mortui non sunt lugendi.

habentes spem. Quor uero dolere non debeant, in-
 dicat. Nam si credimus quod IESVS mortuus est,
 & resurrexit, sic & Deus eos qui dormierunt per
 IESVM adducet cum illo. Porro mortem Christi-
 anorum somnum esse sic intellige, Quemadmodum
 per Adam omnes moriuntur, id est, propter pecca-
 tum Adæ mors in totam suam posteritatem propa-
 gata est. Etenim auctoramentum peccati mors, ad
 Romanos sexto, ita per Christum omnes uiuifican-
 tur, Christus enim propter immortalitatem suæ dei-
 tatis, mortem omnino semel absorbit, Osee 3: Ero
 mors tua ô mors. Prima Corinth. decimoquarto,
 Absorpta est mors in uictoriâ &c. & mortuus pro-
 pter peccata nostra. Ad Romanos quarto, Gloriose
 resurrexit propter iustificationem nostri. Ut uero in
 auctore salutis, in sancto sanctorum Christo, Danti-
 elis nono, mors labefactata est, ita illam in eius mem-
 bris labefactari oportet, quia generatio Dei, id est,
 fides seruabit illam. Proinde mors credentes non ter-
 ret, mors credentibus somnus est, siquidem credunt
 Christum sua resurrectione omnem mortis tyranni-
 dem fregisse. Defigunt oculos in resurrectionem,
 unde mors illis iam amplius non est mors. Ut habemus
 Psalmo quarto, In pace dormiam & requiescam.
 Et Christus Ioannis capite octauo dicit, Qui sermo-

Mors aucto-
 ramentū pec-
 cati.

ANNOTATIONES

Credentes in eum uiuent nem meum seruauerit, non uidebit mortem in aeternum, id est, Non tanget eum tormentum mortis, Sapientiae tertio. Item Ioannis undecimo, Qui in me credit, etiam si mortuus fuerit, uiuet. Et Psalmo centesimo decimoquinto, Preciosa est in conspectu Domini mors sanctorum eius, id est, crediturum. Sapientiae quinto, Iusti, id est, credentes, in perpetuum uiuent.

¶ Et irridebant eum.

Cirrident Christum dicentem, puellam mortuam dormire, qui non credunt Christo, qui non credunt resurrectioni, id est, Christum per resurrectionem, mortem, peccatum, infernum uicisse. 1. Corin. 15. **¶** At hic mihi obstrepes, Non adeo mortem exhorreo, sed mortem malam exhorreo, quia mors peccatorum pessima. **Respondeo**, Tuo te iudicio prodis, probat te non credere, Christum esse agnum tollentem peccata mundi, Ioannis primo capite.

CAP. VI.

¶ Insignes Loci sunt.

Primus, Offenduntur in Christo & cognati sui. **Secundus**, emittuntur Apostoli, edocetur quae

nam Apostolorum sint officia. **Tertius**, est de Euangelij contemptoribus. **Quartus**, Herodes Ioannem Euangelicæ ueritatis præconem occidit. **Quintus**, quinq; panibus & quinq; piscibus circiter quinq; milia cibantur. **Sextus**, Ambulat super mare Christus.

¶ Frater Iacobi.

¶ Hebræi illos etiam fratres uocabant, non quibus semper communes essent parentes, sed quibus stirps ac genus essent cõe. Vide Hiero. aduersus Heluidiũ.

¶ Et offendebantur per eum.

¶ Euangelium narrat subinde plerosq; in Christo offensos, partim ut doceat uerum esse id quod scribit **Christus lapis** Esaias cap. 8. Christum esse lapidem offensionis, et offensionis petram scandali: partim ne credentes offendentium in Christo turba, à Christo abalienentur, oportet enim multos offendi. **¶** Porro offendi in Christo est, **offendi in** aut lædi eius doctrina, aut eius carne. Doctrina eius **Christo quid** offenduntur, qui non credunt Euangelio denuncian-
ti sola fide hominem iustificari: qui non credunt oẽm nostram iusticiam non pluris esse apud Deum quàm pannum menstruatæ mulieris, ut inquit Esaias, qui non credunt solum Christum audiendum, Matthæi
17. **¶** Porro carne Christi offenduntur, qui in forma illa humana Christum spernunt: qui mirantur,

ANNO TATIONES

qui nam fiat q̄ filius Mariæ, frater Iacobi tanta pol
leat sapientia, tantas uirtutes edat, ignorantes in
hac forma Christi contemptibili, summam patris bo
nitatem resplendere, ut qui cū in sua sapientia,
id est, potentia, magnitudine sua à mundo cognos
sci non potuerit, per stultitiam, id est, per Christum
filium suum unigenitū carne indutum, i. factū pro
nobis maledictum, quo quid est humane rationi stul
tius? cognosci uoluerit, 1. Corinth. 1. Et de his se
in Christo offendentibus mirum in Esaiā cap. 8. lo
quitur, In petram scandali duabus domibus Israël,
in laqueum & ruinam habitantibus in Ierusalem.

Et accersit duodecim,

Prædicatori-
bus diuersa
docentibus os
obdurare o-
portet.

Quod illos duodecim simul accersit, q̄ eadem illi
præcipit, docet ministros Verbi Dei, ne quid docen
ant à Christo diuersum, prima Timoth. 1. ne diuer
sam sequantur doctrinam. Quod si diuersa docue
rint, oportet illis obdurare os, Ad Titum 1. Porro
binos emittit, ut mutuam inter illos charitatem alien
dam esse moneat, Ioan. 15. Hec mando uobis, ut di
ligatis uos inuicem. Dominus emittit Apostolos, ne
mo enim in Verbo fructum facit, nisi qui à Domino
emittitur. Ioan. 15. Non uos me elegistis, sed ego
uos elegi, ut eatis & fructum adferatis.

Et præ

Et p̄cepit illis, ne quid tollerēt ī uia

¶ *Mattheus cap. 10. sic narrat, Ne possideatis aurum, neq; argentum, neq; es in crumenis, neq; perā ad iter, neq; duas tunicas, neq; calceamenta, neq; uirgam. Idem est apud Lucam ca. 9. At Marcus narrat Christū p̄cepisse illis, ne quid tollerent in uia, nisi uirgam tantum, & postea, ut calcearentur sandalijs: quæ loca quomodo redigemus in cōcordiam?*

Respondeo, Christum in morem habere eandē rem subinde alijs atq; alijs uerbis discipulis inculcare. Mundo enim illuxerat nouam quandam uiuendi rationem & traditurus, & suo ipsius exemplo comprobaturus, ut sui omnibus numeris perfecti essent, alieni à rerū humanarū contagio: atq; adeo ab illarum rerum cura liberi, citra quas res uita hæc quotidiana uix transigi possit. **¶** Proinde discipulis primo pecuniæ cupiditatē eximit: deinde p̄scribit quales eos esse cupiat, nimirum ut toti ex illius fiducia pendeant. **¶** Si quidem ipse curam illorum suscepturus sit, ipse illos defensurus: id quod ut Christus faciat commodius, tropis quibusdam utitur, iam p̄cipiens, nō gerendam uirgam, non calceandos pedes, mox gerendam uirgam, mox calceandos pedes, indicans nō tam res illas relinquendas esse, quā animum à rebus illis auocandū. **¶** Porro hic locus facit uis uerbi ministris in res

ANNOTATIONES

auditorum, **Q**uis enim negare potest Christum non
strum redemptorem hoc loco docere, ministris Verbi
uictum debere. 1. Corinth. 9. **Q**ui sacrario adsi-
stunt, unà cū sacrario partem accipient. Item Euan-
gelium dicit, **B**oui trituranti non ligabis os.

Accipient.

Euāgelium do- centibus de- betur uictus
Sic dominus ordinauit, ut qui Euangelium annun-
tiant, ex Euangelio uiuant. 6. Galat. Cum autem
qui catechizatur, id est, in Verbo Dei eruditur, ei
qui se catechizat in omnibus bonis communicet. 1.
Timoth. 5. **Q**ui bene præsunt presbyteri, duplici
honore digni habeantur: ex quibus sequitur, quod
quorum non est usus in uerbo, illis nec uictum debere,
Dignus est enim operarius mercede sua, Matth. 10.

Impositis manibus.

Manus Christi
Manus Moysi
Studiofus sacrarum literarum poterit si uolet in-
ter se comparare manus Christi cum manibus Moysi,
& ex illarum collatione Euangelium & Legis discri-
men ostendere. **M**anus Christi leues sunt, infirmis im-
positæ illos sanat. **E**uāgelium .n. si fide perceptum fu-
erit, tolerari potest: omnia leuia facit, omnia sanati-
At manus moysi adeo graues erant, ut etiam lapidi-
bus suppositis ab Aaron & Hur, Exo. 17. suffulcien-
tibus essent, id quod Petrus Actorum 15. exponit, dum
inquit

inquit. Quid tentatis ut imponatur iugū quod neq; patres nostri neq; nos portare potuimus. Huc referas tabulas lapideas Exo. 32. Huc refer tabulas illas quas Leuit. e Nume. 4. portare solebant.

Nisi uirgam tantum.

Per uirgam Euangelū quo Christus suos Legatos Virga. i. Euā-
gelium instructos esse uult, intelligere potes, nam ut uirga gracilis, flexilis est, non gestatu onerosa, sic iugum Christi suaue est & onus eius leue, Matth. 11. Vt uirga recta est, sic Euangelium siue Lex spiritus recta ad uitam aternā nos prouehit, cum lex, literæ per longos & figurarū & operum amfractus, suos uix in campestris Moab colloect: ut uirga nuda est, sic Euangelium nudum expositū. Euangelū enim umbras legis ob oculos ponit, reuelat, ut testatur ad Hebræos x. De qua uirga loquitur Psal. 29. Virgam uirtutis tue emittet dominus ex sion. De hac uirga loquitur Esa. 11. Percutiet terram uirga oris sui, & spiritu labiorum suorum interficiet impium.

Sed sandaliis calcearentur.

Cui allegoriæ cordi sunt, hic quoq; ταυρολογί- Per calceamē
tum uerbum
diuinum ad-
umbratur καὶ per calceamentum uerbum diuinum à Christo nostro Salvatore adumbrari credere potes. Verbum enim est, quod nos dirigere debet, ne erremus,

ANNOTATIONES

ne impingamus : & huc spectat Nume . 9 . Per uerbum figebant tentoria , & per uerbum illius proficisciebantur . Huc referas illud Ephes . ult . Calceati pedibus , ut parati sitis ad Euangelium pacis .

Illic maneat donec exeatis illinc .

Prædicatores
non huc illuc
ue coenatum
commeant .

Docet Prædicatores Christus , ne huc illuc pransum , coenatum commeant , siquidem præter contemptum suum ipsorum , Euangelij quoq; contemptum illa crebra loci mutatio facit .

Excute puluerem .

Usq; adeo nihil ab illis recipietis , ut etiam puluerem illorum de pedibus uestris excutiatis , ut meminerint & intelligant uos gratis salutem obtulisse , & ipsorum potius q̄ uestro compendio studuisse .

Amen dico uobis .

Locus est in contemptores , inimicos Verbi , de quibus Paulus ad Phil . 3 . Complures ambulat , de quibus sæpe dixi inimici crucis . 1 . Euangelij , quorum finis perditio est . Vide 2 . Theß . 2 . Porro de incendio Zodomæ & Gomorrhæ uide Gen . 19 . Quibus uero sceleribus utraque urbs insignis fuerit , ostendit Ezech . 16 . dū inquit , Ecce hæc iniquitas fuit Zodomæ , superbia , satietas panis & abundantia , & omnis ipsius & filiorum eius , & manum egeno et pauperum

Vitia Zodomæ & Gomorrhæ .

ruina

ri non porrigebant . 2 . Petri . 2 . Si ciuitates Sodomo
rū et Gomorrhæ in cinerem redactas subuersione cō
demnabit , eosq; fecit exemplum ijs qui impie forent
futuri . i . increduli futuri . ▽ bi obiter obseruabis usum
historiarū Testamenti ueteris , ut quæ partim iræ fi
lios , partim gratiæ describunt : illi timorem Dei , hi
fidem præmonstrant , ut ex uerbis Petri est decerpe
re , & indicat Paulus ad Hebr . 11 . 1 . Corinth . 10 .

¶ Ut resipiscerent .

¶ Hoc est , prædicabant mortificationem ueteris
Adami , id est , peccata populo ostendebant , & de
inde peccatorum remedium , id est , Christum IES
VM indicabant . ¶ Porro officia Apostolorum , &
quid debeant docere , ostendit Hier . 1 . Ecce consti
tuite super gentes , ut euellas , destruas , disperdas ,
dissipes , ædifices & plantes , hoc est , prædica ser
monem , in sta tempestiue , intempestiue , argue , in
crepa , exhortare cum omni lenitate , ut 2 . Timo . 4 .

¶ Et ungebant multos oleo .

¶ Hæc uerba satis ostendunt morem fuisse in Eccle
sia iam nascente ungeri infirmos , qui nimirum mor
bū aut impatiēter , aut fide infirma tolerabant . Por
ro ualde mihi placet quod hic annotauit Theophy
¶ Per oleū allegoricos significari gratiā spūs , per quam

Oleū spiritus
sancti gratia

ANNOTATIONES

à labore liberemur, & gaudiū & hilaritatem spū
lē accipimus, Psal. 44. Gratia spūs sancti oleū exul
tationis dicitur, & Apostoli accepto spū gauisi sunt.

Alii Prophetam, alii Heliam
dicebant eum esse.

CEn stultitiam hominum, qui ex Christo iam Heli
am faciunt, iam Prophetam quendam, adeo magna
res est Christum nosse, Christum credere esse filium
Dei unigenitum, atq; se in hoc ad carnis nostræ im
becillitatem deiecisse, ut peccata nostra ipse auferret,
Hebr. 1. Qui per semetipsum peccatorum purgatio
ne facta, ipse torcular calcavit solus, Esaiæ 63. Ve
re languores nostros ipse portauit, Esaiæ 53.

Nam ipse Herodes missis satelliti
bus manus iniecerat in eum.

In historia Ioānis duo loci insignes sunt. **Prior** ex
cæcatio contemptorum Dei. **Secundus**, q̄ Deus si
mirabilis in sanctis suis, Psal. 67. **Et** cui non mirum
est Ioannē, quo nō maior surrexerit inter natos muli
erum, uel Christo teste, præcursorem Domini, uirū
iustum & sanctum, ut & Herodes ille impius testat
tur, tum misere in carcere includi, tum miserabiliter
in carcere inuidia cuiusdam scorti decollari: & cui
non mirum

Christū nosse
magnas

Ioānis suppli
cium quid si
bi uelut.

non mirū uidetur, nullū discipulorū Ioannē inuisere,
 qui uel illum consoletur, uel illius curam ullā gerat:
 quid q̄ Christus simulat, quasi aut Ioannē nō noscat,
 aut ne pili quidē faciat. Vbi crux uera descripta est.

Non licet tibi habere uxorem
 fratris tui.

Cum in Ioanne exemplum ueræ crucis Christi
 proponatur, operæ precium me facturum uideo, si
 quid crux uera Christi sit, quomodo ferenda sit, ape-
 ruero. **P**rimo crux Christi est, quod Christus
 uulneratus est propter iniquitates nostras, attritus
 est propter scelera nostra, Esaiæ 53. Ipse enim erat Cruce Christi
 agnus sine macula, Exodi 12. Qui peccatum non se-
 cerat, nec inuentus est in ore eius dolus, 1. Petri 2.
 Sic crux Christi uera hominibus imponitur, cū pro-
 pter iusticiam persecutionem patiuntur, Matt. 6. 1.
 Petri 4. Si probris afficimini in nomine Christi, bea-
 ti eritis, ne quis enim uestrum adfligatur, ut homi-
 cida aut fur. Christi crux est, cū inquit Psal. 5. Fa-
 ctus sum sicut uas perditum. Christi crux est, cū in-
 quit Paul. 1. Cor. 4. Velut excrementa mundi facti
 sumus, & reiectamentū ad hunc usq; diem. **D**e hac
 cruce inquit Christus Matthæi decimo, Qui nō reci-
 pit crucem suam, & sequatur me, non est me dignus.

ANNOTATIONES

Ioannes uere 1. Petri 2. **Hanc crucem** Ioannes tulit, cum propter suam crucem Euangelicam ueritatem in carcerem includitur, tamen adeo nemo illius curam gerit, ac si Deus proorsus ab illo aut abalienatus esset, aut illius oblitus esset.

Deniq; in gratiam unius scorti obtruncatur. **Ut uero** tali cruce ferendi pars esse possimus, non oportet fingere ad equos, id est, ad humana praesidia. **Esaiæ 50.** Oportet indubitanter credere, quicquid est crucis, bona Dei propeffione nobis imponi. **Sapie. 3.** Quoniam Deus tentauit eos, id est, oportet conuertere se ad percutientem se, ut inquit Propheta. **Credemus** & Christum antea hac nostra causa multis modis indignioribus tractatum, spretum, execratum, adeo

Christus non =
uisissimus uiro
rum.

ut ab **Esaiæ 53.** nouissimus uirorum, uir dolorum & sciens infirmitatem dicatur. **Christum uero** ex omnibus malis se euoluisse, ut & nobis euoluendi spes esse possit. **Ioannis. 14.** Non relinquam uos orphanos. **Et capite 16.** In mundo ad afflictionem habebitis, sed bono animo sitis, ego uici mundum. **Et capite 15.** Vester meror uertetur in gaudium. **Cum igitur** te totum in Deum reieceris, cum Christo fideris, patientiam tibi paries, patientia uero probationem parit, probatio spem, spes non pudefacit, **Roma. 5.** **Sic Ioannes** quantumuis miserrime tractetur, credit, tacet, in silentio

in silentio enim & spe erit fortitudo uestra, Esaiæ
 30. Quid ergo fit? En à morte nomen Iohannis per
 totum terrarū orbem dispargitur, celebratur. Ecce
 inter filios Dei computatur, & inter sanctos fors il
 lus est, Sapientiæ quinto. Porro hæc historia memo
 riæ prodita est, partim ut laudetur Deus in sancto
 Iohanne, qui afflictum instaurarit, fulcierit, robo
 rarit, pri. Petri ultimo: partim ut nos Iohannis ex
 emplo afflicti iuxta uoluntatem Dei apud Deū tanq̄
 fidelem conditorem deponemus animas nostras, pri.
 Petri quarto.

Cur historia
 Iohannis me=
 moriæ prodi
 ta sit.

At cum puella saltasset, placuif
 setq; Herodi.

Per saltatriculam illam quæ et Herodi & accum=
 bentibus adeo placuit, Prædicatores pruriētes intel
 lige, qui iucunda magis quàm uera auribus principū
 instillant, & illi magis quàm mordaces præcones ue
 ritatis principibus cordi sunt. De istis Prædicatori=
 bus loquitur Apostolus Paulus ad Romanos cap. 6.

Prædicatores
 assentatores
 perstringit.

Qui per blandiloquentiam et adsentationē decipiūt
 corda simplicium. Item Secunda ad Timotheū ult.
 Tempus erit cum sanam doctrinam non sustinebunt,
 sed iuxta concupiscentias suas coaceruabūt sibi Do
 ctiores, ij quibus aures pruriunt, et à ueritate aures

ANNOTATIONES

uertent, ad fabulas uero & inanes quaestiones conuertentur. **E**n hic Paulus indicat, quid sit odisse locum ueritatis praediconem, et oblectari motibus impudicis saltatriculae, hoc est, oblectari praedicatoribus perfrictae frontis.

Et congregantur Apostoli ad Iesum

Hic docentur qui ad Euangelium praedicandum mittuntur, ut ita praedicent, ut se aliquando alacres ad Christum praedicationis acerrimum exactorem conferre possint. Id quod fiet, si nihil aliud quam quod Dominus iubet, praedicarint. **Hic .i. Accinge lumbos tuos, & surge & loquere ad eos omnia quae ego praecipio tibi.** Et ne timor incessat Apostolos, subdit Propheta, **Ne formides a facie eorum, bellabunt aduersum te, sed non praeualebunt, quia ego tecum sum, ait dominus, ut liberem te.**

**Saluberrime
consolantur
uerbi dei praedicatores.**

Venite uos soli seorsim in desertum.

Quod in desertum locum, discipulis domum a praedicatione redeuntibus, Christus seorsum abiit, docet Apostolos, ne praedicationis successu superbiat: docet, ut ad illustrandam gloriam Christi iuxta ac ad edificationem populi quae est per fidem. **.i. Timot. .i. praedicet.**

Et Iesus egressus est, uidit turbam

Euangelium commendat nobis subinde Christum a misericordia, hoc est, quod omnia mala nostra sua mala putari

putarit: q̄ nō minore affectu ob nostra mala q̄ si propria essent, doluerit. Sic dolet hic populum sine pastore errabundum propalare. 2. Phi. 2. inquit Paulus, Cum in forma Dei esset, non rapinā arbitratus est se esse equalē Deo, sed semetipsum exinanuit, formam serui assumpsit. 1. non habuit rationē illorū quæ sua erant, sed illorum quæ nostra. Sua erant, iustitia, sapientia, pax, salus, gloria, gaudiū, quæ facta permutatione nobis dedit, Et in se recipit nostra, nimirum peccatum, maledictionem, mortem, & sic nobiscum egit quasi nō sua bona nossent. 2. Cor. 8. Nostis beneficentiam domini nostri IESV Christi, propter uos pauper factus sit, cum esset diues, ut uos illius paupertate ditesceretis. Porro qui ueri, qui falsi pastores sint, Vide Ezechielem cap. 4.

Quid est Christi

Christus diues, factus propter nos pauper.

Episcoporum officia duo.

Et cepit illos multa docere.
 Duo esse Episcoporū officia Christus hic indicat, nimirū doctrine sacre pabulo populorū animos reficere, et prospicere de uictu ecclesie. Vnde Christus primo docet multa, demde turbam corporis quoq; cibo reficit, id quod Apostolos quoq; ab ascensu Christi fecisse Lucas. 6. testatur. Ad Ro. 15. inquit Paulus, Nunc autē proficiscor Hierosolymā ministrās sanctis. Vide epistolam Pauli. 1. Cor. 15. Et cap. 9. Si nos uobis spiritalia seminauimus &c.

Desertus est locus, & iam multum
temporis effluxit, dimitte illos.

Christus exi-
nit oem no-
stram diffide-
ntiam.

Inter omnes affectus, non est euulsu difficilior, ac
est affectus diffidentie, et in periculis & in rerum
corporalium inopia, Exodi 26. Populus à Moysè in
desertum ductus, cum iam fame premeretur, tantum
non dis inferis deuouet caput Moysi, ut qui illum sa-
me enecare uellet. Dominus uero ut se quoq; corpo-
ris nostri alendi curã gerere doceret, dixit ad Moysen
Ecce ego pluam uobis panes de coelo. **I**tem Exo. 17.
cũ siti populus laboraret clamitans ad Moysen rursus
urgans. Dominus rursus ut diffidentiam eximeret,
uel è petra aquam elicit. **I**n hoc loco Apostoli cum
tanta affueret multitudo quanta uix ante adfluxera-
nec esset quod comederent, fame populum periculi-
turum putant. Dominus uero citius opinione ad sa-
tietatẽ usq; omnes cibatur. **Q**uid uero sibi uolũt hæc
populi Iudaici diffidentia, Apostolorũ incredulitas,
modicæ fidei homines, consolatur, ne, si adfectu dif-
fidentie tangantur, sibi displicere incipiant, cum et
Apostoli, qui tamẽ electi fuerunt, hoc adfectu tacti
sint. **Q**uod uero dominus noster manna pluit, quod
aquam largissimã è petra prouocat, item quod Chri-
stus IESVS Saluator noster cibatur de quinque panibus hordeaceis

bus hordeaceis & duobus piscibus circiter quinque
 millia hominum, uult nobis diffidentiam omnem ex
 imere, uult nos credere illum non solū animæ nostræ
 sed & corporis curā gerere. ¶ Et testatur Psalmogra
 phus psalmo trigesimo sexto, Junior sua etenim senui
 & non uidi iustum derelictū, ac semen eius quærēs
 panem. Item psalmo quinquagesimo quarto sic scribi
 tur, Iacta super dominum cogitatū tuum, curā tuā
 & ipse te enutriet. ¶ Huc refer, quod corui Helix ci
 bum adferunt. 3. Regum capite decimo septimo,

Super domi
 num iacta cu
 ram.

¶ Huc adde, quod Angelus de cælis Helix uictum sug
 gerit, uide 3. Regum caput decimum nonum. Item
 Euangelium præcipit, ne nimis simus solliciti, dicen
 tes, Quid bibemus, aut quid manducabimus &c.

¶ At inquires, Si sic fit, in utrunq; oculum ociosus dor
 miam, sinam Christum mihi uictum procurare. **Re-**
spōdeo. Non sic impie, non sic, diffidere te de uictu
 corporis non uult, laborare te uult, ut uidere licet in
 primo lib. Moysi Gen. 3. In sudore uultus tui ues
 ceris pane tuo. Psal. 127. Laborcs manuum tuarū
 quia manducabis, beatus es.

Christus uult
 nos laborare

Cum uespera aduenisset.

¶ Vespera in Scriptura uero pro tempore afflictio
 num accipitur sic, Gen. 19. angeli. Sodo. & Gomo.

ANNOTATIONES

Mane, tēpus gratiæ designat. **M**ane uero tempus gratiæ significat, q̄ Christus sol iustitiæ oriens illuminat, quoties uisitat nos, Psal. 65. Aduuauit eū Deus uultu suo mane. **E**t alias, Domine mane exaudies uocē meā. **I**ta inquit Marcus, Cū iam uespera aduenisset, id est, tempus afflictionum, erat nauis in medio mari. i. in medijs afflictionibus.

Quarta uigilia.

At circa quartam uigiliam noctis. **H**oc est, Post longam tentationē, non enim statim Christus tentatis adest, **C**ur uero id faciat Scriptura indicat, Roma. 5. Afflictio patientiam parit, patientia probatorem, probatio spem, spes non perdesit, Pri. Petri. i. Afflicti uarijs experimentis, quibus exploratio fidei uestræ reperitur.

Christus quibus formidabilis uidetur **S**pectrum putauerunt eū esse. **F**ormidabilis est Christus, his qui iudicem seuerum esse credunt, Seruatorem esse non credunt: nec uero potest cognosci, nisi ipse sese nobis insinuet. **A**dhæc ficta fides plerorūq; indicatur, qui tantisper credunt, donec in tranquillo sunt. **A**t ubi afflictionum procellæ ingruerint, Christum spectrum esse putant. i. inanem quandam umbram.

CNe terreamini.

Cut nunquam ab afflictione, nisi fide in Christo uind
dicari possimus, ita Christus postquam diu afflicti su
mus adest nobis dicens, confidite .i. de me certam fi
dem concipite, Ego sum Christus propiciatio pro pec
catis uestris .i. Iohan. iij. Ego sum qui superaui iugum **Iugum oneris**
oneris eius .i. peccatum: & uirgam humeri eius, id **peccatum**
est, mortem: & sceptrum exactoris .i. infernum. **Virga humeri**
Esaiæ .ix. Ne terreamini, credite modo. **Et præter mors**
hæc ascendit in nauim .i. adest nobis, auxiliator est **Sceptrum exactoris infer**
afflictionum nostrarum, pugnat pro nobis, Exo. 14. **nus est**
Deinde conuiescit uentus .i. cessat afflictio, Meror
in gaudium uertetur .i. Iohan. 15. **Proinde orabimus**
patrem misericordiarum .2. Corinth. 1. ne afflictio
ne durante demeritis gradu deiiciamur, ne despera
mus de Christo. Si enim ambulauero, Psal. 137. in
medio tribulationis, liberabis me, & super tram ini
micorum tuorum extendisti manum tuam. Sic Exo.
di decimo quarto, cum Pharao insequeretur popu
lum Israel, eleuauerunt oculos post se, & ualde ti
muerunt, & ait Dominus ad populum, **Nolite ti**
mere, stete & uidete magna Domini, pugnabit
pro uobis, & uos tacebitis.

CNon. n. intellexerunt de panibus.

ANNOTATIONES

Hoc est, ex illo miraculo q̄ quinq; panibus & duobus piscibus, uiderant saturari tot hominū millia fidem illorū roborare debuissent, adeo ut non illis stupendum fuisset, quod IESVS ambulasset super uindas, cum longe prodigiosius esset tantulo cibo, tantā faciare turbam. Porro docemur hic miracula Christi nihil aliud uelle, nisi ut Christo fidamus, nisi ut quoq; proximi curam habeamus. Sic olim sancti patres ex beneficijs Dei, in afflictionibus se consolabantur, fidem roborabant. Psalmo centesimo quadragesimo secundo, Meditatus sum in omnibus operibus tuis. Psal. 36. Memor ero ab initio mirabilium tuorum, et meditabor in operibus tuis. Vide Psal. 43. per totum.

Erat enim cor eorum obcæcatū. **D**uo loci sunt, primus, cor incredulum non intelligit beneficia Christi. Secundus locus, increduli miraculis Christi non mouentur. Porro Dominus hanc incredulitatem, hanc tarditatem in suis herere permissit, ut ipsi assuescerent incredulorū ac imbecillū ferre incredulitatem atq; tarditatem, donec crederent, & donec proficerent.

Percurrentes totā illā regionē. **V**era fides in Christum ostenditur. Vera fides est credere Christum in mundum uenisse, ut morbos nostros

Quid sibi uelint miracula Christi.

Increduli nō intelligūt beneficia Dei.

Vera fides que

stros sanaret. i. peccata ipse perferret in corpore suo super lignum, eius enim uibice sanati sumus. 2. Pe. 2.

Ut tangerent tantum fimbriam.

Attingere fimbriam, est carnem Christi attingere, ut Theophylactus exponit in quinto cap. Mar. Qui attingere enim credit, habet uitam eternam, Iohannis capite fimbriam tredecimo, Hæc est autē uita eterna, ut cognoscant te solum Deum uerū, & quē misisti IESVM Christum, Iohannis decimo septimo.

CAP. VII

L O C I I N S I G N E S .

Primus locus est, utandas esse hoim doctrinas, hominū constitutiones. **S**ecundus locus. Christus missus ad Iudeos est. **T**ertius, de fide est.

Et cum uidissent quosdā coibus manibus edere panes.

Dominus in Testamento ueteri præter alia ad tempus populo imposta, ad Heb. 9. præcipiebat quoque; **C**omune erat ad Dei cultū uarias ablutiones. **I**tem Exodi 21. præcipiebat, ut lauarent se, si communia. i. ad cultum Dei non apparatū nō apparatū rata, attrectarent, sic Leuit. 11. Qui portauerit,

ANNOTATIONES

cadauera, immundus erit usq; ad uesperum, qui teti-
gerit morticina immundus erit. Nolite contaminare
animas uestras, sancti estote, quia sanctus sum. **T**a-
uero Pharisei, scribæ, præterq; illam mundiciem,
illam sanctitatē externis operibus metiebantur, ple-
raq; etiam de suo assuebant. illorum præposterā mu-
ditiem, præposteram sanctitatem Christus hoc loco
reprehendit, docens ueram esse munditiem cor puri-
ficare. **P**urificatur uero cor sola fide, Act. 15. **C**

**Cor fide puri-
ficare.** **Leui. 11.** Nolite contaminare animas uestras. Porro
sanctū in scriptura ferè accipitur pro illo quod Deo

Sanctum, id dicatum est, quod Dei usibus paratū est, quod nos
quod nos ap- hodie Consecratū appellamus. **V**nde sanctitas est
pellamus uersio mentis à malo, **Esaie pri.** Lauamini, mundi
consecratum estote, auferite malum cogitationū uestrarum, qui-
scite agere peruerse, discite benefacere. **I**lla uero san-

ctitas datur à solo Deo. **Exo. 31.** Ego Dominus qui
sanctifico uos per **IESVM** Christum, qui per spū-
ritum æternum se ipsum obtulit immaculatum Deo,
purgans conscientia nostram à mortuarijs operibus
i. è peccatis, **Ad Hebr. 9.** .1. **Ioan. 2.** Sed uos ele-
ctionem habetis à sancto, **Ioan. 17.** Sanctifico me ip-
sum, ut et ipsi sicuti sanctificati. **Q**ui illa sanctifica-
tione non est præditus, qui non per Christum sancti-
ficatur, sed per opera externa sanctificari uult, toto
ut aiunt, errat cælo.

**Toto errare
cælo.**

CNisi crebro,

Bene mihi placet quod Theophylactus annotauit
græcam uocem $\pi\omicron\upsilon\gamma\mu\acute{\eta}$, nō crebro, ut Erasmus uer-
tit, significare, sed cubitaliter. i. à cubito ad extre-
mos digitos, quod erat à maioribus additum.

Quare discipuli tui non ambulant
iuxta ritum traditum a maioribus.

Non reprehendunt discipulos pharisei, q̄ nō am-
bulant iuxta præcepta Dei, iuxta Euangeliū, sed
q̄ non ambulant iuxta ritum traditum à maioribus,
de quibus Ezechielis cap. 22. inquit, **I**n præceptis
patrum nolite incedere, nec iudicia eorum custodi- **I**n mandatis
tis. **E**go Dominus Deus uester, in præceptis meis **domini ambu-**
ambulate, iudicia mea custodite. **landum**

CDocentes doctrinas.

Hoc est, dum docent illa quæ à Deo hominibus
non præcepta sunt.

Nam omissio præcepto Dei.

Exodi uigesimo, **N**on habebis deos alienos, hoc
est, Nihil non boni de Deo concipe, Deum parentis
loco habe, illi crede, illum ama, illi serui in timore,

Ne aliquid designes quod illum male urat. Breuiter,
ut filius erga patrem terrenum, sic tu erga Deū pa-

ANNOTATIONES

- II trem coelestem adfectus sis. Non assumes nomen Dei
in uanum, hoc est, Nomen Dei quo potes honore,
gloria, prosequere. Nam Deum nemo uidit unquam
Iohannis cap. pri. At suo nomine à nobis celebrari
uult. Sit tibi nomen domini fortissima turris, ut inquit
III Solomon. Memento ut diem Sabbathi sanctifices,
id est, permutte te totum Deo, sine illum carnem tuam
mortificare, permutte illi te suo spiritu uiuificare, pe-
nes illum sit regnum in tuo pectore, ille omnia in te
faciat, tu manum abstine. Honora patrem tuum
III & matrem tuam, id est, Parentibus tuis, magistra-
tibus tuis superioribusq; quoad pia honestaq; pre-
ceperint, morem gere, illos reuerenter cole, illos re-
uerenter time, Parentes etiam tuos, si penuria labo-
rant, foue. Ne occidas, id est, ne aliud lingua ex-
V prome, aliud in pectore preme, si amas, ex corde
ama, ne te proximi urat scelicitas, ne proximi fami-
obscura, ne absentem conuicijs percerpe. ne iram,
simultatem, contentionem cum ullo exerceas. Non
mœchaberis, id est, nec petulantia oculorum, nec
ludibundo uultu, nec obscœnis uerbis, nec impudico
gestu, nec spurca cogitatione in libidinem præceps-
VI ruas. Non facies furtum, hoc est, proximum tuis
opibus, consilio, eruditione, breuiter quacunq; re-
poteris, subleua, proximo da mutuo citra ullam ex-
peccationem

peccationem recuperandæ sortis. **N**on loquaris falsum testimonium, id est, ne mendacia loquaris, te candidum, & dexterum præbe. **N**on concupisces domum proximi, nec uxorem, id est, ne præceps in mala te præcipita, sit tibi rerû supernarû studiû &c

VIII

IX

Si dixerit hō fratri aut matri corbã

Persuaserant Pharisei plerisq; dicata templo non in usus prophanos uerti debere, quantacunq; necessitas postulabat. **P**roinde docebant liberos, ut si uel pater uel mater aliquid templo dicatum ab illis peterent, statim dicerent, Tu quod à me petis templo dicatum est, proinde satius puto, ut templo dicatum, q̃ in tuû usum pendatur, atq; ita prætextu pietatis bis uolabant pietatem, primum desertis parentibus ueluti in gratiã Dei, deinde Deum iridebant, non immolantes, quod immolatum fingebant, ut ait Chrysoft. immo in suum luxû uertebãt.

En nequitia
scribarum et
phariseorum

Ab interioribus enim de corde, malæ cogitationes exeunt.

Loci multi sunt hoc loco. **P**rimus, Omnia opera indifferentia sunt. **S**ecundus, omnia opera ex corde metuntur. **T**ertius, ex uiribus nostris non nisi peccare possumus, proinde facere pro sua uirili, est strepue peccare. **Q**uartus, fructus cordis peccata sunt

Nos non nisi
peccare pos-
sumus.

ANNOTATIONES

Quintus, nihil est mundities operum, nisi munditia
Nos non nisi cordis sit, Psal. 50. Cor mundum crea in me Deus:
peccare possumus. Immunditia uero cordis adeo profunda est, ut nullus
unquam illam satis cognoscat, Hier. 17. Prauum cor
hominis & inscrutabile, quis scrutabitur illud? Ego
dominus scrutans corda & renes. Proinde cor purum
non fit nisi per Christum, Acto. 15. Fide purificans cor
da illorum. Fides enim Verbi purificat, ut enim Ver-
bum Dei purissimum est, ita facit sibi credentem pu-
rum. Immo nihil habet Verbum quod non affatim cre-
denti impertiat, Psal. 15. Lex domini immaculata, Io-
han. 15. Vos mundi estis propter sermonem meum quem
locutus sum uobis. At uero qui Verbo non credit, im-
mundus sit, impurus sit, oportet, Ad Titum primo.
Immundis & infidelibus nihil est mundum, sed im-
mundus est. quinata est illorum mens & conscientia.

Sine prius saturari filios.

Loci insignes sunt. **Primus**, Christus nunquam
non creditibus dexter praesensque adest, id quod satis
declarat, quod Syrophoenissam pro filia petente precium
comptem facit. **Secundus**, ut Christus nihil non de-
dit petentibus uel pro alienis, sic & nec fratribus no-
stris pro confratribus petentibus nihil non dabimus.
Hoc enim praecipit est Domini, ut credamus nomi-
ne filij

ne filij eius IESV Christi, & diligamus nos mutuo
 1. Ioan. 2. Ne uero diligamus uerbo neq; lingua, sed **Veritate**, non
 opere & ueritate: eodem cap. Iohan. **Tertius locus** lingua diligē
 Christus Iudeis promissus est, Iohan. 4. Salus ex Iu dum.
 deis. 1. factæ sunt ad eos promissiones Dei, Ad Ro.
 3. Oportebat uobis primū loqui sermonem Dei. Sed
 quoniam repellitis illū, & indignos uos iudicatis æ
 terna uita, Ecce conuertimur ad gentes, Acto. 13.
 Id quod & Christus hoc loco subindicat, dū primo
 repellit Syrophœnissam, sed tamen tandem uictus
 illius fiducia, omnia ex illius animi sententia facit.

PARAPHRASES IN

hunc locum.

Hic oportet Syrophœnissæ in cor oculos inserere,
 & ex animo credentis hominis naturam perdiscere. **Accedentē ad**
 Mulier cum primū de Christo audit, nam ex auditu **Christū oportet credere.**
 fides, fides uero per uerbum Dei, Ad Ro. 10. uenit
 cū magna fiducia impetrandi quidquid uellet, oportet enim
 accedentem ad Christum credere, Ad Heb. 11. accedit ad pedes Christi. **Nam fides humilis est,**
 supplex est, seruit Deo in timore & tremore. Fides
 diuinæ quidem misericordiæ fidit, sed interim timet
 Dei iudicium. **Urat uero mulier græca, nam homo**
 credens nō suam personā, nō suā gentē, sed Christū
 contemplatur. **Cum apud Christū neq; circumcisio**

ANNOTATIONES

aliquid est, neq; praeputium aliquid est. 2. Cor. 7.
sed observatio mandatorum Dei. Tertio ad Galatas
Non est Iudeus, neq; graecus, non est seruus, neq; lib-
ber, omnes enim uos unus estis in Christo IESU.
Homo credēs Mulier rogat pro filia, homo credēs nō tam pro sua
etiam pro fra salute quā aliorum sollicitus est: immo plus aliorum
tris salute so- quā suo ipsius bono gaudet, malo tristatur. Sic Moyses,
licitus est. ses, ut populus sit saluus, cupit deleri ex libro uitae
Exodi cap. 32. Paulus non formidat Anathema esse
pro fratribus, Ad Roma. 6. IESVS duriter reijcit
à se graecam mulierē, tamen mulier nihil territa per-
stat, Christum patrem suum benigniter diuini ag-
noscit. **Homo credulus** non statim à Christo resilit,
nō statim quod cupit, impetrat, immo instat, urget,
Credenti oīa donec impetret, non ignorans, omnia possibilis
possibilia denti esse, non ignorans illud Marci capite undeci-
mo, Credite & accipietis.

Et adducunt ei surdum.

Aliena fides. Exemplū habes fidei aliene, quae etiā peccatori-
bus opitulatur. Sic hoc loco pleriq; adducunt ad IESUM
& mutum & surdū, interpellant eius clemē-
tiam, ut surdo dignetur manū imponere, quod petiit
impetrant, sic inuicem alij aliorum onera portate, et
sic complete legem Christi, Ut scribit Apostolus
Paulus ultimo ad Galatas.

AD HISTORIAM

integram.

Paulus ad Romā. 10. Hoc est uerbum fidei quod
 prædicamus, nempe si confessus fueris ore tuo
 dominū IESVM, & credideris in corde tuo,
 quod Deus illū excitauit à mortuis, saluus eris. Corde
 enim creditur ad iustitiam, ore autē fit confessio ad salutem. **Fides uerā**
que. Ex his uerbis colligi licet, ueram esse fidem
 credere in corde suo Christū sibi resurrexisse à mor-
 tuis, hoc est, per Christum se à morte, diabolo, in-
 ferno liberatum, omnium rerum potitum esse. **De-**
 inde ore quoq; confiteri, hoc est, non negare, non
 desperare de Christo, si quando tentatio uel afflictio **Confiteri ore**
 ingruat, alioqui non tam fides est q̄ ficta quædam de **quid.**
 Christo opinio. **U**t uero sic corde credamus, uiribus
 humanis effici non potest, necessum est igitur, ut Do- **Digitus Dei.**
 minus immitat digitos suos in aures, ut spiritu san-
 cto, qui digitus Dei est, aures mentis nostræ contin-
 gat. Id quod se facturum esse pollicetur per Ezechiel-
 em cap. 37. **D**abo uobis cor nouum, & spiritum
 nouum ponam in medio uestri. **U**nde ad Ephe. 1. spi- **Spūs sanctus**
 ritus sanctus, spiritus promissionis appellatur. **U**t **promissio ap-**
 uero Christum ore confiteamur, necessum est, ut sa- **pellatur.**
 lina gratiæ suæ animi nostri linguam contingat, Esa.
 44. Fortitudo mea dominus. 2. Cor. 12. Gloriabor in

ANNOTATIONES

infirmatibus meis, ut inhabitet in me uirtus Christi

Suspiciens in coelum, ingemuit.

Christus in coelum ideo suspicit ac ingemit, ut doceat non posse audiri Verbum, nisi uirtus coelestis in nostra pectora demittetur. Hoc uero facit deplorans humanam calamitatem, quid enim miserabilis illis quibus mentis aures adeo sunt occupatae cupiditatibus terrenis, ut nequeant audire Verbum Dei, quibus lingua est impedita & infecta uarijs affectibus, ut non sapiat coelestia, ut muti sint ad praedicandam Dei gratiam & misericordiam.

Pulcherrima
sunt haec.

Bene Deus fecit omnia.

Christus ut **q** Dominus omnia bene fecerit. i. quando semper Deum debet laudari laudamus siue prospera siue aduersa nobis immittat. Sic Iob laudauit Deum cap. 2. Si bona suscepimus de manu Domini, mala quor non sustineamus?

CAP. VIII.

LOCI INSIGNES

huius capituli sunt.

Exemplum est, q̄ si literam spectes docet Christi
 sum & nostri corporis alendi curam gerere,
 Psalmista psalmo 103. Omnia à te expectāt, ut
 des escam eorum in tempus opportunum. Dante te
 eis colligent. **A**periente te manum tuam, omnia im-
 plebuntur bonitate. **P**rouerb. 10. Non affligit Domi-
 nus fame animam iusti. Quod si allegoriam spectes, **A**nimam iusti
 docet Christū nos miseros in deserto uitæ huius, pa-
 ne Verbi Evangelici pascere. **V**erbum enim Dei est
 panis uiuus qui de celo descēdit, Iohan. 6. Hoc est,
 Verbum Dei est quod uiuificat, Deut. 8. ut ostende-
 ret tibi q̄ non in solo pane uiuat homo, sed in omni
 uerbo quod de ore Domini egreditur. **H**oc pane, id
 est, uerbo diuino nisi nos pascat Christus, deficimus **D**eficere i uia
 in uia, id est, perimus in huius mundi afflictionibus,
 tentationibusq̄. **P**roinde Dominus nulla maiore ca-
 lamitate homines affligere potest, quā si famē Verbi
 diuini immittat, **D**e qua Amos 8. Ecce dies uenient,
 dicit Dominus, & mittā famem in terrā, non famem
 panis neq̄ sitim aquæ, sed audiendi Verbū Domini.

Cum gratias egisset.

Docet Christus, ut manducemus cum gratiarū **G**ratias age-
 actione, ut credamus à Deo profectū esse quod man-
 ducamus. **P**orro qui non habent, animum inducent **r**e quid.

ANNOTATIONES

credere se de manu Domini affatim accepturos, Matthæi sexto capite, **N**e sitis solliciti uitæ uestræ, quid esuri estis aut bibituri, nouit pater uester cœlestis quod opus habetis ijs omnibus.

Et sustulerunt &c.

Apostoli sustulerunt.

Apostoli auferunt reliquias, nullus illorum qui commederat aliquid secum aufert. Quo docemur, ut illis quibus opus habemus contenti simus, & nihil amplius queramus, ut adnotauit Theophylactus.

Quærentes ab eo signum.

Signum querere.

Locus est hic, fidem non posse à natura humana comprehendi, non enim potest natura humana comprehendere se in tot afflictionibus, in tot tentationibus saluam fore, proinde signum querit, cupit certior fieri de sua salute. Porro cum fides sit rerum non apparentium, ad Hebr. 11. frustra querit signum. Querunt uero signum pharisæi. i. iusticiarij, hoies longe supra uulgus positi, illis cum prædicatur, ne sint solliciti de illorum salute, Christum esse pignus salutis nostræ, non possunt animum obfirmare ut credant: ita respondent, se non illubenter credituros, si signum aliquod salutis suæ coram contemplarentur, atque ita ad pristinam operum fiduciam redeunt, mala cogitatione obruuntur, nimirum cogitantes incertam esse salutem.

salutem quam sperare debeant, se tamen interim facturos quod possint. Porro nullum signum aliud datur credentibus, nisi signum Ionæ prophete. i. mors IESV Christi, in hunc qui credit, habet uitã eter-
 nam. Quod sic intellige, Velut Ionas quando tribus diebus absorptus crederetur extinctus, citra omnium expectationem redditus est è ventre cœti. Sic Christus à morte quidem impetebatur, sed immertito, sed innocenter: ipse enim erat agnus sine macula. Ad hoc natura diuina morti obnoxia non erat. Proinde mors cum temere Christum inuasisset, uicta ab illo est, & omnibus credentibus mors in uitã permutata est: & triduum in sinu terræ abditus, præter expectationem resurgit nobis uictor gloriosus, ad Ro. 5. Si per unius delictum mors regnauit, multo magis ij qui accipiunt exuberantiã gratiæ, regnabunt per uitam auctore IESV Christo. Ti. 1. Christus mortem quidem aboleuit, uitam aut in lucem produxit. Hinc est quod Ecclesiast. capite 7. inquit, Melior est dies mortis, die natiuitatis.

Dies mortis.

Si dabitur huic generationi signum.

Caposiopepsis est. i. reticentia uerborum præ affectu quodã, nam uidetur Christus sic uelle dicere, Si dabitur huic generationi signum, dabitur signũ quod

ANNOTATIONES

non expectat. Eadem reticentia est, ad Hebr. 4. Si ingressuri sunt in requiem meam, ubi subaudies, mendax sim uel non uiuam, id quod cum de Deo, tantum abest ut dici debeat, ut ne quidem cogitandum sit, optime reticetur.

Videte, cauete a fermento pharisæorum.

Humane doctrinae uitandae sunt.
Locus hic aduersus doctrinas humanas quas Dominus uitandas esse uult. Porro q. dicit, Videte, uult Deus Christianos probare spiritus, an ex Deo sunt, 1. Iohan. 4. Quod uero addit, Cauete, uult, ne cum illis qui non Christum, sed humana docent, quippiam rei habeamus, Ad Tit. ult. Sectarum auctorem post unam aut alteram monitionem fuge. 1. Tit. 6. Quibus et adempta ueritas, sciungere ab his qui eiusmodi sunt.

Fermentum.

Ex hoc loco facile intelliges, quid sit quod olim Iudaeis panibus fermentatis non uesci licuerit, nimirum intellige Dominum praecipisse, ut Verbo Dei puro nullo humanarum doctrinarum fermento uitiatato uterentur, Prouerb. 30. Ne addas quidquam uerbis illius, et arguaris et inueniaris mendax. Hoc est oleum illud Exodi 30, quod sanctum erat Deo, ex quo caro hominis

hominis ungebatur, & ad cuius compositionem nō fiebat aliud. Hoc oleum uerbū Dei est, ad quod nec addas quidquam nec minuas, Deuteron. 12.

Porro uocat Phariseorum doctrinas fermentum, nam ut fermentum amarum est et uetus, ita Phariseorum doctrina mordet animas, ac existit amara, quid enim amarior quā tot operibus, tot constitutionibus ad uitam eternam, ut putant, grassandum esse?

Phariseorum
doctrinæ
amaræ

Quid uero suauius quā audire sola fide in Christū nobis salutē obtingere? At hoc fermentū est tēperatura aque et farinae, simile quid habens conspersioni.

Fermentum

Hic hūana doctrina aliquādo nōnihil ex literis sacris sibi adspert, sed corrupte & temere, non raro & doctrinae ueræ speciem præ se fert, sed sapore et discretione spiritus dinoscitur. Omnis enim spiritus qui confitetur IESVM Christū in carnem uenisse, ex Deo est: & omnis spiritus qui non confitetur Iesum in carnem uenisse, ex Deo non est, ut habetur prima Iohannis quarto.

Et a fermento Herodis.

Adnotauit Theophylactus Herodianos Doctores quosdam fuisse, prædicantes Herodem esse Christū & illi esse credendum. Est ergo fermentū, Herodis doctrina, quæ in creaturam potius quā in Christū credere docet.

Herodiani
Doctores

ANNOTATIONES

IN TOTAM HISTORIAM
de Cæco.

Loci multi sunt insignes.

Primus locus est. Christum, id est, solum uerbum Dei illuminare, id est, infundere Dei cognitionem, inserere Christi cognitionem. Unde Symeon Lucæ capite secundo, Lumen ad reuelationem gentium. Et Iohannis primo, Qui illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundum. Item Iohannis capite 9. Lux sum mundi. Sapientiæ 5. Errauimus à uia ueritatis, & iusticiæ lumen non illuxit nobis.

Secundus locus, illuminatur homo à Deo etiam fide aliorum. **T**ertius, Nemo illuminatur, nisi à Christo tangatur. i. nisi gratia spiritus sancti pectus attingatur. **N**emo illuminatur, nisi Christus expuat in oculos. nisi per uerbum Dei, quod ut spuma ex ore profluit. **Q**uartus, Homines ut Euangelio illuminantur, ita tamen non illico illuminantur ut liquido cernant, id est, ut hæcant per omnia in uerbo, sequantur uerbum, sed sensim fit. Et hoc loco uult, quod cæcus ille recepto usu dicit se homines uidere ueluti arbores ambulantes. Euangelium quidem illuminat, sed non statim excutit ex animo omnium rerum humanarum desiderium. **Q**ui enim non plene lucem Euangelicam receperunt, quid

quidquid in mūdo uidēt, maius esse uidetur q̄ est ipsa
 re. At ubi Dominus iterū atq; iterū imponit manum
 super oculos nostros. i. ubi crebro Euangelium audi-
 mus, ubi subinde nos luce, gratia spiritus sancti illu-
 stramur, mox lucide uidemus omnes. i. toti spiritua-
 les reddimur, omnia recte iudicantes. 1. Cor. 2.

Eduxit illum extra uicum.

Non sequendū esse in peccando, cæcutiendo tur-
 bam, Christus docet, q. cæcum apprehensum manu
 extra uicum educit. **P**essimū enim sibi exemplar pro
 ponit, qui sequitur turbā: male sibi blandiuntur qui
 sic dicunt, Non solus facio hoc, idem faciūt omnes,
 malo cum populo desipere, quā cum paucis sapere.
Ed audi tu Paulum ad Ro. 12. Ne adcommo-
 detis uos ad figuram seculi huius. **U**t recte Dominus ad Petrū
 Iohannis ult. dicit, Tu me sequere.

Tu me sequere.

Quem me dicunt esse homines.

Locus primus, Variæ sunt hominū opiniones de
 Christo. **S**ecundus, Vera fides est credere cum Pe-
 tro Christum illum esse filiū Dei uiui. i. qui cum esset
 equalis Deo, Ad Phil. 3. propter nos tamen in terrā
 se demisit, ut nos in cælum subueheret. Nemo enim
 ascendit in cælū, nisi qui descendit filius hominis qui terram
 est in cælo. **H**oc est, nullius hominis iusticia Deo cor-

Propter nos

ANNOTATIONES

di est præterq̄ Christi. Proinde nos si cupimus ascendere cœlū, oportet ut fide Christo adnati, ascendamus

Et interminatus est eis.

Quod Christus interminatur discipulis, ne se gloriosum prædicent, uult docere, prius esse docendū Christum crucifixū q̄ gloriosum. Porro docere Christum crucifixū, est docere Christum esse pro nobis factum peccatum, pro nobis factū quasi leprosum, & percussū à Deo, Esaie cap. 53. Illa prædicatio populis, & sui et Christi cognitionem ob oculos ponit, Cognoscunt enim q̄, Christus infra se humiliatus sit. Cognoscunt quod non tam domini q̄ ministri minere sanctus sit, ut qui nos pluris quàm se fecerit. Cognoscunt populi se non nisi nasci filios iræ, ad Ephesios 2. id est, non nisi ad irritandum Deum. Filios uero gratiæ fieri per solum Christum, Ad Ephesios primo, Sic frangitur superbia, sic fiducia in se suaq̄ opera cessat, surgit deiectio suusus, surgit fides in Christum. Vnde .1. Corinth. primo, Nos autē prædicamus Christum crucifixum: & capite secundo, Non iudicauī me quidquam scire inter nos, nisi Iesum Christum, & hunc crucifixū. Vbi uero prædicauimus aliquādiu Christū crucifixū, mox prædicabimus Christū gloriosum, id est, Christo et credētibus in se omnia

omnia subiecta esse, docebimus quæ sit spes, ad quã ille nos uocauit, Ad Ephesios primo.

Cepitq; eum increpare.

Natura humana, ut quæ amore sui ipsius tota infecta est, non potest non illa amplexari quæ grata ac sua uia sunt, auersari quæ amara, item quæ dura in speciem uidentur, cuiusmodi est crux. **V**nde Moyses Exodi 4. cap. fugit colubrum: & hoc loco increpat Petrus Dominum quod mori uellet, qui posset effugere. Dominus uero uicissim increpat, quasi hominem animale, non intelligentem ea quæ Dei sunt, Hoc est, non intelligentem Christum oportere pati, & sic intrare gloriã suam, Lucæ ultima. Non intelligentem bonã esse Dei uoluntatem, illam Christi mortificationem.

Non sapis quæ Dei sunt.

Hic uides quantum discrepent consilia & uoluntates hominũ à uoluntate Dei. **V**oluntas hoim non nisi carnalia querit, iucũda, grata. **V**oluntas autem Dei crucem, mortificationem quoq; exigit. **V**nde Esa. 55. Nõ enim cogitationes meæ cogitationes uestræ, neq; uia mee uia uestræ, dicit Dominus. **Q**uia sicut exaltantur coeli à terra, sic exaltatæ sunt uia mee à uis uestris, & cogitationes meæ à cogitat. uestris.

Longe discrepant cõsilia hominum à consilio Dei.

ANNOTATIONES

AAbneget semetipsum,

Contra Lib.
Arb.

Hoc est, necessum est ut fateatur in se nihil boni esse, uires nature suae coninus & eminus pugnare cum Christo. Qui locus oppugnat Liberū Arbutū.

CRUCIS DESCRIPTIO.

Tollat crucem suam.

Cruc Christi.

Recte dicit, suam, nam Christus quoque suam per tulit crucem. Porro crux hoc loco est, non quā quisque sibi imponit, sed quae à Deo in humeros nostros imponitur, ut sunt afflictiones propter Euangelium & iusticiam Dei. Haec crux spem & gloriam in nobis facit. Haec crux etiam nos transformat in Christum id est, facit ut similes reddamur imaginī IESU Christi. Illa uero crux quotidie, ut Lucas capite 9. inquit, ferenda est. Nos enim palmites sumus quos oportet subinde purgari, id est, mortificari, donec accipiamus decimas spiritus. Vide Iohan. 15.

CCAP. IX.

LOCI INSIGNES.

Primus, Historie Euangelicæ sacramenta sunt, hoc est, uiuacissimæ promissiones, quibus certissimi

fimi reddimur, Deum nobis credentibus, nihil propter Christum denegaturum. **Secundus**, Exemplum fidei alienæ in hac historia proponitur. **Tertius**, Christus dolet ob nostram incredulitatem. **Quartus**, Omnia possible credenti. **Quintus**, Orandū ut Christus succurrat nostræ incredulitati. **Sextus**, Peculiare dæmonū genus est, quod non nisi per orationem & ieiunium eicitur.

Consequētia orationis Euangelicæ hæc est. Christus dixerat se uenturum in gloria patris. **I**am cum essent pleriq; in turba qui sic cogitarent in sese, quando ueniet hoc tempus gloriæ quod pollicetur: nonnulli credebant hoc nunquam. **I**ESVS hoc sermone confirmabat eorum hæsitacionem, Amen dico uobis, habete pro indubitato quod dixi uobis, filium hominis quem nunc humilē mox infra homines coniectum conspicietis, appariturum in maiestate paterna, nec id tempus adeo procul est, sunt enim in hoc numero qui prius quàm moriantur uiderunt regnum Dei aduenisse cum uirtute.

Qui non gustabunt mortem.

Custare mortem, tropo Scripturæ, est mori quidem, sed non absorberi à morte. i. non tangi tormento mortis, **1**ap. 3. id quod credentibus in Christum

ANNOTATIONES

stum fit 1. Iohan. 5. Amen dico uobis, qui sermonem meum audit, & credit ei qui misit me, habet uitam eternam, & in condemnationem non ueniet, sed transit à morte ad uitam. Vide Chrysoptomū super hunc locum epistolæ ad Hebræos cap. 2. Vt per gratiam Dei pro omni mortem gustaret.

¶ Donec uiderint gloriam Dei.

¶ In hoc seculo est regnum gratiæ, id est, regnum Christi in quo propositus est propiciatio pro peccatis nostris 1. Iohan. 4. Regnans in nobis per fidem Verbi. At in iudicio extremo, quando Dominus uenerit iudicatum tam uiuos quàm mortuos, reuelabitur regnum Dei, regnum gloriæ Dei, reuelatio gloriæ filiorum Dei per Christum. Quando credentes cõputabuntur inter filios Dei, & inter sanctos foris illorum erit, Sapient. 5. Non quod diuersum regnum sed quod nunc cernimus per speculum in ænigmate, tunc uero à facie ad faciem, id est, plena reuelatiõe nature diuinæ 1. Corinth. 14.

¶ Cum uirtute.

¶ Tunc enim uidebunt filium hominis uenientem in nube cum potestate & gloria magna.

¶ Post sex dies.

¶ Lucas post octo dies, dicit, non discedes à Marco sed

sed planè consonans : ille enim et diem, quo locutus
erat, & diem quo ascendit, dixit. Marcus uero inter Loci insignes
medios duntaxat dies recenset. Hæc Theophylactus

Primus locus, transformatio Christi claritatis fu-
turæ ueluti gustus est datus oculis corporeis. **S**ecun-
dus locus, Confabulatio Moysi et Helie cum IESU
designat consensum legis & Prophetarū. Lex enim
Christum figuris mysticis delimitat. Prophetæ suis
uaticinijs Christum talē uenturum prædixerant qua-
lis uenit. Quod ut intelligas, audi Genesin capite ui-
gesimo secundo, Offeritur Isaac ab Abraham patre
suo, & tamen superstes manet. Nam Abraham le-
uans oculos suos, uidit post tergum arietē inter ue-
pres hærentem cornibus, quem assumens, obtulit ho-
locaustum pro filio. Ille Isaac typus Christi fuit, qui
per omnia uoluit fratribus adsimulari, ad Hebræos se **Isaac typus**
cundo, Factus obediens usq; ad mortem, mortem au- **Christi**
tem crucis, ut inquit Apostolus ad Philippenses secū-
do, & tamen natura diuina à morte immunis est, &
loco illius natura humana holocaustū patri obfertur,
quæ non aliter atq; aries cornibus, id est prædicatio-
ne Verbi inter uepres hærebat, id est, qua asperum
illud, senticosum illud Phariseorum ac scribarum ge-
nus impetebat, perstringebat. Item Genesis ca. 37.
Ioseph in ægyptū uenditus, et à sua custodia, in qua

ANNOTATIONES

aliquot dies detinebatur, rerum omnium potitus, Christum adumbravit, interprete Augustino, quem à morte sua Deus in summam extulit sublimitatem, & dedit illi nomen quod est supra omne nomen, **¶** **Dedit illi nomen supra omnium nomen.** dedit illi nomen quod est supra omne nomen, **¶** **Paulus** Apostolus ad Philip. cap. secundo testatur. **¶** **Præterea** per Sansonem etiam, Dauidem, Solomonem, Aaron, & reliquos sanctos Prophetas, nobis uere Christus est representatus. **¶** **Iam** supersunt testimonia Prophetarum de Christo, Nobis sat erit in presentia illud Esaiæ cap. 28. **¶** **Ecce** ego mittam in fundamentis Sion lapidem probatum, qui credit, non pudebit. **¶** **Adde** huc si uis Deuteronomij caput 19. quod optime conuenit cum illo, ipsum audite, **¶** **Sic** uero inquit Moyses, Prophetam de gente tua, & de fratribus tuis scitabit tibi Dominus, ipsum audies.

¶ **Quem** locum citant Apostoli Acto. 8. & 13. **¶** **Petrus** hanc historiam satis docte exponit Chrysostomus in sermone de Magistratibus.

Faciamus tria tabernacula.

¶ **Hæc** uox Petri partim ex horrore mortis, quem penitus imbiberat, partim ex delectatione spectaculi, que illum ueluti ebrium fecerat, profecta est.

Et orta est nubes.

Locut

Q Locus est hic, æternæ maiestatis animos mortalium non esse capaces, proinde oborta est nubes, quæ obumbrans Apostolos, lucem intolerabilem illis temperabat. Vide Chrysoſt. in sermone de Magistratibus.

Hunc audite.

Hic locus est, nihil audiendum, nisi quod Christum spiret, nisi quod Christum sapiat. Porro quod circumspectantes Apostoli non quæpiam uiderunt, præter solum IESVM Christum, ostenditur, Christum esse finem omnis legis, omnium Prophetarum. Huc refer illud Exodi 37.

Natio incredula.

Hic Christi benignitas declaratur, partim quæ dolent ob incredulitatem Iudæorum, qui nullis miraculis, nullis sermonibus ut crederent permoueri poterant. Sic Deute. 1. inquit Moyses ad populum, Increduli ad sermonem domini Dei nostri in mururati estis. Vbi obseruabis & à Christo, & à Mose semper incredulitatem obprobriari populo. Declaratur partim Christi benignitas, quod non rogatus arrepticium illum ad se adduci iubet. **U**bi uidet quid Euangelium doceat, nempe meram Christi benignitatem, mera Christi beneficia, nobis immeritis collata. **G**ratias enim iustificamur per gratiam illius, ad Roma. 3.

Benignitas Christi.

CAt uiso illo, continuo spiritus
discerpebat eum.

Aegre linquimus peccata. **Q**uod lunaticus ille tam difficulter curatur, nihil aliud uult, nisi quod q̄ semel peccatis assuetus sit, peccata egre relinquat. **C**um enim homo peccator ad Christū perducitur. i. parum credere incipiens, sanari incipit: mox spiritus discerpit eū. i. grauissima oritur pugna inter spiritum resipiscere cupientem, & carnem ad solitam cupiditatē hominem reuocantem.

Quantum temporis est quod accidit ei. At ille dixit, **A** puero.

Hoc eo facit simul ut miraculū istud fiat illustrius simul ut admirabilius, quod homo qui à puero corruptus fuerit malo spū, à Christo hic tā subito curetur.

Et frequēter illū & in ignē abiecit.

Cum ad alta multa mala in hoc immundo mundo à diabolo sollicitamur, tum maxime ad concupiscētiā carnis, ad incandescētiam, & hoc hic per ignē significatur, interprete Theophylacto. **M**ox unā rerum seculariū inuolumur, & hoc per aquam adumbratur. 1. Iohan. 2. **O**mne quod est in mundo, est concupiscētia carnis, oculorum, fastus &c. **A**b illis malis per solam fidem in Christū Iesum releuamur.

Agg

Age si quid potes, nobis subueni.

Exemplum est fidei uacillantis, quā tamen Christus non prorsus repudiat, nos cōsolans, ut si statim in nobis non ualidam fidem experiamur, ne animum despondeamus, sed clamemus cū patre lunatici, Domine succurre nostræ incredulitati: & futurum est ut fides roboretur. Porro quod dicit, misertus nostri, uerbum Christianum est, ut qui non pro se solum, sed & pro filio suo orat.

Ellud si potes credere.

Hic locus ualde Liberum Arbitrium labefacit. Quod enim dicit, Si potes, uult ostēdere, hominem **Contra Lib.** non posse ex suis uiribus credere. Proinde à Deo per Arb. Christum nobis detur fides, oportet, Iohannis sexto, Nemo ad me uenit, nisi pater traxerit eum, hoc est, nisi donauerit Christi cognitionem. Huc accedit quod cum Baptista Iohannes, Iohannis tertio dicit, Non potest homo accipere quidquam, nisi fuerit ei datum de cælo. Quomodo homo credet, nisi ei de cælo detur, Esaie quinquagesimo quarto, Vniuersos filios tuos doctos à domino.

Omnia possibilis credenti.

O magnum fidei Encomium, omnia potest homo credens. Porro credere, non est solum credere duo-

ANNOTATIONES

decim articulos fidei esse, id q̄ & impij credere possunt, sed credere Deū patrem per Christum omnia sibi daturum. Quicquid enim petieritis patre in nomine meo dabit uobis. Iohan. 16. Est credere Christum cū omnibus suis bonis suum esse. Hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi, ad Romanos. 8. Est credere Deū omnia nostra dānare, misereri non propter opera nostra, sed propter misericordiā suam propter Christū, Deutero. 9. Non propter iustitias tuas, & æquitatem cordis tui ingredieris ut possideas terram, sed ut completeret uerbum suum &c.

Succurre incredulitati meæ.

Fructus con-
tionis.

Dolet homo ille miser propter suā incredulitatē, ad Christum confugit ut succurrat sibi. Sic & nobis faciendum est, ubi nos ad credendū adeo tardos processerimus, dolebimus, ille dolor cupiditatem credulitatis declarat, confugiemus ad Christū ut succurrat nobis, & succurret, Iohan. 14. Si quid petieritis per nomen meum, ego faciam. Porro hic quoq; obseruabis, quid faciāt cōtiōes de fide, Etenim emolliunt duritiē cordis, fidei sitim faciūt, ad Christū fideliū ducem & consumatorē, ad Hebr. 12. nos impellūt.

Et factus est tanquā mortuus.
Hic ostenditur homines per Euangelium mori, per Euangelium

Euangelium reuiuiscere. **M**oriuntur homines, dum per prædicationem Verbi mortificatur caro cum affectu **M**ortificatio
 tibus suis, occiditur corpus peccati. Illa mortificatio mortis similis est, quæ in baptismo ipso incipit. **carnis.**

Quicunq; enim baptisati sumus in Christo, in mortem eius baptisati &c. **O**cciso uero per uerbum corpore peccati, max in nobis noua uita suboritur, aliud cogitamus, aliud loquimur, aliud facimus, non sinimus peccatum regnare in corpore nostro, neq; accommodamus membra nostra peccato, sed accommodamus nosmetipsos Deo uelut ex mortuis uiuentes, **Ad Ro. 6.** Proinde qui non uitam illam nouam in se experiantur, Euangelij fructum non persenserunt.

Quã uero grauis sit illa mortificatio ueteris hominis occisio corporis peccati, ostenditur hic, q; spiritus exiturus discerpit hominem quem corripuerat.

At Iesus correpta manu erexit eũ.

Ut mortificati non desperemus, ut reuiuiscamus, Christus facit, q; uerbũ suũ cordibus nostris illapsum erigit, erecti, resurgimus, **Sic Acto. 2.** A cõtione Petri multi cõpuncti sunt corde. **E**t dixerũt ad Petrum & reliquos Apostolos. Quid faciemus uiri fratres?

Hoc genus nulla re potest exire nisi per depræca. & ieiunium.

ANNOTATIONES

Quius dæmon eijcitur operibus. **D**uo sunt machinæ, quibus & demones eijcere & aduersus demones tuti esse possimus. Est oratio qua excitatur in nobis fidei uigor. Proinde Christus Matth. 26. ad discipulos dicit. **O**rate ne intretis in tentationem. Est & Ieiuniū, quo omnium uoluptatum carnalium abstinentia intelligitur, quæ ubi adest, non ita facile in peccata labi contingit. 1. Pet. 5. Sobrius estote, & uigilate, quoniam aduersarius uester diabolus tanquam leo rugiens obambulat, querens quem deuoret. 2. ad Corinth. 6. **C**omendemus nos ipsos in Ieiunijs, in puritate &c. **S**ic uides orandum esse, sed orandum in fide, Ieiunandum non spe, aut aliquid promerendi, aut alios demerendi, sed ut caro mea dometur, ut facilius diaboli insultibus obsistere possim.

Filius hoīs traditur in manus hoīm

Christus propter nos occisus. **S**ummam supplicij Christi ostendit Esaias 53. cap. Ipse autem uulneratus est propter iniquitates nostras, attritus propter scelera nostra. Cui accedit Paulus ad Roma. 4. **Q**ui traditus fuit propter peccata nostra. **E**n audis Christum occisum propter scelera tua. **A**nde seueram Dei in peccata animaduersionem, ut qui non peccata punirentur, Christum supplicij obicit. **C**hristus uero mortuus propter peccata nostra, resurrexit propter iustificationem nostri, hoc est, quod Christus

Christus mortuus esset, parum momenti habuisset, nisi uictor peccati, mortis, diaboli, inferni, nobis reuixisset. Cum uero reuixerit propter iustificationem nostri, unica erit iustificatio Christus. 1. Cor. 1. Qui factus fuit nobis sanctificatio & iusticia. Qui ergo ex operibus iustificari uolunt, Christi resurrectionem negat. Prætereare resurrectione Christi absorpta est mors in uictoriam, Aculeus mortis extortus est. 1. Corinth. 15. Qui ergo meritem horret, Christum resurrexisse non credit. Qui ad diaboli insultus expanescit, Christi resurrectionis fructum non sentit.

Nam inter se disceptauerant inter uiam, quis esset maior.

Somniabant discipuli mundanum quoddam Christi regnum esse, proinde disceptant de primatu in regno suo. At uero Christus regnum suum spirituale esse dicit, nimirum spiritum submissum, nihil superbi, de se sentientem. Et illum primas in illo regno habere, **H**umilitas ue
qui primas humilitate obtineat. Est uero humilitas, **ra** qua
qua quis nulla de re quantumuis magna coram mundo
insolecit, cogitans id quod res est, se nihil habere
quod non acceperit. Si uero acceperit, cur gloriatur?
pri. ad Corinth. 3. Illa humilitas in puero hic declaratur. Nam pueri nec opibus, nec sensu, nec fa-

ANNOTATIONES

stu, nec potentia se iactitant. Porro sententia est nihil rerum saluare hominem, præter solum Christum IESVM, ut quemadmodum scriptum est, Hierc. 9. Si quis gloriatur, in domino gloriatur.

Christus puerum in ulnas accipit.

Et cū cepisset illū in ulnas suas dixit. Accipit Christus puerum in ulnas, quo parim ostendit quā sibi placeat humiliatus & contritus spiritus hominis. Vnde & Matt. cap. 5. beatos pronunciat pauperes spiritu, quoniam ipsorum sit regnum cælorū: partim declaratur pueros quantumuis iniurijs afficiantur illesos fore, ut qui in ulnis suis portentur. O fauorabilem Christum, qui suos in ulnis suis portat. Sic Deutero. 1. Portauit te dominus Deus tuus, ut solet homo gestare paruulum suum in omni uia per quam ambulasti.

Quisquis unum ex talibus pueris receperit.

Id est, Quicumq; aliquid fecerit pueris meis, id est, humiliatis, deicctis nomine meo, id est, ex fide credens hoc mihi sic placere, me recipit, Matthæi 25. Amen dico uobis, quatenus fecistis uni ex his fratribus meis minimis, mihi fecistis. Porro qui hūc locum ad humanas tradiōes torquēt, imple faciant.

Ne prohibeatis illum.

Christus hic docet partim ueritatem etiam ab impuris prædicari, partim non prohibendos à uerbo prædicando, qui quocunq; modo uerbū prædicent. Non enim spectandū esse an sequetur Christum, sed an Verbum doceant. **E**st uero hic locus insignis. **Ma** Malitia morū lum, id est, malitia morum in prædicatoribus tolerari posse. **S**ed malum fidei non tolerari debere, ad Titum pri. **S**unt multi intractabiles, uaniloqui & mentium seductores, quibus oportet obturare os, Christo Paulus ad Philip. 1. astipulatur dum inquit. **N**onnulli per inuidiā, nonnulli propter bonā uoluntatem, alij ex contentione Christum annunciant. **A**t tamen quouis modo tamen Christus annūciatur. **Q**ui bus uerbis & Paulus ostendere uult ueritatem à nullis quidem, sed non pure prædicari, attamen non submouendos à munere prædicandi ueritatem.

Nullus enim est qui si fecerit uirtutem per nomen meum, possit cito male loqui de me.

Id est, Si inuocato meo nomine dæmonia eijcit, non facile potest de me male loqui, **S**ic 1. Corint. 11. inquit Paulus, Nemo potest dicere dominum I E S U M nisi per spiritum sanctum.

Quisquis enim ad bibendum de-
derit uobis calicem aquæ.

Christus argumentis aliquot prohibet discipulis,
ne illum eicientem dæmonia impediunt, simul quod
in nomine suo faciat, simul quod illis nō aduersetur.
Accedit his, argumentum à minori ut mihi uidetur,
hoc modo, Ego cū nec illos mercede sua frustrer, qui
uobis poculum aquæ porrigunt, & Christi sitis. **¶** **¶**
discipuli mei sitis, meumq; negotium agitis. **¶** **¶**
frōte illū prohibueritis? qui miracula in nomine meo
edit, qui per miracula negotiū Euangelicum prome-
bit. **¶** Porro q̄ dicit Calicem aquæ, uult occurrere illis
qui libenter se de proximo benemereri uelle dicūt, ni-
si inopia illis obstaret. **¶** **¶** En, inquit Christus, ne qui
possit prætexere, sibi per inopiam charitatis exercē-
dæ occasionem excuti. **¶** **¶** En non tam munera q̄ affectū
tuū requiro, abunde satis dedit, qui quātum habuit
dedit. Nam hilarem datorem diligit Deus. 2. Cor. 9.

CNequaquam perditurus est
mercedem suam.

Quod Christus hic mercedem operibus pollicetur,
non eo accipiendum est, quasi operibus aliquid pro-
mercanur. **¶** **¶** Etenim sic se res habet, ut ex misericor-
dia dei

dia Dei bonis operibus uacamus. Ita ex Dei misericordia, ex promissione Dei mercedem accipimus. Sic cū proximo poculum aquæ porrigimus, mercedem nostram habituri sumus, non propter opus quod fecimus, sed quia Christus mercedem facteti istud promiserit. Sic intellige omnes locos scripturæ, qui mercedem operibus pollicentur.

Et quisquis offenderit unū ex pusil-

Offendiculum est, quo in proximo, aut fides aut charitas offenditur, Fides certe, si quid diuersum à sacra scriptura docetur, si quod Christus docuit falsum impium esse iactatur. De quo offendiculo Christus hic loquitur, Quisquis offenderit unum ex pusillis, hoc est, fidem integram pusilli læserit, ab Euangelio auocarit. Dicit uero Christus hoc, quia Apostoli illum qui dæmonia in nomine suo reiciebat, interpellassent, non sine magno offendiculo fidei. Porro charitas offenditur, si quis egenū non subleuat, non imbecillum rationē habet. De quo offendiculo loquitur Christus Matth. 17. Ne simus offendiculo, steterem da illis pro me & te. Ceterū quæ fidei sunt. iuris diuini, nullo habito offendiculi respectu seruanda sunt. Quæ uero iuris humani sunt, ut quæ media sunt, ad charitatis regulam examinanda sunt.

Et si oculus tuus.

**Oculus pro
doctore.**

Id est, Doctor aliquis, Sic Iob 31. **Oculus sui ce-**
co: hi sunt qui passim in scriptura appellantur dolo-
si, illusores, mentium deceptores, Psal. 2. In sede pe-
stium sedere, & ut Hebraei habent in sessione illu-
sorum Prouerb. 3. Abominatio est domino omni
illusor & cum simplicibus sermocinatio eius.

Nam omnis homo igne salietur.

Sale condire.

Consequentia orationis est haec, Discernit Chris-
tus omnes affectus humanos posthabendos esse quo-
ties urgeat praecipuum Dei. **O**mnia dispedia rerum
corporalium pro lucro ducenda esse, quoties paranda
sit uita aeterna. **I**am igitur subdit, Nam omnis homo
igne salietur &c. Hoc est, non est delicata profusio
mei nominis, coercentur undiq; quae uos ab insti-
to Euangelico retrahant, affectus humani, hos uo-
ro omnes oportet negligere, cum negocium Euan-
gelicum postulat. **Q**uemadmodum enim nulla uita
ma iuxta Mosi praescriptum legitima est, nisi qua
igne salitur, uel sale, uel utroq; **I**ta quisquis Euan-
gelium profiteri uolet, necesse est, ut igni spiritus
cti purgetur ab omnibus affectibus humanis, Et sale
condiatur, id est, scientia Verbi Dei, quae praesul-
ne possit corrumpi malorum contagio. Porro est de
lusio

lusio ad id Leuitici cap. 3. Omne donum uictimæ
nostræ salietur.

¶ Bona res est sal.

Id est, Verbum ipsum est bonum, sed si insulsum
fuerit, id est, si metu aduersitatis describitur, per quid
condietis? id est, qua alia doctrina humanam stulti
ciam condietis, simul & corruptis his metu aduersi
tatis, per quos id fieri conueniebat, simul uitato eo, **Sal uerbum**
quod unum relictū est mūdo, ut aliquando resipiscat **Dei.**

¶ Habete in uobis ipsis sale & pacē

¶ Hic locus ad illos pertinet, qui gregem Christi re
gendū suscepserunt, illis certe opus est sale, hoc est,
uerbi scientia, Opus est illis pace, ut concordēs sint
Verbum faciet incorruptos, faciet ut possint putre
dini mundi, id est, stultis affectibus, hūanis doctri
nis mederi, Concordia facit, ut maior authoritas uer
bo sit, Ad Ti. 1. Potens sit exhortari per doctrinā sa
nam, & traditiones cōuincere. 1. Cor. 1. Obsecro
uos fratres per nomen domini nostri IESU Christi,
ut idē loquamini omnes, & nō sint inter uos dissidia

¶ CAP. X.

¶ Loci insignes sunt.

ANNOTATIONES

Primus, Christus legem de diuortio interpretatur. Secundus, Coniugium est mariti & uxoris comunctio. Tertius, Coniugium dissolui non potest, quod enim Deus copulauit, homo ne separat.

Tentantes illum.

Quo animo pharisei Christum rogarint, ostendit Marcus dum inquit, Tentantes eum, q. d. uolebant eum capere hac cornuta quaestione. Nam si diceret, q. liceret repudiare uxorem, obiecissent ei, quod extra causam fornicationis non liceret repudiare. Si autem diceret, q. non liceret, comprehendissent eum ut aduersarium Moysi.

Quid uobis praecipit Moyses.

Libellus re-
pudij.

Deutero. 24. Si acceperit homo uxorem, & habuerit eam, & non inuenerit gratiam ante oculos eius propter aliquam feditatem, scribet libellum repudij, & dimittet eam de domo sua. Cumq; egressa, alteri maritum duxerit, & ille quoq; de domo sua dimiserit, non potest prior maritus recipere in uxorem, quia polluta est, abominabilis facta est coram Deo. Hanc legem Iudei sic interpretabantur, quasi ob quolibet leuem causam, uxori repudium scribere liceret. Sed Christus legem hic recte exponit, dicens, Ad ranciam cordis uestri scripsit: & ut Mathei 19. ait. Permissit

Permisit uobis repudiare uxores uestras. Vnde & dicit Moyses, scribet, ut intelligere possent, se hoc magis indulgere quod precipere. **C**eterum quod non datur mulieri copiarepetendi uirum priorem, si alter quoque uel obierat, uel illi libellum repudij scripserat, uoluit Deus ostendere, quod honorabile uelut esse coniugium, & cubile impollutum, ad Hebr. 13. Huic legi, Adam cum sua posteritate obnoxius erat, sed gratia legem hanc abrogauit, Hier. 3. Vulgo dicitur, Si uir uxorem suam dimiserit, & recedens ab eo duxerit uirum alterum, nunquid reuertetur ad eum ultra? nunquid non polluta & constaminata mulier illa erit? Tu autem fornicata es cum amatoribus multis, tamen reuertere ad me dicit Dominus, & ego suscipiam te. Ecce gratia sola duram illam legis sententiam tollit, adeo ut etsi nos fornicati sumus cum amatoribus, id est, etsi aliquando per incredulitatem a Deo abierimus, nobis tamen reuertentibus per fidem, datur ingressus ad Deum, per Christum dominum nostrum.

Ceterum ab initio creationis masculu. & femi. fecit.

Christus coniugium indissolubile esse probat ex Mose. Illud enim masculum & feminam fecit Deus. ex cap. Genesis pri. deceptum est, Hoc uero, pro

ANNOTATIONES

Matrimonium
quid.

pter hoc relinquet homo patrem suum & matrem
ex cap. Genesis 2. Sensus uero est, non sic institutum
matrimonium est, ut qualibet ex causa illud di-
uellere liceat, cum enim Deus omnia crearet, creauit
& masculinum & foeminam, Masculinum quidem ex
limo terrae, Foeminam ex costa mariti, Quo ostendit
Deus, tantam debere inter illos charitatem esse, ut
nulla possit diuulsio incidere. **P**raeterea Deo non pla-
cuisse diuortium, uel haec uerba arguunt. Propter
hoc relinquet homo patrem &c. Et adhaerebit uxori
suae, hoc est, Adeo uolo esse inter uxorem & ma-
ritum firmam, indisruptamque coniunctionem, ut
etiam propter hanc parètes deserere cupiam. **A**dhaerens
Fient duo una caro, id est, ueluti uulgo dici solet,
uir & uxor corpus unum erunt, quibus uerbis quoque
ostendit, quã indiuisam matrimonij copulã, quã
tam charitatem inter maritum uxoremque esse uelit.
Nulla uero indiuisa matrimonij copula, illa charitas
coniugatorum ineffabilem & Christi & Ecclesie
coniunctionem, iuxta ac charitatem declarat, **P**au-
lus ad Eph. 5. Diligite uxores uestras, sicut Christus
dilexit ecclesiam. **E**x quibus omnibus est colligere,
quã grauius peccent, qui discordiam inter matri-
monio coniunctos serant, qui uxorem à marito ama-
re in suum turpem amorem pelliceant.

Quod igitur Deus copulauit
homo non separet.

Est ueluti clausula argumentorū precedentium, q. d. Cum igitur Deus, ut ex scripturis tam adductis consequi potestis, tam arctis uinculis maritum cum uxore astrinxerit, qua nam fronte homo, uel Moses uel alius quispiā, illos ob causam quamlibet separari poterit? **V**bi obseruabis Emphasim huius orationis quos Deus cōiunxit, hoc est, qui Dei uoluntate matrimonio cōiunguntur. **V**nde colligi potest, tam uiro q̄ sceminæ à Deo præcandum, ut matrimoniū se auctore ineatur, ut uir accipiat uxorem, quam Deus uelit, Fœmina quoq; maritum, quem Deus sibi elegerit. Gen. 24. Seruus quem Abraham iusserat, ut Isaac filio suo, uxore de cognatione sua daret, Cum ad Rebeccam filiam Bathuelis, in itinere, Deo sic uolente, uenisset, pronus adorauit, benedicens dominum Deum, qui perduxisset eum recto itinere, ut sciret filiam fratris domini sui filio suo. **E**cce seruus, Deum, Isaac uxorem elegisse credit. **P**orro q̄ matrimonia infœliciter cedant, que non Deo auctore copulantur, indicat Tobias 7. cap. **Q**ui coniugum ita suscipiunt, ut Deum à se & sua mente excludant, & sue libidini ita uacent, habet potestatem dæmonis

ANNOTATIONES

Super eos, Tu aut accipies uirginem cum timore Dei, amore filiorum magis quam libidine ductus, ut seminis Abrahe benedictionem in filiis consequaris.

Quicumque repudiauerit uxorem suam, & duxerit aliam.

Christus hic nouat legem de diuortio, dicens, Qui repudiauerit uxorem suam, & alteram duxerit, Mattheus addit, nisi ob stuprum, adulterium committit. En solum stuprum matrimonio coniunctos, dirimere potest. Nec praeter stuprum ulla alia foeditas, cuiusmodi est uel oris halitus, uel oculorum lippitudo, ob

Diuortium non quae Iudaei uxores suas a se dimittebant, matrimonium nisi propter diuulserit. Hic noua questio suboritur, an post diuortium adulterium de- tium ius sit marito alteram ducere, foeminae alteri nubet celebrari. bere. Mihi certe, nisi utriusque ius fiat, nouas nuptias ineundi, non tam re quam nomine diuortium uidetur. Sed quid ad Christi uerba respondebimus, qui maritum si alteram duxerit, adulterum: foeminam, si alteram proferit adulteram pronunciat. Praeterea quid respondebimus ad Paulum pri. ad Corinth. 3. Mulier a uirone separatur, quod si separata fuerit, maneat in uirone. Respondeo, tam Christum quam Paulum, cum non meminerint causae adulterij, non nisi loqui de alijs causis praeter adulterium, quod unum matrimonium dirimere

tere Christus Matth. 19. Matth. 5. narrat. Etenim
Iudaei iuxta ac gentes ob caussas leuissimas uxores su
as à se repudiabant.

Præceptor bone, quid faciam ut.

Loci insignes sunt. **Primus**, solus Deus bonus,
ergo omnis homo malus, mendax, peccator. **Secun-**
dus, Opera non implent legem, sed fides, affectus.
Tertius, Studium implēdi legem externis operibus,
hypocrisis est. **Quartus**, Paupertas Euāgelica oibus
præcepta est. **V.** Crux sequentes Christū sequitur.

Cur me dicis bonum.

Hoc est, Cur me quē nihil aliud credis quā hominē,
bonū esse dicis, quasi quicquid sit boni in homine. **Ois Solus Deus**
homo mendax, inquit Psalmographus Ecclesiasti. 7. **bonus.**

Non est homo iustus in terra qui faciat bonū et non
peccet. Nemo bonus nisi unus nempe Deus, hoc est,
si bonus esse cupis, diuinæ naturæ consors redderis
oportet 2. Pet. 1. **Consors uero naturæ diuinæ red-**
deris per fidē, quæ tibi oia quæ Dei sunt donat: Dei
sunt, æterna ueritas, iusticia, sapientia, bonitas, uita
eterna, pax, gaudiū. Breuiter, quicquid boni est, illa
lorū bonorū homo per fidē in Christū fit particeps,
Sap. 7. Venerunt autē mihi pariter oia bona cū illa sa-
pientia, et ignorabā quod omnium bonorū est mater.

ANNOTATIONES

¶ Ne committas adulterium.

¶ Libido est in oculis, uultu, uerbis, gestu, in omni cogitatione, hoc præcepto prohibetur omnis fornicatio, omnis incestus, Hoc præceptum ipse Christus exponit, Matth. 5. Audistis quod dictum sit ueteribus, Non committes adulterium, At ego dico uobis, quod quicumq; aspexerit uxorem alterius ad concupiscendum eam, iam adulterium cum ea commisit. Ecce hoc præceptum non solum externam, uerum etiam cordis libidinem prohibet.

¶ Ne occidas.

¶ Hoc est, ex animo bene uelis fratri tuo, Ne illum lædas lingua. Hoc præceptum prohibet emulationes, calumnias, detractiones, simultates, iras, odia, &c. de Matth. capite quinto.

¶ Ne fureris.

¶ Id est, Petenti abs te dato, & cupientes multum accipere ne auerferis, ut Christus Matth. 5. exponit, uide caput 22. Exodi.

¶ Ne falsum testimonium dicas.

¶ Non mentieris, sis candido, puro pectore præditus erga proximum, sermo tuus sit, sic sic, non non Matth. 5. Exigitur hoc præcepto summa cordis puritas, ad quam in hac presenti uita conitumur potius, quam

quàm præstare possumus. Et hinc est quod ad Ephe.
4. ait Paulus, Quapropter deposito mendatio, lo-
quamini ueritatem quisq; proximo suo.

¶ Ne fraudes.

In græco est μή ἀποστρέψης, hoc est, ne defraudes, id est ne fallas proximum tuum quocūq; modo, non habebis diuersa pondera maius aut minus, nec erit in domo tua modus maior & minor, pondus habebis iustum & uerum, Vide Deutero. 25.

Honora patrem tuum & matrem.

Scopus præcepti est, Obserua, time ab animo, atq; morem gere magistratibus: Ad Roma. 13. pri. Petri 2. Nisi forte aliquid diuersum à Deo præceperit. Nam tunc oportet Deo magis obtemperare quàm hominibus, Acto. 5. Porro hoc præceptū, & timorem & cultum exigit erga parentes, adeo ut discipulus præceptori, Cuius magistratui, Filius patri, & nemo non maiori suo obsequundet, & quidem sincere & ex animo, hoc præceptum mirum est, quàm crebro in scriptura repetatur. Exodi 30. Deuteron. 5. Ecclesiastici 3. Et 7. capitibus.

¶ Abi, quæcunq; habes uende & da pauperibus.

Singula uerba expendenda sunt, Principio dicit

ANNOTATIONES

Abi q. d. Nondum mecum commercium habere potes, nondum me sequi, abi prius. Deinde dicit. Quia cumq; habes, uende, & da pauperibus, hoc est, tan parū curabis opes tuas, facultates tuas amplius, ut paratus sis proximi necessitate postulāte, oia in illius usum expendere. **Hinc Paul. 1. ad Timo. ult. inquit,** His qui diuites sunt præcipe, ut faciles sint ad impertiendum, lubenter cōmunicantes, recondentes sibi ipsis fundamentū bonum in posterum, ut apprehendant uitā eternam. **Sic & Christus dicit,** Et habebis thesaurum in caelis. **Et hic obseruabis pauperum in** Euangelicā. i. cōmunicationē rerū temporalium, ut pleriq; putant consuli, sed in uniuersum omnibus præcipi. **Oibus enim præcipitur** ut de proximo commercantur, ut proximi necessitatibus succurrant, **5. Petenti abs te dato.** **At inquires,** Quid ergo obseruabitur, quid liberis, si omnia omnibus danda sunt. **Audi quid dicat Paul. 2. Corinth. 8.** Non ut alijs relaxatio sit, uobis autem angustia, sed ut ex æqualitate in præsentī tempore uestra copia illorū succurrat inopia. **Porro ex uerbis Christi satis liquet** istum diuitē præceptis Dei non fecisse satis, cū auctore affectu in facultatibus suis hæserit, non proximo succurrerit. **Vide Origenem super Matth. cap. 19.**

Præcipitur
Euangelica
paupertas.

Et habebis thesaurum in caelo.

Locus ille Matth. 19, Si uis uitam ingredi, serua
 mandata Dei, **E**t locus ille Marci, Et habebis thesau-
 rum in caelo, uidentur patrocinari illis, qui nos ope-
 ribus uitam æternam promereri tactitāt. **S**ed ut man-
 tam bene locos intelligerent q̄ crebro tactitant quod
 Christus dicit, Si uis uitā ingredi serua mandata Dei.
 Sensus est, Serua mādata Dei, & suapte sponte uita
 æterna sequutura est, Oculus tuus simpliciter uitam
 æternam respiciat, ne conducticiam quandam ope-
 ram præbeas, sed boni consulas, q̄ uita æterna tibi
 seruanti mandata Dei polliceatur, & duobus protul-
 uitam æternam adepturus es. **U**t enim fidem uenam **O**pera nostra
 sua sponte citra ullius mercedis promissionem, citra non beant.
 poenarum timorem opera bona sequuntur. Ita uita
 æterna non potest non illos qui obseruant mandata
 Dei, etiam si nonnunq̄ concupierint sequi. **S**ic quoq̄
 intellige locū illum Marci, **E**t thesaurum habebis in
 caelo, Hoc est, de pauperibus benemerere, & non
 poteris non thesaurum in caelo habere, non quia tua
 operatanti sint, ut uitā æternā promereantur, Sed
 q̄ mihi pollicenti uitam æternam fidem adhibueris.
 Quod si gratta mercedis bene egeris, audies illud qd̄
 dicit Dominus per Malach. ca. 1. **E**cquis est in uobis
 qui ostia claudat, & incendat altare gratuito.
Quam difficulter hi qui pecunias.

ANNOTATIONES

C Vide Paul. 1. ad Timoth. 6. **C**eterum qui uolunt ditescere incidunt in tentationes & laqueum, & cupiditates multas, stultas ac noxias, quæ demergunt homines in exitum & interitum. **E**t Christus Matthei 13. Diuitias spinas appellat. **N**am ut uix spinas attigeris quin illis lædaris. Sic uix opes possederis, quin illis offenderis.

Filii, quam difficile est eos, qui fiduciam habent.

Interpretatur Christus sermonem suum, quod difficile est, eos qui fiduciam habent in pecunijs, id est, qui omnem spem in pecunijs ponunt, corde pecunijs adherent, regnum Dei ingredi. Diuitias igitur possidere non malum est, sed in illas fiduciam ponere malum est. Iob, Dauid, Abraham uiri opulentissimi fuerunt, tamen nihilominus uita æterna potiti sunt. Possessio Iob fuit 7 milia ouium, 3 milia Camelorum, quingenta iuga bouum, quingentæ asinæ, ac familia multa nimis, quam uero nullam fiduciam in tam ampliarum possessionem collocarit, res ipsa docet. **N**am cum rebus illis omnibus priuaretur, surrexit Iob & dixit. Nudus egressus sum de uentre matris meæ, nudus reuertar illuc, sicut domino placuit ita factum est, Iob primo. **D**e opulentia Dauidis libros regum conside

Cum diuitiæ adfluunt, non late cor adponere.

Et potissimum secundum, Sed quàm in illam nullã
 spem de fixerit, testatur Psalmus. 38. Quoniam adue
 na ego sum apud te et peregrinus. De opulẽtia Abra
 ham uide lib. Gene. cap. 12. 13. Sed quàm nihil in
 illã fidutiã posuerit, testatur, q̄ iussus à Deo egredi
 de terra sua, de domo patris sui & ire in terram alicu
 nam, nihil cunctatus, egressus est &c. Genesis. 12.
En diuitiẽ non malẽ sunt, si quis in illas non fidutiã
 ponat, hoc est, si quis à Deo sibi datas credit, ut pau
 perum inopiẽ succurrat, si quis non insolescit, si af
 fatim affluant, nec scrutiatur si auferãtur, pri. ad
 Timoth. ultimo, His qui diuites sunt in presenti se
 culo præcipe, ne elato sint animo, neq; spem ponãt
 in diuitijs incertis, sed in Deo uiuente &c. Et pro
 pheta inquit, Diuitiẽ cum affluerint, nolite cor
 apponere.

Diuitiẽ non
sunt malẽ.

Amen dico uobis, nullus est
 qui reliquit domum.

Quem non illa promissio, ut fortiter à Christo stet,
 ut Euangeliũ tueatur, quĩs seuiat mundus, seuiant
 principes mundi, commouerint, saxeus sit oportet.
En Christus non solũ pollicetur illi qui aliquid causa
 sua iuxta ac Euangelij reliquerit, in futuro seculo uĩ
 tam æternam, sed etiam in hoc tempore centuplam

ANNOTATIONES

compensationem rerū propter se, propter Euangelii
relictarū, id quod cū in alijs multis, tū in Iob declara-
tum est, cui iam omnibus rebus exuto, benedixit Do-
minus diebus nouissimis, & facta sunt ei quatuordecim
millia ouium, cum antea tantū septem millia pos-
sedisset: facta sunt sex millia camelorum, cum antea
tria millia habuisset: & mille iuga bouum, cum antea
quingenta tantum possedisset: & mille asinae, cū an-
tea quingentas tantum habuisset, & fuerunt ei septem
filij & septem filiae &c. Iob cap. ultimo.

Multi primi erunt nouissimi.

Christus his uerbis humanum Petri, quid expecta-
dum sibi sit mercedis, rogantis, affectum perstrin-
xit, non parum timoris illi incutiens, dicens, Multi
autem primi erunt postremi, & postremi primi, quia
si dicat, Petre, allectus quidem es in ordinem meorum,
sed caue, ne huius meae gratia te beneuolentiae gratia
perdas, non inficior, quin quae possederis, mea con-
suetudine ac Euangelij reliqueris, sed non ita reliquas
ut non ad uitam pristinam redire possis: liberant te pe-
ccato, sed non ita, ut in te peccandi cupiant, sit exorta
est ois. Vide ne nimium tibi placeas, quin timore cor-
riperis: quia multi primi erunt postremi &c. Sic Petrus
ad Rom. ii. Dices, quia defracli sunt rami, ut ego
misereretur

miserere, benedice, per incredulitatem defra-
 sunt, tu uero fide constitisti, ne animo effraris, sed
 timas. Porro hic locus Christi & ad prædes-
 nationem & ad perseverantiam facit, Multi enim
 sunt uocati, pauci uero electi. Matth. 20. Sic uis
 Apostolorum ordini cooptatum, Magdalena multa
 er peccatrix anteuerit. Sic gentes que non sectaba-
 tur iustitiam, apprehenderunt iustitiam, Contra
 israel qui sectabatur legem iustitiae, ad legem iusti-
 tia non peruenit, Ad Romanos nono.

Locus præde-
 stinationis

Et præcedebat illos Iesus.

Iesus ultro Hierosolymam ubi passurus erat profi-
 ciscuit, Oblatus enim quia ipse uoluit, Esate. 53.
 Præcedit discipulos suos, relinquens cū illis tum no-
 bis omnibus exemplum, ut sequamur uestigia eius. i.
 Pet. 2. Discipuli porro pauescunt, quod Christus
 cum sciret sibi Hierosolymis mortem imminere, Hic
 Hierosolyma tam crebro tret, metuebant ne & ipsi in pe-
 riculum uenirent. Caro enim fugit crucem, caro
 mallet sine omnibus afflictionibus glorificari.

Caro fugit
 crucem

Ecce ascendimus Hierosolymam.

Loci insignes. Primus, Subinde prædicandus est
 Christus crucifixus, ideo Christus supplicium suū dis-
 cipulis suis inculcat. Secundus, prædicare Christū

ANNOTATIONES

crucifixum, Est prædicare Christum unam oblatam esse uictimam pro peccatis, ad Hebr. 10. Ut omnis qui credat in eum non pereat, sed habeat uitam æternam, Iohan. 3. Tertius, Prædicatio resurrectionis Christi excipiet prædicationem crucis. Quartus, Prædicare resurrectionem Christi, est prædicare Christum regnare. Quintus, Prædicare Christum regnare, est prædicare illum mortem, peccatum, infernum superasse, non quidem sibi, sed nobis. Sextus, Sola fide & passionis & resurrectionis participes reddimur. Septimus, non datur ad gloriâ aditus, nisi per crucem, ad Rom. 8. Siquidem simul cum eo patimur, ut & una cum illo glorificemur. Octauus, Glorificari cum Christo, est nec morte, neq; peccato, nec ulla creatura lædi posse, aut à gratia Dei auelli, semper cum illo regnare.

¶ Præceptor uolumus.

C Loci sunt. Primus, q̄ pauent discipuli, quod metuunt crucem, nobis pauentibus, nobis metuentibus, consolationi esse debet. Secundus, Turpiter tangitur ambitione discipuli, ne nos hoc adfectu correpti desperemus. Passus est Christus suos in maxima queruita prolabi, ut posteros lapsos fulciret, erigeretq; Tertius, Tolerat equo animo Christus lapsus discipulorum

Christus tolerat lapsus discipulorum

lorum, & nostras procul dubio toleraturus, si non fides nos defecerit.

QDa nobis ut unus a dextris.

Qui carnales sunt, quæ carnis sunt curant, Ad Roma. 8. Discipuli adhuc prorsus carnales, carnalem quandam confessum adfectant.

Potestis bibere poculum.

Observabis calicem, uel ut latini dicunt poculū, in scriptura ut plurimum significare adfluctionē, de nunciacionē poenarum iuxta ac iræ Dei. Sic poculū Christi, est ira Dei, animadvertentis in peccata nostra. **Poculū Christi, ira Dei** Ipse enim uulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra, Esaie 53. **Poculum Christi est supplutium eius in lege, in Prophetis prædictū, pri. Petri. primo. Propheta testabatur uenturas in Christum affluctiones &c. Hinc in Scriptura sepe legis, Calicem propinari, quod nihil aliud est, q̄ uel uiua uoce, uel mutis magistris iræ Dei, poenas peccatis intentatas, denunciare, Hiere. 35. Sume calicem uini furoris huius de manu mea, & propinabis de illo cunctis gentibus. Porro crucē suā Baptisma quoq; uocat, quod Sanguis Christi purgat conscientiam nostrā à mortuarijs operibus, id est peccatis ad seruiendum Deo: ad Hebr. 9. 2. Petri. 2.**

ANNOTATIONES

Delectis iuxta præfinitionem Dei patris & aspersio
ne sanguinis IESV Christi. 1. Ioan. 1. Et sanguis Ie
su Christi filij eius emundet nos ab omnibus peccatis

Et hic discas, quorsum nam tendat q. cum Moses om
ne præceptū iuxta legem exposuisset sumpto sangui
ne vitulorum & hircorum populum asperserit, de
cens, Hic est sanguis testamenti quod mandavit uo
bis Deus Exodi. 24. Ad Hebr.

Possumus.

Temeraria uox est, possumus, eorū qui mox esse
IESVM abnegaturi. Verum illa temeritas nobis bo
no est. Scitum enim est ex alijs periculum facere,
quod nobis ex usu fit. Cum uero discipuli se crucem
ferre posse suis ipsius uiribus temere iactantes, mox
dominum IESVM abnegarint, crucem fugerunt,
docemur, ne quid uiribus Arbitrij Liberi fidamus,
docemur ne in afflictionibus nostrarum uirium præ
sidio suscepturos temerariam induamus persuasionem.
Fortitudo, inquit Dauid Psal. 17. mea dominus,
minus firmamentum meum, & refugium meum &
liberator meus. Lucæ. 22. ait dominus, Simon Si
mon ecce Satanas expetiuit uos ut cribraret sicut tri
ticū, sed ego rogau pro te, ne deficiat fides tua &c.
Vbi ergo manebit Liberum Arbitrium?

Contra lib.
Arb.

Poculum

Poculum quidem quod ego bibo.

Loci insignes sunt, **Primus**, Nemo glorificatur cū Christo, nisi qui cum Christo compatitur, Ad Ro. 8. Et hinc est quod dicit Christus, Poculū quidē quod ego bibo, bibetis. **Secundus**, Omnes sancti patiūtur imitationem Christi, qui enim pie uolunt in Christo uiuere, persecutionem patientur. 2. ad Timoth. 3.

Tertius, Sanctorū afflictiones, Christi afflictiones sunt, Acto. 9. Saule Saule quid me persequeris, quod nos non parū consolari debet in afflictionibus. **Quar-**

tus, Afflictiones sanctorum, sunt afflictionis Christi testimonia, sunt confirmationes Euangelij. Ideo Paulus ad Collos. 1. inquit, Et suppleo quod deest afflictionibus Christi in carne mea pro corpore ipsius &c.

Non q̄ passio Christi non satisfecerit pro peccatis nostris, sed q̄ Paulus sua passione Christi passionem iuxta ac Euangelium corroborarit, uerum esse testatus sit, pri. Petri 5. Qui sum testis afflictionum Christi, ac idem consors gloriae &c.

Cæterum federe mihi a dextris ac sinistris, non est meum dare.

Scriptura Christum bisariam proponit, & deū & hoīem. Cum Deū proponit, sermones illi tribuit Deo

ANNOTATIONES

dignos, Sic Iohan. 10. Potestatem habeo ponendi
animam, & potestatem rursus sumendi eam. Et ite
rum, Pater & ego unum sumus. Si hominem propo
nit, ut hominem loquentem facit, Sic Matthaei 21.

Quoties uolui filios tuos, quemadmodum gallina
congregat pullos suos sub alas, & noluisti. Sic hoc
loco Marci inquit, Sedere mihi à dextris & sinistris
non est meum dare, Sic Iohannis quinto, Non pos
sum ex me ipso facere quicquid &c. Porro quod dicit,

His cōtinget quibus paratū est, partim insinuat prae
destinationem, nimirum regnum Dei his dari, quibus
paratum est, ad Roma. 9. Quos praefinierat eos

**Locus prae
destinationis**

dem & uocauit &c. Praedestinati secundum deo posi
tum ipsius &c. Ad Ephes. 1. Sic Matth. 25. Veni
te benedicti patris mei, possidete regnum paratum uobis
ab exordio mundi. Partim insinuat, quod regnum
sine ullis meritis nostris nobis impartiat. Si enim
nobis paratum est, & paratum, ut Matth. inquit
ab exordio mundi, ubi nam manebunt merita?
Ro. 6. Donum autem Dei uita aeterna per Christum
IESVM Dominum nostrum.

Et cum audissent decem cepe
runt indignare.

Quod IESVS tam aequo animo tolerat suorum
discedere

discipulorum maximos lapsus, simul nos in spem erigere debet, Christum & nostros lapsus toleraturū: simul prouocare, ut exemplo Christi, proximorum Peccatores nostrorum lapsus susq; deq; feramus, tegamus, man benigne adfuerit corriganus. **V**ltimo ad Galatas, Fratres si occu-
cupatus fuerit homo in aliquo delicto, uos qui estis spirituales instauratione huiusmodi, inuicem alij aliorum onera portate.

Iesum cum uocasset eos ad se.

Ad se uocat ut faciat satis suo præcepto, Matth. 18. Si peccauerit in te frater tuus, uade, & argue eum inter te & ipsum solum.

Scitis quod qui uidentur imperare gentibus.

Loci insignes. **Primus**, Duplex est administratio Duplex administratio populi, secularis & spiritualis. **Secundus**, Administratio secularis, principibus, regibus delegata est, Et licet à Christo instituta non sit, tamen & admissa & corroborata est, Matth. 26. Omnes qui gladium acceperunt, gladio peribunt, Qui uero funguntur hac seculari administratione, exercent dominum aduersus subditos, puniunt malos, Ad Romanos 13. **Tertius**, administratio spiritualis solo Verbo, sola scriptura fit. Vt Christus ipse hic ostendit, cum inquit.

ANNOTATIONES

Verbo grex
pascendus.

Vos aut non sic, hoc est, uos non more secularium magistratum, dominum, potestatem exercebitis aduersus gregem uestrum, sed ministri eritis, uerbo meo populum meum gubernaueritis, pascetis quantum in uobis est gregem meum, curam illius agentes, non conacte, sed uolentes, non turpiter affectantes lucrum, sed propenso animo, neque dominum exercebitis aduersus clericos, sed ut suis exemplaria gregis 1. Pet. 5.

Filius hois non uenit ut sibi minist.

Episcopus debet seruire.

Quod Primus locus, Episcopus minister esse debet, pro ad Cor. 3. Sic nos existimet homo ut ministros Christi, et dispensatores mysteriorum Dei. Secundus, Episcopus seruus esse debet, id est, omnibus expositus, omnibus ex aequo seruire. De officio Episcoporum lege epistolam priorem ad Thessal. cap. 2. Quod uero dicit, Nam et filius hominis etc. est argumentum a suo exemplo. Sic Iohan. 13. Exemplum praebeu- bis, ut quemadmodum ego feci, ita uos faciatis. Pro- terea hic uidet cur Christus in hunc mundum uenerit ut ministraret, ut se infra omnes homines deiceret, ut animam suam daret redemptionem pro multis. Idem daret seipsum pro peccatis nostris 1. ad Galat. Quod uero addit, pro multis, intelligendum est credentibus, scilicet suo nomine Christum animam suam redemptionem dedit. Qui enim in Christum credit, habet uitam aeternam

nam, qui non credit iam condemnatus est, Iohan. 3.

Et ueniunt in Hiericho.

Loci insignes, Historiæ Euangelicæ & Sacramenta sunt & exēpla. Sacramēta quidē, q̄ sint certissima Christi misericordiæ pignora. Externa enim miracula, quæ oculorū obtutibus obijciuntur, internæ curatiōis, hoc est, cōdemnationis peccatorū signa sunt. Exempla uero q̄, prouocant nos ad charitatis studiū.

Filius Timæi Bartimæus cæcus.

Historia hæc, & cur Christus in mundū uenerit, & energiam Euangelij ostēdit. Venit enim IESVS in mundum ut illuminet omnem hominē ueniētē in hūc mundū, uenerit. Iohan. pri. illuminari uero est à Christo donari fide. Nam citra fidē, Talpis cæciores sumus, iam hic iam illic salutē quærimus, cum solus Christus iustificet, Actorum quinto. Porro Energia Euangelij est, quod discutit cordis cæcitatem, id est, incredulitatem, Et nobis usum, id est, credulitatem adfert, imperit, id quod in externa illa cæcitatē curatione adumbratum est. De Euangelij illuminatione loquitur Dauid in psalmo, Lucerna pedibus meis Verbum tuum, & lumen semitis meis. Et alias, Declaratio sermonum tuorum illuminat. Præterea si ulla alia historia, hæc certe fidē & charitatē proponit, Fidem quidē cæci,

ANNOTATIONES

Charitatem Christi, se adeo demittentis, ut cum itinere esset, frequens multitudo circumdaret ipsam, ad clamorem cæci restiterit, Cæco usum restituerit. Eidem uero cæci, quod cæcus credit Christum uelle & posse sibi mederi. Velle, quia filius Dauid, id est, promissus Dauidi, quia factus sit caro, Iohannis. 1. ut sanaret omnem morbum, & omnem languorem in populo, Matth. 9. Posse, quia Deus, cui nihil difficile est, Genesis decimo octauo.

Fili Dauid miserere mei.

Scriptura Christum filium Dauidis uocat hoc nomine, q̄, adeo manifeste Dauidi promissus sit. 2. Regum 7. Cum completæ fuerint dies tui, & dormieris cum patribus tuis, suscitabo semen tuum post te, quod egredietur de utero tuo, & firmabo regnum eius. Psal. 131. Iurauit dominus Dauid & non frustrabitur eum, de fructu uentris tui ponam super sedem tuam. Porro uox illa Fili Dauid, uox fidei est, & enim credit Christū filiū Dauidis, regē credit, & uero regem credit, credit Christū sibi peccatū, mortem, diabolū, carnē uicisse, & hæc uera de Christo fides est. Deinde addit, Miserere mei, ubi fidei committitur timorē insinuat. Nam fides misericordiā Dei in Christo tuetur. Timor iudiciū Dei & opera nostrā sic

Vox fidei.

Sic Paulus ad Roma. 12. Tu fide stas, ne efferraris animo, sed timeas.

Et increpabant illū multi ut taceret.

Fides non est sine cruce, En hic uides quā op= **Fides non est sine cruce.**
 pugnetur fides miseri illius cæci. increpant illū multi, increpat lex,
 ti, increpat eum sua ipsius consciētia, increpat lex,
 frustra clamans. **I**ustus est Deus, expectat pœnas
 tuorum scelerum, Increpant illum homines impij
 dicentes, **Q**uid à Christo salutem petis, qui sibi ipsi
 salutem dare non potest: tacere prorsus uolunt illū.
 At quid fit? **A**udite uictoriam fidei. At ille multo ma-
 gis clamabat. Sic enim credentes faciunt, etiam si
 totus mundus illis reclamet, non tamen ad Christum
 clamare desinunt.

Et uocant cæcum dicentes,
 bono animo esto.

Discipuli uocant cæcum, dicunt illi, Bono animo **Officiū Apo-**
 esto, surge, uocat te. **V**bi declaratur officium Apo- **stolorum.**
 stolorum, qui per Euangelium uocant cæcos, id est,
 dispellunt incredulitatem hominum, **E**uangelium ue-
 ro est sermo ille, Bono animo esto, Surge, uocat te,
 hoc est, **E**t si cæcus es, & si peccator es, Bono ani-
 mo esto, surge uocat te **I**ESVS, qui in hunc mundū
 uenit, ut peccatores seruet, pri. ad Timoth. pri.

ANNOTATIONES

Bono animo esto, crede in dominum & saluus eris.
Acto. 17. Credunt uero quos uocat Iesus. Sic Acto.
23. Et credebant quotquot erant ordinati ad uitam
eternam. Et Iohannis decimo, Vos non credidistis,
quia non estis ex ouibus meis.

Cille abiecto pallio surrexit.

Natura fidei. **C**En naturã credentis, Credens palliũ suum abijcit
omnia abijcit, surgit intrepide, ad IESVM uenit,
Oportet uero accedentẽ ad Deum credere, Hebr. 11.

CAbi, fides tua te saluum reddidit.

Emphasim obserua. Primo dicit fides, hoc est sum
ma tua erga me fiducia, & tua, id est, propria tua
fides. Deniq; obserua efficaciam fidei, Etenim cæ
cus ille proximus uisum recipit, fides statim hominẽ
illuminat, ac sequi Christum facit, qui ante sua ope
ra sequutus, huc illuc impegit.

CAP. XI

Loci insignes Historiæ.

Primus, Emittit discipulos duos Hierosolyma, ut
adducant pullum alligatum, supra quem nullus
hominum sederit. **Secundus**, Soluere iubet pullum
Aposto

Apostolos. **Tertius**, Multos diuini Verbi præconibus obturbaturos adumbrat, dum dicit, Si quis uobis dixerit, cur facitis &c. **Quartus**, Pullus est in biuio alligatus iuxta ianuam, soluitur, adducitur, uestibus operitur. **Quintus**, Multi sternunt uestimenta, multi ramis arborum uiam insternunt.

Abite in uicum qui contra uos est.

Vicum uocat Hierosolyma urbem amplissimam, opulentiſſimamq; , quo declarat, quã nihil rerũ mundanarũ oculis Dei arrideat, quã omnia quæ mundo magna uidentur, Deo parua appareãt. **Mittit** uero discipulos, quo ostenditur, neminẽ debere se ad prædicandũ conferre, nisi à Deo mittatur. **Nam pessime** **Pessime docet** docent, qui non uocati docent, Ad Romanos cap. 10. non uocati-

Quomodo prædicabunt nisi missi fuerint? **Mittuntur** ut pullum alligatũ soluant. **Per pullum** interpretatur ut pullum alligatũ soluant. **Per pullum** interpretatur omnes, gentes intelligunt, rudes omnis legis, rudes omnis pietatis, alligatas peccatis, ad quas mittuntur Apostoli simul ut soluant Verbi diuini prædicatione, simul ut adducant Christo, id est, gentes Christo lucrifaciãt. **Soluunt** aut Apostoli, adducũt pullũ, Apostoli illi qui à Christo emittuntur: sic prædicando fructũ faciũt, q in ecclesiã Dei docẽdã à deo creãtur.

Et si quis uobis dixerit.

ANNOTATIONES

Praesagit, sed tacite, multos, legatis praedicationis Euangelicae negocium exhibituros, id quod apertius Matth. 24. praedicit, **T**unc tradent uos in afflictionem, & occident uos, & eritis inuisi cunctis gentibus propter nomen meum. **E**t Iohan. 15. Non est seruus maior domino suo, si me persecuti sunt, & uos persequentur. **S**ed haec omnia facient uobis propter nomen meum. **Q**uod uero Christus addit, dicite, quod Dominus eo opus habet, & continuo illum mittet huc, docet: partim quid nam ad supplicia repleti, debeant respondere, **N**imirum se domini negocium agere, non suum ipsorum, quia Dominus opus habeat pullo: partim consolatur cum dicit, & continuo mittet illum huc, id est, sic Euangelicum negocium haud dubio praecedet.

Abierunt autem & inuenerunt pullum.

Ab eterno electi.

Abeunt Apostoli, inueniunt pullum alligatum, alligatum soluunt, solutum adducunt Christo, quibus declaratur, illos Apostolorum praedicationem commoneiri, qui ab eterno praecogniti sunt, & consolantur Apostoli, ne se macerent, si pauci praedicatione, meliores reddantur, **E**t enim solum illos credere, qui a domino ad credendum electi sint, Iohan. 10. Sed uos non creditis, quia non estis ex ouibus meis, **A**d Ephesios primo. **Q**uemadmodum elegit nos in ipso, antequam

anteq̄ iacerentur fundamenta mundi, ut essemus sancti & irreprehensibiles.

Pullum alligatum iuxta ianuã foris.

Pleriq̄ per pullũ uoluntatem hominis intelligũt, que alligata legi, stat iuxta ianuam foris in uiuo, hoc est, non potest legem implere, incerta quid agat, quose uertat. **A**ttamẽ adducitur per Apostolos, prædicatione gratiæ Christi mox à Christi tergo pressa, hoc est, Gratia Christi uires ad præstandam legem suppeditante, sub Christo uoluntate incedit. **V**bi audis, q̄ uoluntas nostra depressa sit, nisi à Christo erigatur. **I**c Iohan. 15. Sine me nihil potestis facere, Exo. 33. Nisi tu ipse præcedas, ne educas nos de loco isto.

Quæ illi dixerunt eis quemadmodum præceperat Iesus.

Legatorũ est non aliter dicere, atq; in mandatis acceperunt, Proinde legati Christi dixerunt eis, quẽ admodum præceperat IESVS, Quo ostendit, partim non licere Episcopis nouas leges cõdere: partim nihil prædicandum, nisi quod dominus præceperit, **N**ihil prædicandum, nisi hoc est Euangelium, Matth. ultimo, Docete omnes gentes, docentes eos seruare omnia quæcunq; præceperit **q̄ dominus præceperit**

ANNOTATIONES

Et iniecerunt illi uestimenta sua.

Non caret mysterio quod discipuli iniiciunt sua uestimenta. Declaratur enim Apostolorum munus esse, non solum uerbo, sed & moribus bonis Ecclesiam Christi adiutare, se omnibus suis exuere, dummodo Christus sedeat super pullum, id est, inhabitet per fidem in mentibus hominum, Ad Ephes. 3.

Multi uero sternebant uestimenta.

Illi qui sternunt uestimenta sua in uiam, sunt sancti homines, sancti martyres, qui olim antequam Christus mundo illucescebat uentes, uiam ad Christum præmonstrarunt. **V**ia ad Christum compendiaris fides est, per quam testimonium meruerunt seniores, Ad Hebr. 11. Porro frondes incise de arboribus, uerba sunt sacre Scripturæ, cantilenæ spirituales, quibus Christus celebratur, in cordibus hominum formatur, Ad Ephes. 5. **I**mpleamini spiritu, loquentes uobismetipsos per Psalmes & hymnos & cantiones spirituales. ad Collo. 3. **D**ocete & commone uos inuicem cantionibus & laudibus, & cantilenis spiritualibus cum gratia canentes in corde uestro.

Et qui præcedebant, quiq; sequ-

Hoc est, tam illi qui Christi aduentum præuocauerant, quam qui sequebantur, gaudebant de Christi gratia, laudabant.

laudabant patrem ois misericordiae, q̄ dedisset Christi-
 lum lumen ad reuelationē gentium, & gloriam ple-
 bis suae Israēl. Luc. 2. **L**audabant patrem, q̄ appa-
 ruit gratia Dei salutifera omnibus hominibus, Ad
 Tuū 2. **C**lamabant uero, Hos anna, quod sonat, sa-
 lutem imperti, bene prosperare. Populus enim id
 tēporis Christi ignarus erat, non clam quidem erat,
 fore aliquando ut per Christū redimeretur, Sed ta-
 men prosperitatem à Deo precabantur, non secus ac
 homini adgratulantes, **B**enedictus, id est, inclytus
 gloriosus, qui uenit in nomine Domini, id est, missus
 à Deo. **B**enedictum regnum, id est, gloriosum re-
 gnum quod uenit in nomine Domini, id est, quod à
 Deo instauratur, patris nostri Dauid, id est, pro-
 missum Dauid & semini eius. 2. Regum 7. inquit
 Dominus ad Dauid, **C**um completi fuerint dies tui,
 & dormieris cum patribus tuis, suscitabo semen tuū
 post te, & firmabo regnum eius. Luc. 2. Et dabit
 illi Dominus Deus sedem Dauid patris ipsius.

Et ingressus Hierosolyman & in templum.

Quod Christus templum ingressus est, uult osten-
 dere, qualis sit rex Christus, nimirū templi, hoc est, Christus rex
 Ecclesiae, quam edificat ex uiuis lapidibus. **N**am ecclesie

ANNOTATIONES

illud templū quod Christus ingrediebatur, uiuentis
templi imaginem representabat, pri. Petri. 2. Qui
lapis est uiuus, ipsi quoq; uiui lapides adificemini,
domus spirituales, sacerdotum sanctum, ad offeren-
dum spirituales hostias, id est, mortificationes corpo-
ris, acceptabiles Deo per Christum, Ad Ephes. 2.
Superstructi super fundamentum Apostolorum, ac
prophetarum summo angulari lapide IESU Chri-
sto &c. Vbi uerū templū Christi ecclesiam esse uult.

**Officia Epi-
scoporum**

Porro Christus in templum ingressus, omnia cir-
cūspicit, ostendens q̄ solite ecclesie suae prospiciat,
suoq; exemplo prouocans Episcopos, ut templo Dei
uiuenti, hoc est, ecclesie circumspecte prospiciant,
& Verbo Dei, & rebus alijs necessarijs. v. ad Cor.
9. **Hic inques**, quid igitur cum templis illis corpora-
ralibus fiet? Num illa in cetu christiana habēda sunt?
Respondeo, semper christianis locum esse debere,
in quo ad audiendum Verbum, ad præcandum con-
ueniant, qualis olim fuit ille in quo Cayn & Abel
& obtulerunt & Verbum Dei audiuerunt, Gen. 12.
Qualia fuerūt altaria omnium patriarcharum Noe
Isaac, Abraham, Iacob, Proinde non decribit locum
christianis in quo ad prædicandum, adorandum con-
fluant, sed sumptuosa illa templorum magnificentia
illa templorum pompa, procul facessere debet.

Iamq; tempus esset uespertinum.

Tempus uespertinū in Scriptura Sacra ferme significat tempus nouissimum, quo Euangelium absconditum, mundo reuelatum est. Sic Christus cū esset tempus uespertinū, hoc est, cum appeteret tempus reuelandi Euangelium, egressus est in Bethaniam, id est, domum obedientiæ, id est, in ecclesiam suam, in qua obeditur ueritati Dei, hoc est, Euangelio. Porro q̄ Christus iā huc iam illuc, iter facit, charitatis est documentum, q̄ uenerit seruare omnes prædicatione Verbi sui.

Tempus uespertinum

Et postero die cum exisset Bethania, esuriit.

Fames Christi est summum desiderium seruandi homines, Iohan. 4. Meus cibus est, ut faciam quod uult is qui misit me, & perficiam opus eius. Hæc est autem uoluntas patris, ut omnes qui uident filium & credit in eum, habeat uitam æternam, Iohannis 6. Sunt uero inter homines multæ ficus arbores, latis q̄dem ramis, sed nullis fructibus refertæ, hoc est, sunt multi iustitiarij, operarij, operibus quidem externis tomantes, sed non nisi folia sunt, id est, opera caduca à uentis mobilia. Si quidem mediocriter tentati, tacti, ostendunt omnia sua simulata esse, impietatē

Fames Christi

ANNOTATIONES

**Fides non ca-
ret fructibus**

falsa religionis specie latere. At uero q̄ addit Chris-
tus, Nondum enim erat tempus ficorum: bellissime
illos declarat, qui prius opera bona facere uolunt,
q̄ fidem bonorum operum radicem egerunt. Opor-
tet enim primo in fide irroboreari, & deinde charita-
tis folia longe lateq̄ diffundere licebit. Sic Paulus
ad Ephesios 3. inquit, Inhabit et Christus per fidem
in cordibus uestris, Vbi audis primo fidem requiri,
deinde addit Paulus, fixis in charitate radicibus. Et
Christus Matthæi septimo, Bona arbor bonos frus-
ctus producit, Non enim bona opera bonum homi-
nem reddunt, sed bonus homo bona opera facit.
Matth. 12. Aut facite arborem bonam & fructum
eius bonum, aut facite arborem uitiosam & fructum
uitiosum. Huc spectat q̄ Christus primo arborem
aspicit, deinde an in illa quid fructus inuenturus sit.
Age uero q̄ Christus execratur ficum, eò spectat,
quod dicturus sit ad operarios istos, Discedite omnes
qui operamini iniquitatem, Matth. 7.

CNe posthac ex te in æternum
quisquam fructum edat

Fid est, Non est q̄ quisquam ex illo iusticiariorū ge-
nere, pompa filiorum. 1. operum externorum dece-
ptus, posthac ullū fructū suauissimæ charitatis speret

¶ Et ingressus Iesus in templum cepit eiicere eos.

¶ Christus hoc loco docet, qui nā sacerdotes ē templo suo, id est, Ecclesia sua submouendi sunt, nimirum uendentes. i. qui omnia lucri gratia & dicunt & faciunt. De quibus Ezechiel ca. 22. Coniuratio Prophetarum in medio eius, sicut leo rugiens capiens q; pradam, animas deuorauerunt, opes et preciiu acceperunt. Et cap. 34. Neque enim quaesierunt pastores gregem meum, sed pascebant semetipsos, & gregem meum non pascebant. **¶** Præterea uenditores sacramentorum sunt, qui sacramentorum administrationem, & nihil sacramentorum non in templo uendunt. **¶** Cum Christus dicat Matt. 10. Gratuito accepistis, gratuito date. Venditores sunt qui cauponantur Verbum Dei. 2. Cor. 2. **¶** Hic dices, Vnde ergo uiuent Ecclesie ministri? **¶** Respon- deo, Sumptibus Ecclesie cui præsumt, uiuet. 1. Cor. 9. Sic ordinauit dominus, ut q; Euangeliū annunciāt, ex Euāgelio uiuāt, Matt. 10. Ne possideatis aurū neq; argētiū in crumenis uestris, nā operarius ē cibo dignus.

¶ Mensas argentariorum.

¶ Hoc est, illos qui Verbū Dei uerbo hoīm permu- tant, humana pro diuinis docentes. Esaiæ. 1. Argen- tū tuū uersum est in scoriam, uinū tuū mixtū est aqua

ANNOTATIONES

Cepit eiicere illos, qui uende-
bant & emebant.

Tam uendentes q̄ ementes è templo eijciuntur, id
est, tam illi qui Verbum Dei, Sacramenta Dei, bre-
uiter, omnes res spirituales uendunt q̄ qui emunt.

Et sellas uendētium columbas.

Hoc est, dona spiriualia uendentes, ut exponit
Theophylactus. Siquidem spiritus sanctus in specie
columbe super dominum incubuit, iohan. pri.

Domus mea domus præcationis.

Est locus ex Esaiâ cap. 56. Quo ostendit se me-
rito indignari eis, cum contra scripturam faciant.
Interim monens Episcopos, ne quid uel carpant, uel
damnent nisi cuius è scriptura rationem reddere pos-
sint.

Concionato =
res uaniloqui

Porro Christi seueritas, docet Episcopos ad
quod Paulus Tito præcipit ad Titum. 1. Sunt multi
uaniloqui, & mentium seductores, docentes quod
non oportet, turpis lucri gratia. En audis uende-
res templi, quam ob rem redarguit illos seueriter, ut
sint sani in fide, non attendentes præceptis hominum.

Vos aut̄ fecistis eam speluncam.

Hoc est, domus mea locus est in quo ad audientiam
Verbum, præcandum uenitur. Est locus præca-
tionis, ut

tionis, ut illic præcetur Deus, ut panem quotidianum
 id est, purissimum Euangelij cibum nobis impertiat,
 Et uos fecistis eam speluncam latronum, id est, ad
 mittitis in locum istum prædicatores illos, qui ani-
 mas uestras, suis doctrinis humanis trucidant. De
 quibus Christus Iohan. 10. Omnes quotquot ante me
 uenerunt, id est, non missi ad prædicandum à me,
 fures sunt & latrones, Et Psal. 9. Oculi eius in pau-
 perem respiciunt, in abscondito insidiatur quasi leo
 in spelunca &c. Hier. 5. Insidiantes quasi aucupes
 laqueos ponentes ad capiendos uiros. Porro locus
 ille sumptus est ex Hier. cap. 7.

Et quærebant quomodo illum
 essent perdituri.

Hic audis qui nam Christum, id est, Euangelium
 lubenter extinctum uelint. Nimirum scribæ, id est,
 doctores legis, operum doctores, & principes sa-
 cerdotum, hoc est, illi, qui questum pietatem exi-
 stimant, pri. ad Timoth. ultimo, Captant uero oc-
 casionem, ne adeo recta contra Euangelium, eiusq;
 præcones niti uideantur.

Qui uelint
 Euangelium
 extinctum.

Egressus est Iesus e ciuitate.

Non dandam esse tyrannis, oppressoribus Euan-
 gelij, insaniendi occasionem, docet Christus, q; fa-

ANNOTATIONES

Et iam uespera è ciuitate egressus est.

Et mane prætereuntes, uiderunt ficum exaruisse.

Iusticiarij exarescunt.

Iusticiarij exarescunt prorsus, hoc est, illi qui in iusticiis operum suorum confidunt, exarescent ad tribunal Dei uocati, Hoc est, coram Deo consistere non poterunt. Nemo enim ascendit in cælum, nisi qui descendit filius hominis qui est in caelo, Iohan. 3. Hoc est, Nulla iusticia humana coram Deo consistet. Porro illa exarescentia timor est, qui enim in opera sua confidunt semper timent, semper horrent Deum. De qua exarescentia loquitur Christus Luc. 21. Et in terris presura gentium, exarescentibus hominibus præ timore, & expectatione eorum quæ superuenient &c.

Et respondens Iesus dicit illis, Confidite Deo.

Fides omnia potest.

Hoc est, Vos miramini ficum illam exaruisse, Confidite Deo, hoc est, firmam fiduciam de Deo conuenite, nec ficus solum exaritura est, uerum etiam, si dixeritis huic monti, moue te loco, fiet quicquid iusseritis, Omnia enim possibilia credenti, Marci nono. Iohannis decimoquarto, Amen dico uobis, qui in me credit, opa quæ ego facio, & ipse faciet, & maiora his fa-

his faciet. **Hic** diees, Quotusquisq; hæc opera facit? **R**espondeo, cum Deus uoluerit, cum Euangelium postulauerit, nam hæc signa Euangelij symbola sunt id est, signa confirmationis.

Quæcunq; orantes petitis, credite quod accipietis.

Coraturi impetrauerimus, si crediderimus, si ofensas proximo remittamus.

Et cum ambularet in templo.

Christus semper in templo uersatur, tum q; nulla sit ecclesia, nisi Christus in ea agat, id est, Euangelium doceatur: tum suo exemplo monens Episcopos ut in Ecclesia sint semper, curam gregis concrediti agentes. **V**nde Actorũ capite uigesimo inquit Apostolus Paulus, Attendite uobis & cuncto gregi, in quo uos spiritus sanctus posuit Episcopos ad regendam ecclesiam Dei. **I**c Actorũ quinto inquit Lucas de Apostolis, Et quotidie in templo & in singulis domibus non cessabãt docere & annunciare IESVM Christum redemptorem nostrum.

Qua autoritate hæc facis? **O**ffenduntur in Christo ut homine, proinde qua autoritate doceat, interrogant. **E**st ergo quæ-

ANNOTATIONES

stio insidiosa. **N**am si respondisset, se auctoritate Dei docere, parata erat blasphemie calumnia: si respondisset se sua ipsius auctoritate facere, in seditiosam rem abiisset. **S**ic hodie plerique interrogant, quam auctoritate hic uel iste doceat, non Verbum, sed personas hominum, sed titulos respicientes, cum non tam quis dicat, quod quid dicatur uidendum sit. Etenim neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui dat incrementum Deus. 1. Corinth. 3.

Quæram a uobis & ipse quiddam

Questio hæc Christi docet quo iure faciat. Porro de Baptismo Iohannis præter quam quod Iohannes cap. scribit, Paulus quoque Acto. 19. inquit, Iohannes quidem baptisauit baptismo penitentiae, populo loquens de eo, qui uenturus esset post ipsum, ut crederent, hoc est, de IESU Christo &c. Præterea Christus hac callida questione declarat, quam omnis sapientia humana stulticia coram Deo sit, Esaie. 19. Multi principes Thaneos, sapientes consilij Pharaonis, consilium insipiens dederunt, Vide Epistolam ad Corinth. priorem cap. primo.

Nec ego dicam uobis.

Non semper respondendum **Q**uia maleuoli estis, non dignabor uos respondere, ut Theophylactus exponit. Et docet non semper respondendum

sponsum dandum esse insidiose interrogantibus.

CCAP. XII.

Summa parabola est, Principes sacerdotu[m] praeter
Suarios prophetas Christu[m] quoq[ue] ipsum interfecisse

Vineam plantavit homo.

Vinea, populus est, quam plantavit Dominus,
Psal. 79. Perfice vineam istam quam plantavit dexte-
ra tua, id est, uerbu[m] tuum. **S**epes lex est, quae pro-
hibebat Iudaeos, gentibus commisceri. **L**acus altare
est, in quo effundebatur sanguis uictimaru[m], Exo. 20.

Turris templi, nam illis omnibus populus Iudaicus
a gentibus diserepabat. **E**locauerat autem populum
agricolis, id est, doctoribus qui per id temporis era[n]t
et principibus sacerdotum. **E**t misit ad agricolas ser-
uum, id est, prophetam aliquem. Illi uero propheta[m]

caeciderunt. **E**t rursus misit alium prophetam,
et illum quoq[ue] occiderunt. **P**ostremo misit Deus fili-
um suum dilectum **I**ESVM Christum, sperans re-
uerituros filium suum. Illi uero et Christum occide-
runt.

Porro hanc parabolam exponit Paulus, ad
Hebr. 1. Deus olim multiphariam multisq[ue] modis lo-
quutus patribus per prophetas, **E**xtremis hisce die-
bus loquutus est nobis per filium quem herede[m] omni-

ANNOTATIONES

constituit, per quem etiam secula condidit.

Et eiecerunt e uinea.

Christus ut sanctificaret per propriū sanguinem populū, extra portam passus est, Ad Heb. ultimo.

Lapidem quē reprob. ædificantes.

Christus pe-
tra scandali.

Lapis ille Christus est, qui à Paulo 1. Corint. 10. appellatur petra, ab Esaia lapis offensionis, petra scandali, à Daniele ca. 2. lapis abscisus de monte sine manibus. **H**unc lapidē Christū reprobauerunt, id est spreuerunt, non docuerunt, hi qui ædificabāt, id est pharisæi principes populorū, qui debebant populū recta docere, hoc est, docere in nullo alio esse salutē nisi in Christo, Acto. 4. **H**ic lapis factus est in caput anguli, id est, lapis angularis, conuungens duos parietes, id est, iudeos & gentes. Ipse enim est pax nostra, qui fecit ex utrisq; unum, ad Eph. 2. **A** dominum factū est hoc, q. d. Quod lapis ille reprobatus factus est caput anguli, declarauit Deus potentiam suam. **A**d Ro. 1. **Q**ui declaratus fuit filius Dei cum potentia, secundum spiritum sanctificationis, ex eo q. resurrexerit è mortuis **I**ESVS Christus. **S**equitur, & est mirabile in oculis nostris, quia caro talia assequi non potest, & spiritus miratur qui nam fiat q. lapis ille reprobatus, factus sit caput anguli.

Et mittunt

Et mittunt ad illum quosdam
ex pharisæis.

Qui defendebant populum Deo dicatum, Non
oportere tributarium esse prophanis Cæsaribus.

Et Herodianis.

Qui ius tuebantur Cæsaris, Si igitur alicui parti
tribuisset quidq̄, aliam in se prouocasset partem.

Præceptor scimus quod ucrax es.

Audis nec aduersarios Christi in Christo aliquid
reprehendere posse, nam licet simulent, tamen ue-

radicunt. **Q**uo mōnētur Episcopi & omnes qui ec
clesiæ Dei præsent, ut sint irreprehensibiles. .i. ad irreprehen-
Timoth. 3. **Episcopus sit
bilis.**

Cuius est imago hæc?

Quod Christus simulat se nescire cuius sit imago,
cuius sit inscriptio, ideo fit, ut doceat illos qui Ver-
bum suum profiteantur, non oportere, callere prin-
cipum negotia.

Redдите quæ Cæsaris Cæsari.

Hoc loco sacerdotes suam auaritiã oppalliare uo-
lunt, perinde ac Christus dominus dixerit, Reddite

ANNOTATIONES

**Quæ Deo &
Cæsari debe-
amus.**

quæ sunt Cæsaris Cæsari, & quæ sunt Dei Deo, id est, prophanis cæsaribus uectigal suum persoluite, **Et nobis sacerdotibus in utramuis, quod aut, aurem dormientibus, quoq; nostrū tributū pendite. Sed expendamus uerba, & facile liquebit, q̄ uel non intelligent scripturam, uel intellectam ad suum compendium torqueant.** Christus dicit, **Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, id est, reddite oibus quod debetur, cui tributū tributū, cui uectigal uectigal, cui timorē timorem, cui honorem honorem, ut Paulus exponit, Ad Rom. 23. Et quæ sunt Dei Deo. Et quæ uero Dei sunt? Ecquæ debemus Deo? Debemus uero soli Deo fidem, Exodt 20. Non habebis deos alienos, id est, mihi soli Deo fides. Non assumes nomen Dei tui in uanum, id est, nomen meum semper celebrabis, in uocabis in omnibus afflictionibus. Sabbatha sanctifices, id est, sines me solum Deum in te operari. Debemus Deo charitatem ex toto corde, ex tota anima, ex totis uiribus nostris. Quid debeamus Deo & Deo uid Psal. 28. indicat, **Afferre domino gloriam & honorem, Afferte domino gloriam nominis eius, Adorate dominum in atrio sancto eius.****

¶ Et ueniunt Sadducæi.

¶ Loci insignes. Primus, Sadducæi quidem legem Mosi allegant, sed legē non intelligūt, uolentes esse legis

legis doctores, non intelligentes quæ loquuntur, neq;
 de quibus asseuerant, 1. ad Timoth. 1. Hæc lex Mosi
 licet abrogata sit, uel saltē libera facta, adeo ut ci-
 tra peccatum possit uel seruari uel non seruari, tamē
 figura quædam est, Christum nobis adumbrat. Lex
 enim pædagogus noster fuit ad Christū, Ad Gal. 3. Lex pædago-
 gus noster
 Christus enim est frater noster, qui pro nobis mor-
 tuus, reliquit fratres, hoc est Apostolos, quibus id
 negotij dedit, & etiamnum dat, ut animas semine
 suo, id est, uerbo suo, Euangelio suo, grauidas fa-
 ciant, quo nomen suum ab interitu uindictetur, & no-
 bis ab illo nomen indatur, ut deniq; suorum bonorū
 possessionē nobis usurpemus. Cuius legis interpreta-
 tionem mirum Esaias cap. 53. ostendit, dum de
 Christo sic loquitur, Si posuerit pro peccato animā
 suam, uidebit semen longæuū, & uoluntas domini
 in manu eius dirigetur, hanc legē non intelligentes
 Sadducei turpiter adeo se apud Christū uenditant.

¶ An non propterea, erratis quod
 nescitis scripturam.

Id est, Tota uia erratis, propterea quod non in-
 telligitis scripturam, neq; uirtutem Dei. Scriptura
 spiritalis est, nos uero carnales, carnaliter scriptu-
 ram intelligitis. Tanta potentia Dei est, ut non solū

ANNO TATIONES

possit reuocare ad uitam mortuos, uerum etiam dona
re eos immortalitate. Hic autem Christus aperit duos
fontes omnis erroris, quorum prior est, ignorantia
scripturae sacrae: posterior, ignorantia uirtutis Dei.

Cum enim a mortuis resurrexerint.

Quales in resurrectione futuri simus, Christus in
dicat cum dicit, Cum enim a mortuis resurrexerint.

Deinde probat e scriptura resurrectione, id quod
nos qui credimus plurimum consolari debet, sed audia
mus Christum, **C**eterum de mortuis q̄ resuscitantur,

hoc est, q̄ mortui ad uitam reuocantur, quomodo no
bis incredibile uidetur? Nonne legistis in lib. Moysi

Exodi 3. quomodo in rubo locutus est illi deus, Ego
ille deus Abrahamae &c. Hoc est, omnes qui in me cre
dunt, hos pater meus, licet mortuos, uiuificat, Ioan.

11. Ego sum resurrectio & uita, qui in me credit et
am si mortuus fuerit, uiuet. i. qui uerbo meo promit

tenti uitam aeternam credit, uiuet. Abraham, Isaac,
Iacob iuxta fidem mortui sunt omnes, cum non accep
issent promissiones, sed procul eas uidissent & credi
dissent, ad Hebr. 11. Viuunt igitur, licet mortui.

Miliges dominum deum tuum.

Hic audimus quod nam sit praecipuum praecipuum,
et quod nam Deus in primis obseruari uelit. Est nemo
praecipuum

Qui credit
non morietur

praeceptum hoc & Deuter. 6. & Leui. 19. traditū.
Audi Israel. i. crede, dominus Deus noster, dominus
 unus est, hoc est, nullus est dominus alius, nullus De-
 us praeter unum dominum, praeter unum Deum. **E**t
 diliges dominū deum tuum ex toto corde tuo. i. affe-
 ctu & cogitatione. **E**x tota anima. i. uita, hoc est,
 quoad uixeris deum diliges. **E**x tota mente. i. intelli-
 gentia, cogitatione. **E**x totis uiribus, in graeco est,
 ex tota fortitudine. i. quantū potes pro uirili tua, hoc
 est primum omnium praeceptū. **H**ic Sophista aliquis
 obstrepet, ergo liberū Arbitrium est in uobis, quan-
 doquidem iubemur diligere deū? **R**espondeo, credā
 in te liberū esse Arbitriū diligendi deū, si ex toto cor-
 de, ex tota anima deum diligere poteris, sed cū non
 possis, ubi manebit Liberum Arbitriū? **P**raeterea hic
 damnationē tuam audis, siquidem tantum abest ut fa- **Contra Lib.**
 cias quod lex iubet, ut etiam in contrarium tendas? **Arb.**
 quid igitur facies? num desperabis? Minime, confuge
 ad deum, ora, obsecra, ut cor tuum, uitam tuam im-
 mutet, ut diligere possis eum ita ut uult. **S**ic David
 orat, Cor mundum crea in me deus &c.

Diliges proximum sicut te ipsum.

Hic audis quid debeas proximo tuo, nepe dilectio-
 nem; **A**d Ro. 13. **N**emini quicquid debeatis, nisi ut diliga-

ANNOTATIONES

etis uos inuicem. Debemus uero dilectionē proximo
Vbi audis nullum respectū personarū esse. Quisquis
enim nostra opera indiget, proximus noster est. Ier-
cobi 2. Si legem regiā quidem perficitis, iuxta scri-
pturam, Diliges proximum suum sicut teipsum, be-
nefacitis: si uero personam respicitis, peccatum com-
mittitis, et redarguimini à lege ueluti transgressores

Diligere pro-
ximum quō

¶ Porro qd̄ dicit sicut teipsum, non præcipit Quæ-
ritur, id est, amorem sui ipsius, idq; uel his ratio-
nibus colligi potest. Principio amor sui ipsius, per se
omnibus est innatus. Deinde, si amorē sui ipsius præ-
ciperet, dixisset hoc modo, Diliges te ac proximum
tuū &c. At uero dicit proximum sicut teipsum, hoc
est, sicut iā teipsum diligis, nullo præcepto coactus.

¶ Præter Paulus 1. Corinth. 13. scribit, Charitatem
non quæ sua sunt quærere, prorsus negans amorem
sui. Quid q̄ Christus præcipit abnegationem sui ip-
sius, odium animæ, id est, uitæ nostræ, quomodo et
quæ sua singuli consyderantes, sed quæ aliorum. No-
teat igitur ista regula Sophistarum, Ordinata chari-
tas incipit à seipso, immo incipit à proximo.

Plus sit q̄ uniuersa holocausta

¶ Hic uides quantum tribuendum sit externis cere-
monijs, hic audis q̄ frigeant externæ ceremoniarū
pompe

pompa prae illis duobus mandatis pluris facit Dominus dilectionem sui, dilectionem proximi quae uniuersa holocaustomata, hoc est, incensa, & uniuersas uermonia ritimas, id est, externas caeremonias. Idque prius. Esaias clarior ostenditur. Incensum abominatio est mihi, laudamini, mundi estote, auferte malum uestrarum cogitationum, iudicium quaerite, oppresso subuenite, iudicate pupillum, defendite uiduam.

¶ Haud longe abesa regno Dei.

¶ Quid est regnum Dei? Audi Paul. Ad Ro. 14. **Regnum Dei non est cibus uel potus** Non est regnum Dei cibus, ac potus, sed iustitia & pax, & gaudium in spiritu sancto. Audis regnum Dei esse iusticiam Dei, id est, gratiam Dei, qua homo per fidem gratis iustificatur. Audis regnum Dei esse pacem & gaudium in spiritu sancto, hoc est, gaudium nostrum ob peccatorum remissionem per Christum, quae conscientia nostra pacificatur, gaudet in spiritu sancto per quem cognoscit sibi a Deo per Christum uniuersa peccata remitti. ¶ Quod uero dicit, **Non longe es a regno Dei**, uult dicere, regnum Dei, hoc est, misericordiam Dei, pacem gaudium in spiritu sancto, per nullam legem contingere, non per legem diuinam, tantum abest ut per legem humanam sed solum per spiritum sanctum, per Euangelium per quod datur spiritus sanctus. Act. 1. 5. nobis conferri.

Quomodo dicunt scribæ, Christum esse filium David.

Christus &
dominus &
filius David

Cū tota scriptura in hoc posita sit, ut cognoscatur Christus, En hæc questio nō aliō tendit, nisi ut Christum nobis ob oculos ponat. Christus enim est & dominus et filius David, Dominus quidē, quod per uerbum suū in cordibus hoīm regnat, corda hoīm erigit, format, consolatur. Filius uero David, & genitus fuit ex semine David secundum carnem, Ad Roma. 1.

David dicit afflatus spū sancto, Est cōmendatio testis, præterea uult hic ostendere quibus nā scriptoribus credendū sit, nempe ijs qui afflatu spiritus sancti scripserunt. Ex afflatu uero spiritus sancti scripserūt, qui Christū ipsum docent. Christum docent, qui illū nobis factū à deo sapientiā, iusticiam, sanctificationē, redemptionē, docent. 1. Cor. 12.

Dixit dominus domino meo.

Dixit, Ecce Christus non seipsum glorificauit, fieret pontifex. Sed is qui dixerat illi, Filius meus es tu, Hebr. 5. Domino meo, Ecce Christus quoq; dominus est. Pater enim & ego unum sumus, Iohan. 10.

Sede a dextris meis.

Sedere regnū est, dominorum est, à dextris meis, id est,

id est, sis mihi equalis. Sic. n. exponit Paulus ad Phil.
 2. Omnis lingua confiteatur, q̄ Dominus sit IESVS
 Christus ad gloriam Dei patris. En qualem Christum
 habemus, nimirum à Deo patre glorificatū, dominū
 una cū patre sedentem à dextris Dei, æque potentē,
 æque gloriosum. **S**equitur in Psal. Donec posuero **Inimici Chri-**
 inimicos tuos &c. Inimici Christi sunt, mors, diabo **sti qui sint**
 lus, infernus, mundus, increduli, quos I. cet iam uice-
 rit, & nos in Christo uincamus, tamē dum in carne
 ambulamus, nō ad plenū illa uictoria apparet, appa-
 rebit uero in iudicio extremo, cum tradet regnū Deo
 & patri, cū aboleuerit oēm principatum & omnem
 potestatem ac uirtutem. 1. Cor. 15. **P**reterea nemo
 hic cogitet Christū nō amplius sessurū à dextris Dei,
 cū pater illi inimicos **s**ubtraherit, Scriptura id quod per
 petuo durare debet, huiusmodi uerbis eloquitur **S**ic
 Matth. 8. Amen dico tibi, nō exhibis illinc, donec per-
 solueris extremū quadrantē. i. nunq̄ exhibis. Sic Matt.
 1. de Ioseph scribitur, q̄ nō cognouit Mariam, do-
 nec peperisset filium suum primogenitum. **¶** bi nō se-
 quitur, Ioseph posthac unq̄ Mariā cognouisse, cuius
 uirginitatē ppetuā in deo et credimus et ueneramur.

Donec posuero inimicos tuos.

Ponere sub pedes, est damnare. Vel ut Paulus

ANNOTATIONES

Principes
Tyranni

pri. Corinth. 15. exponit, Abolere omnem principatū, omnes inimicos. Quod uero dicit, scabellum pedum, consolatur nos credentes in Christū, ne inimicos Christi formidemus, ut qui & Christi, & in Christo nostra scabella sunt. **F**iant nunc Tyranni, & conentur Christū extinguere, qui mox scabella pedū Christi futuri sunt. Porro hi uersus Psalmographi & Christi & nostrum in Christo regnum describunt, interprete Paul. pri. Corinth. 15.

CCauete a scribis.

Probate
spiritus

Christus monet cauendos scribas, id est, operā doctores, grauius igitur peccant, qui non præcepto Christi obsequuntur. **H**ic Christus dat autoritatem populo suo iudicandi de Prophetis, id est, interpretibus scientiæ Dei, Euangelij, sic pri. Corinth. 14. Prophetæ uero duo aut tres loquantur, ceteri diiudicent. pri. Ioan. 4. Ne cuius spiritui credatis, sed probate spiritus an ex Deo sint.

Qui amant infulati obambulare.

Id est, in uestibus ad pedes usq; propendenibus. Nam in græco est ἐν σολαῖς. **N**otat Christus uestitutu Theologorum adeo à cæterorum hominum habitu discrepantē, dicit enim, **C**auete illos, qui amant infulati, hoc est, in uestibus ad talos usq; ambulare.

obambulare. **E**mphasim uero habet uerbū, amant
 nihil enim referret, quo habito uterentur, nisi ama-
 rent istum uestitū, nisi præ cæteris sanctiores uideri
 uellent, quod uestitu à cæteris discrepent.

Qui domos deuorant uiduarum:

Est figura Metonymia, qua continens pro con-
 tento accipitur. **I**st uero sensus, qui deuorant facul-
 tates uiduarum, quas captant.

Sub prætextu longas faciunt preces.

Hoc est, in speciem quidem uidentur orare, sed
 sepulchrum patens est guttur eorum, ut inquit Pro-
 pheta, Meræ Charybdes sunt, orant, ut fictis illis
 precibus pecuniam, uel ut hodie loquuntur, uotiuas
 uenentur. **S**ed quæ poena illos maneat, ostendit Chri-
 stus, dum inquit, Isti accipient grauiorem damnati-
 onem, hoc est, grauius etiā à Deo condemnabuntur,
 quod malitiā suam fucō sanctimonie obtexuerint.

**Phariseorum
 oratiões pro-
 lixæ.**

Et cum sederet.

Loci insignes.

Primus, Christus non tam munus quam animum
 datoris respicit, sic uiduæ duo minuta æra, amplis-
 mis diuitum denarijs antepōnit. **S**ecundus, Quæ
 dant ex eo quod illis superest, non adeo Deum sibi
 demerentur. Nam dant quidem, sed plus sibi seruat.

ANNOTATIONES

Hic inquit, Num igitur, omnia mea alijs dedero, ut tandem turpiter mendicem. Audi Paul. 2. ad Corinth. 8. Non enim ut alijs relaxatio sit, uobis autem angustia, sed ut ex æquabilitate in præsentitempore uestra copia illorum succurrat inopia &c.

Tertius, Danda sunt nostra, hoc est, que nostro labore, nostro sudore comparauimus, non que per fas ac nefas congestimus. Proinde, Christus ἐμφάτις τῶ τῶς dicit substantiam suam, hoc est, peculium suum, facultates suas. **Quartus**, Hilem datorem diligit Deus, secunda Corinthiorum nono.

CAP. XIII

Tragicum est hoc caput, ut quod deuastationem templi Hierosolymitani futuram, ac postea abitum Christi graues persecutionum procellas eorum orituras aduersus Euangelij præcones, ac uenturum aliquando finem mundi, narrat.

Cum exiret de templo.

Cuius templi dominus futurus sit Christus, ostendit, dum prædicit templum illud mundanum destruenti, & templum spiritale, quod sumus nos qui creditur, exoriturum. De quo templo loquitur Paulus pri-

pri. Corint. 5. **A**n nescitis quòd corpora uestra sint templum eius, qui est in uol is, spiritus sancti &c. 2. ad Corin. 5. **V**os templum estis Dei uiuentis, quem admodum dixit Deus &c.

Quando hæc omnia ?

Id est, quando non solum excidium Hierosolymorum, sed etiam finis mundi appareret ?

Videte ne quis uos.

Monet primo Christus, ne quibuslibet credant. Deinde præludia mundi finiendi præfagit.

Multi uenient in nomine meo.

Hoc est, uendicantes sibi nomen meum, mentientes se esse Christos, hoc est, unctos Dei, hoc est, se posse populum ungere, hoc est, sanctificare, gratos Deo patri facere, condonare peccata. **Q**uia impietate quid est magis obominandum ? **Q**uod dicit, multos decipient, horrendum est, decipient uero eos qui Verbo Dei spreto, mendacijs fidem astrinxerunt. **V**ide epistolam ad Thessa. posteriorem cap. 2.

Cum audieritis bellum.

Propter Euangelium, cum populus cum populo, princeps cum principe belligerauit. **Q**uod addit, ne turbemini, consolatur pios, ne desperent.

ANNOTATIONES

Cauete uobis.

Ne scilicet quid inopinantes obruat.

PERSECUTIONES QVAE

aduersus praecones Euangelij coortu
turae sint, praesagit.

In testimonium illis, hoc est, in reprehensionem
& condemnationem eorum, qui non crediderunt, ut
Theophylactus exponit.

Cum uideritis desolationis
abominationem.

Si quis alius locus hic certe obscurus est, **U**t uero
aliquantulum obscuritatem loci discutiamus, oportet
caput Danielis nonum, lustrare, ubi sic memoria
proditum est. **C**onfirmabit autem pactum multis hebdomada
una, & in dimidio hebdomadis deficiet hostia,
& sacrificium, & erit in templo abominatio desolationis,
& usque ad consummationem & finem perseverabit
desolatio. **H**aec uerba sic, opinor, interpretanda sunt.
Christum ipsum corroboraturum pactum, hoc
est longe lateque spargendum Euangelium. **V**eluti in
hoc ipso capite Marci, dicit Christus. **E**t apud omnes
gentes oportet prius praedicari Euangelium. **D**einde
in dimidio hebdomadis, hoc est, post sparsum in toto
terrarum orbe Euangelium, futuram desolationis
abomina

abominationem, hoc est, coorituram in ecclesia defectionem. Quod uero alij ad Hierosolymorum excidium referunt, ἀπεοσολιούποσιν uidetur.

¶ Si de excidio Hierosolymorū Christum loqui putamus, sequentia sine omni negotio intelliges. Quod si ὡς ἀπεοσολίας, hoc est, defectione ecclesie uerba fieri credimus, uerba sequentia citra Tropologiam egre intelligentur. Est uero Tropologia hæc. Nos ab omnibus humanarum rerum impedimentis, expeditos esse debere, Semper oportere expectare diem illum, qui nos Deo sistet iudicandos. In eum non potest expeditus esse, qui uel ob temporalium rerum amorem, uel ob affectus carnis, hoc est, amorem parentum, uxoris aut liberorū reuocatur in discrimen uitæ eternæ. Sic uase onustus est, qui salutem eternam diuitijs posthabet. Pallio grauatur, cui prior est cura corporis quàm cura animæ. Pregnans est qui propter adfectus naturæ non resilit ab his, quæ e remis e uelis, quod aiunt, fugiēda sunt. Hyems frigentes occupat, qui extincta in illis fide, refrigerata charitate non pertendere queunt eō quo cœperant, nempe ad salutem eternam.

¶ Propter electos.

¶ Hic locus est de prædestinatione. De qua Paulus ad Ephesios pri. Item ad Roma. 9.

C Ne credatis.

* **C** Hoc est, si aliquem locum uobis monstrauerit, si quam speciem, si quem cultū, ne credatis. Christus enim ubi semel relicta terra, ad patrem reuertit, non poterit digitis ostēdi, sed in cordibus per fidem inhabitabit, Ad Ephe. 3. Et ex his indicijs deprehendetur, si cuius uita, Christi doctrinam expresserit.

C Cæterum in illis diebus.

Signa aduentus sui posterioris proponit. Hic obserua, quam ille aduentus posterior, à priore discrepet. Prior erat pauculis cognitus, multis cōtempnis. Posterior aduentus nulli non innotescet. Illustris erit multis signis, multis prodigijs. **P**reterea filius hominis, hoc est, ille Christus qui olim abiit, Actuum pri. ueniet in nubibus, non ut antehac delectus, sed cum potestate multa & gloria, nec solus, sed cum innumeris angelorum copijs.

C Sicut homo &c.

Homo qui peregre abit, Christus est, qui relicta domo sua, hoc est ecclesia, ad Heb. 3. 1. ad Timot. 2. dedit seruis suis, id est, cui libet Christiano substantiam suam, suum cuiq; onus, suum cuiq; munus, suam cuiq; functionem. **U**t mandauit tanitori, hoc est, Episcopis, quos posuit ad regendam ecclesiam Dei, Acto.

Acto. 20. ut uigilarent, Oportet enim Episcopum esse uigilantem, pri. ad Timoth. 2. Vigilate igitur, q. d. Vbi à uobis abiero, non aliter uos gerite, atq; facerent serui fideles, quibus Dominus peregre profecturus credidit auctoritatem administrandæ rei familiaris, & suum cuiq; imposuit pensum. Hi quoniam ignorant, quando Dominus sit rediturus, sedulo nauant operã, ut semper in officio sint, ut quocunq; tempore Dominus domum repetat, offendant eos ut gilijs deditos. Porro ne aliquis putare posset, discipulis tantum præsentibus, hæc dicta esse, addit. Quæ dico uobis, omnibus scilicet Christianis dico, Vigilate. Vigilare in scripturis est bona opera facere, Bona opera sunt, quæ ex fide promanant. Ex Vigilare quid contextu collige hæc Themata.

1. Primum, Christus ecclesiam suam per Episcopos in terris administrat. Nos enim inquit Paulus pri. ad Corinth. Dei sumus cooperarij &c. Secundum. Vnicuiq; Christiano quidem facta est copia administrandæ ecclesiæ Dei, sed tamen ut omnia secundum ordinem & deceter fiant 1. ad Corinth. 14. Unus tanquam sit, Episcopus unus, unus presbyter ecclesiæ suffragio creatus, quis domum Dei, id est ecclesiam, populis aperiat. Tertium, Quæ Christus discipulis dixit, credentibus omnibus dixit.

CAPVT MAR

CI VLTIMVM.

Resurrectionis fructus.

Evangelium istud de Resurrectione Christi enarraturus, primo omnium dicat fructum resurrectionis, ut occulte musices respectus nullus, ita occultus (liceat mihi paruis componere magna) resurrectionis fructus, resurrectionem parum admodum populo plausibilem faciet. **F**ructum resurrectionis, ut rem in pauca redigam, ostendit Paulus ad Ro. 4. Et excusatus est propter iustificationem nostri. **A**uditis Christum resurrexisse, nullo alio nomine, nisi ut nos iustificemur, Hoc est, salu redderemur. **Q**ui si ergo per opera iustificari uult, fructum resurrectionis Christi frustratur. **H**uc congere caput ad Col. tertium. **D**einde de dicet, mulierculas illas, quae emercatis aromatis ueniunt unctum, Christum, typos esse humanae rationis, quae credere non potest Christum sua resurrectione infernum, diabolum sub iugum misisse. **H**uc pertinet caput Pauli 15. in epistola ad Corinth. primo, et Ozeas cap. 13. **E**ro mors tua, o mors. Et caput Geneseos 3. **I**psum semen. **P**ostremo narrabit de megorita, multa signa resurrectionis Christi hic recenseri, **R**euolutus est lapis ab ostio monumenti, Ingressa

diuntur mulieres monumētum, Vident adulescentes,
 Christum uero nō uidēt. Monentur ne expauescant,
 quo docemur, ut si nos, mors Christi pro peccatis no-
 stris traditi, ad Roma . 4 . Esaie . 53 . terruerit, resur-
 rectio Christi resurgētis ad iustificationē nostri rur-
 sum letitia delibutos reddat. Ostenditur locus ubi po-
 fuerunt Dominum. Iubentur abire mulieres, & re-
 nunciare discipulis, & præcipue Petro, qui grauius
 ceteris in Dominum peccauerat. Porro certissima
 signa resurrectionis Christi narrantur, quōd primum
 apparuerit Mariæ Magdalene, posthac duobus ex
 discipulis ambulātib; in alia forma, ut enim crede-
 bant homines, ita illis apparebat. Ceterum difficul-
 ter primum creditur resurrectio, ut nos tot signis cer-
 tiores redditi, facile credāmus.

¶ Postea discumbentibus.

¶ Hic principio dicendum de ascensu Domini. **Cur Ascensio Domini**
 dominus coelos ascenderit? Ascendit uero ut nos fide
 illi adnati, in illo ascendamus, Iohan . 3 . Ascendit
 ut dona impertiret hoībus. Vide epistolam ad Ephe-
 sios cap. 4, Porro q̄ discipulis exprobratur incredu-
 litas, nos impendio consolari debet, ne, si non sta-
 tim in fide firmiter constiterimus, desperemus.

¶ Ante in orbem uniuersum.

ANNOTAT. IN SUPPLI

Hic audimus, quid prædicandum sit, nempe
Euangelium. Quid uero illud sit, item audimus.

Qui crediderit &c.

Prædicandum uero est Euangelium omni creatu-
re, hoc est, Non solum populo iudaico, sed etiam
gentibus, principibus &c. Præterea hic obserua, ni-
hil emolumenti asserre Euangelium auditum, nisi cre-
das, proinde dicit, Qui crediderit. Ne uero in incre-
dulitatem incidamus, necessum est, ut a sâidue bap-
tizemur igni & spiritu sancto. De signis quæ hic or-
dine recenset Christus, supra dixi satis copiose.

Receptus est in cœlum.

Christus ut ostenderet regnū suū non esse in ele-
mentis mundi huius positum, Ad Colloß. 3. sed se
regnare in cordibus per fidem, Ad Ephe. 3. se esse
aduocatum apud patrem, pri. Iohan. 3.

Prædicauerunt.

Quæcunq; præceperat eis Dominus, Math. 28.

Et domino cooperante.

Vide Paulum pri. ad Corinth. 3.

Et confirmante sermonem per
signa subsequencia.

Ecce usum signorū, Vide epistolā ad Hebr. ca. 2.

F I N I S

EXEGESIS

SUPPLICII CHRISTI,
SECUNDVM IO-
ANNEM.

NARRATURVS sup-
plicium Christi, paucis præ
fandū uideo. **P**rimo omnium
quid sit Christus, & quo
pacto pater cœlestis æter-
na præscientia per hūc uni-
cum Christū peccatis, mor-

te, inferno, humanum genus defungi uoluerit. De-
inde quis usus Supplicij Christi, quis abusus. **P**ostre-
mo qua ratione tragœdia Supplicij Christi & audien-
da & legenda sit. Et quid in illa obseruanda sit, di-
cam. **Q**ue ut & à me recte differantur, & uestris
penitus inserantur animis, implorabimus communi
bus uotis, ut Christus nobis omnibus suū impertiat
spiritum, qui solus nouit, quæ sunt Dei. 1. Cor. 2.

QUID SIT CHRISTVS.

Primo, scire quid sit Christus, non aliunde Christus quid
quàm e Scriptura Sacra petendum est. Sic enim in sit

ANNOTAT. IN SVPLI

quit ipse Iohannis 5. Scrutamini Scripturas. Nam
illa sunt que testatur de me. **L**uce ultimo, Et exor-
sus à Moysè & omnibus prophetis interpretabatur
illis in omnibus Scripturis que de ipso erant. Porro
ne nimia loquacitate uos enecem, pauca quedam de
Christo è Scriptura in medio afferam. **T**am ad rem.
Christus est is, qui saluum facit populum à peccatis
suis, Matth. pri. Proinde errant qui per aliud quàm I.E.
SVM Christum se saluari putant. Christus factus
fuit nobis sapientia à Deo, iustificatio, iusticia, &
redemptio, ad Corinth. 1. Sapientia quidem, quia
per hunc solum Deum cognoscimus. Iohannis 14.
Iusticia nostra, quia nos non solum iustificat. **S**ana-
ctificatio, quia Christus solus corda nostra per fidem
purificat. Actorū. 15. **R**edemptio, quia ille solus est
Dominus, & non est absq; eo saluator. Esate 42.
Videant ergo qui per sua opera, per suas satisfactio-
culas, & salutem adsequi, & conscientiam trans-
quillare conantur. Christus est caput super omnia
ipsum Ecclesie. Ephes. 1. Christus est in omnibus
primas tenens, in quo est complacitū patri, & per
eum reconciliare cuncta. Collos. 1. Christus est con-
ciliator Dei & hominum, pri. ad Timoth. 2. **E**rrant
igitur qui alium deprecatores præter Christum
apud patrem cœlestem subornant. Christus est pon-
tifex

isifex magnus qui penetravit caelos. Pontifex est, non
qui nō possit affici sensu infirmitatū nostrarū, sed ten
tatus per omnia, ad Hebr. 4. Ex quibus Scripturis
quid Christus sit nemo non cognoscet.

PATER PERSOLVM
CHRISTVM AETERNO
CONSIILIO OMNES

Saluare decreuit.

Id quod primo omnium ostendit Petrus Acto. 15.
Per gratiam Domini IESV Christi credimus nos
saluos futuros, quemadmodum & patres nostri. Per
hunc saluatus est Adam, Genesis 3. Noe Gene. 9.
Abraham Gene. 8. Id quod & figuris Testamenti
Veteris ostensum est. Scala Iacob. Gen. 28. Fides
in Christum est, per quam in caelum ascenditur. Ge
nesis 37. Diligebat Iacob filium suum, quia Deus
pater diligit unicum suum. Matth. 3. Iacob misit fi
lium suum, ut fratrum suorum curam gereret. Et De
us pater misit Christum, ut genus humanū peccatis
languidum inuiseret. Ioseph dum fratres suos quere
bat, errabat in heremo. Christus genus humanū sal
uare querēs, in mundo oberrat. Videntes Ioseph fra
tres sui de morte illius tractauerunt. Iudaei uidentes
Christum ut eum cruci adfigerent, cogitabant, Mat
thaei 26. Ioseph Hismaelitis uenditur. Christus ut

Ioseph typus
Christi.

ANNOTAT. IN SVPLI

daeis uenditur. Ioseph à sua captiuitate totius aegypti
regno potitur, Christus à sua resurrectione & cœli
& terræ fit dominus, 1. Corinth. 16. Prætereo He-
liam 3. Regum 19. De quo uide August. in sermone
bus. Taceo Helyseum 4. Reg. 2. Hinc & Prophete
in multis locis præfagierūt. Esaias 42. Hec dicit do-
minus, redemptor uester sanctus Israel. 44. Libera
me quia Deus meus es tu. Cap. 45. Nunquid ego sum
Dominus? & non est ultra me deus, Deus iustus &
saluans non est præter me. Cap. 49. Et filios tuos
ego saluabo, & sciet omnis caro quia Dominus sal-
uans te & redemptor tuus. Lege cap. 50. & 53.
Hieremie 17. Sana me domine & sanabor, saluum
me fac & saluus ero. Et 23. In diebus illis saluabitur
Iuda, & Israel habitauit confidenter, Osee 13. Ego
sum Dominus Deus tuus, Deum absq; me nescies, &
saluator non est præter me. **U**x illis Scripturæ locis
satis opinor intelliges, Deum patrem æterno apud
se, consilio decreuisse, & in Scripturis declarasse
nullam aliam esse salutis uiam præter IESVM Ch-
stum. Hinc ad Ephesios primo, Benedictus Deus
& pater Domini nostri IESV, qui elegit nos in ip-
so antequàm iacerentur fundamenta mundi, ut esse
mus sancti & irreprehensibiles coram illo.

Nulla alia sa-
lutis uia præ-
ter Christum

VSVS SVPLICI

Christus

Christus est ut tibi terrorem & ferme dixerim,
 desperationem incutiat. At uero terror hinc nascitur
 cum quàm grauius, quàm seueriter Deus in peccata
 nostra animaduertat, tecum reputaueris, ut qui ne fi-
 lio quidē suo peccatores manumittendi copiam face-
 re uoluerit, nisi ipse illorum loco pœnas longe atro-
 cissimas lueret. **M**ettar nisi Esaias capite quinquage-
 simo tertio dicat, Ipse uulneratus est propter iniquita-
 tes nostras, attritus est propter scelera nostra, **H**æc il-
 le. **E**cquæ supplicia nos manebunt, si tam unice dile-
 ctus filius, tã ferme dixerim immisericorditer pœnas
 tergo suo dederit? **A**d hæc animo tuo imprimas, neces-
 sum est, te ex illorum grege esse, quorū nemine Chri-
 stus tam crudeliter, tam indignis modis tractatus sit.
Proinde cum manus Christi perterebratas clauis cõ-
 spexeris, cogita, tua esse nephanda opera. Si coro-
 nam spineam capiti impositam uideris, reputa tecū
 tuas esse sceleratas cogitationes. **V**nde Esaiæ capite
 quinquagesimo tertio, Ipse peccata multorum tulit,
 (id est in se credentium) Porro qui sic suorum scele-
 rum cogitatione consternati sunt, ne desperent, ne a-
 nimam abijciant, sed ut peccatorum cognitionē ex
 Christo redemptore nostro deriuarunt, sic quoque
 rursum in CHRISTVM referant, & fore confido

ANNOTAT. IN SUPPLI

ut pusillanimes consolentur, deiectiones erigantur. **Hinc**
Esaie capite quadragesimo tertio, Ego sum, ego sum
ipse, qui deleo iniquitates tuas propter me & pecca-
torum tuorum non recordabor, **Zechar.** decimo octavo
Conuertimini, & agite poenitentiam ab omnibus iniqui-
tibus uestris, & non erit uobis in ruinam iniqui-
tas, proijcite a uobis omnes iniquitates uestras in quibus
preuaricati estis. **Hinc** in Euangelio exiit
Christus. Venite ad me omnes qui laboratis, & re-
focillabo uos. **Psalmo.** 90. Scapulis suis obumbrabit
tibi, & sub pennis eius sperabis. **Huc** spectat illud,
prima Iohannis primo, & confiteamur peccata non-
stra, fidelis est & iustus ut remittat nobis peccata non-
stra. **Hec** de usu Supplicij. De abusu suo loco dicat.

QVOMODO HISTORIA SUP-
PLICII CHRISTI ET LE

genda & audienda sit.

Qualis tragœdiæ Christi & auditor & lector
adesse debeat, ex iam dictis opinor animaduertisti.
Non est enim quod putes, te officio functum tuo, si
tragœdiã Christi ordine ut acta est, aut legas, aut au-
dias, posses profecto hoc modo non minore fructu
aut Hyppoliti Agamemnonis tragœdiam tum au-
dire

dicere, tum legere. Siquidem in illis tam atrocia, tam horrenda describuntur, quam in tragœdia Christi describi audis. Proinde aliò spectes oportet. Quorū sum ergo? Huc nimirum, Te auctorem esse, cuius nomine Christus in hoc theatrum descenderit, tua peccata esse in causa quod Christus tam horrendam fabulæ catastrophē imponere uoluerit. Vnde Psal. 67. In me transierunt iræ tuæ, & terrores tui conturbauerunt me. 2. Corinth. 5. Qui non nouit peccatum pro nobis peccatum fecit, id est, nostra peccata in se recepit, ut nos efficeremur iusticia Dei per illum, id est, ut iustificaremur per illū, ad Romanos quarto, Qui fuit traditus propter peccata nostra. Quare ut summam dicam. Cum Supplicij Christi auctores fueris adstas, cogita, sanguineas guttas, manus uinculis adstrictas, alapam malis impactam, os consputū, Christi corpus uirgis cæsum, magnam crucis molem humeros urgentem. Breuiter, illa omnia tormentorum plaustra, tua esse peccata. Id quod si tecum reputaueris, non fieri potest, quin ueluti Iudæi, quondam ex Petri, Christum ab ipsis crucifixū, dicentis oratione, territi, compungebantur cordibus. Sic & tu territus exclamaturus sis, quid faciam homo miser? Hinc pœnitentia, Hinc amor in Christum, hinc nihil non bonorum proscaturit.

ANNOTAT. IN SUPPLI

QVAE IN SUPPLICIO

Christi spectanda.

Capita Supplicij IESV sunt.

Christus in horto orat

Sanguineas guttas sudat

Osculatur à Iuda

Comprehenditur

Petrus Malchi auriculam amputat

Petrus ter Christum abnegat

Coram Catapha, Anna, Pilato Christus accusatur

Pilatus flagris cædi iubet

Flagellatum morti destinatur

Christus educitur

Turba frequens deducit eum

In medio latronum suspenditur

De cruce concionatur

Moritur

Centurio mortuum laudat

Ioseph sepelit

Tumulus obsignatur.

¶ Adhæc uarios huius tragediæ actores in theatris
prodeuntes obseruabis. Prodibunt Apostoli, Iudei,
Gentes, Viri, Mulieres, Priuati, Magistratum infi-
gnes, populus, Summi Pontifices, Reges, Decurio-
nes, Centuriones, Noti & Ignoti. Breuiter, proci-
bunt

CIVM CHRISTI. 98

bunt nulla non hominum genera, quibus oibus Chrē
stus fabula factus est: **A** quibus naso suspensus est, à **Christus fabu**
quibus desertus est. **V**nde Psalmo. 109. Factus sum **la factus.**
sicut nycticorax in domicilio. **E**t Psalmo. 87. Factus
sum sicut homo sine adiutorio, **L**ōge fecisti notos me
os à me. Posuerunt me abominationem sibi. **P**ostre
mo obseruabis in hac tragœdia exemplar uiuendi ob
oculos positum. **I**c enim inquit Petrus in priore epi
stola cap. 2. Christus afflictus est pro nobis, relin
quens nobis exemplum, ut insequeremini uestigia
eius. At qui uestigia eius sequi potuerimus? **A**udi.
Si crucem tuam (nam Christi cruci non est quod hu
meros supponere uelis, ipse portauit, ipse torcular
calcauit solus. **E**t de gentibus non fuit uir cum eo,
Esaiæ sexagesimo tertio) Si inquam tuam crucem in **C**rucis nostra
te receperis, ut Matth. 10. Christus docet, qui hoc **ferenda.**
fiet inques? **E**n accipe, Si tu morbo aliquo afflictus
ris, reputa tecum, quā ne comparandū quidem sit,
cum spinea Christi corona, cū Christi clauis. **S**i tuis
cupiditatibus frenā iniiciuntur, cogita Christū huc,
illuc ductum. Si superbia animum sollicitat tuum, **C**ontra super
cogita Christum inter duos latrones cruci affixum. **biam.**
Vnde legimus in Esaiā capite quinquagesimo tertio.
Et uidimus eum, & non erat aspectus, & desiderā
uimus eum despectum & nouissimum uirorum.

ANNOTAT. IN SUPPLI

Si aut uenere aut alia mala cupiditate a stuas, cogita,
quã delicata Christi caro flagris discepta, pertes-
rebrata, contusa sit. **V**nde Scriptura dicit, Dinime
trauerunt omnia ossa mea. Si aut inuidia aut uindicta
torquebere, repata Christum pro crucifixoribus,
pro illusoribus suis patrem orasse. Hinc pri. Petr 2.
Qui cum maledictis incessetur, non remaledixit,
Esaiæ 53. Sicut ouis ad occisionem ducetur. **P**ostre-
mo quorumlibet tentationum remedia, ex Supplicio
Christi petere potes. **Q**ui sic utuntur Christi Sup-
plicio, non male utuntur. Nam sic inquit Paulus ad
Galatas quinto. Qui Christi sunt, carnem crucifixe-
runt cum adfectibus & concupiscentijs. **E**t ultimo
ad Galatas, Paulus stigmata Domini IESV in cor-
pore suo fert. **A**d Colossenses primo. Quod deerat
adfectionibus Christi (deerat autem testimonij cruce-
cifigendi exemplo Christi carnem nostram) in cor-
pore suo implet Apostolus.

Egressus Iesus trans torrentem
Cedron.

Quidam fabulator nugatus est Christum à ma-
deis in torrentem fluuium per præceptum de-
batum, cuius fabulæ occasionem ex illo
loco Psal. arripuit. **D**e torrente in uia bibit. Veram
homo

homo ille tropos Scripturæ non intellexit, **Aqua in** Scripturæ sepe pro supplicio usurpatur, ut Psal. 68. **Aqua in scri-**
Intrauerunt aquæ usq; ad animam meam. **Et rursus** **ptura quid-**
Eripe me de profundis aquarum. **Torrens est atro-**
cissimum quodq; supplicium. Sic Psalmographus di- **Torrens quid-**
xit, De torrète in uia bibet, id est, in uita quæ aliud
est nihil q̄ cursus quidam, uia quædam recta ad mor-
tem ducens, **¶** el atrocissima quæq; malorū in Chri-
stum recidēt, Propterea exaltabit caput, id est, pro-
pterea pater illum in summam efferet sublimitatem,
ut Paulus ad Philip. 2. exponit, Et Psal. 65. **Exalta-**
bor in gentibus, **¶** exaltabor in terra. **¶** Jam intelli-
ges quæm fortiter ille fabulator cum nugamentis suis
muliet, **¶** Porro quod hic dicit, **¶** Trans torrentem ce-
dron, multi putant locū illum fuisse, cuius meminit
Hieronymus in locis Hebraicis, nimirū uallis ad ori-
entalem plagam urbis Hierosolymitanæ: hinc dictus
quod hinc inde cedros haberet, Vnde in græcis est
ἡ κελεδρων. **¶** Puto ego fluuiū quendam hoc nomine
fuisse, cuius **¶** fit mentio lib. Regum. 2. cap. 15.
¶ Nam istic David fugiens Absolon transiisse torren-
tem legitur.

HORROR CHRISTI IN HORTO.

¶ Horror ille Christi in horto, nostræ est pauor con- **Horror Chri-**
scientiæ à facte iudicij Dei. Siquidem anima iam iu- **sti-**

ANNOTAT. IN SUPPLI

dicij tempore appetente, scelerum conscientia tangitur, qua tacta, tota trepidare, tota perire, sola coram aeterno iratoq; Dei tribunali constituta, incipit. **D**e qua trepidatione loquitur Iob .9. Strepente interroget, quis respondebit ei. illa trepidatio ostensa est in illo conuiuia Euangelico Matthæi uigesimo secundo, qui de ueste nuptiali interrogatus, profusus obmutuit. Sic trepidarunt multi sancti, præcipue Iob & quidem non raro. Mox Dauid, unde exclamat, Domine ne in tuo furore arguas me. Postremo Ezechielus rex Esaiæ .38. At uero ne amplius illo horrore correpti, desperemus, Christus fecit, qui pro nobis hoc horrore correptus, nos ab illo liberauit. Proinde cū illa tentatio nos inuasert, orabimus cum Ezechia, Domine uim patior responde pro me. Et cum Dauid Psal. 16. Sub umbra alarum tuarum protege me.

CNouerant autem & Iudas.

Cin Iuda multa spectanda sunt, inter alia tamen spectandum est, imperuestigabile Dei consilium, quod uoluerit hunc, quem tam honorifico munere honorauit, proditoris scelere contaminari. **C**auere uero Deum et potentiam inuistū putes, Audi quid dicat Sapientia canticum de clarat. Cū sis iustus, iuste omnia disponis, ipsum quoq; qui non debet puniri condemnas. Porro hoc exemplū de pat

de partim & iram & potentia Dei declarat, cuius
modi & affert Paulus ad Ro. 9. de Pharaone. Partim
nos monet, ne efframur animo, sed timeamus. Nam
si Deus naturalibus ramis, id est, Apostolis suis, po-
pulo electo non pepercerit, uide ne qua fiat ut nec ti-
bi parcat, Ro. 11. **H**ac enim scripta sunt propter ad-
monitionem nostri. Proinde qui uidetur sibi stare, ui-
deat ne cadat. 2. Corinth. 10. Deinde in Iuda spectabi-
mus eum esse exemplar Christianorum personatoru
id est, illorum qui in speciem quidem Christianos se
ostentant, multa opera faciunt, sed cor inuidia, & mu-
latone occæcatum est. Omnia sui commodi gratia fa-
ciunt, proximoru cura ex corde nunquam tanguntur.
Nam Iudas indignabatur quidem, cum Maria Magda-
lena unxisset pedes Christi unguento longe preciosissi-
mo, exclamans, **C**ur hoc unguentum non uenijt tre-
centis denarijs, & datum est egenis? Sed audiamus
quid dicat Iohannes. 12. cap. Dixit aut hoc, non quod
pauperes illi curæ essent, sed quia fur erat ac marsu-
pium habebat. **E**n personata uita Iudæ.

Iudas exemplar
personatoru
Christianoru

Cum accepisset cohortem.

Obseruabit lector, ubi fuerit Iudas, quos adierit,
quos secum adduxerit.

Abierunt retrorsum & ceciderunt

ANNOTATI IN SUPPLI

Christus hic uim Verbi diuini declarat, nempe quod nihil arma carnalia formidat, quantumlibet uasta deijcit, Vnde Dauid dicit, Ignitum eloquium tuum uehementer.

Sinite hos abire.

Charitatis energia hic expressa est, quæ ut Paulus. 1. Corinth. 13. inquit, Patiens est, non inuidet, & mauult semper omnia sola sufferre, quam ut proximus quid patiatur. Hinc Ioan. 15. Maiorem hac dilectionem nemo habet, ut quis animam suam ponat pro amicis suis. Proinde penitus e mentibus hominum ille sermo, nescio quo auctore natus, euellendum est, Gaudium esse alicui, socium habere penarum. Immo charitati maximus meror est, proximum in idem discrimen uenire, Vnde Paulus cupit esse Anathema pro fratribus. Moses cupit pro populo e libro uuentium deleri.

Vera charitas que?

Inmitte gladium tuum in uaginam

Hic loci insignes sunt. Primus, Euangelium non esse, sed illius defensionem Deo permittendam, immo ipsimet Euangelio. Vnde 2. Corinth. 10. Arma militie nostre non carnalia sunt, sed potentia Deo ad demolitionem

Euangelium non armis defendendum.

demolitionem munitionum. Sic Christus nullo gladio usus est. Apostoli post resurrectionem nullo gladio accincti sunt. Ipsi docebant Verbum, uerbum suis ipsius uiribus pugnabat, Apostoli uictores abiebant. Sic enim inquit Lucae 21. Ipse dabo uobis os, & sapientiam, cui non poterint contradicere neque resistere omnes qui aduersabuntur uobis. ¶ Secundus locus est, de gladio seculari, apud Matthæum dicit Christus, Quicumque gladio pugnat, gladio peribit. Vbi Christus permittit usum gladii secularis, ut publica tranquillitas in Rep. christiana seruetur. ¶ Porro inter Christianos huius gladii nullus est usus, sed inter impios, sceleratos, publicæ pacis turbatores. Sic enim inquit Paulus de Magistratibus loquens, Nō Gladius secularis enim frustra gladium gestat, nam Dei minister est, ultor ad iram. Ex quo etiam elicitur, iudicibus licere fontes gladio punire. ¶ Tertius locus, Poculum, id est, Supplicium à Deo patre Christo datum, proinde Christum alacriter bibisse, nos monens, ut quid quid à Deo inmittatur, æquo animo feramus.

Erat autem Caiaphas.

¶ Evangelista Caiapham primo describit, quænam fuerit, deinde quid dixerit, quod ideo facit, ne tragædiæ huic fides ab impijs derogetur. Et si enim in

ANNOTAT. IN SVPLI

Scripturis omnia de filio passuro prædicta sunt, Ad
Roma. pri. tamen nisi sub quibus Pontificibus, sub
quibus Magistratibus hæc tragædia acta esset tam
diligenter perscriptum esset, non defuissent homi-
nes impij, qui fabulæ similem blatterassent.

Et alius discipulus.

Quisnam iste discipulus fuerit, non temere asser-
mandum est, quia tacetur, multi Iohannem fuisse pu-
tant. Sed Augustinus hoc argumêto refellit quod Iohannes
in more habeat addere, quem diligebat IESVS. Sed quisquis tandem fuerit, parum refert. Ca-
ue quorumlibet sermonibus fidem adhibeas. Audi
quid Solomon Prouerb. 30. dicat, Nec addas quid
uerbis illius, ne arguaris, inueniarisq; mendax.

CAbnegat Petrus Christum.

Contra Lib.
Arbitrium

In Petro multi sunt loci obseruandi. Primus, quod
negarit, & apud quem negarit. Negauit autem se esse
Christi. Qui autem se Christi esse negat, diabolo
astringit oportet. Negat uero non coram milite, nõ
phariseo, nõ pontifice, sed ostiaria ancillula. En cõ-
stantiam Petri? Secundus locus est. Petrum esse typũ
illorum, qui aliquid contra gratiam facere conantur, et
illis contingit, ut & Christum mendacij accusent, &
quod

quod facere gestiunt, efficiant nunquam. Christum quidem mendacij arguunt, ut qui dixit, Sine me nihil potestis facere. ipsi propositis non stant. Nam Apostolus Paulus ad Romanos cap. 6. inquit, Non quod uolo facere bonū, sed quod non uolo malum, hoc facio. Tertius locus est. In nullius sancti uitam oculos conijciendos esse, siquidem omnes declinauerūt, omnes per gratiam Dei seruati sunt, ut ipse Petrus Acto- rum decimoquinto ait. Quartus. Nulli peccatorū desperandum esse, cum uiri tanti tam grauius peccātes, gratia Dei resipuerint. Vnde Luca uigesimo secundo dicit Christus Petro, Sed ego rogau pro te, ne deficiat fides tua, & ut aliquando conuersus confirma fratres tuos. Petrus negat se Christianum in domino principis sacerdotum, usq; adeo in aulis amplis, in magnificis tectis, rara Christi professio est.

Rarissime in
aulicis Verbū
Dei regnat

Stabat autem & Petrus cum eis.

Ambrosius annotauit, Si tempus perpendamus, frigus esse non poterat, sed frigus erat ubi IESVS non agnoscebatur. Ad carbones stabat Petrus, qui algebat affectu.

Palam locutus sum mundo.

Augustinus uehemēter se torquet, quomodo dicat

ANNOTAT. IN SVPLI

Christus, **I**go palam locutus sum, cum parabolicis
multa dixerit. Verum si græcum exemplar consu-
lisset, dubio locus fuisset nullus. **Q**uidē apud græ-
Concionatores eos est ἀγνοία ut sit sensus, cū libertate, uel libe-
libere doceāt re populis locutus sum. **A**dmonet autem omnes qui
Verbū Dei docēt, ut & synceriter & libere doceāt.

Interroga eos qui audierunt,
quid locutus sum ipsis.

Quod Christus refert suam doctrinā ad populū,
iudicet eccle= docere uult penes ecclesiam fore ius iudicandi de do-
sua doctrinam & trina concionatorum, Paulus prima Corinth. 13.
concionatorū Prophetæ duo uel tres loquantur et ceteri diiudicēt.

Et Christus Matthæi 7. Attendite à falsis prophetis.
Matth. 16. Attendite à fermento, id est, doctrina
phariseorum.

Dedit ei alapam.

Multi mirantur, cum Christus Matth. 5. per-
cutienti in unā maxillam, alteram obuertendam in-
rat, & ipse tamen hic responderit, non alterā maxi-
lam obuertens. **R**espondet Augustinus, satis me a quo-
dem sententia docte. Magnum illud patientiæ præ-
ceptum, non tam in corporis ostentatione quam cot-
dis præparatione faciendum, hoc est, Christum nō
uelle ut in unā maxillam percussus, statim alteram ob-
uertamus.

uertamus. Sed ut parati simus post acceptam iniuriã, quantumlibet nouam, ferre, q̄ ut nos uindicare uelimus. Sic q̄ Christus respondit, non impatientiæ argumentum dedit, & quomodo ex alapæ insultu impatiens fuit, qui etiam se ultro cruci adfigendum permiserit?

¶ Et ipsi non introierunt.

¶ Annotauit hic Augustinus, O impiam & stultam cæcitatem. Verentur, ne habitaculo contaminentur alieno, & non uerentur contaminari scelere proprio. Iudicis prætorio se contaminari dicebant, & fratris innocentis sanguinem fundere non timebant, hæc ille. Sic uides q̄ belle nostri seculi Iudeos depinxerit, qui decimant mentam & anetum, id est, minima quæq; legis curiosissime obseruant, ea que grauiora sunt, utpote iudicium, misericordiam & fidem relinquunt, de quibus Esaiæ pri. Zach. 7.

Nostri seculi
iudei qui

Regnū meū nō est de hoc mundo

¶ Regnum Christi non est in pompa rerum terrenarum, sed spiritualium. Regnū Christi est per Verbum Dei, per quod in mentibus hominum regnat, per quod uiuificat animam, per quod ad se rapit hominem, regit eum in pace, securitate mentis, tranquillitate conscientie. Vnde Esaiæ 9. Letabuntur

Regnum
Christi

coram te sicut qui letatur in messe, sicut exultant ubi
 flores capta praeda. **R**egnū Christi graphice descri-
 psit Zacharias, Dicite filiæ Sion, **E**cce rex tuus ue-
 nit tibi mansuetus. **E**cce regē uocat, ut qui tyranno
 conscientie, qui est lex, sub iugum misso, reget nos
 in pace, impertiens nobis condonationē peccatorū,
 & uirtutem ad faciendam legem. **T**uus inquit pro-
 pheta, quia noster est, nobis natus, nobis datus,
 Esaiæ nono. Venit autē suapte sponte, non ut illi mi-
 nistraretur, sed ut nobis ministraret, id est, se totū
 nostris usibus impēderet. Venit ut cunctos homines
 saluos faceret, pri. Timoth. secundo, **M**ansuetus
 uenit, quia linum fumigans non extinguit. De reg-
 no Christi uide Esaiam 9. Paulus pri. Corinth. 25.

Tu dicis quod ego rex sum.

Id est, tu homo carnalis carnalia loqueris.

Ut dem testimonium ueritati.

Id est, Non nego me esse regem, sed regnum
 mundanū esse nego. Non enim ueni ut longe la-
 teq; regnem, sed ut dem testimonium ueritati, id est,
 mihi ipsi, qui sum ueritas, cuius sermo est ueritas, Io-
 han. 17. et 8. capit. **N**ego testimonium perhibeo de me.

Porro quod addit, **O**mnis qui ex ueritate est. i. ex
 me est, uerba Dea audit, id est, Verbo meo credit.

Christus ueri-
 tas est.

vbi

Vbi significare uult plerofq; nō credituros Verbo suo. Nam Ioan. 12. legimus, & non poterant credere, quia dixit Esaias, Excæca oculos eorum &c.

Ego nullā inuenio in eo causam.

Locus innocentie Christi.

Non hunc, sed Barabbam.

Hoc loco ostenditur, non mirū esse si aliquando insons ad supplitium ducatur, & sons dimittatur, cum hoc in Christo & Barabba iam olim euenerit.

*Insons alii
quando puni
untur*

Et milites plectentes &c.

In hoc capite insignes loci sunt, Primus, que genera tormentorum Christus pro nobis subierit. Secundus, Pilati mutabilis animus, Pilati timor. Tertius, Omnem potestatem esse à Deo. Quartus, Iudæi christum regē negant.

Porro corona capiti imposita duobus nominibus nobis commendari debet. Primum, quod cogitationes nostræ malæ istam coronam Christo impresserint. Deinde, quod per hanc, uictoriam peccatorum nostrorum ostentari.

Coronæ mysterium

Et ueste purpurea.

Vestis purpurea regalis maiestatis insigne erat, nimirum quod Christus morte sua deiectis hostibus utpote carne, diabolo, mundo, inferno, uniuersum mortalium genus in libertatem asserturus esset.

CAue rex iudæorum.

*Hypocritici
adoratores*

Iudæi hic adumbrant illos Hypocriticos adoratores Christi, dicam, an adulatores, illutores, ut qui gesticulationibus externis ueluti sunt, aperiendo capita, in cælum suspiciendo, genua inclinando, & alijs gestibus se pios probant. Verum cor eorum prauum est, nulla fides adest, de quibus Prophetia, **H**ic populus labijs me adorat, cor autem eorum uanum est. Christus in suo Supplicio omnia tormēta quantūuis ignominiosa, honorifica fecit. Porro de illis adflicto nibus loquitur Esa. cap. 50. **C**orpus meum dedit percutientibus, & genas meas uellentibus, faciem meā non auerti ab increpātibus & conspuentibus in me.

Non haberes potestatem aduersus

*Magistratui
quatenus obe
dicendum*

Hic dices, si omnis potestas à Deo est, proinde per omnia potestatibus obtemperandum est. **R**espondeo deo, recte quidem potestatibus obtemperandū, nisi diuersa Euangelio præceperint. Verū ubi aliena exemplo Apostolorum, quibus cum præciperetur de Deo plus quàm hominibus obtemperare. **V**ide Chrysostomum in sermone de Magistratibus.

CGabbatha.

Quæ

Que uox nobis sonat locū editum, auctore Hieronymo in uocibus Hebraicis.

Ioan.

Regem non habemus.

Christum regem negare, est nolle Christum super se regnare, nolle Christum in se operare.

Nolunt iudæi Christum regem esse. i. nolunt illū Christum regnare super se suo Verbo, suis operibus in eis, Cægem negare. Verum uana salus hominis, inquit Dauid.

Et baiulans crucem suam.

Loci obseruandi sunt. **Primus** de cruce Christi. **Secundus** de titulo. **Tertius** de sortitione uestimentorum. **Quartus** de contione Christi de cruce.

VSVS CRVCIS CHRISTI QVIS.

Crucis Christi nullus alius usus est, nisi ut quem admodū Christus suam crucem ignominiosissime per tulit, sic et nos nostram crucem, id est, adfluctiones Math. 10. in nos recipiamus. Porro uera crux est, cum primum nos admodum urget, et cum ignominia maxima coniuncta est. Sic crux Christi ignominiosissima erat, quottus enim quisq; illā laudibus uerebat. Nunquid omnes uociferabantur, Saluet semet ipsum. Et hæc uera crux est, cum nemo non in nos

probra iacit, nemo non ob infortunium nostrum iri-
pudiat, saltitat. **I**d quod cum fit, cum Psalmogra-
pho orare poterimus, **R**espice in me & miserere
mei, quia unicus & pauper sum ego. **T**ribulationes
cordis mei multiplicatae sunt, de necessitatibus meis
erue me. **H**anc crucē qui in se receperit, donec uix-
erit quidem à nullo non accusabitur. **V**erum ubi uita
defunctus fuerit, tunc ueluti Christus à Centurione,
sic ille à grege christiano laudibus tolletur. Sic omni-
bus sanctis Dei contigit.

In adfluctio-
bus quomodo
orandum.

Iesus Nazaræus rex Iudæorum.

Titulus satis creber est in nullis non parietibus,
sed à paucis admodū intellectus. **I**udæus interpreta-
tur confessor, nimirū qui confitetur Christū esse ad-
sertorem suum, **I**ESVM esse adiutorem suum, **P**er
IESVM omnia accepisse & accipere, talium Iudæ-
orum rex est **I**ESVS. **I**am si te aliqua adfluctio, in-
fortuniū aliquod sollicitat, cogita **I**ESVM esse uir-
dicem tuum, & non deerit quo te consoleris. **S**i pec-
cator es, cogita **I**ESVM esse illum qui saluum facit
populum à peccatis, **M**atth. 1. & animum recipies.
Qui sic hoc titulo utuntur, recte utuntur.

Vestis Christi **F**ecerunt quatuor partes.
Augustinus uestem Christi in quatuor partes diuisit.

Sam, quadripartitam ecclesiam significare scribit, & omnibus partibus eiusdem equaliter, id est, concorditer distributam. Vnde Matt. 24. dicit Christus, se missurum angelos suos, ut colligant electos eius à quattuor uentis.

Tunica inconsutilis.

Tunica inconsutilis Euangelium est, quod in sup plicio Christi ludo amissum est. Milites uero quatuor significat prædicatores quatuor in quatuor mundi partibus, qui licet Euangelium non negent, tamen ita mortuarijs glossematis obscurant, ut Christum ex illo cognoscere non queas. Porro Augustinus per uestem inconsutile, unitatem ecclesie intelligit, quæ charitatis uinculo continetur. Charitas autem inconsutilis est, id est, nunquam rumpitur, non uni datur, sed ad omnes se diffundit, ut docet Paulus. 1. Corinth. 13. Ecce ille est serpens æneus à Moysè in deserto erectus quem qui aspiciebant sanabantur. Numerorum 21. Quam figuram Christus Iohannis tertio exponens ait, Sicut Moyses exaltauit serpentem in deserto, ita exaltari oportet filium hominis, ut omnis qui in eum credit, non pereat, sed habeat uitam æternam.

Serpens æneus

Mulier, ecce filius tuus.

Christus matrem suam mulierem uocat, non uirginem

ANNOTAT. IN SUPPLI

Christus cur **lier uero** & nomē & status naturæ est. **Sic** Christus dixerit mulier, non uirgo = matrem mulierem uocat, ut ostendat illam ueram suam esse matrem, & uirginem matrem, ex qua prodiert sine peccato lapis, ut Daniel inquit, abscessus sine manibus. **Matrem** autē Christi uirginem mulierem esse debere, in testamēto Dei adumbratum est, quo promisit se omnes gentes benedicturum in semine Abraham. Si omnes gentes in semine Abraham benedicendæ erant, necessum erat, matrem maledictioni propter generationē Adæ non obnoxiam esse.

Proinde Christus uoluit nasci quidem ex matre, sed uirgine matre, sed sine peccato. **Quare** esto Virgo Beatissima nomine uirginitatis supra modū laudibus uehenda sit, tamen mulieris nomine maioribus præconijs cumulanda est. **Nimirum** quod Deus illius uiscera, hoc sacro fructu Christo dignatus sit, & Testamentum iam olim Abrahamæ promissum, per ipsam mundo exposuerit. **Hinc** est quod Christus de cruce eam mulierem uocat. **Hinc** est quod angelus à Deo missus benedictā inter mulieres uocitet. **Hinc** est quod Paulus, ad Gal. Christū factum ex muliere dicat.

Maria ecclesiam Dei designat.

Maria ecclesia Dei est, quæ Iohanni creditur ministro. Accipit autē ecclesiam in sua Iohannes, quædo Verbo Dei illi præest. **Christus** uero antepone ecclesiam

ecclesiam ministro. Nam sic inquit Lucae. 21. Qui maior in uobis est, fiat sicut minor, & qui princeps est, sicut qui ministrat. Paulus pri. Corinth. 4. Sic nos existimet homo ut ministros Christi & dispensatores mysteriorum Dei. Porro nemo se ministrum Mariae, id est, ecclesiae ingerat, nisi illi à Deo cura istius committatur. Sic Lucae. 19. Vocatis autem scriuis suis dedit eis decem mnas. Ad Hebræos 5. Nemo sibi ipsi usurpet honorem, sed qui uocatur à Deo quemadmodum Aaron.

Consumatum est.

Procul dubio quod per tot Scripturas predictum erat, consummata est salus hominis, ut omnis qui credit in Christum iustus sit, nondum plene in re, sed in spe, ad Roma. 5. Ceptus enim est iustificari & sanari. Interim dum iustificatur & sanatur, non imputatur illi quod reliquum est in carne peccatum, propter Christum. Qui cum sit sine omni peccato, iam unum cum homine factus, interpellat pro eo apud patrem. 1. Iohan. 2. Ad Roma. 8. Nihil damnationis est his qui sunt in Christo IESU, qui non secundum carnem ambulant. In hoc mysterium uidetur Christus in cruce dixisse, consumatum est.

Tradidit spiritum.

ANNOTAT. IN SUPPLI

Mortuus est Christus propter peccata nostra, Ro. 5. 1. Pet. 3. In Christo enim mortuo poenas peccatis nostris debitas perpendemus. Cogitabimus que supplicia nos mansura sint, si Deus pater infontem hominem Christū propter peccata aliena, tam inelenter tractari permiserit. Proinde & ipse Christus Luc. 23. dicit, Filie Ierusalem, nolite flere super me, sed super uobis ipsis, & super filiis uestris, quia si in uridi ligno hoc faciunt, in arido quid facient? quasi dicat, ex meo supplicio, quid uos propter peccata uestra cōmerituri sitis, discite, si hoc in me infonte sit, quid uobis fontibus fiet? Sabbathum Hebræis festum uel quietem sonat, ideo quod Deus septimo die quies uerit & omnia opera intermiserit. Ideo praecepit Deus VII. diem sanctificandū, & à nostris operibus feriandum, quod Sabbathum nunc in diem Dominicū translātū. Porro duplex Sabbathū est, Corporale & Spirituale. Corporale est dū operibus oibus omissis in ecclesiam ad audiendū uerbū Dei, ad orandū & tranquillitate publica, conuenitur. Quod Sabbathū licet praeceptū non sit, siquidē Apostolus ad Col. 2. dicit, Nemo uos iudicet in cibo aut potu, aut in parte diei festi, aut Sabbathorū, quæ sunt umbra futurorum. Et Esa. 66. Et mensis ex mense erit, & Sabbathū ex sabbatho, tamen propter plebeculā non male hoc Sabba

Sabbathum
duplex.

Sabbathum agi uideatur. Spirituale est, cum non solum ab operibus nostris feriamur, uerumetiam Deum prorsus in nobis operari permittimus, id quod fit, cum homo sua uita, suis cogitationibus, suis uerbis omiſſis Christum in se uiuere, cogitare, loqui sinunt. Pri. ad Galat. Mox concupiscentias petulantes sub freno currere docet. 5. ad Galat. Hinc pullulant opera, ieiunare, orare, uigilare &c. Ceterum de sanguine multa diximus, prima Corinth. 11.

Sepultura Christi.

Aliorum hominum sepultura ignominiosa est, & finitur gloria cum sepultura. Christi autem sepultura ad modum gloriosa est, cum propter resurrectionem, tum propter nostri uiuificationem. Sic enim inquit Esa. 11. Et erit sepultura eius gloriosa. Verum ut hoc intelligas animaduertes, quod Sepeliri cum Christo sit peccati uitam, occidi. Resuscitari autem esse, accipere spiritum quo transformemur. Tu ergo, si uero sepul- turæ fructu, uero resurrectionis fructu frui uis, hominem ueterem cum actibus suis exuas, & nouum induas, oportet. Nam sic inquit Paulus ad Ro. 6. Sepulti igitur sumus una cum illo per baptismum, ut quem admodum suscitatus est Christus ex mortuis per gloriam patris, ita & nos in nouitate uitæ ambulemus. Ecce et mortis et resurrectionis Christi signum baptismus est.

ANNOTAT. IN SVPLI
S ANNOTA
TIONES IN SVPLI
CIVM CHRISTI.

Secundum Mattheum.

PRAEFATIO IN SVPLI
CIVM CHRISTI.

PAVLVS IN MVLTIS
locis, illis, ad quos scribit,
optat ut Christi cognitione
locupletetur, procul dubio
non ignorans salutis nostrae
proram & puppim esse,
Christū nouisse. Porro Chri-

*Christum no
uisse quid sit.*

stum nouisse, est scire cur uenerit in mundum, quan-
tum bonorum pelagus è Christo proruperit. Venit
uero Christus ut peccatores saluos faceret. 1. Tim.
Venit ut nos liberos faceret à iure peccati & mortis
Roma. 8. Adhæc per Christum nobis omnia dona-
ta sunt, Roma. 8. Per Christum data est nobis gra-
tia Dei, ad Roma. 5. Per Christum solum accepti-
mus remissionem peccatorum, uitam æternam. Per
Christum à maledicto legis asserti sumus. Per Chri-
stum

sum pax & conscientie tranquillitas. Breuiter
 omnia dantur, Ad Romanos 8. 6. Ephes. pri. Huc
 congerere potes ex Paulo Ro. s. contentione ueteris
 Adami & noui. Adam Vetus, totam posteritate pec
 catis obnoxiam fecit. Adam nouus saluat, sanctificat
 quicquid ex eo propagatur. Adamo Veteri Gene. 2.
 dictum est, Si comederis, morieris, comedit, & mor
 tuus est. Per Adamum nonum dicit Deus omnipotens,
 Qui in me credit etiam si mortuus fuerit, uiuet,
 Iohan. 11. Porro Christum non nudum hominem co
 gitabimus, sed Deum & hominem equalem patri,
 constitutum heredem omnium. Per quem secula con
 dita sunt, Splendorem glorie, expressam imagine
 substantie paternae, ad Heb. pri. **U**t uero Christum
 penitus cognoscas, Supplitiu alius introspecte, in
 quo Christum bisariam tibi ob oculos deliniari uide
 bis, ut donum & exemplum. Donum quidem, quia
 per Christum credentes habent redemptionem, per
 sanguinem ipsius remissionem peccatorum, Colloß.
 pri. Hebr. eos nono, Gratia seruati sumus per fidem,
 Dei donum est, non ex operibus, Ephes. secundo
 Qui mortuus est propter peccata nostra. Et resur
 rexit propter iustificationem nostri, ad Romanos 5.
 Vide cap. 6. & 8. Colloß. 3. prima Peiri 3. Chri
 stus semel pro peccatis passus fuit, ut nos adduceret

Collatio uete
 ris & noui
 Adami.

ANNOTAT. IN SUPPL.

Deo. **E**xemplum uero, quia dum per fidem Christi
ut donum comprehendimus, nostram uitam ad Chri-
sti uitam componemus. **E**xemplum enim dedi uobis,
inquit Christus Iohannis tredecimo, ut quemadmo-
dum ego feci, ita & uos faciatis. **I**s affectus sit in uo-
bis qui fuit in Christo IESU, Ad Phil. secundo. **V**t
enim Christus se totum nostris usibus impendit. Sic
nos totos proximi usibus impendimus. **E**t CHRIS-
TUS nostra caussa adfluctus est, Si nostra caussa
mortē adiit, & cur nos adfligi recusabimus? & cur
propter proximum mortē subire detrectabimus? Bre-
uiter, nihil est quod facere nobis dignū sit. **N**ihil est
tam acerbū quod tibi accidere possit, quin in supple-
cio Christi, ueluti in tabula contemplandum propo-
natur, quin Christo multo acerbius acciderit. **P**roin-
de Petrus in priore epistola capite quarto inquit. Cū
igitur Christus passus sit pro uobis, uos quoq; iuxta
eandem cogitationem armemini. **E**t hic uerus suppli-
cij Christi fructus est, dum scilicet ex illius suppli-
cij memoria, tua conscientia per fidē, qua credis tua cau-
sa Christum tam miseris modis tractatum, qua credis
tua peccata per Christū extincta, consolatur, dum
ex illo uiuendi cum proximo exemplum arripis. **D**ū
aduersus omnes adfluctiones inde remedia petis. **D**ū
crucifigis ueterē hominem. **E**t huc uarios Scripturæ
sacræ

Fructus sup-
plicij Christi

sacrae locos cōgerere potes. Cuiusmodi est ille Esaiæ
quadragesimo tertio, Seruire me fecisti in peccatis tuis,
is, & præbuisi mihi laborem in iniquitatibus tuis, ego sum, ego sum ipse, qui deleo iniquitates tuas pro
pter me, & peccatorum tuorum non recordabor. **Domus Iuda**
Osee primo, Domui Iuda miserebor, & saluabo eos **sunt omnes**
in Domino Deo suo. Huc pertinet caput ad Ephesios **credentes**
secundum, Ad Colossenses tertium.

OBSERVANDA IN
SVPPPLICIO
CHRISTI

In historia Supplicij Christi obseruabis, omnia ho-
minum genera in Christo offensa, obseruabis quàm
Christus nostram imbecillitatem declararit. **O**bserua-
bis Supplicia Christi trifariam diuisa, partim spiritu
alia esse, ut quæ illum in horto perstrinxerunt, par-
tim corporalia, quæ in corpore acceperit, partim mi-
xta, ut sunt ludibria, sputa, conuitia. **O**bseruabis
Christum omnibus historijs Testamenti ueteris, om-
nibus ceremonijs supremum fastigium imposuisse.
Et huc pertinent capita ad Hebræos nonum & deci-
mum. **O**bseruabis deniq; omnia supplicia quantum
uis execrabilia in supplicio Christi consecrata esse.

F I N I S

CAP. XXVI.

Loci capitis huius sunt, Congregantur principes sacerdotum, scribae, pharisaei, ungitur Dominus in domo Simonis leprosi. Iudas ultro prodit Christum. Vescitur agno paschali cum discipulis Christus. Mox rore corripitur, orat, obuius fit hostibus, Petrus Malchi auriculam amputat. Christus restituit. Accusatur à falsis testibus. Petrus negat Christum.

Scitis quod post biduū pascha fiet.

Hic pertinet caput Exodi 12. De agno pascha li, qui quoniam futuri Christi typos fuerit, Pascha enim nostrum immolatus est Christus, pri. Cor. 5. paucis ritum ueterem explicabimus. Decima die mensis primi tollebat unusquisq; agnum, siquidem omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt. Non est qui facit bonum, Roma. 2. Si erat minor numerus, q̄ ut sufficere posset ad agnum comedendum, epulas communes uicini accersebantur, quo significabatur, & gentes in ecclesie communitatem olim uenturas, ut Paulus docet ad Ephes. 2. Petrus priore epistola cap. 2. Erat uero agnus absq; macula, hic agnus Christus est, qui peccatum non fecit, nec intentus est in ore eius dolus, Esa. 53. Erat uero masculus

ESVS agni paschalis

eulus agnus, quo regnum Christi designabatur, de quo Esaiæ 9. Super solum David sedebit &c. **T**ol-
lebat de gregibus, non enim Christus angelos assue-
mit, sed semen Abrahamæ .i. carnem nostram, ad He-
bræos 2. **A**nniculus erat. Christus enim uir est sciens
infirmi-
tatem, Esaiæ 53. Agnum immolabat uniuersa
multitudo filiorum Israel, id est, omnes & ex genti-
bus & Iudeis per Christum seruati sunt. Acto. 15,
2. **U**mebant de sanguine agni ponebāt super utrunq;
postem, id est, super totam ecclesiam, quæ sanguine
Christi aspersa est. **S**anguis Christi purgat conscien-
tiam nostram à mortuarijs operibus ad seruendum
Deo, Hebræos 9.

Comedebant carnes illas assas igni, id est, qui in
Christum credituri sunt, uarijs tribulationibus ex-
agitabuntur. Fides enim non est citra crucem.

Caput cum pedibus uorabant, quo Sanctorum
communio adumbrabatur. **E**tenim per unū spiritū
nos omnes in unum corpus baptizati sumus, siue Iu-
dei, siue græci, pri. Corinth. 12.

Nihil remanebat, quo ostendebatur fidem ali-
quando cessaturam, prima Corinth. 13.

Renes cingebant, quo demonstrabatur fides. Sic
enim inquit Esa. cap. 11. **F**ides cinctoriū renū eius
id est, per fidem Deus cognoscitur. **P**er fidem, carnis

ANNOTAT. IN SUPPLI

Sensus premitur. Per fidē corda purificātur, Acto. 15.
Calceamenta gestabant in pedibus, quo in Verbo
Dei ingredi iubemur, non in lumine naturæ nostræ.
Numer. 9. Per uerbum Domini faciebant tentoria.
Per uerbū illius proficiscebantur, Ephes. 6. Calcea
ti pedibus, ut parati sitis ad Euangelium pacis, Eze
chi. decimo sexto, Calciaui te hyacintho.

Baculū tenebant, quo ostenditur Verbo Dei uitē
dum esse aduersus contradicentes. Sic Nehemie 2.
legimus illos qui Ierusalem collapsam restaurarint, al
tera manu edificasse, altera gladium tenuisse, quod
Paulus ad Titū pri. exponit, dum uult Episcopū po
tentē esse debere, ut possit cōtra dicentes cōuincere.

Postremo comedebant festinanter, quo adumbra
batur christianorum esse semper in uotis habere, ut
dissoluantur & sint cum Christo, Ad Phil. primo.

Scitis &c.

Unde sciebant discipuli filium hominis traditū
quia sæpe illis prædixerat, maxime Matthæi. 17.

Pascha

Scribæ qui uel uoce, uel literis populū docere so
lebant. Pascha hebraica uox est, sonat transitum,
partim q̄ angelus cum cædē primogenitorū in egypto
faceret, uiso in postibus sanguine agni populū
Israel transijt. Exodus duodecimo. Partim q̄ populū
Israel

Israel ex egypto per mare rubrū 13. Exodi profectus est. Vterq; uero profectus, nostri profectus types sunt. Nam credentes omnes seruati sunt, & seruantur per sanguinem IESV Christi. Omnes uocati sumus in libertatem per Euangeliū. 5. ad Galat. Porro illā libertatem, per mare rubrum. i. per mortem adipiscimur. Nam Christo inseramur oportet. Oportet prorsus mortificari ueterem hominem, Roma. 6.

Accessit ad eum mulier.

Historia illa de unctione, docet Deū in fidem potius q̄ opera oculos defigere. Fidē omnia opera q̄tū uis uilia sint preciosa facere. Etenim quid uilius q̄ unguentū effundere? Quid uero Christo gratius? Gratū **Fides opera** uero sola fides reddebat. Econtrario facias quæcunq; commendat opera uelis, si fide non conduuntur, insipida sunt, in grata sunt Deo, impossibile enim est sine fide placere Deo, Ad Heb. 11. Lucæ 13. Tunc incipietis dicere, edimus corā te & bibimus, & dicet, Dico uobis nescio uos. Proinde hic obseruabis fidē Magdalene, si dem ueram, non hypocriticam, uiuam, ardentem. Porro Maria ecclesie typus est interprete D. Hier. Vnguentum preciosum, Verbū Dei est. Canti. pri. Curremus in odore unguentorum tuorū. Sic Paulus 2. Corinthior. 2. Quoniam Christi bona fragrantia

ANNOTAT. IN SVPLI

in his qui salui fiunt &c. Apostoli adhuc carnales, adumbrant doctores legis, qui opera fidei calumiantur, opera fidei non intelligunt. Ceterum Iohannes 10. capite Iudam tantum indignatum scribit, Mattheus omnes Apostolos, id quod Hierony. per *σὺ ἄλλοι* fieri annotauit, quando ex una multi, ex multis unus intelligitur.

Ad quid perditio hæc.

Apostoli perditionem uocant unguenti perfusione, Christus bonum opus uocat. Nam fidei predicatorum res non discrimina operum docent, omnia opera in fide facta Deo placere docent. Ecclesiasti 9. Vade ergo & comede in letitia panem tuum. Et bibe cum gaudio uinum tuum, quia Deo placent opera tua, omni tempore sint uestimenta tua candida, id est, credito omnia opera tua in fide facta, quacunque nomenclatura appellari possunt, Deo impense placere, pri. Corinthe 10. Siue comeditis siue bibitis, omnia in gloriam Dei facite. i. credite Deo placere.

Pauperes semper habetis uobiscum.

Hoc est, uolo quidem pauperibus succurrere. Deutero 15. Et omnino mendicus inter uos non erit. Item non deerunt pauperes in terra habitationis tue. Itcirco precipio tibi ut aperias manum fratri tuo egro & pauperi

et pauperi, qui tecum uersatur in terra. Volo ergo inquit Christus pauperibus succursum tri. Sed etiam uolo mulierē in cruce testificari de me, quibus Christus uult docere, partim nulla opera sine fide Deo commendari. Huc enim pertinet illud, ad Roma. 14.

Quicquid ex fide non est, peccatum est. Partim ad afflictiones nullis non operibus prestare. Siquidem in graue ad afflictionū procella clarus se exerit, promit fides. Multi certe fidem suam iactant, orant, dant eleemosynas. Sed ubi ad afflictionū ingruerit, statim trepidant, hæsitant.

Ad afflictiones
prestant ope
ribus.

C Ad sepeliendum me fecit.

Hoc est, testimonium fidei suae mihi morituro exhibuit. Siquidem animū suum induxit credere Christum me esse, quaecunq; fata me maneant. Quamquam totus mundus mihi aduersetur, me explodat, me exhibilet. Porro energiam fidei hic ostendit, quae non sinit se à Christo auelli, etiam si totus mundus, totus infernus se opponat, fides non pudefit, non potest se continere quin operibus suis se prodat. Sic haec mulier non potest se continere quin coram conuiuis omnibus, plerisque ridentibus, plerisque desolantibus ad pedes Christi accidat, unguentum super caput effundat.

Energia fidei

Amen dico uobis, ubi prædicatum, & cætera.

Euangelium mortificat ueterè hominè. **Q**uid quod contigit dum Apostoli à Christo emissi in uniuersum terrarum orbem, Marci ultimo, Euangelium de prædicarunt. **E**uangelium uero mortificat cum Christo ueterem hominem. **V**eterem hominem mortificare, est occidi peccati corpus. **D**eponere iuxta priorem conuersationè ueterem hominem, id est, corpus peccato obnoxium, renouari spiritu mentis. **I**nduere nouum hominem, id est, creaturam nouam fieri. Ad Ephe. 4. Ad Colossen. 3. Mortificate membra uestra &c.

Abiit unus de duodecim.

Euangelista admodum euidèter Iudam describit, quo scelus suum amplificet. **D**icit enim Iudas unus de duodecim, id est, in communem cum alijs Apostolorum cooptatus, prodit Christum, & ueluti causam produtionis subdit Iudas Iscariotes, quod cognomen Hebraicæ lingue periti à mercede dictum scribunt, adeo ut propter mercedè Christum prodere uoluerit. **P**orro hæc proditio adumbrata est in Ioseph q. à fratribus suis Hismaelitis uiginti argenteis uenditus est. **G**eneseos tricesimo septimo. **A**dhæc in Iuda horrendum

dum Dei iudiciū nobis proponitur. Iudicium Dei est, quo excæcatos indurat, Exo. 4. Indurabo cor Pharaonis, & non dimittet populum, Psal. 68. Effunde super eos iram tuam, & furor iræ tuæ comprehendit eos, Ezechielis capite decimo sexto, Et scias quia ego Dominus ut confundaris, & non ultra os aperias. Hoc iudicium Dei, hanc mentis excæcationem humana mens non intelligit. Sensus carnis horret, proinde imperandum est sensibus, imperandum est humane rationi. Miserebor, dicit Dominus Moysi, cuiuscunq; misereor, id est, ne sis sollicitus cur pluresq; excæcem, cur illos eripiā, hos dannem, mihi hoc iudicium committe. Ego miserebor pro meo arbitratu, cuius mihi libuerit misereri.

In Iuda docemur, ne quibuslibet Apostolis credamus. Iudas Christo aderat, discipulis congregabatur, uturum quātiuis precij præ se ferebat, Oeconomus & Christi & discipulorū erat, ut Iohannes inquit capite duodecimo. Breuiter, nihil foris erat, quo malignitatem hominis cognoscere potuisses. Sic qui humana docent, qui Verbū Dei cauponantur (ut Paulus inquit) splendide docent, splendide uiuunt, Christi nequeum semper prætexunt, Iudas, id est, Christi confessores se iactuant, sed Iscariotes sunt. i. lucri cupidi. tate omnia faciunt, suum ipsorū commodū adfectāt.

Iudas pseudapostolorum typus.

ANNOTAT. IN SUPPLI

De quibus Ezech. 34. cap. De pastoribus Israel qui
pascabant semetipsos &c. Deutero. 18. Prophetia
qui arrogantia deprauatus.

Primo die azymorum.

Exodi 12. primo mense, 14. die ad uesperam com-
medetis azyma. Quid azyma sint ostendit Paulus. 1.
Corinth. 5. Expurgate uetus fermentum, alioquin
Scriptura per panem ferè uerbum intelligimus, Sic
Christus iubet discipulos cauere à fermento pharise-
orum, id est, doctrina. Sic iubemur uesci azymis,
id est, panibus infermentatis, hoc est, puro uerbo
Dei, non ullo humanarum doctrinarum fermento in-
ciato. **P**rouer. 3. Non addas quicquid uerbis illius, Deu-
ter. 4. Non addetis ad uerbum quod uobis loquor.
Huc etiam pertinet illud Ecclesiastici 15. Cibauit illos
pane uitæ & intellectus. **C**eterum primus dies uide-
tur auspiciū ecclesiæ nascentis significasse.

Ite in ciuitatem.

Hic ostenditur initium ecclesiæ, finis synagoge.
Ciuitas ecclesiæ Dei est, Ciuitas est consensus ciuium.
Ecclesiæ est consensus fidei, consensus animorum,
cōsensus unius baptismatis, unius Dei. Ad Ephe. 4.
Ecclēsia quid **U**na fides, unum baptisma, unus Deus. Vnde Chri-
stiani concines appellantur, ad Ephe. 2. Esaiæ lxx.
Tu autem

Tu aut uocaberis quaesita ciuitas. In hanc ciuitatem
 mittit Christus Apostolos ut pascha parerent, quo osten-
 ditur Apostolos ministros ecclesiae fore, ministros
 uerbi. 1. Corinth. 3. Sic nos existimet homo ut mini-
 stros Christi & dispensatores mysteriorum. Ad Col. 1. ministri eccle-
 Et suppleo quod deerat adfectionibus Christi in car-
 ne mea pro corpore ipsius quod est ecclesia, cuius
 ego sum minister. Non ciuitatem nominatim exprimi-
 mit. Ecclesia enim Dei non est certo loco alligata, Ecclesia Dei
 ubi enim credentes sunt, istuc ecclesia Dei est, siue ubi sit.
 in Turcia, siue in Bohemia sit, Matth. 18. Vbi sunt
 duo uel tres congregati in nomine meo, id est, in fide,
 ibi sum in medio illorum. Porro ad quem missi sint
 discipuli non ullus Evangelistarum ostendit. Matth.
 dicit ad quendam, Lucas & Marcus ad quendam uas
 aquae testaceum portantem, per quem populus iu-
 daicus intelligitur, ad quem & Christus & Apostoli
 primo missi sunt, Salus ex Iudeis. Iohan. 4. hoc est,
 Iudeis uaticinia Dei sunt commissa, Romano. 1. Vas
 aquae testaceum lex est, quae terret hominem, horro-
 re conscientiam perstringit, occidit. 2. Corinth. 3.
 Lex testacea est, quo ostenditur legem aliquando de-
 situram, non quo nulla Lex esset futura, sed quod non
 amplius esset conscientias excarnificatura. Christus
 uero apud hunc hominem, id est, populum iudaicum,

ANNOTAT. IN SVPLI

aquæ uas portantem, id est, legibus instructū. Pascha comedit, id est, Euangelium prædicat. Euangelium legis intellectum dat, ut ex cap. 5. Matth. est colligere. Nam lex spiritalis est, id est, lex uiribus naturæ perfici non potest. Proinde ad Christū confugiendū est, qui per spiritū suum robur legi perficiendæ superaddat, Ro. 8. Proinde in hac historia hi sunt loci insignes. Ecclesia Dei est turba credentium. Tam Christus quā Apostoli ad Iudæos primi missi sunt. Apostoli ministri uerbi sunt. Lex territat. Legem Christus abrogat. Lex uiribus naturæ perfici nequit, quare spiritus Christi opus est, ut legi fiat satis.

¶ Parauerunt pascha.

Discipuli tantū pascha parant. i. tantum ministri uerbi sunt, ut uero uerbo credamus, solus Dei est, qui dat nobis cor credulum. Isa. 23. pri. Cor. 4. Ego plantavi, Apollo rigauit, sed deus incrementū dedit.

¶ Vespere autem facto.

Vespera quid Ita enim in Exodo præceptum est, Ad uesperam comedetis. Porro uespera in literis sacris, fere tempus nouissimū significat, quo Euangelium eatum absconditum reuelatumque est. Sic Paulus Eph. 3. Euangelion mysterion absconditū uocat, quod multis seculis populi ignorarint Christum, ignorarint à quo esset petendum remedium peccatorum suorum.

Discum

Discumbebant.

In coena domini oportet reputare omnia pro more uescendi agno paschali à discipulis obseruata, nimirum quod ad mensam steterint, renes accinxerint in manibus baculos tenuerint, calciati fuerint, quibus Christus ministravit.

Vnus uestrum me proditurus est.

Iudam Christus à coena non excludit, quo ostenditur malos non statim eijciendos, siquidem membra corporis Christi sunt, Gal. 5. **F**ratres etiamsi occupatus homo fuerit in aliquo delicto, instaurate huius di sunt in ecclesia. **M**ali tolerantur. **H**uc pertinet illud quod Christus Matth. 18. c. uult prius fratres moneri, quam ex ecclesia eijciantur. Id quod hoc loco in Iuda ostenditur.

Amen dico uobis, quod unus est.

Horrendum exemplum blasphemis Euangelij ob oculos ponitur, qui cum audiunt iudicium Dei predicari, non ad meliorem frugem redeunt. **C**hristus ter monet Iudam, sed nihil promouet, Christus iudicium illi praedicit, sed surdo praedicit. **D**e illa obstinacia, de illa mentis excæcatione loquitur Esa. 6. **A**udite audientes, et nolite intelligere. Hier. 25. **I**nebriamini et uomite et cadite

Væ autem homini illi.

Quod homini dicit, uult docere malos tolerandos,

ANNOTAT. IN SUPPLI

monendos, sed non traducendos. **A**t inquires, in m^onu Christi erat iudam à facinore retrahere, Cur ergo illum cadere passus est? **R**espondeo. Tuum non est ista acquirere. Tu quod factum est audis, cur autem factum sit, Deo committito.

Quescentibus autem eis accepit Iesus panem &c.

Sacramentum
cur sit institutum.

Christianus ex his uerbis Christi discet quid sacramentum Eucharistiae sit, cur institutum sit, quid comedi modi apportet. **S**acramentum est illud quod dicit Christus, Accipite, comedite, hoc est corpus meum. Item bibite ex hoc omnes &c. **I**nstitutum uero est sacramentum, ut cor nostrum fidem uerbis Christi arroget, & non haesitet ita esse, ut uerba ostendant, uerba uero ostendunt, hoc est corpus meum, quod omnibus qui potiuntur sacramento, dicit Christus. **P**roinde haec uerba, fidem nostram qua credimus Christum suum corpus dedisse, & sanguinem suum effudisse in remissionem omnium peccatorum, corroborant. **H**inc est quod dicit Christus, Accipite, id est, uestrum est corpus, pro uobis datum est. **H**ic sanguis pro uobis effusus est. **C**eterum commoda Sacramenti ostendit Paulus. 1. Corinth. 10. **Q**uoniam unus panis, unum corpus multi sumus. **N**am omnes ex eodem pane participamus.

ticipamus. Poculum benedictionis nonne cōmunica-
 tio sanguinis est? Panis quem frangimus nonne cōmu-
 nicatio corporis Christi est? quæ uerba indicāt primū **Fructus Eu-**
 commodum sacramenti huius esse, quod nos omnium **charistie**
 bonorum Christi participes facit. **C**um enim credi-
 mus, corpus Christi, Sanguinē Christi, nostrū esse,
 Christum cum omnibus suis bonis possidemus. **C**hri-
 sti uero bona sunt, & sanguis & corpus, non ullis
 peccatis obnoxium, omnis gratiæ plenitudo, sapien-
 tia, uita, salus, ueritas. **B**reuter, quicquid est bo-
 norum. **U**t uero hæc bona nos possidere credere pos-
 simus, en suum ipsius corpus, suum ipsius sanguinē
 accipimus. **F**acescit igitur omnis fiducia in nostra
 opera, in nostras satisfaciūculas, nam credimus chri-
 sti sapientiam, ueritatem, innocentiam, uitam, au-
 ferre nostram stultitiam, nostra mendacia, nostra pec-
 cata, nostram mortem. **P**orro, secundus fructus Sa-
 cramenti est, (quod ut Paulus inquit) cōmunicatio pa-
 nis sumus, cōmunicatio sanguinis sumus, quod sic in-
 tellige, dum panis conficitur, grana conteruntur.
 Granum alterius grani farina redditur, nullum gra-
 num suam formam retinet, sed suam uim, suam for-
 mam alijs granis impertit. **S**ic multa granorum cor-
 pora unius panis corpus fiunt. **S**ic in uino quoq; fit,
 ubi botrus botro uim suam, saporem, odorem, com-

ANNOTAT. IN SUPPLI

municat, quilibet botrus suā formā perdit, ut sic ex multis botris unū uini corpus fiat. Sic etiā inter nos fieri debet. Nam quoties, de sacro pane de sacro calice participamus, meminisse oportet, nos inuicem unum cibum, unum potum factos. i. nos totos proximorum usibus exponitos esse debere, aliorū paupertatem nostram esse paupertatem, aliorum errata nostra esse errata, aliorū imbecillitatem, nostram esse imbecillitatem. Vnde græcis $\sigma\upsilon\nu\alpha\xi\iota\varsigma$, latinis communicatio appellatur.

De præparatione ad sacram $\sigma\upsilon\nu\alpha\xi\iota\nu$.

Digne qui accedit, qui credit Christum sibi hic uere dari, et daturus ut fidei suæ signum, hoc facite in meam commemorationem, inquit Christus. i. in memoriam beneficiorum per me acceptorum. **Digne** accedit, qui onere peccatorum exonerari cupit, suam conscientiam tranquillare. Vnde Christus Matth. 11. prouocet peccatores. Venite ad me oēs qui laboratis et onerati estis, ego refocillabo uos. **Digne** accedit, qui animum habet renunciandi peccatis suis. Proinde accessurus ad hoc sacramentū, non tam uitæ præteritæ quā futuræ rationē habeto. Quod si adhuc nullum odium uitæ præteritæ, nullū propositum peccata obmittendi sentis, procul

procul à Sacramento fugito. Digne accedit, qui non in suam confessionem, non suam satisfactionem, quæ nulla est, sed in solam Dei misericordiam spem collocat. **C**ontrario indigne accedit, qui non credit Christū sibi dari, Christū solum suā satisfactionē esse. Indigne accedit qui non nisi ab omnibus uitiorū inquinamentis purissimis accedere uult. Indigne accedit, qui adhuc in peccatis manifestis publice male audit, ut sunt odiū, fornicatio, auaritia & similia. **F**regit panem. i. in partes diuisit. **A**ccipite. i. in uestrū usum uertite, **U**estrū est. i. uestra causa traditur, uos hinc uestræ fidei robur petite. **C**omedite. i. pascite animam uestram, conscientiam uestram tranquillate.

Qui indigne accedunt

Hic est sanguis.

Distinguit his uerbis Nouum Testamentū à ueteri. Nam in ueteri Testa. Sanguis aut hirci aut uituli offerebatur, sine ulla promissione uiua. **I**n Nouo uero Testa. promissio uiuacissima additur, scilicet remissio omnium peccatorum. **P**roinde duo hic obseruanda sunt. Fides & promissio. **P**orro quod addit Noui Testa. uult alludere ad illud quod in lege Exo. 24. non de uitulis, sed de sanguine dicebatur. **Hic est sanguis testamenti.** **V**ide cap. ad Hebr. 9. **S**ic ergo corpus uictima est, sanguis emundatio.

Discrimen noui & ueteris Testa.

Qui pro multis effunditur.

Pro multis, id est, credentibus. Sola enim fides te sacramenti huius participem facit. Proinde recte dixit Augustinus, Crede & manducaſti. Credendum uero est uerbo promittentis remissionem peccatorum.

Huc pertinet illud ad Hebræos 9. Christus semel ob-

Usus Missæ se est admoneri maxime illius promissionis à Deo per Christum nobis factæ, scilicet remissionis peccatorum, & summa totius Euangelij in his uerbis sita est. Euangelium quid aliud docet, quàm per Christum omnia peccata ablata. Hic est enim agnus Dei qui tollit peccata mundi, inquit Iohannes. 53. Posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrorum.

Summa Euan-
gelij

Non bibam posthac ex hoc fructu uitis &c.

Id est, posthac non corporali inter nos familiaritate oblectabimur, hoc supremum uale erit.

Scandalum patiemini.

Id est, offendimini in carne mea, in formis crucis eius. Carnales enim, cuiusmodi discipuli erant, facile in Christo offenduntur. Dum enim Christum crucifixum, ab omnibus desitutum contemplantur, non potest non illis ridiculum uideri, illum esse salutis auctorem.

auctorem, pignus iustitiæ à Deo patre datum, pri-
 Corinth. pri. Nos prædicamus Christum, Iudæis Stultitia
 quidem offendiculum, græcis uero stultitiam. At ue crucis
 ro oportet in Christo, non tam formas crucis contem-
 plari q̄ Dei uoluntatem, qui adeo dilexit mundum ut
 filium suum unigenitum daret, ut omnis qui credit
 in eum, non pereat, sed habeat uitam æternam, Io-
 3. Hinc pri. Corinth. pri. Nos prædicamus Chri-
 stum Dei potentiam ac Dei sapientiam .i. per quem
 Deum cognoscimus.

Scandalum patiemi.

Christus suos quidem tentari permittit, sed non à
 tentatione uinci, cuius causa dicit, Scandalum patie-
 mini, offendimini, sed non in offendiculo peribitis. Tentatur
probi
 Et ut maiore consolatione refocillentur, promittit se
 resurrecturum, quo uult, ut quos sua mors, quæ est
 signum iræ Dei animaduertentis in peccata nostra,
 terrarit, resurrectio rursus consoletur. Resurre-
 xit enim Christus propter iustificationem nostri, ad
 Romanos quarto. Qui igitur in sua opera confidunt,
 resurrectionem negant.

Percutiam pastorem.

In Propheta est, percutite pastore, alloquitur enim
 Deus gladiū suum, uel potius Christus patre suum,

ANNOTAT. IN SVPLI

Oblatus est enim quia uoluit, Esa. 53. Percutitur autē pastor, dū affligitur, dū patitur, Es. 53. Et putauimus eū percussū a Deo et humiliatum. Quod uero adijcit, & dispergētur oues gregis, cōcinit cū illo Esaiē. Quasi oues errauimus, unusquisq; in uia suam &c.

Ait illi Petrus. & si omnes scan.

Contra Lib.
Arburium

Petrus typus illorum est qui Libero Arbitrio innituntur, qui sine gratia Dei, se in morte, in afflictionibus perseveraturos confidunt. Illi certe præterq̄ p̄ proposito stare nequeunt, in Deū quoq; blasphemant, Deum quoq; mendacē facere conantur. Sic Petrus primo dicit, se cū Christo per saxa, per ignes, uel suo ipsius uirū presidio perrupturum. Deinde Christo temeritatē arguēte, blasphemus fit, Christū mendacē uult facere. Sic oībus Liberi Arbitrij hoībus sine gratia dei aliqd̄ facere conātibus cōtingit. Adeo uerū est quod dicit Christus Iohan. 15. sine me nihil potestis facere. Adeo uerū est quod dicit Paul. Phil. 1. Deus & uelle & facere operatur. Qui igitur suo arbitrio nituntur, cū Petro turpissime labuntur. Contigerūt uero hæc in Apostolis, propter admonitionē nostrī. 1. Corinth. 10. Christus suos tam turpiter labi permisit, ne nos lapsi desperemus. Lapsus est Petrus, ut posthac cum populo suo benignus ageret, Lucē

Luca 22. Oravi pro te ne deficiat fides tua, & tu
aliquando conuersus, conforta fratres tuos.

Tunc accessit Iesus cum illis in
uillam Gethsemane.

Christus hic nostram imbecillitatem exprimit. Si
quidem Christus instante mortis tempore, oratu uau
dit, assumit sibi auxilia Apostolorum, dolore affici
tur, uult secum manere Apostolos, uult illos uigilare
Porro hæc omnia ferre nos debuissemus. Christus
uero percussus est propter iniquitates nostras, attri
tus est propter scelera nostra, Isa. 53. Psal. 41.
Omnia excelsa, id est peccata tua, & fluctus tui, su
per me transierunt. **I**am cum ipse nostro nomine in
suo corpore tulerit, nos dum uel mortis horrore, uel
ad afflictione quantacumq; corripimur, Christum illis
horrorem, illas afflictiones pro nobis tulisse cogita
uerimus. **A**deo ut si in illum credamus, ipsi quoq;
deuorando mortis horrore, concoquendis afflictio
nibus, pares esse possimus. **P**roinde exclamabimus
cum Esai 12. Ecce deus saluator noster, fiducialiter
agemus, & non timebimus, quia fortitudo nostra
Dominus, & factus est nobis in salutem.

Tristis est anima mea.

Tristis est Christus, quia uita, gloria, salus iude,

ANNOTAT. IN SVPLI.

Et totius populi periclitabatur. Sic Psal. 68. Operiet confusio faciem meam. Tristis est Christus, ut exuat se omnibus suis formis, sapientia, robore, Esai. 53. Pro eo quod laborauit anima eius, uidebitur et saturabitur, Philip. 2. Qui cum in forma Dei esset.

Orans.

Orandum esse in adflictionibus, uel exemplo Christi monemur, sed quomodo oremus uidendum est.

Orandum in
adflictionibus

Orandum est cum fiducia impetrandi quod petimus, Lucae 11. Quis ex uobis pater etc. Iacobi pri. Postulandum est cum fiducia. Ad hoc in orationibus nostram uoluntatem, Dei uoluntati attemperabimus. Sic Christus ait, Fiat uoluntas tua etc.

Pater mi.

Magna est in adflictionibus consolatio, credere adflictiones bona Dei uoluntate accidere nobis. Sic Christus dicit, Pater, quasi dicat, scio te ita uelle patier ut patiar, proinde minus trepido, Esai. 19. Percutiet Dominus egyptum plaga, et sanabit eam et reuertentur ad Dominum, et placabitur, Prima Corinth. 11. A Domino corripimur, ne cum mundo condemnemur. Porro Christus exemplo suo docet in tribulationibus bonam dei uoluntatem agnoscendam esse.

Spiritus quidem promptus est.

Spiritus

Spiritus quoties cum carne comparatur, ipsum spiritum sanctum significat, & eius agitationes atq; opera in nobis. Sic Iohan. 3. Quod natum est ex carne, caro est, Quod natum est ex spiritu, spiritus est, Caro uero significat optimas nature humane motiones, citra tamen spiritus sancti auxilium. Sic Genesis 10. Non permanebit spiritus meus in homine, quia caro est. Sic inquit hic Christus, Spiritus quidem promptus est, id est, Spiritus quidem illa quae sua sunt, affectat, sed caro infirma, id est, non fert semper iugum spiritus. Et hic locus oppugnat Librum Arbitrium, huc pertinet illud, Roma. 8. Quod uolo bonum non facio, id est, non perficio: & quinto ad Gal. Spiritus reluctatur carni &c.

Caro in scriptura quid.

Contra Lib. Arburium.

Dormite iam & requiescite.

Vulgaris in Marcum scribens, hic ironiam esse annotauit, quasi dicat, Non potui a uobis impetrare ut paulisper mecum uigilaretis, nunc ipsa res ex-citabit uos, cum uideritis meum supplicium, & uestrum periculum. Atq; ita probe quadrant ea quae sequuntur, Ecce appropinquat.

Surgite eamns.

Mortem non exhorrendam exemplo Christi monemur, qui ultro suis hostibus obuiam iuit. Omnes esse timendam.

ANNOTAT. IN SVPLI

enim baptizamur in mortem. Rom. 6. **Mors** nostra propter mortem Christi, transitus est ad uitam: non tam mors q̄ uita, qui enim credit in me, etiā si mortuus fuerit uiuet, Iohan. 11. **Preciosa** in conspectu domini mors sanctorū, id est, credentū eius, inquit Psal. **Facessat** igitur illa impijssima philosophorū sententiā Mortem oīm esse horribilissimum. Immo mors oīm iucundissimū. **Hinc** sancti tantopere mortē cupiebāt Paul. Phil. 1. **Mors** lucrū est, cupio dissolui, et esse cū Christo. Et Psal. Heu incolatus meus plongatus est.

Cum gladiis & fustibus.

Iudas typus
humana do-
centium.

Iudas typos est illorum qui humana docent, qui ui ad doctrinas suas homines adigūt, ui Euangelium opprimere conantur. Id quod significatur quod Iudas cum turba fustibus Christum petit.

Quemcunq; osculatus fuero.

Et hic rursus in Iuda designat Scriptura morem docentium humana. **Siquidem** hi per blandiloquentiam & assentationem decipiunt corda simplicium, Ro. 15. **De** quibus Hier. 6. Dicētes pax pax & non est pax. Porro illa proditio Iudae adumbrata est: Re. 15. in Achitobel qui dixit ad Absalon, qui typus est populi Iudaici, **Eligam** duodecim millia uirorum & persequar David, qui typus Christi fuit.

Amice

Amicæ ad quid ades?

Hoc loco monemur exemplo Christi, ut de inimicis quoq; nostris bene sentiamus, bene loquamur.

Conuertere gladium &c.

Non licere nisi Magistratibus gladij iure uti, Christus hic ostendit, dum iubet Petrum gladium suum in uaginam conuertere, quasi dicat, magnum quidem est charitatis opus, proximi uitam tueri, à proximo uim propulsare, sed nemo gladio utetur nisi à Deo ordinatus, qui ergo acceperint gladium, id est, temere, non iure Magistratus urgente, gladij potestatem sibi asseruerint, gladio interficerentur. Ad hoc docet hic Christus, gladium Apostolorum esse gladium spiritus, quod est Verbum Dei, Ad Ephesios sexto. Præterea docet Christus, non armis carnalibus Euangelium defendendum esse.

¶ *us gladij.*

Quomodo implebuntur scripturæ?

¶ Veluti est Psalmus 21. qui totus est de Supplicio Christi. Sic Esaias capite quinquagesimo tertio, Si aut ouis ad uictimam ductus est, Ob iniquitates populi mei ductus sum ad mortem &c.

Ad Caiapham.

¶ Iosephus scribit hunc Caiapham unius anni Pontificatum precio ab Herode emisse.

Innocentia
Christi.

Etiam cum multi falsi testes accessissent
Innocentiam Christi, Evangelista uult declarare, ut
quem nec falsi testes uel falso accusare potuerint. Et
hic monentur Episcopi, ut sint irreprehensibiles.

Duo falsi testes &c.

Recte annotauit Hieronymus, falsos testes dici,
qui non eodem sensu dicta intelligunt quo dicuntur.
Christus Iohan. 2. cum Iudaei interrogassent, quo signo
ostenderet se diuina auctoritate nummularios e tem-
plo eiecisse. Respondit, **D**estruite templum hoc, id
est, corpus, et in tribus diebus erigam illud, ideo di-
uina auctoritate facio. Porro Iudaeos tropus Scriptu-
rae, non intellectus, fefellit. Scriptura saepe templum
corpus uocat, Sic apud Paulum, An nescitis quod cor-
pora uestra sint tepla spiritus sancti. Praeterea Chris-
tus dixit, destruite. Iudaei Christi uerba inuertentes,
possum destruere, dixerunt.

Adiuro te per Deum uiuum.

Quoniam illud ad patris sui honorem pertinebat,
proinde Christus respondet, quantumuis Cataphis
offendatur, quantumuis offendantur Iudaei.

Sedentem a dextris.

Quasi dicat, Vos quidem me hic accusatis ut ho-
minem despectum, me interficere manibus pedibusque
labo-

laboratis, sed posthac non tam despectum, non tantum infirmum me uobis offeram. **E**n uidebitis filium hominis quem tam iniquiter accusatis, quem morti destinatis, filium quoque Dei esse, sedentem à dextris uirtutis patris, id est, æqualem patri, æque potentem, constitutum in gloria Dei patris. **A**d Philip. 2. Veni entem in nubibus caeli: quod simplicissime intelligere possumus, Christum ita in nube ad iudicandum reditum, ut in nube ad caelum abierit, Luc. 21. Act. pri. Matth. 15. Porro est hic contentio Christi aduentus prioris & posterioris. Aduentus prior Christi fuit ignominiosus, despectus, sed credentibus admodum salutaris. Aduentus posterior gloriosus erit, pijs iucundus, sed impijs admodum horribilis, Luc. 21. Et Sophoniae primo, Vox diei Domini amara.

Duplex Christi aduentus.

Discidit uestimenta sua.

Pro more gentis Iudaeae, Sic Act. 14. Cū Paul. & Barnabas ut dii colerentur, uestimenta sua scindebāt.

Tunc expuerunt in faciem eius.

Non oportet fidem erigas, adfectu rapiaris, numerum non dubitans tua causa Christum hæc omnia passum, illa sputa, illos alaphos tua esse peccata, quæ in se receperit Christus, quæ in se absorpserit, à morte ad uitam resurgens. **V**nde Esaiæ 53. Vidimus eum.

ANNOTAT. IN SUPPLI

Et non erat aspectus, Et quasi absconditus uultus eius, unde nec reputauimus &c. Vere languores nostros ipse tulit, Et dolores nostros ipse portauit, Threno. 3. Dedi maxillam meam alapis, Et faciem meam non abscondi à confusione sputorum.

Terna Petri negatio.

Terna negatio Petri.

T Euangelistæ omnes studiosè Petri negationem memorie prodiderunt. **A**iquidè Euangeliū est sermo laudibus uehens affabilitatem, misericordiam Christi. **A**n non uero inaudita est misericordia Petrum ter negantem Christū ad pœnitentiā rediisse, à Christo receptum. **A**d pœnitentiā uero redijt, partim gællitacantu, id est, sola conscientie luce, territus enim Petrus peccatorum magnitudine cognita fleuit amare. **P**artim intuitu Christi, Luc. 22. Id est, Christi cognitione. **D**um enim cognoscit Christum uerum esse seruatorē, pignus iusticie, misericordie fontem ommissa peccatorū immanitate, ad Christum confugit, Esa. 53. In scientia sua iustificauit seruos multos, Sapient. 15. Nosse te consumata iusticia est. **P**roinde qui peccatorum cognitione terretur, non diu peccatorū magnitudinē, sed Dei in Christo misericordiā spectabit. **A**lioquin cū Chaim Gen. 4. desperabundus clamabit, Mator est iniquitas mea quàm ut uentā merear. **S**ic Dauid pœnitentiæ exordiū non à peccatorū recordatiōe, sed à diuina

diuina misericordia facit, quæ omnia peccata etiam si fuerint ut coccinum, quasi nix dealbat. Et si fuerint rubra sicut uermiculus, ueluti lanam albam facit, Esaiæ pri.

CAP. XXVII

Peccauit tradens sanguinē iustum.

Vere confiteri, est iudicium facere & credere. Iudicium facere, est se peccatorem agnoscere, peccata sua damnare. Credere, est considerare Deum per Christum IESVM peccata non imputaturum.

Vera cōfessio

ic Psal. 31. Dixi confitebor aduersum me iniusticiā meā domino, & tu remisisti iniquitatem peccati mei. Multa flagella peccatorū, sed sperantem in Domino misericordia circūdabit, Sapient. 15. Etenim si peccauimus, tui sumus. Scimus enim quod apud te sumus computati. Reg. 12. dicit Dauid, Peccauit domino, Et statim subdit Nathan propheta, Dominus peccatum tuum transtulit. At uero Iudas seipsum quidem accusat, dicens, Peccauit &c. Sed non credit Deum per IESVM Christum peccatū sibi remissurum, id quod indicat Euāgelista his uerbis, uidens quod damnatus esset, hæc certe uox incredulitatis est. Porro ut Petri conuersio est diuinæ misericordiæ symbolum,

ANNOTAT. IN SUPPLI

Pœnitentia
quid.

Ita ludæ damnatio, iræ diuinæ symbolum est. Pœnitentia est mortificatio carnis. **A**d Col. 3. Mortificate membra uestra terrestria. **A**d Roma. 12. Transformamini per renouationem mentis uestræ. Partes pœnitentiæ sunt, Mortificatio carnis & fides. Nam quod de satisfactione pleriq; multa nugantur, impii sunt. **S**atisfactio est nulla præter supplicium Christi, Esa. 66. Ego sum ego sum qui deleo iniquitates tuas propter me. **E**t cap. eodem. Torcular ego calcavi solus, id est, ego solus pro peccatis tuis satisfeci.

Nō licet eos mittere in corbonam.

Recte annotauit D. Hieronymus. Vere culicem liquantes, & camelum glutientes. Si enim ideo non mittunt pecuniā in corbonam. i. gazophylatiū, quia precii sanguinis est, cur ipsum sanguinē effundūt?

Crucifigatur.

Adflictiones
ferendæ.

Id quod Dauid Psal. 21. prædixit, Circundederunt me canes multi, & congregatio malignantium obsedit me, Esa. cap. 5. **E**xpectaui ut iudicium facerent, fecerunt iniquitatem & non iusticiā, sed clamorem. **P**orro hic consolantur omnes qui propter uerbum, propter iusticiā, iniuriā accipiūt, ut non agere illis sit. Siquidē Christus quoq; iniuriā talē accepit. **V**nde Matth. 5. **B**eati eritis si probra iecerint in uos. Sanguis

Sanguis eius super nos.

Hec imprecatio in totam Iudeorum posteritatē se deriuauit. **V**nde Esa. 1. **C**um extenderitis manus uestras, auertam oculos meos à uobis. **E**t cum multiplicaueritis orationes, non exaudiam, manus enim uestræ plene sanguine sunt.

Harundinem in dexteram.

Per harundinem humanas doctrinas intelligo, ut enim harundo res leuis est, & breui momento à uentis huc illuc impellitur. **I**ta hūana doctrina incōstans est, solū enim Verbū Domini manet in æternū. **H**inc harundinem Christo in manus dant, qui humana doctrinam uento agitatā. i. humanarū doctrinarū doctorem. **H**inc Paulus Ephes. 4. **N**e circūferamur quouis uento doctrine per uersutiam hoīm. **D**e illis qui harūdinem Christo in manus dant, loquitur Paulus 2. Timoth. 4. **N**am erit tempus cum sanā doctrinam nō sustinebunt, sed coaceruabūt sibi doctores.

Humana doctrina, per harundinem designatur

Genu flexo.

Per illos qui genu flexo Christo illuserūt, præposterī Christi cultores adumbrantur. **V**erus cultus dei est, fides, spes, charitas in deū, & proximū leuari, mundū esse, auferre malū cogitationum nostrarū,

ANNOTAT. IN SUPPLI

quiescere peruerse agere, discere benefacere, Esat
pri. lam uero Dei cultum facimus, genua flectere,
Genua Dei cultum facimus, multas preculas Deo obmur-
flectere murare. De quibus Matth. 15. Hic populus labijs
me adoratur, cor autem illorum longe est à me &c.

Percutiunt caput christi harūdine.

Qui humanis doctrinis, licet non totū Christum
i. Euangelium amputent, tamē subinde oppugnant.

Cyrenæum nomine Simonem.

Locus hic ad gentium uocationem pertinet, de
qua ad Romanos 9. & 11. capitibus.

Et cum gustasset, noluit bibere.

Bibere cur re-
cusauit Chri-
stus
Quod Christus acetum gustat, & bibere recusat,
significat Christum propter se mortem salutarē esse
persuadere nobis uelle. ¶ Ut enim medicus pharmaciū
prægustans, ægroto ut accipiat persuadet. Sic Chri-
stus mortem degustauit, ut nos alacrius illā adeamus.

Ad Hebr. 2. Cernimus IESVM propter cruciatum
mortis, gloria & honore coronatum, ut per
gratiam Dei pro omni gustaret mortē. Huc pertinet
illud Osee 13. De manu mortis liberabo eos, ero mors
tua o mors. 1. Cor. 15. Absorpta est mors in uictoria.

Diuiserunt.

Paulus

Paulus Ephes. 4. quid ista uestiū partitio, quid
 fortitio significet satis ostendit, dum inquit, Non si
 mus paruuli fluctuantes, ne circumferamur quouis uē
 to doctrine, per uersutiam hoīm. **V**bi in græco est **V**estium par-
 ερ τῆ κούβια. Porro κούβια græcū ludus tesseraū titio
 est, adeo ut uestes Christi partiri, super uestes fortē
 mittere, sit sacra scriptura, quæ per uestes Christi in
 telligitur, non aliter uti atq; talis. Sic ferè differit in
 Pauli locum **V**ulgarius Episcopus. **I**d quod fit dum sa-
 cram scripturam in quatuor sensus dilaceramus, Lite-
 ralem quem historicū uocant, Allegoricum quem my-
 sticum appellant, Moralem, Anagogicum, quorū
 sensuum occasionem partim ex Epistola Pauli 3. ad
 Galath. arripuere, ubi allegoria Abrahamæ & uxorū
 eius tractatur; partim ex Epistola ad Corinth. poste-
 riore cap. 3. Litera occidit; spiritus uiuificat. **S**ed cer-
 te neutrum locū Apostoli recte intellexerunt. Nā Pau-
 lus ad Galat. allegoriam quidem tractat, sed nec lite-
 ram nec spiritum uocat. **P**reterea Paulo allegoria &
 Anagoge pro eodem est. **A**d Corinthios uero Paulus
 literam uocat, legem citra gratiam, ut interpretatur
 Augustinus Psal. 70. Literam uocat omnem doctri-
 nam non in pectore uiuentem. Spiritum uero uocat
 gratiam spiritus sancti, interprete quoq; August. **A**d
 hæc pri. Corinth. 13. Allegoriam, Tropologiam,

Taxantur
Sophistæ

anagogen non certe Scripturarum sensus, sed myste-
riorum locutiones appellat Paulus, inquit, Spiritus enim loquitur mysteria. Scripturam tractare per
tot sensus in Spiritus libertate positum est. Ad scri-
pturæ tractationem facit nihil, sed peculiare quoddam
studiorum genus est. Scriptura certe sensu simplicif-
simo nititur. **I**d quod indicat Paulus Hebr. 11. Dum
historias Testamenti Veteris plurimas ad fidem ceu lo-
cum communem refert. **P**ræterea 2. Timoth. 3. Scri-
pturam sacram utilem esse ait ad doctrinam, redar-
gutionem, correptionem, ad institutionem. Idem testa-
tur, Roma. 15. **Q**uæcunq; scripta sunt, ad nostram
doctrinam scripta sunt. Item pri. Corinth. 10. Scri-
pta uero sunt propter nostri admonitionem.

Jesus Nazarenus Rex Iudæorum.

Hic titulus qui nulli non in ore est, tam est à paucis
intellectus, Iudæus confessor appellatur. Christus igitur
est rex Iudæorum. i. confitentium se, laudantium,
prædicantium Christum in omni tempore. **C**orde
enim ad iustitiam creditur, ore autem confessio fit ad salu-
tem, Roma. 10. **M**atth. 10. Omnis qui confitebitur
me coram hominibus, confitebor et ego illum coram
patre meo. **Q**ui ergo hoc titulo recte uti uoluerint,
laudabunt Dominum in omni tempore, in periculis
non de

Iudæus cō
fessor

non desperabunt, in afflictionibus non scrutentur animo. Cur uero non laudent, cur Christum non predicarent, cur desperarent, cum Christum regē habeant, id est, cui pater omnia in manus dedit, Iohan. 13. Cuius est potestas in cœlo & in terra.

T Sex tentationum genera morituros oppugnant, **Tentationū genera** id quod hoc loco discere possumus. **Primum**, ignominiam totius uitæ à nobis actæ omnibus creaturis uideri. **Secundum**, omnes creaturas nostræ uitæ fabulam deridere. **Tertium**, quando potentissimis sacræ Scripturæ locis terremur. Veluti sunt, Matth. 12. **De** quocunq; uerbo ocioso quod locuti fuerint homines, reddentur in die iudicij. Item, Deus peccatores non exaudit, Iohan. 9. **Quartum**, Cū diabolus hominem quātumuis nitentē Euangelio in dubitationem adducit, ut quis homo credit Christū esse iustitiam nostram, pri. Corinth. pri. tamen diabolus hominem hærere facit, an sua quoq; iustitia sit. **Quintum & Sextum**. Est prædestinatio, an scilicet inter illos sis qui regno cœlorū destinati sunt. Illa tentationum genera hic Christo acciderunt. **Primū** quidem dū affixus cruci nudus coram omnibus pendet. **Secundum**, dum conuitia iaciunt in eum. **Tertium & Quartum**, dum capita motant. **Quintum & Sextum**, dum dicunt, confidit Deo, liberet eum si uult.

ANNOTAT. IN SUPPLI

Ut uero ex his tentationū generibus superiores abeamus, oportet exemplo Christi absurdescere ad omnia. Sic Daniel cap. 3. Cum rex Babylonis dixisset, Et quis est Deus qui eripiat uos de manu mea? Responderunt. Non oportet nos de hac re tibi respondere. Ecce enim Deus noster quem colimus potest nos eripere de camino ignis ardētis, & de manibus tuis ore. Sic oportet primum hominem omnem rem Deo committere, an destinatus sit an non. Noli enim scrutari maiestatem eius, ne opprimaris à gloria, Prouer. 15. Esa. 7. Vide ut sileas. Et cap. 30. In silentio & spe erit fortitudo uestra. Tremorum 3. Bonum est praestolari cum silentio salutare Dei. Obsurdesces ergo ad omnes tentationes, maxime ad tentationem praedestinationis. Tribues gloriam Deo, glorificabis deum & glorificabit te, pri. Regum 2.

Liberet eum, si uult.

Eum, emphasim magnam habet. Quis enim dubitat Deum posse, nosse, uelle saluum facere. Deus saluos facendi, inquit Dauid. Sed an eum uelit, hoc diabolus in dubium uocat, maxime si homo inter malos uersatur, ut Christus inter duos latrones nudus pendet. Si saepe audit scommata, si mentem subeat, Deum iniquum esse, seuerum, crudellem. Idipsum

Udipsum autem & latrones.

Sunt qui *συλλαγῆς* esse dicūt, & pro uno latrone duos hic à Matthæo recenseri. Nam Lu. 27. unus tantum in Christo contumeliosus fuisse legitur. Nec uero omnino absurdum mihi uidetur, si etiam primo ambos in Christū contumeliosos fuisse credamus. **E**t **L**ocus consensu latorius
enim Christus in illo latrone partim declarare summā suam misericordiā, qua nos quantumuis peccatores, etiam animā in labijs tenentes, modo in se credamus à regno suo excludere uoluit: partim, ne temere de illis qui ad supplicium rapiuntur iudicemus, occulta enim Dei iudicia sunt. Porro in latrone exemplū est, nos nuda Dei misericordia, nō ullis meritis saluari.

Eli Eli &c.

Pleriq; hunc uersum exponentes, ueriti ne in Christum impij sint, dicunt, non derelictam fuisse imbecillitatem carnis Christi à diuinitate, sed opem diuinitatis carni subtractam. **Q**uorum expositionem minime reiicio, sed mihi magis placet, relinqui à Deo **C**hristus qua
esse in morte, tenebris, stulticia, mendacio, peccato, infirmitate, perturbatione uersari. Nam ut Christus summo gaudio, ita summa tristitia perstrictus est, modo sit
Christus ut summa uirtute, ita summa infirmitate pro relictus

ANNOTAT. IN SUPPLI.

ditus fuit. **C**hristus ut in summa pace, ita in summa
perturbatione egit. **C**hristus ut uitæ dulcorē, ita &
mortis acerbicatem persensit. Breuiter, quæ quid erat
nostrū, in se recepit Christus, & ita recepit, ac si su-
um esset, Psal. 68. **O**bprobria obprobrantium tibi
cecidere super me. illa ergo derelictio, est pavor
conscientiæ perturbatæ ob admissa peccata, quæ iræ
eternam experitur, & sic afficitur, ac si in perpetu-
um derelicta, reiecta à facie Dei esset. Id quod indi-
cat David, inquit, **E**go dixi in excessu meo, pro-
iectus sum à facie oculorum tuorum. Porro cū Chri-
stus illum ipsum horrorem & senserit & pertulerit.
Sensit uero sine blasphemia, sine maledictione, sine
peccato. **V**etatus est enim per omnia absq; peccato,
ad Hebræos quarto, **N**os si illo horrore corripimur,
in Christo illum uicturos credamus.

Heliam uocat.

Hieronymus putat fuisse milites Romanos, nō in-
telligentes sermonis Hebraici proprietatem. **C**hristi
acetō potant, qui sanctos .i. credentes in afflictio-
nibus non tam consolantur q̄ illudunt. **S**ic Psal. 21.
Omnes uidentes me deriserunt, & locuti sunt labijs,
& mouerunt caput. Psal. 68. **E**t sustinui qui simul
contristaretur, & non fuit.

Velum

Velum templi.

Scissio ueli templi significat per IESVM omnibus ad se aditum patere, & quae prius populo abscondita fuerint, per Euangelium manifestata esse. **S**cissio Veli.
Vide Epistolam ad Hebraeos. 9.

Post resurrectionem.

Ut esset Christus primogenitus resurgentium Cōlossen. 1. Et licet prius multi resurrexerint, resurrexerunt tamen ad uitam animale[m] quam rursus deponebant. Resurrectio ista est renouatio, quae corpus corruptibile reddit incorruptibile, corpus mortale reddit immortale, huius resurrectionis Christus est primogenitus.

Vere filius Dei erat iste.

Hic uerum esse conspicitur, quod 1. Reg. 2. scriptum est, Qui me glorificat, illum glorificabo.

CRESURRECTIO.

Summa resurrectionis IESV Christi ostēdit Paulus, ad Rom. 4. Mortuus est propter peccata nostra, resurrexit propter iustificationem nostri. Vbi audis nostra peccata dedisse Christo occasionem adeundi mortē, Esa. 53. Propter peccata populi mei percussit eum. Resurrectio uero eius est nostra iustificatio, id est, salus nostra, adeo ut nemo per quid aliud quam

Resurrectio
Christi.

ANNOTAT. IN EPIST.

resurrectionem Christi salutem assequi possit. Qui enim credit in Christum resurgentem, credit Christum regnare. Christum regnare, est illi omnia esse subdita, omnia à se uicta. Qui ergo credit in Christum resurgentem, cum Christo regnat, id est, omnia illi subdita sunt, carnem, mundum, peccatum, diabolum, exemplo Christo uincit. Et hæc unica est consolatio morituris, prima Corinthiorum decimo quinto, Absorpta est mors in uictoriam, Vbi tua mors aculeus? Vbi tua inferne uictoria?

Deo gratia, qui nobis dedit uictoriam

per Dominum IESUM

Christum. Vide cap.

ad Roma. 6.

CHRISTO

PHORI HEGENDORPHINI

ANNOTATIVNCVLAE, IN

PAVLI AD HEBRÆOS,

EPISTOLAM.

Quem constituit hæredem:

HOC AD HUMANAM naturam referendum est. Si quidem toto pectore credendum est, Christum non solum iuxta diuinam naturã, rerũ creator. uerum etiam iuxta humanã omnium hæredem constitutum esse. Sic scilicet, ut credamus homini Christo omnes creaturas subiectas esse. Vt Deus nulla non creat, ut homo creat nihil, attamen nihil non illius imperio subiectum est. Vnde Dauid Psalmo octauo, Omnia subiecisti sub pedibus eius. Et Paulus ad Ephesios pri. Omnia subiecit sub pedes eius, et eum dedit caput super oia ipsi ecclesie, qui omnia in omnibus adimplet.

Per quem etiam secula condidit.

Paulus hic amplificationis specie utitur, qua non solum ad summum, uero ultra summū peruenimus. Vult autem dicere, per illum ipsum Christum hæc omnium rerum constitutum, & secula creata.

Filius à patre procedit. **O**bseruabis autem scripturam ideo loqui, per filium omnia patrem creasse, ut ostendat, non patrem à filio, sed filium à patre promanare. Vnde Iohan. pri. Omnia per ipsum facta sunt, Ad Roma. ii. Omnia per ipsum & in ipso &c.

Splendor gloriæ.

Id est, ipse Christus est tota diuinitas. Proinde illi ut Deum uenerari oportet, ita tamen ut ipsum à patre, & non patrem à filio prodire credamus. Et personarum tantum esse discrimina, Deum unum.

Expressa imago.

Id est, lumen de lumine. Sic enim inquit ad Col. pri. Qui est imago Dei inuisibilis. Et Sapientie 7. Candor enim est lucis æternæ, & speculum sine macula Dei maiestatis, & imago bonitatis illius. Est igitur filius resurgentia & similitudo Dei, in qua se ipsum pater cognoscit, sibiq; in æqualitate naturæ diuine relucet.

Portatq; omnia uerbo &c.

Obsenuauit

Observauit Chrysostomus proprietatem uocis, portat, nimirum portare, esse quod Christus Deus omnia conseruat, omnia enutrit. Sic quod non solum omnia per ipsum creata sunt, sed & etiã omnia in eo seruentur. Adhæc ideo dixit, Portat, quod Christus non iubet, imperat, cogit, Sed portat, id est, leuiter omnes creaturas sua bonitate frui permittit. Vnde Deute. 32. cap. Sicut aquila pronocans ad uolandum pullos, & super eos uolitans expandit alas suas, & assumpsit & portauit in humeris suis. Numero. 11. Et cur non imposuisti pondus uniuersi populi super me, ut dicas mihi, porta eos in sinu tuo.

Portare quō
intelligendū.

Chrysostomus super hūc locum scribens, inquit, qualiter Verbo uirtutis suæ cuncta portet, non addit, quia possibile non est illud agnoscere. Possūmus tamen utcunq; sic intelligere, ut dicamus, Paulum personas commiscere in unam Deitatem.

Quandoquidem personarum discrimina, monadis unitatem non scindunt. Et sic dicemus, q̄ hæc in patris persona loquatur. Siquidem nihil agit Deus, quin omnes personæ agant. Sic Deus omnia uerbo suo portat, qui Deus & ipse Christus, & hoc ipsum Verbu est. Tali aut personarū cōmutatione Scriptura non raro utitur. Sic Psal. 2. Constitutus sum rex super Syon montem sanctū eius, prædicans præceptū

Deus oīa uerbo
suo portat

ANNOTAT. IN EPIST.

eius, dominus dixit ad me &c. Vbi prius, pater de Christo: alterum, Christus de patre loquitur. Vel possum intelligere simpliciter, Christus omnia portare uerbo uirtutis suae, id est, per suam ipsius uirtutem & non uirtutem alienam &c.

Per semetipsum pura facit peccata nostra.

Languores nostros tulit. Hic Paulus Euangeliū uere praedicat, quandoquidem omnia quae de Christo dicuntur, non tantillū nos inuuant, nisi omnia nobis collata credamus. Inquit ergo Paulus, Christū nos purgasse, & purgasse non per uires nostras, ut & testatur ad Eph. 2. sed per semetipsum. Id quod exponit Esaias cap. 53. Vere languores nostros ipse tulit, & dolorem nostrū ipse portauit. 1. Pet. cap. 2. Qui peccata nostra pertulit in corpore suo. Qui hoc credit, scilicet Christum non sua sed nostra peccata, & solū & perfecte expurgasse, saluus erit. Videant nunc isti, qui in satisfactionibus inuungendis dicere solent, Quod deest tuis satisfactionibus, id suppleat passio Christi.

Confedit in dextera maiestatis. Christus deus & homo. Hoc secundum humanam naturam intelligendum est. Vult enim Apostolus hoc testimonio Scripturae probare, Christum non solum hominem, sed & uerum

rum Deum esse. Proinde sedere ad dexteram maiestatis, est filium esse patri æqualem. Id quod Paulus ad Philip. 2. exponens ait, Quapropter & Deus illum in summam extulit sublimitatem, quod dominus sit IESVS Christus ad gloriam Dei patris. Idem scribit ad Eph. 1. Est alioqui locus ex Psal. 109. sumptus.

Sortitus est nomen.

Quod sit nomen Christi, exprimit Lucas 2. cap. Iesus idē quod Et uocatum est nomen eius IESVS. Iesus autē serua seruator. Et sonat. Id quod angelus Matth. 2. exponit. Paries autē filiū, & uocabis nomen eius IESVM. Is enim saluum faciet populum suum à peccatis. Hoc nomen nullus unquam angelorum, nullus unquam patrum sibi arrogare potuit. Et Paulus illud excellēs nomen Christi, multis scripturarum locis explicat.

Filius meus es tu.

Hoc uersu pater Christum solum unigenitum esse filium declarare uult, unde nominatim dixit, ad me, scilicet unum, non multos, Filius meus es tu, scilicet unicus. Vnde in Psal. 15. Quis similis erit Deo in filio Dei, q. d. Multi quidē filij Dei sunt, sed inter oēs unus est, qui Deus est, & qui huic assimilabitur.

Ego hodie genui te.

Augustinus, Chrysostomus, & alij, Hodie genui

ANNOTAT. IN EPIST.

Aeternitas
quid.

te, id est, in aeternitate, exponunt. Aeternitas enim est quod genus est, gignitur, gignetur sine fine. Cui hoc est esse filium, quod nasci ex patre, nec nasci coepit, nec desinet. Unde non impertinenter dicit, Hodie genui te. Siquidem hodie, neque hesternum neque crastinum habet, sed semper diurnum.

Ego ero ei pater.

Christus de se
mine David
natus est.

Hic locus Scripturae ex 2. Reg. cap. 7. de promptus est, ubi sic loquitur Deus per Nathan ipsi David, Ego ero ei in patre, et ipse mihi erit in filium. Que omnia non de Solomone, sed de Christo dicta sunt. Sic enim pergit, Cum dormieris cum patribus tuis. i. postquam mortuus eris, suscitabo semen tuum. i. Christus egredietur de utero tuo, qui est fructus ventris David. i. Virginis Mariae, quae ex semine David nata est.

Inducit primogenitum.

Apostolus his uerbis duplicem Christi in orbem terrarum inductum, ostendit. Priorem quidem, quando ex uirgine mundo illucescens per crucem in morte expulsus est. Posteriorem uero cum a resurrectione et per Euangelium suum rursus in orbem terrarum rediens, in mentibus hominum regnat, et semel mortuus, amplius non moritur.

Et adorent eum.

Pet

Per hoc quod dicit, Adorent eum, uult probare per Psalmographum Deum angelis superiorem, per angelos uero intelligemus omnes electos Dei. Siqui Deus angelis dem Hieronymus in Hebræo Eloin esse, annotauit, superior que uox sonat, Dij, quo nomine omnes qui filij Dei sunt, dignantur.

Qui creat angelos.

Quasi dicat, Christum angelis esse superiorem, uel hoc Scripturæ testimonio constat, quod ipse creat angelos, & mittit ad ministerium. **M**odo creator creatura superior est. **M**odo qui mittit, missis est creatura superior est. **C**eterum, quod angelos flammam ignis appellat, ideo facit, quod cum à Deo mittuntur, huiusmodi rerum formas inducere solent, & uelut flammæ & fulgura choruscant. Id quod multis Scripturæ locis probatur.

Thronus tuus deus.

Hoc est, Christum esse Deum uel ex hoc probare licet, quod illius thronus. i. regnum illius per uerbum manet in seculum seculi. **V**nde Esaiæ 9. **S**uper solium Dauid & super regnum eius sedebit, ut confirmet illud et corroboret in iudicio & iustitia, & usque in sempiternum faciet hoc. **E**t apud Lucam, **E**t dabit illi Deus sedem Dauid patris sui, & regnabit in domo Iacob. i.

ANNOTAT. IN EPIST.

in ecclesia per Verbum suum, in aeternum, & reg-
ni eius non erit finis.

Virga rectitudinis.

Virga **P**er uirgam Verbum Dei intelligimus, quod ideo
uirga dicitur, quia ueluti uirga gracilis est, & facilis
gestatu, sic iugum domini suauis, & onus eius leue.
Matthaei 11. De hac uirga loquitur Psal. 109. Virga
uirtutis tuae emittet Dominus ex Sion, Esa. 11. Et per-
cutiet terram uirga oris sui, & spiritu laborum suo-
rum interficiet impiū. **H**aec est uirga cuius fastigium
in manu Ioseph adorauit Iacob, haec uirga cuius fasti-
gium osculabatur Hester, eiusdem. **E**uangelium ap-
pellatur uirga recta, quia per uiam planam & com-
pendiariam ad uitam aeternam ducit, cum lex litera
per figurarum & operum inuolucra, & ueluti per mo-
lestissimum deserti iter, uix tandem ad campestria
Moab perducatur. **V**el appellatur uirga recta, quia ut
Esaia 11. inquit, Iudicabit in iustitia pauperes, &
arguet in aequitate mansuetos terrae.

Euangelium
dicitur uirga
recta

Dilexisti iustitiam.

Duplex **I**ustitia **N**on certe iustitiam humanam, quae est, dum unum
cuique quod suum est, impertimus. Sed iustitiam Dei,
quae cum hominibus, tum Deo quae debet tribuit. De
hac Paulus in multis locis.

Propterea

Propterea unxit te deus.

Id est, tantum gratiæ infudit, ut in eo omnis plenitudo gratiæ inhabitet corporaliter. Unde Iohan. 1. Plenum gratiæ & ueritatis, Lucæ 4. Iesus autem erat plenus spiritu sancto, Esaiæ 16. Spiritus Domini super me, eo q. unxit me.

Oleo exultationis.

Id est, gratia qua lætificantur corda hominum. Sic **Oleum** Apostoli cum accepissent spiritum sanctū, exultarūt. Et hic subindicat differentiam legis & gratiæ. Nimirum q. lex terret, gratia uero lætificet.

Terræ fundamenta iecisti.

In Scriptura sacra, Terram fundasse, patri attribuitur. Sed Paulus homini Christo attribuit, ut sit sensus, per hunc IESVM, Deo æqualem oia fundata. Terram fundare

Ipsi peribunt.

Scilicet quo ad præsentem formam. 2. Petri. 3. Sed novos coelos ac terram nouam iuxta promissum illius expectamus, in quibus iustitia habitat. Esa. 65. Cœlū & terram. Ecce ego creo novos coelos, & terram nouam, & ra transibunt non erunt in memoria priora, & non ascendent super cor sed gaudebitis & exultabitis.

Donec ponam inimicos.

animici in

Inimici hoc loco sunt, omnes increduli et aduersa creduli

ANNOTAT. IN EPIST.

Prohibet **uindictam** rij crucis Christi, de quibus & Paulus ad Philip. 3.
Nam complures ambulant, de quibus saepe dixi, nunc
autem flens dico, inimici crucis Christi, quorum finis
perditio est. Monemur autem, ne nos ullis nostris
uiribus inimicos crucis Christi ulcisci conemur, sed
uindictam committamus Deo, qui pugnabit cum illis
gladio oris sui. Apoca. 2. Et 2. ad Thessa. 2. Con-
ficiet spiritu oris sui. Porro uocat scabella pedum per
quandam diminutionem, id est, ita eos subigam, ut
& scabella pedum uideri possent.

Ad ministratorii spiritus.

Commendat hic Paulus Christi dilectionem, qua
usque adeo nos diligit, ut etiam angelos suos in mini-
sterium nostrum mittat. Sic pastoribus angeli euan-
gelizarunt, & ad Mariam angelus uenit. Et Ioseph
sepius ab angelo uisitatus, & Petrum angelus absol-
uit e carcere. Sic in Psalmo, Quoniam angelis suis
mandauit de te, ne forte offendas ad lapidem pedem
Angeli mini-
stri nostri tuum, Et Psalmo 33. Immittet angelus Domini in
circuitu timentium eum, & eripiet eos. Sic filios Is-
rael angelus eduxit ex aegypto, posuitque se inter eo-
rum & aegyptiorum castra. Sic Loth de Sodomis an-
geli eripuerunt. Et pueros in camino ignis angelus
seruauit. Breuiter in lib. iudicium quoties quae so mi-
nisterium angelorum celebratur?

CAP. II.**¶** Ne forte perfluamus.

Hoc est, ne forsitan pereamus, uel ne forsitan excidamus. Et demonstrat in hoc uerbo quātū malū ruina in se contineat. **S**umpsit autē hoc uerbū ex Prouerbij Solomonis, **N**ili ne effluas. Adhæc facilitatem lapsus & malū perditionis hoc uerbo ostendit.

¶ Etenim si is &c.

¶ Ut Genesios 19. Cum misisset Deus duos angelos ad Sodomam uesperis, sermo angelorū impletus. Item Gene. 28. Angelus denunciavit Saræ filium. Lucae pri. Misit Deus angelum ad Zachariam. Misit angelum ad beatam uirginem.

¶ Et ois transf. & in obediētia &c.

¶ Exempla sunt in Testamento Veteri Gene. 19. ubi Sodomitæ non credentes pereunt, Gene. 6. Non credentes diluuium futurum, diluuiū deuoratur. **¶** Exemplum est, Exodi 3. De Pharaone persequente populum Dei per mare rubrum. Lucae pri, De Zacharia. **¶** Hinc Iohannes in epistola prima cap. 5. Incredulitatem peccatum ad mortem uocat. **¶** Et Marci 3. peccatum in spiritum sanctū, quod nec in præsentī

Maximū peccatum incrementum

ANNOTAT. IN EPIST.

nec in futuro remittitur. Hoc est, **N**ulla est noxa tan
Peccatum in ta que non ueniā mereatur, si saltem credatis Deū
spiritū sanctū condonaturum uobis delictum per Christum. **Q**ui
uero incredulus manserit, nec peccatum per fidem
in Christum coniecerit, damnabitur.

Ab his quidem qui audierant.

Euangelium
Pauli à Do-
mino

Si quisquam alius, hic certe locus subindicat, hęc
epistolam non esse Pauli, quandoquidem in epistola
ad Galatas Testatur se Euangelium suum nec ab ullis
Apostolis, nec ab ullis hominibus accepisse, sed per
reuelationem IESV Christi. **H**ic autem contrariū
dicit. **P**orro quomodo salus confirmata sit in Apосто-
lis scribit Marcus ultimo, illi uero egressi prædicau-
erunt ubiq; , Domino cooperante & sermonē con-
firmante per signa subsequētia.

Iuxta ipsius uoluntatem.

Hic locus testatur omnia euenire iuxta Dei uolun-
tatem. De quare uide primum caput ad Ephesios.

Quid est homo & memor es eius.

Hęc maxima Christo conueniunt, de quo etiam in-
quit Paulus ad Philippenses 2. **Q**ui cū in forma Dei
esset nō rapinam arburatus est se esse æqualem Deo,
sed exinaniuit se, formam serui accipiens, & habitū
inuentus ut homo. **V**nde uocat hic filium hominis.

Que

Quæ appellatio in eius supplicio maxime illi quadrat. Tunc enim factus est sicut uas perditum, proiectus à facie oculorum, ut Propheta inquit. Porro hic uersus alioqui de quouis hoie cōtempo dici potest, quæ Deus usitat quo cum agit. Vnde Propheta Esaias 62. hoim oculos in personarum respectu defixos increpans ait, Si nudum uideris, operi eum &c.

Paululo minus angelis.

Id est, paruo tempore, dum in supplicio nostros languores ipse fert, ob id, & Deus illum in summam exiulit sublimitate, ac donauit illi nomen quod est su per omne nomen. Hæc certe nos omnes consolantur, dum in hac uita exemplo Christi momentaneis tribulationibus affligimur, turbemur, secutura est enim gloria inenarrabilis. 1. Petri ult. Deus aut omnis gratie qui uocauit nos in gloria suam æternam in Christo IESU modicum passos ipse perficiet, confirmabit, consolidabit. Paulus. Corint. 4. Id quod in presenti est momentaneum & leue tribulationis nostræ, super modum in sublimitate æternæ gloriæ pondus operatur in nobis.

*Consolatio in
tribulationibus*

Inferiorem angelis.

Quid sibi uelit auctor quod uertit, fecisti eum paululo inferiorem angelis, non liquet, nisi angelis

ANNOTAT. IN EPIST.

Christus à deo
derelictus

accipere uelis pro quibusuis electis Dei, ut sensus sit
Christū paruo tempore infra homines quosuis deie-
ctum. ¶ Vel intelligere potes, Christum non solum à
Deo derelictum, sed & angelorū ministerio in pas-
sionis tempore destitutum fuisse. ¶ Vnde illud est Mat
thæi 26. An non possum rogare patrem, & exhibe-
bit mihi plusquam duodecim legiones angelorum. Et
hinc talis sensus erit, Nemo non patrum, nemo non
hominum aliquando ab angelis consolatus est, Chri-
stus autem ipse unus, dum languores nostros in suo
corpore fert, nec hominum, nec angelorum solatio
recreatus est. ¶ Sic Psal. 21. In te sperauerunt patres
nostri, & salui facti sunt. In te sperauerunt, & nō
sunt confusi. Ego autem sum uermis & non homo,
obprobrium hominum & abiectio plebis, &c.

Gloria & honore.

Gloria est Antithesis uocum elegans. Nam opponit glo-
riam & honorem filio hominis, coronatū opponit
minuto ab angelis. Est autem gloria, nominis alicui
ius pompa, quæ in uniuerso terrarum orbe prædica-
tur. Id quod Christo per Euangelium suum contigit,
quod in toto orbe uniuersæ creaturæ diuulgatū est.
¶ Porro, honor est quando hac pompa,
hac celebritate homines excitati certatim adcurrūt.
Et sic

Et si gloria multos ad se prouocat ut honorent, prouocati gloriam accumulunt. Vnde canimus, Gloria et honor in secula seculorum. illa gloria, ille honor Christi quondam in Solomone adumbratus est, ad quem regina Saba nominis celebritate commota, uenit. Et eum uenisset, et sapientiam mirabilem audiisset, amplissimis muneribus Solomonem ornauit. 3. Reg. 10.

Omnia subiecisti sub pedibus.

Hoc est, fecisti eum rerum omnium Dominum. Recte autem ommissa specie possessionum in genere, regnum Christi laudibus tollit. Volens dubio procul ostendere ditiusculum inter regnum Christi, et regnum mundi. Hoc, non nisi magna, sublimia, ditia petit: parua, delecta, humilia spernit. Illud uero citra omnem respectum tam magna quam parua, tam ditia quam humilia regit, gubernat, auget. Porro hic uersus nos omnes, dum in tribulationibus uersamur, consolari debet, ne desperemus. Qui enim fieri potest, ut nos perire sinat, sub cuius imperio sumus, cuius plasma sumus.

Nihil omisit.

Sic et Paulus prima ad Corinth. 16. Qui dixit omnia, nihil utique excepit, praeter eum qui subiecit ei omnia. Et cap. 15. Nam oportet eum regnare, donec posuerit omnes inimicos eius sub pedes suos, hoc

ANNOTAT. IN EPIST.

autem geritur usq; ad extremum iudicij tempus. In-
terim sunt homines qui gloria Christum cumulant,
sunt qui nec gloria afficiunt, nec gloriam Christi au-
geri uolunt.

¶ Ut per gratiam Dei.

Christus suo **¶** Sic ad Ephesios secundo, Gratia estis seruati per
fauore nobis fidem, idq; non ex uobis, Dei donum est, non ex
cœlū largitur operibus, ne quis glorietur.

¶ Pro omni gustauit mortem.

Libere Chri- **¶** Annotauit Chrysostomus proprietatem huius uer-
stus mortuus **¶** bi, gustaret. Sic enim medicus non habens necessitas
est. quoniam omnes homines mortem timebant, per sua-
dens eis ut fiducialiter ad mortem accederet, & ipse
gustauit mortem, nullam habens necessitatem.

¶ Multis filiis in gloriam.

¶ Hic Paulus per solum Christum nos ad gloriam
peruenire scribit. Proinde ubi manebunt illi qui uis
meruis cœlum oppugnant?

¶ Per afflictiones perfec. redderet.

¶ Hoc est, non male quadrabat, ut Deus filiū Chris-
tum.

stium principē salutis cōstitueret, nec prius tamē cōstitueret, q̄ oibus passōibus p̄fectū, & sic Christus nos suo exēplo & ad passionū & crucis amorē alliceret.

¶ Qui sanctificat, & qui &c.

Hoc est, Christus qui solus sanctus est, & qui spiritum sanctū habet, & qui sanctificantur. i. nos q̄ nascimur filij ir̄e, sanctificamur per illū i baptismo per spiritum sanctū quo ob̄signat nos, Ad Eph. 4. Et ad Ephē. 2. Deus qui diues est in misericordia, propter multā charitatē suā qua dilexit nos, etiā cū essemus mortui per delicta, conuulsificauit nos cum Christo.

Christus solus sanctus.

¶ Ex uno omnes sumus.

Id est, ex Adam omnes sunt homines. Fuit enim Christus filius Adæ, id est, per omnia fratribus assimilatus, sed peccatum non fecit. Nos aut̄ sumus filij Adæ, id est, omnes nascimur filij ir̄e, per fidem uero crescimus in templū sanctum domino, Ad Ephē. 2.

Vnus Deus et pater oim est

Annūciabo nomē tuū fratrib. meis.

¶ Fratres sumus Christi, quia ut Paulus Apostolus ad Romanos octauo inquit, Quod si filij, igitur & heredes, heredes quidem Dei, cohæredes autem Christi. Siquidem cum illo patimur, ut & unā cum illo glorificemur. Porro Deuteronomij decimo octauo, Prophetam suscitabo eis de medio fratru suoru.

Fratres sumus Christi.

ANNOTAT. IN EPIST.

**Voluntas Dei
que sit.**

Et ponam uerba mea in ore eius, Vnde & Matt. 12.
& protenta manu in discipulos dixit, Ecce mater,
ecce fratres meos. Quisquis enim fecerit uoluntatem
patris mei qui in coelis est, ipse est meus frater. Que
aut sit uoluntas patris, ostendit Iohan. cap. 6. inqui
ens. Hæc est aut uoluntas patris, ut omnis qui uidet
filium & in eum credit, habeat uitam æternam.

In medio ecclesiæ.

**Excommuni-
catio.**

Recte, in medio ecclesiæ, Siquidem Christus est
ille lapis angularis in quo ecclesia constructa est per
fidem. Proinde quisquis per incredulitatem excide-
rit, ab ecclesia excluditur, ut testatur Paulus ad
Ephesios 2. Et prima Petri 2.

Ego ero fidens.

Locus est apud Esaiam cap. 5. Expectabam Do-
minum, qui abscondit faciem suam à domo Iacob,
que Paulus sic trāstulit, Ego ero fidens in illo. Que
uerba Prophetæ, idem Esaias cap. 12. exponit his
uerbis. Ecce Deus saluator meus, fiducialiter agam,
& non timebo, quia fortitudo & laus mea dominus,
& factus est mihi in salutem: hoc est quod ille dicit,
Ego ero fidens in illo.

Ecce ego & pueri mei.

Locus est Esa. cap. 5. Ecce ego & pueri mei &c.
quasi

quasi dicat, Relatus sum in Deū ego qui sum fidens,
 & simul pueri per me in Deū reducuntur. Per pue-
 ros aut̄ discipulos Christi intellige, de quibus Iohan-
 17. legitur, Tui erant, & tu mihi eos dedisti.

Cōmertiū habent cū carne & san.

Id est, hoīes sunt. Porro caro & sanguis in Scri- **Caro &**
 ptura uarie accipiūtur, partim p̄ humana doctrina, **Sanguis.**
 uel pro hominibus, ut ad Gal. 2. Non acquieui carni
 & sanguini. i. hominibus. Sic illud est Euangelij, Ca-
 ro & sanguis nō reuelauit tibi, id est, Ex uiribus tuæ
 nature non intellexisti. Partim accipiuntur pro affe-
 ctibus & concupiscentijs nostris, & maxime pro
 ὁμαλῶν ἰα, sic ad Corinth. Caro & sanguis regnū
 Dei non possidebunt. Id est, Qui adfectus & concu-
 piscētias suas secuti fuerint, à regno Dei excludētur.

Et factus particeps eorundem.

Id est, hominem induit, ita tamen ut esset agnus **Christus ag-**
 ille sine macula. De quo Exodi 12. legitur. Et Pau- **nus sine ma-**
 lus ad Roma. 8. Etenim quod lex præstare non pote- **cula.**
 rat, hoc Deus proprio filio misso, sub specie carnis
 peccato obnoxio, præstitit.

Ut per mortem aboleret &c.

Mors in Christum irruens, occidit eum. Occidit
 aut̄ eum præter omne meritum. Christus tamen non

ANNOTAT. IN EPIST.

Mors à Christo nobis uicta. grauatim mortem aduit. Proinde mors quoniã Christo iniuriam attulit, auctoramento perpetuo Christo deuincta est. Ita quod mors iniuriam illam Christo illatam nullo unq̄ tempore recuperare possit. Quare sub Christi imperio perpetim sit, necesse est. Et sic mors in Christo uicta est. iam uero cū Christus non sibi, sed nobis mortē uicerit, necessum est, omnes in Christo credentes, morti dominari, & mortem ipsis obnoxia esse. Quid quod mors omnibus Christianis malefactor est, quē pro suo arbitrio iudicat, damnat.

Pugnæ Iosue. Id quod in extremo iudicio fiet. Et ille sunt pugnæ Iosue contra Chananeos, & pugnæ contra quinque reges, quorum colla Principes Israelitici inssu Iosue obterebant, ut in lib. Iosue legitur. Vnde Osee. 13. legimus, De manu mortis liberabo eos, & de morte redimam eos. Ero mors tua o mors, Ero morsus tuus inferne, hæc ille. Quis nunc uel mortem uel diabolum timeat, cum & illa & hic à Christo nobis uictus sit.

Sed assumit nomen Abrahamæ.

Christus de semine Abrahamæ Gen. 17. dixit Dominus ad Abrahamã, In semine tuo benedicentur oēs tribus terræ. 1. oēs populi. Ex qua promissione ceu fonte, oēs prophetæ profluxerunt. Proinde Abrahamã cum à Deo tantã promissionē accepisset, exultauit, Id quod repetit Christus Iohan. 8. Fidelis

Fidelis pontifex ad ea quæ &c.

Vita Christi & exemplum & Sacramentum est. **V**ita Christi
Sacramentum quidem, quod signū est salutis nostræ, exemplum et
nimirum quod omnia uicta sunt in ipso, Esaiæ 11. sacramentum
Exemplum autem, ut quemadmodum ille ambulauit, est.
sic & nos ambulemus, Prima Petri secundo. Sic quæ
hic in Christo laudibus tolluntur, à quolibet sacerdo
te requirenda sunt. Nimirum, ut sit misericors su
per populum, & fidelis pro populo. **P**er misericor
diam debet se deicere, & nulla non subditorum in
commoda sua ipsius existimare. Sic Christus percus
sus est propter iniquitates nostras, & attritus pro
pter scelera nostra, Esaiæ quinquagesimo tertio,
Per fidelitatem debet omnia quæ possidet subditis di
largiri. Sic ad Philippenses secundo, Ne sua quisq;
spectetis, sed unusquisq; quæ sunt aliorum. Is enim
affectus sit in uobis qui fuit in Christo IESU, hæc
ille. Christi erant iusticia, pax, salus, gloria, gau
dium &c. illa omnia nobis dilargitus est, & quæ
nostra sunt mala, in se recepit, cuiusmodi sunt, in
iusticia, stultitia, bellum, maledictio, ignominia,
meror. Et hoc est quod hic Paulus dicit, Ut esset mi
sericors & fidelis pontifex.

Et à quouis
Christiano
homine.

Finis Capitis Secundi.

CAP. III

Euangelium
quomodo do-
cendum.

Quomodo Euangelium Dei docendum sit. uel
hoc uno loco Paulus ostendit. Nimirum blan-
de, suauiter, non uerborū aut conten-
tionibus aut stris. Vnde Helias primo horrore quorū-
dam mentes hominum perstringebat, uox in silulo
in quo Christus uenit, se insinuat legi. Reg.

Fratres sancti.

Primo ad Galat. Vocauit nos per gratiam. Ad
Roma. 8. Quos autem prædestinauit, hos & uocas-
uit. Esa. 41. Quia suscitauit ab oriente iustum, uo-
cauit eum ut sequeretur se.

Nostræ confessionis.

Discrimen cō-
fessionis no-
stræ, & olim
synagoga.

Hoc est, nouæ confessionis, ad ostendendum dis-
crimen inter confessionem nostram, & confessionem
quam olim Synagoga habuit, ut quæ sepe numero se
de uarijs periculis redemptam confitebatur. Et quæ
umbra fuit nostræ confessionis, qua confitemur IESU
M esse seruatorem nostrū, nos de uitiorū Aegy-
pto, in terram fluentem lac & mel. i. uitā eternā,
sua morte traduxisse. Ad hæc Paulus comparat illas
duas confessiones, quod prioris Moses seruus fuisse,
posterioris. i. nostræ, IESVS Christus legatus fuerit.
Moses

Moyſes in tota domo.

Locus eſt ex Numerorum lib. cap. 12. ubi dum Maria & Aaron cōtra Moysen loquūtur, Dominus illis ſic reſpōdet, Si quis fuerit inter uos Propheta Domini, in uifione adparebo ei. At non talis ſeruus meus Moyses, qui fuit fideliffimus in omni domo mea?

Domus Dei, eſt eccleſia Chriſti fidelium, in quam per ſolam fidem IESV recipimur. Vnde Paulus ad Ephesios 2. Superſtructi ſuper fundamentum Apoſtolorum & prophetarum, ſummo angulari lapide IESV Chriſto, in quo quæcunq; ſtructura coagmētatur, ea creſcit in templum ſanctum in Domino, in quo & uos coædificamini in habitaculū Dei per ſpiritum. 1. Petri 2. Siquidē gultaſtis q̄ benignus ſit Dominus ad quem accedentes, qui lapis eſt uiuus, ipſi quoq; ædificemini, ut lapides domus ſpiritualis.

Domus dei

Tanto enim.

Paulus hoc Syllogiſmo utitur, Omnis architectō eſt præſtantior ſua domo, Chriſtus eſt architecton, proinde Chriſtus eſt præſtantior ſua domo.

Conſtruxit.

In exemplaribus uetiſtis eſt, fabricauit, quo uerbo Paulus ſignificat tribulationes, afflictiones, torturas, crucem, quæ in domo Dei occurrant. Proinde

ANNOTAT. IN EPIST.

nos indigere firma fiducia, firma spe, ne inter edificantis uel fabricantis manus destruamur. Veluti hi faciunt, qui ad tempus credunt, et in tempore tentationis recedunt, Luca 9. Hinc pri. Petri pri. iustus uox saluabitur. Proinde Paulus in sequentibus uerbis subdit, Cuius domus sumus nos, si fiduciam ad finem retinuerimus, id est, Qui in finem perseuerauerit, hic saluus erit, Matth. et 14. Et Luca nono, Si quis uult uenire post me, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, id est, tribulationes, afflictiones suas

Tollere crucē suam

quotidie ferat. Et infra inquit Paulus, Confugiamus ad tenendam propositam spem, quam sicut ancoram habemus animæ tutam & firmam.

Sic dicit spiritus ille sanctus.

Spirituū sanctum testem adducit, ut ostendat nō solum patrem de Christo testari in Scriptura, sed etiā spiritū sanctū. Opinor autē id imitatiōe Luca fieri; q̄ cap. 2. scripsit, In Iordane nō modo patrem testimonium Christo dedisse, sed & spiritū sanctum descensisse specie corporali quasi colubā in ipsum Christū.

Si uocem eius.

Euangelium uox est.

Verbum Christi sepe numero appellatur uox, Sic Iohan. 10. Illas quoq; oportet me adducere, & uocē meam audient. Appellatur autē Euangelium uox, ut discrimen

discrimen legis, quæ muta in tabellis mutis inscripta
fuit. Euāgelium aut uox uiua cordib. nostris inscribitur

Audieritis.

Ad Verbum Dei duo requiruntur, **A**uditus & Fi
des. Sic enim inquit Paulus ad Roma. s. Fides ex au
ditu est, auditus autem per Verbum Dei. Per auditū
enim incipit homo uerbo Dei credere. **C**um aut cre
dit, statim per tribulationes, afflictiones, crucem,
animo intrepido pergit, etiā si in medio mortis ambu
let, non timet sibi, quia scit Dominum esse cum eo.
Et hoc est renasci per Euangelium, uel credere Euan
gelio. Hinc. 1. Petri. 2. Modo nati infantes per Eua
gelium dicimur: et Esaiæ 46. Euangelium uteris dei ap
pellatur. Sic. n. ait, Audite me domus Iacob, & oē re
siduum domus Israel, qui portamini in meo utero & c.

Ad audiendum
Verbum Dei
duo requi
runtur

Ne obdurate corda uestra.

Est metaphora sumpta à cæra, quæ cū induruit,
non ita facile figurā recipit. Mollis autem ad omnia
facilis est. Sic cor hominis, cum molle est. i. non uel
creaturarum cultu uel rerum aliarum occupatū, Ver
bo Dei attēdit ceū lucernæ apparētī in loco obscuro
quemadmodum 2. Petri. 1. legimus. Dum autem
durum est Verbum Dei, ludibrio habet, repudiat.
Vnde Zacha. 7. Cor suum posuerunt ut adamantē,

Cor hominis
tanq̄ cæra

ANNOTAT. IN EPIST.

ne audirent legē & uerba quæ misit Dominus exercituum spiritus sancto. **E**st ergo sensus, ne obduretis corda. 1. ne sitis increduli, uel, ne resistite spiritus sancto, ut Acto. 7.

Sicut in exacerbatione.

Deum exacerbare quid

Deum exacerbare, est Deo non credere, ueluti filij Israel faciebant, cum Deus per Moysen exploratores in terram Chanaan misisset, & ipsi reuersi et terram fertilem & populum sanctum dixissent, filij Israel Deo non credentes, in terram illam proficisci noluerunt. **U**nde dicit Dominus Numero. 14. **Q**uoniam usque non credet mihi in omnibus signis quæ feci coram eis, feriam igitur eos pestilentia, atque consumam.

In die tentationis.

Tentare Deum

Tentare Deum, est cum uel ex contemptu Dei adeoque ex infidelitate audemus, uel Deo obstrepere, uel indignari: id quod scriptura uocat, murmurare aduersus Deum. **N**ec est comunior & pestilentior inter homines pestis quæ in aduersis ad hunc modum irasci & fremere, quasi oblitus sit nostri Dominus. **H**uiusmodi infidelitas est euidentissime descripta Exodi 17. dum inquit, **E**st ne Dominus in nobis an non? Et Numero. 14. **U**sque quo detrahent mihi populus Israel, quousque non credent mihi in omnibus signis quæ feci co

feci coram eis. Et Esaiæ 8. Ne dicatis, coniuratio,
Omnia enim quæ loquitur populus iste, coniuratio
est. Exemplum est & euentissimum Numerorum
21. Numero. 17. Numero. 22.

Opera mea.

¶ Illa opera inuenies Deute. 21. Sensus est. Si uerbo tantum eos docuissem, non trascerer, sed cum & uerbo & factis docuerim, non possum non incredulitatem eorum moleste ferre. Porro per opera, intellige hic præcipue signa & prodigia in terra ægypti, apertionem maris, & alia.

Insensus.

¶ Propter incredulitatē, Hinc Deute. 1. legimus. Bona est terra quam Dominus noster daturus est uobis, & nolulistis ascendere, sed increduli ad sermonem Domini nostri murmurastis in tabernaculis uestris. Porro, ira Dei, furor Dei, est iudicium & iusticia Dei. Vnde dicitur insensus, ut qui iudicat omnes in iustitia, & arguit in æquitate, Esaiæ 11.

Vias meas.

¶ Vie Dei sunt, misericordia & ueritas. Sic Esa. 2. Venite ascendamus in montem Domini & domum Dei Iacob, & docebit nos uias suas, & ambulabimus in semitis eius. Hæc uias populus Israeliticus non unquam

ANNOTAT. IN EPIST.

cognouit. **Hinc** Deutero. 32. **Ego** scio contentione
tuam, & ceruicem tuam durissimam, semper contē
tiose egistis contra Dominum, Hiero. 12. **Compute**
scere faciam populum istum pessimum, qui nolūt au
dire uerba mea, & ambulant in prauitate cordis sui.
En quā graūter ubiq; Dominus obiurgat populū,
& relictis uijs suis .i. misericordia, iustitia, ueritate.
In suis ipforum uijs .i. impijs opinionibus, dictamini
iuxta illud Esa. 55. **Non** cogitationes meae, cogitatio
nes uestrae, nec uia meae, uiae uestrae, quoniam sicut
exaltatur caeli à terra, sic exaltatae sunt uiae meae à
uijs uestris.

Si ingressuri.

Aposiopesis est. .i. Reticentia, subauditur enim me
tiam, uel non uiuam, si ingressuri sunt in requiem me
am. Id quod tantū abest, ut de Deo loquendū sit, ut ne
quidem cogitari possit, unde non iniuria reticetur.

Requiem meam.

Quae requies, olim populo Israel per terrā promis
sionis promissa fuit. **Vnde** Deutero. 1. **Non** uidebit
quispiā de hominibus huius generationis terrā bonā,
quam sub iuramento pollicitus sum patribus nostris.

Cor prauum.

Hoc est

Hoc est, incredulum cor. Cor enim aut rectū aut
 prauum est. **I**st autem cor rectū, quod non querit **Cor rectum**
 quæ sua sunt, sed quæ Dei, & simplici prospectu in
 Dei uoluntate figitur, in hac per omnia prospera &
 aduersa dirigitur. **P**rauum aut cor est quod querit **Cor prauum**
 quæ sua sunt, ad seipsum intentum, simulans se dei
 uoluntatem querere, cum reuera suam querat: quæ
 prauitas soli Deo est perscrutabilis. **Hier. 17.** Prauū
 est cor hominis et inscrutabile, quis scrutabitur illud?
Ergo Dominus scrutans renes & corda. Ne in hanc
 prauitatē cordis Hebræi ueniant Paulus monet eos.

Ut desciscat a Deo.

Quæadmodū per fidem accedimus ad deū sic per
 incredulitatē desciscimus à Deo, quod sic fit, quādo
 hō Verbo Dei non credit, deū mendacē facit. Et cū
 Deum mendacē facit, ab illo desciscit: dum aut ab eo
 desciscit, fit prauus, inuidus, abominabilis. **V**nde
Deuter. 4. Custodi te metipsum & animam tuā solici
 te, ne obliuiscaris uerborū, quæ uiderūt oculi tui. Et
 ne excidant de corde tuo cunctis diebus uitæ tuæ.

Exhortemini uos inuicem.

Id est, **E**xcite spiritū uestrum, unū enim reme
 diū aduersus incredulitatē, aduersus tentationes, ad
 uersus tribulationes est uerbū dei. **Vt. n. corpus cibo,**

ANNOTAT. INEPIST.

sic anima Verbo Dei pascitur, Matth. 4. & Deu-
tero. 8. Non in sole pane uiuit homo, sed in omni
Verbo quod ab ore Dei procedit. Hinc David, Can-
tabiles mihi erant iustificationes tuæ. i. Verba tua, in
loco peregrinationis meæ, id est, in terris. Et alibi,
Dulcia eloquia tua Domine super mel et fauam. Pro-
inde ne nos uel tedium operum Dei capiat, uel tenta-
tio obruat, quemadmodum Iudæis in heremo contin-
gebat, quos tædebat uie, & murmurabant contra
Dominum, dicentes, Quare non sumus mortui in
deserto. Numero. 21. Ne inquam nos talia inua-
dant, Verba Dei iugi meditatione contemplabimur,
hinc Psal. pri. Beatus qui non abiit in consilio impio-
rum, sed in lege Domini uoluntas eius, & in lege
eius meditabitur die ac nocte.

Seductione peccati.

Protoplastus post lapsum suum amissa iustitia ori-
ginali, non nisi quæ illi grata, amica, dulcia sunt ad-
fectat, quæ Deo placent, recusat. Adhæc in inimicis
ipsius hominis medullis peccati illecebra infedit, ut pru-
dens sit oportet, ne illecebra illa captus, ueluti ha-
num deuoret. Quid quod sæpe rerum in speciem bon-
narum prestigio homo fallitur? Et dum nihil aliud est
quod hominem impedit, non cessant suis blanditijs
Quæritur

Ὁλιωτιὰ ἔσ' propria iusticia ut blandissime, ita
 perniciosissime Syrenes adblandiri, quas nisi, aure
 diuini Verbi obfirmata repulerit, totus perijt. Si
 quidem Paulus in nullo gloriari uult nos nisi in Chri- **Contra ope-**
 sto, id est, in fide Christi: qui nunc in suis uijs, in sua rum fiducia.
 iusticia, longe lateq; à iusticia Christi abhorrente
 gloriatur, quidquid facit, coram Deo ingratum est.
Hinc Paulus ad Roma. 8. Adfectus carnis inimicia
 tia est aduersus Deum, nam legi Dei non subditur,
 neq; enim potest &c.

Christi participes sumus.

Quod sit per fidem, qua, ueluti arra Christo de-
 sponsamur. Et omnia quæ ipse habet, nobis uendi-
 canus. Vt enim sponsus omnia quæ habet sponse
 impertit. Sic Christus sponsus noster, ad Ephe. 5.
 omnia sua bona in nos transfundit. Bona Christi
 sunt gratia, uita, salus.

Bona Christi.

Nostra bona, sunt peccatum, mors, damnatio,
 infernus. Dum fides intercesserit fit maxima permu-
 tatio. Christi fiunt, peccatum, mors, infernus. No-
 stra fiunt, gratia, uita, salus. Adhæc cum Christus
 & Deus & homo sit, secundum quod Deus est, nec **Bona nostra.**
 peccato, nec morti, nec damnationi obnoxius, tum
 eius iusticia, uita, salus inuincibilis perpetua existat.
Fit inde, ut nos Christo per fidem desponsati, nec mor-

ANNOTAT. IN EPIST.

tem, nec infernum, nec quid talium pestium reformidamus. Et hinc est quod Ephesios, dicit Paulus, Christus dilexit ecclesiam, & semetipsum exposuit pro ea, ut adhiberet eam gloriosam, ecclesiam non habentem maculam aut rugam, id est, per Verbum fidei, uitae, iusticiae, salutis, indissolubili uinculo sibi eam desponsauit. Vnde Osee secundo, Et sponsabo te mihi in sempiternum, & sponsabo te mihi in iusticia & iudicio, & sponsabo te mihi in fide. Et hoc est quod Paulus dicit, Christi participes facti sumus.

¶ An non omnes qui profe. &c.

¶ Hortatur Apostolus, ut in iustificatione, que contigit, perseuerent. Estque argumentum ab exemplo. Si, inquit, filij Israel ob incredulitatem prostrati sunt, proinde ne & uos propter incredulitatem prosternamini caueate. **¶** Ac autem cauebitis, dum initium substantiae usque ad finem retinueritis. id est, dum in fide fortiter duraueritis. **¶** Hinc Paulus 1. Corinth. 10. Sed plures illorum non approbavit Deus, prostrati enim sunt in deserto, ut legitur Nu. 14. Paulus subdit, haec omnia in figura contigerunt illis, scripta uero sunt propter admonitionem nostri. **¶** Proinde qui sibi uidetur stare, uideat ne cadat, id est, cum tam immania filijs Israel contigerint, prospicite ne in simile interitum incidatis. **¶** Quibus

In iustificati-
one est perse-
uerandum.

Quibus autem iurauit, non in-
gressuros in requiem suam.

Paulus discrimen quoddam hic recenset, inter
eos qui in deserto morte occubuerunt, & eos qui à
reque Dei, id est, uita aeterna, ut Chrysostomus ex-
ponit, exclusi sunt. Siquidē Moyses & Aaron pro-
pter peccatum iuxta aquas contradictionis designa-
tum, in deserto mortem oppetuerunt, & in terram
Chanaan nunquam peruenerunt. Attamen adytus
reque illis non est interclusus, nempe quod in pri-
maria promissione nec tum uitæ aeternæ, factæ per
Christum, tum terræ Chanaan, quæ uitæ illius um-
bra erat, non addubitarunt, Reliqua turba nulli pro-
missioni credens, morte aeterna obiit. **E**t hoc opinor
runt manna patres uestri & mortui sunt. Id est, man-
nae manducatio corporalis patres à morte non libe-
rauit. **Q**ui autem de hoc pane edit, id est, qui in me
credit, habebit uitam aeternam. **H**inc est colligere
Christum quidem omnem incredulitatem grauer
punire, sed illam omnium maxime, qua condona-
tionem peccatorum & uitam aeternam per illum no-
bis conferri diffidimus.

Manna.

Finis Capituli Tertij.

CAP. III.

Timor Dei.

Qui docere uult populū Dei, curabit, subinde illi Dei timorem exemplo Pauli inculcet. **¶** Est aut timor Dei, quando homo, nec in se, nec in opera sua ullam spem ponit, nec honores, nec potestatem, nec opes iactat, quid quod nec opera bona ostentat: sed in hoc totus incumbit, ne peccet. **¶** Non inscius, quod si Deus pro sua iusticia cū illo decideret uellet, cum eo actum esse. Sic hoc loco Paulus Hebræis timorem quendam inuitit, ne exemplo patrum increduli, illorum quoq; exemplo pereant.

Etenim nobis annunciatū est &c.

In qualibet promissione duo sunt.

Promissio est, qua Christus uerbis conceptis, signo uisibili adhibito, suis aliquid pollicetur. **¶** In qualibet promissione esse colliges, uerba & signa. **¶** Veluti in baptismo uerba sunt baptizantis, et immersio in aquam. In $\lambda\iota\pi\upsilon\rho\gamma\iota\alpha$ sunt uerba, est & panis & uinum. Sunt aut duplices promissiones. **¶** Rerum corporalium, ut sunt omnes ueteris testamenti pollicitationes, cuiusmodi est Exo. 6. Exo. 16. **¶** Sunt promissiones rerum spiritualium, quæ sunt noui Testamenti: hoc unum dignum obseruatione uidetur, promissiones corporales, non signa solum rerum spiritualium

lium, sed & iustificationes, fuisse. Sic Numero. 14. Moysē pro populo deprecante, peccatū illi dimittitur. Ita enim inibi legis, Dimisi iuxta uerbum tuum. Sic hoc loco Paulus introitum illum in terram Chanaan, de quo Nume. 20. spiritalem fuisse dicit, unde & subdit. Tenim & nobis annunciatum, quasi dicit, Nemo uero de terrena reque Deum locutū existmet, de spiritali loquitur, à qua ne exemplo patrū excludamini, etiam atq; etiam caueat.

At non pfuit illis audisse sermonē.

Paulus hic obiter indicat quid spiritus, quid litera sit, quam Christus Iohan. 6. carnem uocat. Est autē **Litera** quid. litera, sensus uel grammaticus, uel historicus, uel, ut alij uolunt, idiomata & sententia alicuius lingue, que ita à quouis intelligitur, ut in illa lingua scripta est: ut cū aliquis audit, Abraham filios duos, ex duabus uxoribus sustulisse, ille in hac sententia perstat, non altius rem inquit quoad spiritum in altiora rapitur, & mysteriū de Christo & utroq; Testamento & populo percipiat. Hæc mysteria à Paulo in multis locis uocantur. **V**ocatur autē litera, quia scriptum est literis mutis. Et literæ appellatiōe non solum lex Mosaica, sed & uerba Dei cōprehenduntur. **V**nde Paulus 2. Corinth. 3. **L**itera occidit, spiritus uiuit.

Mysteria.

ANNOTAT. IN EPIST.

ficat: cur occidit? nempe quod qui non credunt uer-
bis Dei, damnantur, Iohan. 3. Qui non credit, iam
iudicatus est, quia non credit, Marci ult. Qui non
credit, condemnabitur. Est ergo, ut paucis dicam,
litera, lex sine gratia. Porro spiritus, est gratia spiri-
tus sancti, quæ in nostra corda diffusa, facit, ut ea
præstemus, quæ lex mortua præstare non poterat.
Sic enim exponit Paulus Ro. 8. Hinc sunt illa in scri-
pturis loca Iohan. 6. Caro non prodest quicquid, spiritus
est qui uiuificat. Verba mea spiritus sunt & uita,
q. d. Verba quidem mea uera sunt & uiuacia, tamen
nisi adferas fidem, mortua erunt. Hinc & Petrus ad
dominū dicit, Domine ad quem ibimus, uerba uitæ
æternæ habes. Paulus 1. Cor. 1. Nam sermo crucis
his qui pereunt. i. non credunt, stulticia est, at nobis
qui salutem consequimur, potentia est. Ecce uerba
Dei alijs sunt litera. i. mortua. Alijs sunt spiritus. i.
uita. Proinde ut summatim dicam, spiritus est lex ui-
ua. Vnde hic Paulus dicit, At nō profuit illis audisse
sermonem &c. id est, parū est audire promissionem
Christi, nisi illa promissio auribus percepta, in corde
nostro spem quandā firmam erga Deū erigat. Hinc
illud est Propheta, iustus ex fide uiuit.

Verba uitæ
æternæ.

URrursum præfinit diem.
Hoc est, quia illa dies iam in foribus est, qua uo-
cem

cem domini percepimus, ingrediemur in requiē nos qui Christo credimus. Quemadmodum iurat incredulos in requiē eius non introituros, & quidem spiritalē, de qua Gen. 2. loquitur. Et iam in Psal. rursum iurat incredulos illa requiē nunq̄ potituros. Proinde cum adhuc aliqui in requiē introituri sint, & illi quibus prius annunciatum fuit exclusi sunt, propter incredulitatem, iterum diē præfiniit in Dauid, & id longo quidem tempore post obitum Iesu Naue, cum iam Israelitæ illa requiē potiti erant, ne quis putet illum de terra a requiē loqui &c.

Præfinire diē

Relinquitur Sabbathismus.

Sabbathismus apud Hebræos requiē, & ab operibus cessationem significat, Nimirū quod uelut Deus, septimo die ab operibus cessauit, Gen. 2. Sic & suos septimo die, opera intermittere uoluit, qui Sabbathismus apud nos in diē dominicū mutatus est

Est aut̄ duplex, Sabbathismus corporalis, cum scilicet à laboribus manuarijs ociosi, in eadem sacram, ad audiendum uerbū Dei conuenimus. Hic Sabbathismus certe in orbe Christiano à Deo nō est præceptus. Sic enim inquit Paulus Col. 2. Nemo uos iudicet in cibo aut potu aut parte diē festi, aut Sabbathorum, quæ sunt umbra futurorū, corpus aut̄ Christi. Et Esa. ult.

Sabbathismus corporalis.

ANNOTAT. IN EPIST.

Spiritualis. Et erit mensis ex mense, & Sabbathū ex Sabbatho.
Tamen Sabbatismus in orbe Christiano decretus est propter adhuc infantes in Christo, ut & ipsi ad Verbum Dei audiendū conuolare possint. **S**piritualis Sabbathismus est, quando nosmetipsos abnegantes, Deo nos fingendos, refingendos, crucifingendos, mortificandos, deducendos ad inferos, & reducendos, permitimus, quod sic fit, homo ex contagio peccati protoplastorū infectus & *ὀλαυτῖα* totus intumescit. Et ut Gen. 5. legimus, cogitationem cordis habet intentam ad malum. **P**roinde omnia opera hominis mala sunt. Vt ergo Deus nos fingat, quicquid malorum est cupiditatum funditus extirpetur, oportet. **V**t sic ab omnibus nostris operibus, cogitationibus, uerbis in utranq; (ut dicitur) aurem dormitantes, Christus in nobis uiuat, loquatur, operetur. 2. ad Galat. **I**d autem bisariam fit, partim per externam exercitationem, partim per nostram ipsorum mortificationem, dum scilicet carnem nostram, iam huc iam illuc, ueluti frenis remissis prorumpentem, subiugum mittimus. **D**um cogitationibus uanis non locum permittimus. **D**um ori frenū imponimus. Vnde Iacobus cap. 4. Subditi estote Deo, resiste diabolo, & fugiet à uobis. **E**mundate manus o peccatores, et purificate corda, humiliamini in cōspectu Domini, & cri

eriget uos, hæc ille. Dum sic ergo mortificamus nos, dum sic abnegamus nos, opera deinceps procedunt, orationes, ieiunia, uigiliae &c. Et hoc est, quod Pau. hic dicit, Relinquitur Sabbatismus populo dei.

Uiuus est enim sermo Dei.

Qui Verbum Dei audit, & illi credit, mox uiuifecatur, mox immutatur. Siquidem fides Verbi non sinit hominem pro suo arbitrio uiuere, sed subinde iubet, urget, instat, ut lumen naturæ reijciat, carnem nostram mortificet, cogitationes sub freno coherceat, linguam frenet. Breuiter, omnia noua faciat. Et sic homo per Verbum Dei de integro & nascitur & uiuificatur.

Vnde prima Cor. 4. Siquidem in Christo IESU per Euangelium uos genui, Iacobi primo Is destinata uoluntate progēuit nos sermone ueritatis.

Per Verbum Dei renascitur.

Et efficax.

Quia facit credentes nulla non facere. Sic enim legis Marci 9. Omnia possibilia credenti. Esa. 55. Verbum quod egreditur de ore meo, non reuertetur ad me uacuum, sed faciet quodcunq; uolui. Ecclesiastici 8. Sermo illius potestate plenus est.

Omnia possibilia credenti

Pertingēs usq; ad diuisionē aīæ.

Id est, intima cordis penetrat, separans adfectus spiritus ab adfectibus animalibus id quod ut. clarius

ANNOTAT. IN EPIST.

**Homo in tria
membra par-
titur**

illucescat, quid nomine spiritus, quid animæ hoc loco
& in alijs plerisq; scripturæ locis, significetur, dicē-
dum est. **I**n Principio Paulus pri. Theß. ult. ipse autē
deus pacis, sanctificet uos totos & integer uester spi-
ritus & anima & corpus &c. Vbi Paulus totum ho-
minem in tria membra partitur, spiritū, animam, cor-
pus, spiritus est præstantissima hominis pars, qua in
comprehensibilia, inuisibilia, æterna homo compre-
hendit. **E**t est domicilium, quod & fides & Verbum
Dei inhabitant. De quo inquit Dauid Psal. 50. Et spi-
ritum rectum innoua in uisceribus meis. i. erectā, il-
labefactatam fidem in me crea. **A**d hæc anima est idē
ille quidem iuxta naturam spiritus, sed in alia energia.
Nimirum qua corpus uiuificat, & per corpus seu ex-
ganum in opera diffunditur. Illa hominis pars tam in
somno q̄ in uigilia, assidue operibus districta est. **C**ō-
prehendit uero non incōprehensibilia, sed quæ à ra-
tiōe peruestigari possunt. **E**t ratio in illa domo lunie
suo regnat, hoc nisi spiritus suis radijs illustrarit, totū
caligat. **H**is duabus hominis partibus Scriptura mul-
ta attribuit, Sapientiam spiritui, cogitationē anime,
deinceps odiū, amorem, uoluntatem, breuiter quid
quid est adfectuum. Iam facile intelligemus, quomo-
do Verbum Dei pertingat usq; ad diuisionem anime
& spiritus. **N**empe quod intima cordis penetrat, se-
parans

parans adfectus spiritus ab adfectibus animalibus.

Compagumq; & medullarum.

Id est, Non solum uel spiritum uel animam purificat, uerumetiam corpus à malis concupiscētijs expurgat. Hoc enim uult Christus, Iohannis decimo quinto, Omnem palmetem qui fert fructum, purgat, cum ut fructum plus adferat. **P**aulus de illa purgatione ad Romanos sexto loquitur, Viuentes autem Deo per Christum **I**ESVM Dominū nostrum ne regnet peccatum in mortali uestro corpore, ut obediatur illi per cupiditates illius.

Discretor cogitationum.

Hoc est, Non est quod putes te Christū hypocri si quadam fallere, **I**n Verbum eius nihil latebit, discernet enim tuas cogitationes, et cordis intentiones, Porro hic obseruabis diuersam Verbi Dei energiam. **C**redulos honore afficit, firmat, congregat. **S**ic enim **P**aulus inquit 2. ad Timoth. 4. **R**eposita est mihi iusticie corona, quā reddet mihi Dominus in illo die, qui est iustus iudex, non solum autem mihi, sed & omnibus qui diligunt aduentum ipsius. **I**ncredulos uero Verbum Dei concutit, confundit, dispergit, dissoluit, et spiritum & animam illorū. **S**ic enim legis Danielis 5.

Credulos honore afficit

ANNOTAT. IN EPIST.

Tunc facies regis cōmutata est, & cogitationes eius conturbabant eum. Ut compages renum eius soluebantur, & genua eius ad se inuicem collidebantur.

Ne autem tam horribilia Verbū Dei nobis adportet, en Paulus proponit nobis Christum IESVM pontificem magnum, ad quem si accesserimus firma fide, tantum abest, ut Verbum terrorem nobis adportet, ut etiam summum gaudium allaturum sit.

Habentes igitur pontificem.

Paulus uerus Dei Verbi præco, cum hætenus Hebræos terruit, rursus illos consolatur, dum dicit, Christus Habentes pontificem magnum. Vbi uult comparare pontifex pontificem Christum, cū Veteris Testamenti pontificibus. Pontifices in Testamēto Veteri semel quotannis in sancta sanctorū introibant, ut Leuitici. 16. & infra cap. 9. legitur. Christus autem proprio sanguine in sancta nō manufacta, sed æterna, ingressus, nos à peccatis omnibus expiauit. Adhæc qui olim in pontifices designabantur, de stirpe Aaron essent, necessum erat, ut legitur Exodi 29. Nume. 16. & 17. Christus, ut taceam eius inenarrabilem stirpem, secundum humanam naturam de stirpe Dauid, multo nobilissimā prodiit. Proinde iure pontifex magnus, iure pontificum & cō prædicatur.

Teneamus

Teneamus confessionem.

Hoc est. Cum habeamus pontificē, tam magnū, tam potentem, tam nobilem, tam longe, lateq; pontifices Testamenti Veteris præcellentē, **Ecquid** non teneamus cōfessionem .i. firmiter in eum credemus. De illa confessione loquitur ad Roma. 10. Corde ad iustitiam, ore autem ad confessionem.

Tentatum per omnia.

Ecquid enim non malorum carnis nostræ, præter ignorantiam & peccatum, Christus in se recepit? **Christus ultimus utrorum habitus** frigit, alsit, sudavit, timuit, lachrymauit, consputus est, falso accusatus est, obrektiones, calumnias passus est. In cruce deniq; ultimus utrorū habitus, atq; illa quidem omnia eadē carnis nostræ natura, sed immuni ab omni peccato, in se trāstulit. **Unde** est quod addit pro assumptione, absq; peccato, id est, Christus ipse immuni ab omni peccato, carnē tamen naturæ peccatricis adsumpsit, et perinde pœnas dedit, quasi ipse peccasset, **Esaiæ 53.** Propter scelus populi mei percussus eum, Et dabit impios pro sepultura, & diuites pro morte sua, eo q̄ iniquitatem non fecerit, neq; dolus fuerit in ore eius, **secunda Cor. 5.** **Quæ** non nouit peccatum, pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur iustitia Dei per illum.

Accedamus.

Pontificum
officium

Hic omnibus pontificibus, sacerdotibus, quid faciendum sit, praescribitur. Pontificum, sacerdotum, est peccata populi ueluti sua ipsorum in se recipere, & deum Opt. Max. precibus, oblationibus placatum reddere, ut illis mediatoribus populus cum Deo in gratiam redeat. Sic Exodi 28. Portauit Aaron iniquitates eorum quae obtulerunt & sanctificauerunt filij Israel, Exodi quarto, Tu eris eis in his quae ad Deum pertinent. Exodi uigesimo ait populus ad Moysen, Loquere tu nobis, & audiemus, non loquatur nobis Dominus, ne forte moriamur.

Cum fiducia.

Id est, firma fide. De qua fiducia loquitur ad Romanos fides in quinto, Iustificati autem sanguine eius, seruatum esse bimur per eum ab ira, nam si cum inimici essemus, reconciliati fuimus Deo per mortem filij eius, multo magis reconciliabimur per uitam ipsius. Esaiæ 12. Ecce deus saluator meus, fiducialiter agam & non timebo, quia fortitudo mea & laus mea Dominus, & factus est mihi in salutem. Prima Iohannis secundo, Filioli mei ne peccetis, & si quis peccauerit, ad uocatum habemus apud patrem IESUM Christum & ipse est propiciatio pro peccatis nostris &c.

Misericordia

Miseri cordia.

Est autem misericordia, liberalis fauor Dei, qui meriti nostri nullam habet rationem.

Miseri
cordia

FINIS

CAP. V.

Tota Scriptura sacra nos ad solum Christū IESVM mittit, sic hoc loco Paulus ex nomine Pontificis, quod & Christo tribuit, non omnes admodum, ne in alium quā Christum IESVM fiduciam nostram conijciamus. si enim Pontifex Testamenti Veteris typus sacerdotij Christi mansuetus, placidus erga populū esset, ferre peccata, ferre ignorantias populi admonebatur. O quāto plus benignitatis apud Christum uerum pontificem offendemus. Hic enim est, qui peccatum non fecit, & peccata nostra pertulit in corpore suo super lignum, quo peccatis mortui uiueremus. 1. Petri 2. Quod autē tanta fiducia in nobis erigatur, hęc unica oratio, cōstitutus pro hominibus facere debet. Si enim Christus ueteris sacerdotij impletor pro hominibus stat, quis non opē, spē, auxiliū ab eo quæret: nequē uero est quod putes te fidē salutis solidam habere, dū credis Christū pro hominibus

vetus sacer
dotium typus
Christi

ANNOTAT. IN EPIST.

constitutum esse, nisi etiam credas te ex illorum albo esse, pro quo pontifex constitutus sit. **1ic . 1. Petri . 1.** Cū sciatis uos nō caducis rebus redemptos, sed precioso sanguine. **Vbi Petrus uos dicit, Psalmus 102.** Non secundum peccata nostra fecit nobis, neq; secundum iniquitates nostras retribuit nobis. Ecce nobis dicit. **Proinde, recta fides est dum credis primo omnium Christum propitiatorum pro peccatis totius mundi . 2 . Iohan . 2 .** Adhæc te esse ex illis pro quo propitiatorum Christus factus est.

Fides recta

Ut offerat donaria .

Sic enim Leui . 9 . legis, Accede ad altare, & immola pro peccato tuo, offer holocaustum & deprecare pro te & pro populo, Hic uides quā Paulus Testamentū Vetus interpretetur . Adhæc hic discis qui sit usus precum in sacrificio .

Nemo sibi ipsi usurpat honorē .

Hic locus est contra illos, qui, aut fauore, aut precunia, ad Episcopatum, ad pontificatum, penetrāt, de quibus Osee 3 . Ipsi regnauerunt, sed non ex me . **Vocationē autem expectandā esse probat hic exemplo Aaron, de quo exodi 28 .** **Applica ad te Aaron fratrem tuum, portabitq; nomina filiorum Israel, coram do-**

ram Domino. Et approbavit sacerdotium Aaron Do-
minus. Nume. 17. per uirgam quæ floruit.

Ut fieret pontifex.

Hic docemur nostras preces, laudes, gratiarum
actiones, non per nos Deo patri, sed per Christum
pontificem, offerendas esse. Sic enim infra inquit,
Per ipsum igitur offerimus hostiam laudis. Et cap-
itono, Ingressus est Christus in cœlum, ut appareat
nunc in conspectu Dei.

Tu es sacerdos in æternum.

Hoc uersu spiritus sanctus docet, ut si semper sa-
cramentali participatione corporis Christi, frui no-
bis non liceat, at saltem nobis metipsis offerēdis etiā
per singulas horas uacemus. Vnde hic dicitur, sacer-
dos in æternum. Et Christus sacerdos est in æternum
nulla nō hora sacerdotis munere fungitur, nulla non
hora nos Deo patri offert. Sed quoniam non quouis
tempore sat commode his oblationibus ocium dare
possumus, ob id sacrificia instituta sunt, ad quæ po-
pulus cōuolans, cōflatis precibus Deū cōprecetur.

Christus sa-
cerdos in æ-
ternum.

Cum & preces.

In Testamento Veteri mos erat sacrificijs preces
addendi, quas Christus in diebus carnis sue, uerus
pontifex uere obtulit.

Qui poterat illum

Christus mortem alacriter adiit.

Hic monemur, ne de Dei omnipotentia in precibus nostris dubitemus. **I**c Christus supplicauit ei quā nouerat posse seruare à morte, non q̄ mortem recesseret, nam hanc & fortiter & alacriter adiit, sed ne à morte absorberetur, sed ut suscitaretur à mortuis propter iustificationem nostrā. **V**nde Acto. 2. **N**azarenū defuncto consilio & præsentia Dei traditū cum accepisset per manus iniquorū, crucifixum interemistis, quem Deus suscitauit, solutis doloribus mortis, quatinus impossibile erat teneri illum ab ea.

Cum clamore ualido.

Trifaria Christi oratio.

Paulus hic ostendit Christū trifariam orasse, oblatione, uerbo, clamore ualido. **O**blatione quidem Iohan. 7. Sanctifica eos per ueritatē tuam, sicut tu me misisti in mundum, ita & ego misi eos in mundum, sanctifica me ipsum, ut sint & ipsi sanctificati per ueritatem: non pro eis aut tantū rogo, sed etiā pro his, qui credituri sunt in me, ut omnes unum sint. **V**erbo orauit, cum exclamauit in cruce pendens; **P**ater dā mitte illis, nesciunt quid faciunt, Luc. 23. **V**oce aut, quando magna uoce clamans emisit spiritū; **M**ax. 13. **C**um aut uidisset Centurio quod sic emissus clamore expirasset, ait, Vere homo hic filius Dei erat. **E**t l. 1.

Et lachrymis.

Quis enim dubitare potest, Christū non illachrymasse, cū correptus labore prolixius in horto oraret **Christi lachrymæ.** usq; adeo, ut guttæ sanguinis decurrerent in terram.

Exauditus est.

Oravit Christus, non q; mortem deprecaretur, sed ut sua morte nobis uitam & resurrectionem adportaret. Sic enim inquit apud Iohannem, Si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me, Ioan. 3. Sic Moyses exaltauit serpentem in deserto, ita exaltari oportet filiū hominis, ut omnis qui credit in eum nō pereat, sed habeat uitā æternam. Neq; uero est q; ex illo Iohan. 12. Christum horrorem mortis sensisse colligere possimus, ubi dicitur, Turbata est anima mea, quid dicam? Item, Tristis est anima mea usq; ad mortem. Item, Pater, si possibile est, transeat à me calix iste, Christus ut nec supplicium, nec mortem suæ carnis necessitate adijt. Ipse enim erat agnus sine macula, Proinde mors, quæ per peccatum regnat in Christianis, nihil uiris usurpare poterat. Ita nec ex carnis suæ imbecillitate, sed charitatis inenarrabilis uoluntate horrore mortis correptus est. Non aut̄ ideo correptus est, quod se ipsum amans uitæ quàm mortis cupidior esset. Sed quia ipse nostram infirmitatem

**Mors Christi
resurrectio
nostra.**

**Infirmitatem
nostram ipse
tulit.**

ANNOTAT. IN EPIST.

in suo corpore passus est, ut nos, qui carnis nostrae necessitate mortem exhorrescimus, ipsius turbatione consolationem accipiamus. Nam ex hoc quod ipse turbatus est, quod ipsi contigit tentatum esse, potest et his qui turbantur, qui tentantur succurrere, ut supra capite secundo dictum est.

U Pro reuerentia.

*Eramus filij
ira.*

*Solus christus
mediator.*

Quasi dicat, quanquā nos omnes eramus naturā filij irae, ad Ephe. 2. Et proinde indigni qui exaudiremur, recte tamen quadrabat, ut pater coelestis Christum filium suū pro sua in se pietate exaudiret. Et sic Christi pietas, nostram impietatem et sarciret et tegeret. Quam uero Christus in patrem pius, et nos impij, id est, Dei contemptores fuerimus, Scriptura nullo non loco inculcat. De Christo dicit Esa. cap. ii. Replebit eum spiritus timoris Domini. Et Christus de se Iohan. 8. dicit. Ego dominiū non habeo, sed glorifico patrem meum, et uos ignominia affecistis me. De nobis autem Scriptura dicit, Non est timor Dei ante oculos eorum. Item, Omnes declinauerunt, et inutiles facti sunt. Ergo sensus est. Nos quidem indignissimi fuisset, ut à patre exaudiremur, sed Christus filius Dei, pro sua in patre pietate dignissimus fuit. Vbi rursus nostrā fiduciā in Deum erigit

erigit Paulus, ut qui non nostra scelera, nostram impietatem, sed Christi summam innocentiam, summam pietatem, Deum aspexisse testatur.

Tamet si filius erat.

Tertium pontificis officium Paulus in Christo fuisse ostendit, quod est placabilem esse ignorantibus, **Christus placabilis est.** id est, esse misericordem, aliorum infirmitate afficitur.

Vnde inquit, Et cum esset filius, id est, cum esset filius Dei ab æterno, & nec posset pati, nec compati, nostram tamen carnem induit, in qua sensu calamitatum nostrarum afficeretur.

Didicit obedientiam.

Solet Scriptura sæpenumero discere, usurpare pro experiri, sese probare. **Sic** Christus hoc loco dicitur **Discere.** ab ijs que passus est, patientiam didicisse, id est, sese probasse, sese obedientem coram hominibus ostēdisse, **Philip. 2.** Factus est obediens usq; ad mortem. **Similis tropus,** Gen. 22. Vbi dicit Dominus per angelum Abrahamæ, Nunc cognoui quod timeas Dominum, & non pepercisti unigenito filio tuo propter me. **Non** q; Deum obedientia Abrahamæ fugerit, & ex ipso facto tandem cognovit, sed q; per factum Abrahamæ obedientiam exploravit, & deinceps mundo inuulgarit.

Fuit causa salutis.

ANNOTAT. IN EPIST.

Christus quā
præstet no-
stris ponti-
ficibus.

Hic ostendit quā Christus pontifex alijs ponti-
ficibus præstet, hic salutis æternæ auctor fuit, illi
non nisi umbræ quedam.

De quo nobis multa.

Dicturus de discrimine pontificatus Mosaiici &
Christi, præparat aures auditorū ad sequētia spari
tarditatē illorū increpans, partim eos rursus attentos
faciens, dū explicatu difficilia se dicturū pollicetur.

Et enim.

Laici debent
docere.

Chrysostomus super hoc loco annotauit. Hic ostēdit, inquit, ante multū tempus eos credidisse, ostēdit etiam, quia Laici debent docere. Sic Stephanus Acto. 7. diaconus .i. elemosynarū distributor, cum maximo phariseorū fremitu prædicabat, suo exemplo omnes laicos ad prædicandum prouocans. Nam sermo Dei non est uinctus, secunda ad Timoth. 2.

Quæ sint elementa &c.

Quæ ista sint, ostēdit Hieronymus in præfatione
in libros Regum. Quomodo, inquit, uiginti duo ele-
menta sunt, per quæ scribimus hebraice omne quod
elementa elo-
quiorum Dei
quæ.

loquimur, & eorum initijs uox humana omnis com-
prehenditur. Ita uiginti duo uolumina supputantur,
quibus quasi literis & exordijs in Dei doctrina, tenera
adhuc & lactēs uiri iusti eruditur infantia, Hæc ille.
Est

Est ergo sensus Pauli, qui debetis pro tempore esse doctores. i. historias diuinarum scripturarū & symbolicas doctrinas alios docere, ipsi indigetis illis elementis. i. per seigniciem uestram ad sensum abstrusorem Scripturæ, ad mysteria reconditiōra assurgere non potestis. Chrysostomus per elementa inuicij eloquiorū, Dei humanitatē intelligit, credo ego per humanitatem ipsum intelligere legem scriptam, quæ à Paulo in multis locis elementum mundi uocatur.

Lactis est particeps.

Id est, qui in simplici scripturarum tractatione hæret, is præter literam mortificantem, præter legem scriptam nouit nihil, & expers est sermonis iusticiæ, id est, perfectionis scripturæ, nesciens quid dicat, quorsum referatur, quid, cur credat.

Sensus habent &c.

Perstat in metaphora, paruulus equidē probū malumq; cibū discernere neq; sæpius enim cinerē in os suū mutit, & noxiū suscipit pro salutari. Adulti uero inter cibos facile discernunt. Sic etiā simplices doctrinis qualibuscūq; facile decipiuntur, nō raro pestiferas p̄ salutariibus accipientes. Qui uero sensus habēt scripturarū usu exercitatos inter doctrinas, sine omni negotio iudicabūt. Proinde ī fine huius epistolæ monet

in sacris literis credendū est.

nos, ut doctrinis uarijs & peregrinis circūferamur.

CAP. VI.

Rudimenta
fidei.

Cathecumeni
Cathegistæ.

Pœnitentia.

Paulus in sequētibz docet, quæ sint rudimenta fidei Christianæ, Nimirum docere, per pœnitentiã nos liberari ab operibus mortuis, id est, à peccatis desinere, nouam uitam incipere, Christo credere, baptismo remitti peccata, impositione manuum sacerdotis dari spiritum sanctum, expectare resurrectionem mortuorum, & iudicium extremum. In illis cum debeant esse exercutissimi, rursus opus habebant, ut de integro in illis instituerentur. Porro oportet lectorem hic obseruare, quod olim qui baptismi candidati fuerint, fidei Christianæ mysteria domi uia uoce didicerint. Vnde qui docebantur ad eum modum, Cathecumeni siue καθεχηστικὴ uocabantur. Qui docebant, Cathegistæ, quos alioqui susceptores appellamus, ad hunc morem Paulus alludere uidetur.

Ab operibus mortuis.

Est enim pœnitentia, regeneratio nostri. Regeneramur aut cum ostenso per legem peccato & mortificato ueteri Adamo properamus ad Christum saluatorem, pacem conscientie nostræ petentes.

Et fidei in Deum.

Ecce fundamentum doctrinae Christi, est fides. **V**nde pri. Corinth. 2. Fundamentum nemo aliud potest ponere, præter hoc quod positum est, quod est IESVS Christus. **H**inc Esa. 10. Verbum abbreviatum & consumans faciet Dominus super terram, & **V**erbum abbreviatum abbreviatio inundavit iustitia, hoc est. breuiatum consummata abbreviatio inundavit iustitia, hoc est. breuiatum Fides quæ est breuis & perfecta plenitudo legis, tanta iustitia credentes implebit, ut nulla re alia ad iusticiam opus habeant.

Doctrinae.

Graecanica scholica sic interpretantur, ut separatim sit legendum, omittens sermonem illum quibus primum instituuntur rudes in Christo. **N**empe cum qui est de poenitentia. i. primū admonentur, ut relinquāt vitam pristinam, renascantur in Christo. **D**einde de fide in Christum discunt quid sit credendum. **D**einde his traditis baptisma succedi, cuius mysteria tū **M**ysteria demum adperiuntur. **Q**uam si maui conuenit in le baptisimigere, nihil uetat quo minus intelligas, de instituto & doctrina prima, quæ baptizandis tradi solet, & sic singula possunt ad doctrinam referri, quæ est de impositione manuum, de resurrectione, &c. **A**tq; hunc sensum sequi uidetur Chrysostomus.

Manuum impositionis.

Impositio
manuum **¶** Per manuum impositionem, partim tam Christiana
quam Apostoli aegrotos curabant, **Lucæ 4.** Singulis ma-
nus imponens curabat, **Actor. 14.** Dabatque ut signa
et prodigia fierent per manus eorum. **¶** Partim per ma-
nuum impositionem Christi fidelibus spiritus sanctus
dabatur, **Actor. 8.** Tunc imponebant manus super
illos, accipiebantque spiritum sanctum.

¶ Nam si fieri non potest.

Timor Dei
qui sit **¶** Paulus hoc loco Dei timore Hebraeis inculcit. Est
autem timor Dei, dum homo nec sibi, nec operibus in-
nititur, non iactans, uel honorem, uel potestatem, uel
diuitias, uel robur, immo nec opera sua bona, nec ui-
tam inculpatam, non ignorans, quod si Deus cum eo sum-
mo iure agere uelit, eterno supplicio destinatus esset.
¶ Proinde nihil presumit, se abijcit, se humiliat sub po-
tenti manu Dei. Illa humilitas omnia opera deo grata
facit. Hinc prima Petri 5. Deus superbis resistit, hu-
milibus dat gratiam. Iam uero qui presumptione labo-
rant, hoc est qui et securi uiuunt, et in que uis faci-
nora etiam opera dedita prolabuntur, sibi persuaden-
tes, facile per suas ipsorum uires, quando illis est lubi-
dum ad poenitentiam se resurrecturos, non falluntur, et
nunquam ad poenitentiam resurgunt. **¶** Nemo tamen ex

Scopus istimet Paulum miscere Hebraeis desperationem, cum
epistola tota Epistola in hoc uersetur, ut a peccato increduli-
tatis eos

tatis eos asserat. Sed presumptionem illā temerariā aufert, & timorē Dei reponit, ne scilicet, quod solus Dei est, sibi ipsis usurpent. Cuiusmodi est, per proprias vires uelle resurgere, et fidem semel Christo in baptismo datam, temere uiolare.

Illuminati.

Credere, est illuminari à Deo, & cognoscere deū quo sciamus quid deus nobiscū uelit facere, id quod **Credere** fit, dū audis Euangeliū, Christū esse saluatore, tum credens illuminaris, habens lucē ceu solē orientem.

Gustauerint.

Edicit autem gustauerint, quia hoc uerbum totū **Gustare Vera** hominem refocillat, pri. Petri 2. Siquidem gustastis **bum Dei** & bonus sit dominus.

Per pœnitentiam.

Quia peccans sibi uere displicet in omnibus que fecit, & Deo confitetur in corde, deniq; per sui de testationē intus sibi ipsi supplicū est. Proinde paratus nullam non pœnam subire, solū ut Deus cohonestetur per Christum. **Pœnitentia** Ad hanc pœnitentiā innouari, est impossibile eos qui in Apostasiam & in desperationem prolapsi sunt. Sed quod apud homines est impossibile, apud Deum est possibile, Matthæi 19.

Ab integro crucifigentes.

Quoniam ut Paulus ad Roma. 8. inquit, Oportet nos conformes fieri imagini IESU Christi, Christus uero semel excitatus a mortuis, non amplius moritur, mors illi amplius non dominatur. Ita & nos quicumque baptizati sumus, in mortem eius baptizati sumus, sepulti sumus una cum illo per baptismum in mortem, ut quemadmodum excitatus est Christus ex mortuis, ita & nos in nouitate uitae ambulemus, Ad Roma. 6. iam qui priora peccata reiterant temere, quid aliud faciunt, nisi quod Christum recrucifigunt, id est, Christum frustra pro peccatis & mortui & resurrexisset ad nostram iustificationem ostendunt. Pro inde Paulus nos hic adhortatur, ut qui semel fide inchoauimus, in ea persistamus, & in timore Dei sedulo uiuamus, illud reputantes, facilem esse in peccatorum puteum descensum, sed rursus ascendere, & opera & labore non mediocri indigere. Vt enim frustra uoluntate, sed in solo Dei situm est.

Siquidem terra &c.

Paulus hic ostendit, quod susceperunt & combiberunt uerbum, & sepius hanc rem preceperunt, & tamen ne pilo quidem sint meliores. Sicut igitur inquit,

quit, terra que superno hymbre irrigatur, & sole ex
orto natiuum succum amiserit, spinas producit, que
nisi strpitus euellantur, & locus ille & stercoretur
& passinetur, maledictio proximus est, & tandem
non demetur, sed igni comburitur. Ita & homines
qui diuini uerbi hymbribus irrigati, nullas operum
segetes proferunt, sed ubi semen diuini Verbi in agrum
pectoris absconderint, spinis succrescentibus, id est,
huius mundi curis subnascenibus, semen illud suffo-
care sinunt, & recta ad interitum tendunt. Nam sic
inquit Iohan. Omnis arbor que fructum non fece-
rit, excidetur &c.

Hymbrem .i. uerbum Dei.

Esa. 50. Mandabo nubibus, ne pluant super eam
hymbrem, & Iob. Effundit hymbres ad instar gur-
gitum qui de nubibus fluunt.

Recipit benedictionem.

De hac re scribit Paulus pri. Corinth. 3. Etenim
Dei sumus cooperarij, Dei agricolatio, Dei edificatio
estis, iuxta gratiam Dei que data est mihi. Porro
in Scriptura sepe uelut ex bonis fructibus operum,
homines in ueritate benedicuntur: ita & figurate Homines be-
etiam agri a Deo benedicti dicuntur, qui bonorum nediti qui
fructuum fertiles sunt.

ANNOTAT. IN EPIST.

Cæterum persuasimus.

Mirus in docendo artifex Paulus, quos hactenus satis duriter obiurgavit, rursus ne desperandi auctor sit, consolatur eos.

Iniustus non est deus.

Id est, non est quod putetis Deum tam ingratum ut obliuioni tradat charitatē uestram quam erga sanctos, non studio gloriæ aucupandæ, nõ questus gratia, sed ex amore nominis eius, exhibuistis.

Ministrastis sanctis.

Sancti in Scriptura appellantur, aut pauperes, quibus Iudæi substantias rapiebant. Aut qui sua bona cõmunia fecerant, ut Actor 4. Aut qui inopia rei domesticæ laborant. Breuiter oēs fideles sancti appellantur. Vnde hoc loco per ministeriũ sanctorũ, intelligimus ministeriũ quod in proximos nostros exhibitur.

Sancti in scriptura qui

Cupimus autem &c.

Id est, nolo ut more imbecillũ in Christo in spe fluctuetis, sed ut more in Christo adulatorum firmi, ma spe illi adhereatis.

Vsc̃ ad perfectionem.

Que crescit & adolescit in nobis, simul augetur te pietate, donec occurramus in utrũq; perfectũ. Nã hinc capit

coepit disputatio Pauli, ut grandescerent in Christo.

Patientiam.

Qua patienter expectamus, donec Dominus pro suo nutu quæ uolumus dilargiatur. **U**t aut multi eo ingenio, & putent se à Deo reiectos, nisi statim quæ docet uolunt, acceperint, id quod à Christiano abhorrentis simū esse debet, dabit enim Dominus in tēpore oportuno, ut inquit Psal. **U**t supra cap. 4. dixit Paulus Vt gratiam inueniamus ad opportunum auxilium.

Deus pollicitus est Abrahæ.

Hic obiter oportet explicare me locum Iacobi dñe inquit, Abraham pater noster, nonne ex factis iustificatus est, cum obtulisset filium suū Isaac super altare. **V**ides, inquit, & fides adiuuēto fuerit factis illius et **L**ocus Iacobi explanatur ex factis fides perfecta fuerit. Ex his uerbis pleriq; non ex fide solū, sed etiā ex factis homine iustificari contendunt, cum nihil minus Iacobus uoluerit. Sed uult, ut si certam fide in nobis esse experiri uelimus opera nostra inspiciamus, quæ si in gloriam Dei sūt, si in proximi salutē diffunduntur, recta fides est. **S**in minus, falsa. **N**ec est quod putemus, per opera iustificari nos, sumus enim prius salui in fide quàm opera **S**ola fides iustificat faciamus. **S**ic Abraham & omnes sancti patres per solam fidem salui facti sunt. **Q**uemadmodum Petrus

ANNOTAT. IN EPIST.

testatur Acto. 15. dicens. Sed per gratiam Domini nostri IESV Christi credimus nos saluos futuros quemadmodum & illi. Porro quod Iacobus dicit, Abraham ex factis iustificatus est, sic intelligo, quod Abraham suam fidem ipsis factis & coram Deo & coram hominibus declaravit, & non per opera iustificationem assequutus sit. Nam sic inquit Paulus Rom. 4. Nam si Abraham ex operibus iustificatus fuit, habet quod gloriatur, at non apud Deum.

Nam homines &c.

In tribulationibus non desperandum. Paulus exemplo Abrahe consolatur Hebræos, & in illis nos, ut qui in tribulationibus uiuimus, & promissa nondum accepimus, ne unquam desperemus ubi non statim apparuerit, id quod promissionibus diuinis futurum sperabatur.

Sicut ancoram.

Sensus est, sicut Ancora iacta de nauis, non permutat eam circumferri, licet uenti commoueant, sed firmam facit. Sic & fides de promissionibus Christi, que uocatur spes. Nam quod speramus, id est, futurum credimus, inquit Paulus ad Roma. per patientiam expectamus. Tempestates enim, id est, tribulationes: & uenti. i. doctrine hominum circumuentionem errorum faciunt. Proinde Paulus hic dicit, non sim

non simpliciter nos habere ancoram, sed tutam & firmam, per quam iam sumus in cælo. Spes enim non confundit, ut inquit Psalmographus.

CAP. VII.

PAulus in capite quinto, probauit Christum esse excellentia sacerdotem. In sexto digressionem quadam factam, sacerdotij Christi interspersit quaedam ad præparandos animos auditorum. **I**am in hoc capite ad institutum redit, partim ostendens præstantiam sacerdotij Christi, ad sacerdotium Veteris Testamenti. **P**artim nos omnes admonens, ut Christo sacerdoti obtemperemus, probat autem excellentiam sacerdotij Christi & à persona & à ministerio.

Melchisedec.

Iudei arbitrantur fuisse Sem filium Noe, neq; dissonum est literis Sacris. Inuenimus enim tempore Melchisedec Abrahamæ uixisse, & post natiuitatē Iacob & Esau triginta annis durasse. **P**orro Apostolus primo hunc Melchisedec definit, & eū describit quis sit, primo à conditione, dicens, rex Salem. **S**ecundo à re gesta, quod Abraham uictori occurrit. **T**ertio ab etymologia nominis, postremo à genere & perpetuitate, dicitur.

ANNOTAT. IN EPIST.

gens, Ipsi filio Dei similis. Et quod in Scriptura sui generis origo, neq; finis reperitur, sicut & filij Dei generationem nemo enarrabit.

Occurrit Abrahæ.

Gen. 14. ubi legitur, quod quatuor reges uicerunt quinque, & capti duxerunt Loth nepotem Abrahæ.

Rex iusticiæ.

Iustitia diuina **I**usticia & pax in literis Sacris de diuina iusticia & pace intellige, ut iusticia sit ipsa gratia qua iustificatur homo, hoc est, qua propter Christum IESUM non imputatur ei peccatum & maledictio. Unde Psalmographus, in iusticia tua libera me domine, scilicet non qua ego iustus sum, sed qua me tu deus iustum existimas. Hæc iusticia describitur ad Rom. Proinde sequitur q; Melchisedec iste, non potuit esse rex iusticie, & princeps pacis, iustificans & pacificans electos suos. Nam ad Rom. 5. iustificati ergo ex fide pacem habemus, ad eum per dominum nostrum IESUM Christum.

Ignoti patris &c.

Annotauit hic Chrysostomus, quomodo inquit sine patre, sine matre, quomodo neq; initium dierum neq; finem uitæ habuit, quomodo in illo non est narrata Genealogia eius. Sic & Christus ipsa natura rei et sine initio, & sine fine est. Sicut enim istius nescimus neq;

neq; initiū dierum neq; finem uitæ, quia non scriptū sit. Sic & nescimus filij Dei uel initiū uel finem. Sic enim ait Esa. 53. Generationem eius quis enarrabit?

Manet sacerdos in perpetuum.

Quia non fit mentio de fine sacerdotij eius, neq; de successore ipsius.

Consyderate.

Comparatione sacerdotij Leuitici, cum sacerdotio Christi, probat Christum per Melchisedec signum Christum per Melchisedec
ficatum sacerdotio legali, atq; ipsi Abrahamo quoq; Melchisedec
multo præstantius esse argumentis pluribus. Primo designatur.
filij Abrahamæ, qui erāt de numero filiorū Leui, iuxta
legē decimas à fratribus accipiūt, atq; adeo ab æqua
libus suis & Abraham inferioribus. Melchisedec quē
Scriptura non recenset inter illorum generationem,
accipit decimas ab Abrahamo, qui erat non solū ex
fratribus Leui, sed etiam ipso Leui maior.

Præceptum habent.

Hic obseruabis q, illi qui de tribu Leui erant, sacerdotio fungebātur. Et maxime illi qui de stirpe Aaron
prodibant, Exodi 28. Applica ad te Aaron fratrem
tuum cum filijs suis de medio filiorū Israel, ut sacerdotio fungantur
sed à suis æqualibus. Melchisedec autē ab Abrahamo.
Sacerdotes olim ex tribu Leui creabantur.

Habenti benedixit.

Hoc est, minus est, quod benedictionem accipit, quā id quod benedictionē cōfert. Abraham quamuis promissiones diuinas habuerit, tamen quia Melchisedec benedictionem illi dedit, fuit minor Melchisedec.

Benedixit.

Ut homo est duplex, Interior & Exterior. Sic & benedictio est duplex, Interior & Exterior. Benedictio interior, gratia & iusticia in spiritu sancto est. Hęc proprie Abrahę promissa est in Christo, Benedictio exterior, est abundantia rerum corporaliū. Hęc propria fuit Testamenti Vcteris.

Benedictio
duplex.

Atq; hic.

Sic uult argumentari. Illud est excellentius quod nō corrumpitur, sed in sacerdotio Leuitico homines morientes, id est, per mortē succedentes accipiūt decimas, sed in sacerdotio Melchisedec Scriptura testatur, quia uiuit, & non facit mentionē de eius morte, non quia non mortuus sit, sed quia significat sacerdotium, quod in perpetuum manet, Christus enim resurgens ex mortuis iam non moritur, Roma. 6. Et Apoca. 1. Eui mortuus, & ecce sum uiuus.

Decimatus est ipse etiam leui.

Sensus est, non solum Abraham decimas dedisse Melchisedec.

Melchisedec, uerum etiam in Abraham auctore gen-
 tis ipsum Leui, cuius est ius decimarum. Porro quod
 præmolit sermonem, dicens, ut ita loquar, explicat
 paulo post. Nam adhuc in lumbis patris erat, id est,
 nondum natus erat Leui, quem tamen dico quodam-
 modo fuisse decimatum in patre &c.

¶ Quandoquidem translato sacer.

Decime

¶ Argumentum simile est apud Paulum, ad Gal. 5.

Si per legem est iusticia, ergo frustra est mortuus

Christus, id est, Si ex operibus legis salutem conse-

Opera legis
non beant.

quimur, frustra est redemptio Christi.

¶ Mandati carnalis.

¶ Id est, sacerdotium Christi non designatū est tem-

pore legis carnalis. Vocat aut legē carnalem. i. imbe-

cillem, & non habentē uirtutem aliquā, qua impel-

lat hominem ad faciendum hoc quod præcipit. Ideo

enim Deus misit filiū suū in terrā, ut quod lex præ-

stare nō poterat, & ea parte qua imbecillus erat per

carnem, hoc Deus proprio filio misso sub specie car-

nis, peccato obnoxio præstitit, ut iustificatio legis

impleretur in nobis, qui non secundū carnemambu-

lamus, sed secundū spiritum, Ro. 8. Porro diligens

lector obseruabit hic discrimen gratiæ & legis.

¶ Abrogatur.

Lex carnalis
quid.

Abrogatio
legis.

Quid sit lex, quod opus legis, docet Paulus con-
prossime & ad Romanos & Galathas. **I**am paucis
quomodo lex abrogata sit, dicemus. **P**rimo nos li-
beratos esse à lege, non sic intelligendū est, quod no-
bis nihil non mali faciundū licentia facta sit, & nihil
boni faciundū sit. **S**ed q̄ non metu ullo, sed mera uo-
luntate bona facere, & quæ mala sunt uitare liceat,
quasi nulla lex sit, & cuiq; pro suo arbitrio uiuere
concedatur. Veluti, corpus comedit, bibit, conco-
quit, egerit, dormit, uadit, stat, sedet, & similia na-
turæ opera facit: ut autē faciat, nulla lege indiget, sed
omnia sua sponte, suo tempore facit, nec nullatā ul-
lam reformidans, nec premiū postulans, & hæc est
libertas Christiana, & à lege uindicatio. **E**t hoc uult
Paulus 1. Timoth. 1. iusto non est lex posita. i. omnia
sua sponte facit, cura oēm timorem, cura oēm merce-
dem, Ad Ro. 6. **T**am non estis sub lege, sed sub gra-
tia. Hoc est, filij estis, non serui. **O**mnia uoluntarie
non formidine poenæ facitis. **E**t sic lex abrogata est.

Christiana
libertas.

Erat introductio.

Sensus est, Introductio siue pmissio noui sacerdotis
qui est spes nostra, per quam accedimus ad Deū, &
illi sacerdotiū commissum fuerit in æternū, idq; non
perpetuum. **S**ine uramento, quo certior esset spes promissarum.
Non

Non poenitebit.

Observabis lector sacram Scripturam de Deo lo-
 qui ueluti de homine, propter imbecilles hominum
 mentes. **I**c Gen. 6. dicit dominus, Poenitet me fecisse
 hominem, cum nulla poenitentia in Deū cadat. Gen. **L**oquitur de
 11. Descēdit dominus ut ciuitatem uideret, & turrim **D**eo uelut de
 quā aedificabant filij Adam, cum Deus loco non abe- **h**omine scri-
 at suo. **I**t Psal. sepe dicit, Exurge Domine, cur dor- **ptura sepi-**
 mis. Item, Ne in furore tuo arguas me, cum nullus fu- **sime.**
 ror in Deo sit. **Q**uæ oīa dicuntur de Deo pro nostro
 imbecilli captu, non iuxta essentialē statū naturæ di-
 uinæ. **P**roinde non in sublimes speculationes de ab-
 dytis Dei consilijs uocanda sunt, sed ad nostrā imbe-
 cillitatē Scripturā se accōmodare putare debemus. Si
 quidem nos non aliter putamus, atq; uerba sonant.

Tanto potioris.

Postq̄ Apostolus ostendit 4. rationibus Christi sa-
 cerdotiū, legali sacerdotio præstare, atq; eo ipso uo-
 lens ostendere, quantū gratia præstet, quantū lex.
 iam colligit quinq; discrimina, in qbus differt gratia
 à lege, scilicet, quod Christus gratiæ sacerdos & **C**hristus gra-
 sponfor. **P**rimo, est alius quàm Leuiticus. i. sacerdos **tia sacerdos.**
 non legis, sed gratiæ. **S**ecūdo, non mortalis ut illi fue-
 runt, sed æternus. **T**ertio, non tantum promissus,

ANNOTAT. IN EPIST.

sed etiam iuramento firmatus. Quarto solus & unus, non plures. Quinto, non peccator, non infirmus, non famulus, sed sanctus, perfectus & filius Dei.

Qui per ipsum adeunt Deum.

**Manducare
carnē Christi**

Christus Iohan. 6. Amen dico uobis, nisi ederitis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis uitam eternam. **V**bi comedere & bibere, nihil aliud est, nisi Christum filium Dei, non aliter carnem & sanguinem habere, atq; omnes homines habent. **I**t hoc est Testamentum Dei, quod promisit Abraham Gen. 22. In semine tuo benedicentur omnes tribus terræ. **O**b id non est quod quis sibi uiam quandam peculiarem ad Deum uel per opera, uel suam bonam intentionem præstruat, per semetipsum Abraham, id est, per Christum ad Deum uenias oportet. Sic enim inquit, Iohannis sexto, Nemo ad patrem uenit, nisi per me. Hinc est quod dicit Paulus, **Qui per ipsum adeunt Deum.**

Interpellet.

Christus solus **interpellat.** **H**ic docemur quo interpellatore utendum sit, ut ad Deum perueniamus, nempe solo Christo IESU. **V**nde pri. Iohan. 2. Aduocatum habemus apud patrem IESUM Christum, pri. ad Timoth. 2. **V**nus est Deus, unus etiam conciliator Dei & hominum homo

homo Christus IESVS, Roma. 3. **I**ustificamur autem gratis per illius gratiam, per redemptionem qua **Christus ad**
 est in Christo IESV, quem proposuit Deus reconciliatoris, Roma. 5. Donum autem Dei uita aeterna **uocatus non**
 per Christum IESVM dominum nostrum. **ster**

CAP. VIII.

In hoc capite colligit omnia dicta in summa, per qua discrimen sacerdotij Christi, et Leuitici probatur. Et deinceps differentiam ex officio, ex oblationibus & tabernaculo ostendit. **Summa capitis**

Sanctorum ueri taber.

Ceræcanica scholia de hominibus accipiunt, sed id quod proxime sequitur magis suadet, ut de rebus sanctis accipiamus minister sanctorum, ut ueri quoque referatur ad sancta, ut enim hoc tabernaculum, nempe caelum, uerum est tabernaculum, ita quoque sanctarum illarum rerum administratio, uera administratio est. **Verum taber naculū quod**

Omnis pontifex.

Pontifices qui constituuntur ab hominibus, carnales hostias offerebant. Qui uero non ab hominibus sed à solo Deo pontifex constitutus est, spiritualem & diuinam hostiam offert, neque aliam in terris & aliam

in caelis, sed in terra adhuc sacris uelaminibus occultā in caelis uero reuelatā. Sic sacrificia & oblationes nouae legis, non sunt arietes & uituli, sed corda & anime fidelium atq; peccatorū. Acto. 12. ubi ostēsa fuere Petro animalia immunda, eiq; dictum est, surge Petre occide & māduca: quod manifeste patet ex sequētibus de Centurione & gentilibus Verbo Euan gelico occidendis, & sic Domino offerendis. Vnde Esai. ult. Et afferent fratres uestros de cunctis gentibus Domino in uase mundo. Item sacerdotes legis corporaliter iudicabant et docebant iustitias carnis, sacerdos nouae & gratiae spiritalia iudicat, & docet iustitias spiritus. In noua enim lege non discernitur leprosus Christianus à non leproso, & nec nulli er puerpera à urgine, nec uestis sordida à ueste munda. Breuiter nihil nisi peccatum quod conscientiam pollut, distinguit Christianos. Cetera omnia, licet olim distinguerētur inter Iudaeos & segregarēt Iudaeum à Iudaeo, tamē nūc inter Christianos nihil faciūt.

Galat. xxx.

CNam si esset in terra.

Probat Christum IESVM nostrū sacerdotē necessario esse in caelis, & nō super terram, dicens, **T**abernaculum & ritus sacerdotij Leuitici, atq; omnia legalia facta sunt per Moysen super terrā ad imaginē altarū

aliam rerum, quas uidit Moyses apud dominum in monte Syna. Porro imago non est res ipsa, sed significat rem cuius imaginem praese fert, ergo sacerdos in terra existens, non est uerus sacerdos, sed imago et seruiens umbrae coelestium rerum uerarum. Iam si Christus esset super terram, sequeretur quod cum alijs sacerdotibus iuxta legem umbris luderet. Ipse uero in ueritate sacerdos, non in figura, igitur oportuit cum alium locum quaerere quam super terram.

Legalia omnia
cur sint facta.

Praestantioris testa. intercessor.

Testamentum Nouum dicitur, non quod post uetus contractum sit, sed quia non antiquatur, immo ipso succedente alterum testamentum cum sua lege antiquatum et imperfectum fuisse pronunciat. Vetus Testamentum est quo populo Israelitico terra Chanaan et uita temporalis sub lege et pacto confirmatur data, quod sanctis patribus non necesse erat, illi enim non momentanea ista reputabant, cum scirent haec alioqui accessura. Porro Israelitae dum essent in Aegypto, moribus Aegyptiorum ac sua malitia corrupti, deficiebant a cordibus et mentibus suorum patrum, ut magis inhiarent terrenis rebus, quam coelestibus, parumque aberant quin et alterius promissionis, scilicet Abrahae de benedictione. i. de uita aeterna promissa, obliuisceretur.

Testamentum
Nouum.

Vetus Testamen
Vetus.

Ideo ut aliquo modo ueluti cōclusi, et sub pedagogo
 ducerentur ad recordationem ueræ atq; æternæ illius
 promissæ hereditatis, terra Chanaan quondā polli
 cita, nūc per angelū intercedēte Moysē sub lege eis
 promittitur. **F**it ergo Testamentum in quo angelus
 est qui testatur in persona Dei. Res testata, terra Cha
Testamentū naan. **H**i quibus fiebat Testamentum, filij Israhel, cō
nouū sangui- firmabatur autem hoc Testamentum morte & san
ne confi. ma- guine pecudum quo aspergebātur. **P**romissiones Ve
tum est teris Testamenti hæ sunt, Deute. 5. Moyses ad uni
 uersum populum inquit, Ego sequester et medius sum
 inter Deum & uos in tempore illo, ut annunciarē
 uobis, & ait, **H**æc sunt præcepta & ceremonie atq;
 iudicia quæ mandauit Dominus Deus uester, ut facia
 tis ea in terra ut prolongentur dies tui. **I**tem cap. 8.
 Omne mandatū quod ego præcipio tibi diligenter fa
 cies, ut possitis uiuere, & multiplicemini, ingressiq;
 possideatis terram pro qua iuravi patribus uestris.
Ecce hoc Testamentum generat seruitutē, Sicut scri
 psit Paul. 4. ad Gala. Non enim sine lege paciscitur
 sicut in promissione Noui Testamētū, in quo oīa Deo
 placida, absq; lege per spiritum fidei, libere fiunt.

Super domum Israel.

Id est, omnes credentes. Et quanq̄ per Israel pro
 prie

prie Iudæi tantum intelliguntur, tamen, quoniã ipsi **Christiani**
 Deum repudiabant, aliquot ex illis elegit, ut nomi- **iam Iudæi**
 ni Israelitico faceret satis. Et posthac Israel spiritales
 designauit, id quod ostensum est Gene. 32. ubi pa-
 triarcha Iacob cum angelo manus conserens in ner-
 uo femoris uulnus accipit, quo ostensum est, Iacob
 posthac patrem filiorũ Israel fore, non qui de carna
 li generatione se iactarent, sed qui per fidem Christo
 insererentur. **Huc** accedit uox Israel quæ sonat, grex
 Dei, quæ uox miraculum ineffabile in se complecti
 tur. **Quod** homo per fidem Dei potens fit, siquidẽ
 Deus nihil non adnutum credentis facit.

Iuda.

Iudæa interpretatur cõfessio, siue gratiarũ actio,
 ueluti cum libera fronte & fatemur, & gratias agi-
 mus Deo quod omnia quæ habemus, à se habeamus. **Iudæa** idem q̃
Talis confessor, talis laudator Dei, Iudæus dicitur. **confessio**
Talium Iudæorum rex Christus est, ueluti titulus cru-
 ci superpositus sonat. **Super** hanc ergo domum Iuda
 .i. super confidentes nomen suum, & laudantes eũ
 in omnibus, consumat Testamentum.

Dabo legem meam in corda &c. **S**piritus san-
 ctus ostendit

Patres Testamenti Veteris, ex nullis libris Dei uo-
 luntatẽ dei
 lantatem cognoscebant, sed per spiritum sancti infu-

ANNOTAT. IN EPIST.

tionem illuminati, quæ Deo placida erant, cognosce-
bant, cuiusmodi erant Noe, Abraham, Iacob, Moy-
ses. Cū uero homines Deo contempto in suis uanita-
tibus ambularent, & indigni essent qui à spiritu san-
cto docerentur, Deus Scripturas saxi insculptas dedit
& in pellibus mortuis descriptas, postremo autē Chri-
stus uenit, de quo hic Hieremias loquitur, & ipsemet
coram Apostolis loquutus, gratiam spiritus sancti illis
impertiebat. Sic redierūt illa prisca tempora Patriar-
charum, quibus non in libris, sed in corde, ueri Dei
cultores, Dei uoluntatē gerunt. Et hoc est quod de Io-
hanne Lucæ primo legitur, Et cōuertet corda patrū
in filios. Et hoc est legem Dei in corda translata. Ii
cere nobis per Christum ex animo, & nulla lege co-
gente recte uiuere, ueluti patres quondam uiuerūt.

Iam fœlicissi-
ma secula.

¶ Ero illis Deus.

Id est, de se nihil præsument, regendos sese præ-
bebunt mihi, omnia mihi accepta referent. Contra,
qui hæc non faciunt, illorū non est Deus. De quibus
Esaiæ quadragesimo octauo, ipsi regnant, sed non
ex Deo, sibipsi reges sunt.

¶ Iniquitatum illorum.

Iniquitas.

Iniquitas, quæ græcis ἀνομία uocatur, quidquid
non iuxta legem Dei fit, dicitur, & in se tam spiritus
quàm

quàm corporis præuaticationes complectitur. Spiritus dum Deo non fiditur, dum in opera, non in fidē Christi IESU spes ponitur. Corporis, dū omnibus de siderijs carnis laxantur frena.

Non recordabor amplius.

Questio est apud Scholasticos de satisfactiōe quo modo fiat, oratione, elemosinis, atq; his simulibus operibus. **D**onemus nos hanc pœnitentiæ patrem dici satisfactiōem, sed plane peccatum nō abolere, neq; quietari per hanc cōscientiā. Proinde una est satisfactio, fidutiā peccati deleti propter Christum. illud ipsum cum aliās, tum hoc loco per Prophetam Hieremiam prædictum est.

De satisfactiōe locus.

CAP. IX.

Capitula rerum sunt, comparat Vetus Testamentum cum nouo. Indicat quedam quæ capite decimo supponit.

Mustificaciones, cultus.

Id est, omnia fiebant per ceremonias quasdam.

Unde nō poterāt à peccatis expurgare homines, sed **O**blationes purgabāt à qbusdā irregularitatibus, qbus impediēbantur à cultu dei, sicut ex tactu moriui uel alicuius **g**uitate.

immundi, non licebat intrare tabernaculū, nisi ex
piati per aliquas oblationes. Et ideo dicuntur iusti-
ficationes cultus. De quibus Leui. 22.

Siquidem tabernaculum.

Tabernaculū significat popu-
lū legis, ut qui suis ceremonijs, suis cultibus ad uerū
tabernaculū Testamēti Noui praeluserit. Porro sunt
qui per tria tabernacula Moysi cū tribus interstijjs,
Christianum hominem adumbratum putant. **Primū**
tabernaculum erit Sanctum sanctorū, in quo Deus
habitabat, nec ullæ lucernæ in illo erant. **Secundum**
erat sanctum, in quo stabat candelabrum, cū septem
calamis & lampadibus. **Tertium** atrium sub dio ex-
structum. **P**er primum tabernaculum intelligitur spi-
ritus hominis, qui est Dei habitaculum admodum te-
nebricosum. **S**iquidem homo credit, quæ nec uidet,
nec sentit, nec tangit. **A**nima est secundum taberna-
culum, ubi sunt septem lucernæ, id est, uariæ cogi-
tationes, uariæ cognitiones, uariæ apprehensiones
rerum temporalium. **C**orpus est atrium ubi omnia
quæ homo facit licet uidere. **P**er uelum, rerum Tes-
tamēti Veteris umbracula et enigmata intelliguntur.
Arca ostenditur, sola charitate, quæ in ecclesia per Euan-
gelium

gelium predicatur, ecclesiam Dei coniunctum iri-
 Vrna aurea, Testamentum Nouum est, quod habet Vrna aurea
 uerū manna, qui est Christus IESVS. Virga Aaron manna.
 adumbrabat sacerdotium Testamenti Veteris ad sa- Virga Aaron
 cerdotium Christi ueri pastoris respicere. Tabula Tabula.
 posita in arca, significant ecclesiam Dei esse quæ uer-
 bo consignata sit, & Verbum Dei euidens esse signū
 ecclesie. Duo Cherubin, sunt duo Testamenta, ex-
 pandentia alas, quasi assidue uoluent, quo significa-
 ta est assidua diuinæ doctrinæ prædicatio in ecclesia.
 spatium inter Cherubin, dicebatur oraculum, quia Oraculum.
 ex hoc spatio audiebatur uox Dei, & ibi sedebat De-
 us, quo significata est diuinitas, quæ in humanitate
 Christi ceu in sede cubat.

Semper egrediuntur sacerdotes. i.

Mane & uespere. Sic Leuitici decimo sexto, in
 die expiationis quæ fiebat 16. &c.

Sanctorum uiam.

Quæ Christus est, Ioan. 14. Et hæc uia nondum
 manifestata erat. i. nondū ipse uenerat, Ipse enim est
 ostium per quod est accessus ad sancta sanctorū, Ioan. 10. Porro ita illa uia nondū manifestata fuit, qd' Christus.
 adhuc & sub figuris & sub enigmatis latebat.

Cibus & potionibus.

ANNOTAT. IN EPIST.

Discrimen
ciborum.

Quibus utebantur in sacrificijs. Sic Hieremie 17.
Nunquid carnes sanctæ auferent à te malitias tuas?
Sunt qui referunt ad discrimen ciborum, de quo Leu-
uitici 11. *Ista est lex animantium ac uolucrum, ut differe-
rentias noueritis, mundi & immūdi, & sciatis quid
comedere & respuere debeatis.*

At Christus accedens.

Christus in-
terpellator.

Exemplaria uetusta non male, assistens, legunt.
Nam Christus assistit Deo patri ad interpellandum
pro nobis, Roma. 8. Christus IESVS qui est ad dex-
teram Dei patris, qui etiam interpellat pro nobis.
Et hinc Acto. 7. Stephanus dixit, Ecce uideo caelos
apertos, & Christum stantem à dextris Dei, id est,
interpellantem pro nobis.

Futurorum bonorum.

Quæ expectamus in patria futura.

Maius.

De quo tabernaculo loquitur Esaie cap. 33. *Octu-
li tui uidebunt Hierusalem ciuitatem opulentam, tui
bernaculum quod nequaquam ultra transferri poterit.*

Non huius.

Tabernaculū
non manufa-
ctum.

Id est, Non ab homine, sed à Deo creatū, de quo
loquitur & Paulus 2. Corinth. 5. *Scimus quoniam
terrenum domicilium huius tabernaculi destructum
fuerit,*

fuerit, edificationem ex Deo habemus, domicilium non manufactum, æternum.

Nec per sang. hircorum.

Hic maximam differentiam Noui Testamenti & Veteris. Siquidem Vetus Testamentum erat promissio quedam, terræ Chanaan per Moysen populo Israel facta. Proinde Deus nõ moriebatur, sed agnus paschalis loco Christi imolabatur, & sic erat temporale Testamentum in sanguine agni, qui effundebatur, ad possidendum terram Chanaan. **A**t Christus **C**hristus agnus sine macula, ad confirmandum Testamentum nouum moritur, & moritur in proprio sanguine. Hinc Nouum Testamentum, & omnia in illo promissa, sine fine durant. Et hoc est quod Mattheus 26. dicit, Hic est sanguis meus &c.

Semel.

Hoc est (ut prima Petri 3. exponitur) Christus semel pro peccatis mortuus est. Et ad Romanos 6. Etenim mortuus est semel peccato.

Aeterna redemptione reperta.

Hic ostendit, quid nobis in Testamento Nouo testatum sit, nimirum redemptio æterna, id est, remissio omnium peccatorum. Nam sic Mattheus 26. dicit dominus, Hic est calix Noui Testamenti in meo sanguine,

ANNOTAT. IN EPIST.

Vsus sacrificiorum.

qui pro uobis & multis effunditur in remissione peccatorum. **C**eterum Deus omnibus promissionibus, signum ac Symbolum quoddam fidei adiecit, sic Noe pro signo arcum dedit Gen. 9. Gedeoni pluuiam & super totam regionem, & super uellus, iudicum 7. Sic Christus hoc Testamentum sigillo multo certissimo nempe propria carne, & proprio sanguine, sub specie & panis & uini obsignauit.

Cinisiuuentia.

Vacca rufa Christi figura

Numeri 10. praecepit Dominus, ut Eleazar acciperet uaccam rufam à Moysè, sine macula, etatis integre, quae non traxisset iugum, & eductam extra castra, imolaret in conspectu populi. EtINGERET DIGITUM IN SANGUINE EIUS, & ASPERGERET SEPTIES CONTRA TABERNACULUM. Et quod combureret totam, & etiam finem eius cum hyssopo & cocco bis tincto, quo facto colligebat cineres, & in loco mundo effundebat extra castra. Et si quis tetigisset cadauer mortuum aut aliquid immundum, hoc cinere die tertio & septimo aspergebatur, & sic mundabatur.

Quanto magis sanguis Christi.

Per Christum reconciliamur Deo.

Per sanguinem Christi reconciliamur Deo, reconciliando emundantur maculae conscientiae nostrae. Emundare autem est aquae officium: & hanc aquam spiritum

Spiritum sanctum uocamus, ut Christus ait Iohan. 7.

Qui credit in me, fluent de uentre eius aquae uuae. Id exponens Euangelista subiungit, Hoc aut dicebat de spiritu sancto quem accepturi essent, credentes. Hoc est quod hic dicit Apostolus, Sanguis Christi, qui Christus per spiritum sanctum semetipsum obtulit &c. **Sanguis Christi mūdāt nos à peccatis.**

Et hoc est quod scriptum est 1. Iohan. 5. Hic est qui uenit per aquam & sanguinem IESVS Christus. Et

spiritus est qui testificatur, quoniam spiritus est ueritas, quoniam tres sunt qui testimonium dant, spiritus & aqua & sanguis.

Sanguis Christi palam effusus est. Aqua baptismi per fidem crucis Christi, id est, sanguis emūdat à peccatis, & manifesto signo aquae

testatur nos ablutos esse. Porro ablutio fit per spiritum sanctum, quem à Christo accipiūt hi, qui credunt in sanguine eius.

Vel Sanguis Domini IESV Christi, quia conciliat nos Deo, Sanguis dicitur, uult enim Deus isto sanguine placari, quia cōciliando maculas nostras abluit, in cuius signū baptismus relictus est, quia uitam immortalem tribuit credētibz in ipsum.

Morte intercedente.

Obseruabis hic quis sit testator, quid sit Testamentum, qui heredes, quod sigillū Testamenti. **Testator** Christus IESVS est. Testamentum est ultima & **Testamentum**

ANNOTAT. IN EPIST.

irreuocabilis morientis uoluntas, qua ille suorū bonorum heredes instituit. Sic Testamentū Christi uerba Dei sunt, quibus dicit, Hoc est corpus meum &c. Proinde quoties in scripturis prophetarū Testamenti Dei mentio fit, prophetis significatur, Deum carnem in se accepturū & moriturū & resurrecturum. Heredes Christiani sunt omnes qui credūt in nomine eius. Sigillum est sacramentū panis & uinū, sub quibus & uerū Christi corpus, & uerus sanguis uiuit.

Heredes.
Sigillum.

Uitulum & hircorum.

Christus fortis gygas.

Christus per uitulum præfiguratus est, quod uitulus animal est & forte & innoxium. Sic Christus fortis est gygas ad currendam uiam, à summo caelo egressio eius. Ille fortis est, qui uigum oneris eius, id est, peccatum: & uirgam humeri eius, id est, mortem: & sceptrum exactoris, id est, infernum, superauit, in die Madian, Esae nono. Ceterum per hircum, quia Christus uenit in mundum, sub specie carnis peccato obnoxia, Ad Romanos octauo.

Lana coccina.

Lana coccina

Per lanam coccinam, quæ rubri coloris est, charitas Dei intelligitur, qua usq; adeo dilexit mundum, ut filium suum unigenitum in terram demitteret.

¶ Et hyssopo.

¶ Per hyssopum, qui pectus, auctoribus naturali-
um rerum Scriptoribus, purgat, fides intelligitur,
qua corda Christianorum purificantur. Actorum de
cimo quinto, Et quia Deus sibi Ecclesiam suam de-
sponsat, Osee secundo. Hinc Psalmus, Asperges me
Domine hyssopo, & mundabor, id est, infunde mi-
hi ueram fidem qua cor purificetur.

¶ Et ipsum librum.

¶ Chrysostomus ubi igitur est liber? mundabit quis Liber.
pe mentes eorū, ipsi enim sunt libri Noui Testamēt.

¶ Tabernaculum.

¶ Chrysostomus per tabernaculum, hominū corda
interpretatur, quæ sunt tabernacula Dei. Sic enim Tabernaculū
per Prophetam inquit, In medio illorum ambulabo, hoīm corda
& habitabo in illis.

¶ Dicit multorum, & non omnium, quia pleriq;
se indignos à Christi oblatione fecerunt, & in Chri-
sto offensi sunt, ut sunt omnes sapientes & iusti, hu-
mano more. **¶** Hinc Paulus prima Corinthiorum pri-
mo, Nos autem prædicamus Christum crucifixum,
Iudaïs quidem offendiculum, Græcis stultitiam, sed
iisdem uocatis Dei potentiam.

¶ F I N I S.

CAP. X.

In hoc capite legis imbecillitatem ostendit, eadem subinde inculcans, quoniam difficulter hæc discere Iudæi operū bant, & operum legis pertinacissimi factores erant. Proinde ut ab illis abduceret, multa tractatiōe opus erat, docet autem Christum solum nostram esse iustificationem, & multa de fide disserit.

Nam lex umbra futurorum.

Ex operibus legis nemo iustificatur. **Q**ue Thomas hic de differentia umbræ & imaginis philosophatur, admodum dura videntur. Nos simpliciorum sensum sequemur. Legem umbram esse &c. Id est, suis ænigmatibus, suis figuris, ueluti per umbram respexisse ad futura bona, quæ in Testamento Novo certissime & planissime expressa sunt.

Alioqui nonne.

Grecanica scholia hoc per interrogationem esse legendum admonent.

Propterea quod nullam &c.

Sensus est. Illud non potest perfectos reddere homines, quod subinde iteratur. In ipsa lege sacrificia subinde iterantur, proinde lex non iustificat.

Atq; in istis &c.

Hæc enim est una legis energia, ut peccatum cõmemoret, id est, Lex est peccati cognitio, Ad Ro- **L**ex est peccati cognitio. 3. Quod sic intelligendum, quia lex ipsa facit ti cognitio agnoscere nostram imbecillitatem, nostra peccata, facit cognoscere nos ne minimum quidẽ apicem legis unq̃ posse facere, nisi gratia Dei nobis affulserit.

Non enim potest sanguis tau.

Posset hic aliquis Apostolo obstrepere, cum ex operibus legis nemo iustificetur, ecq̃ ergo multi ob legis obseruationẽ in Scriptura laudibus uehuntur? **O**pera non iustificant. ut Lucæ pri. Zacharias & Elizabeth. **C**ui sic respon- deo, q̃ illis, qui cum Deo in fide coniuncti fuerũt, illa obseruatio legis tantum abest, ut obfuerit, ut etiam non parum meritorum cumulũ auxerit. Illi autem legem intus spiritualiter, foris corporaliter seruabant. **C**eterum Roma. 7. Circũcisio prodest, si legem obserues, qui locus uidetur, uel ex diametro pugnare cum loco præsentis. **Q**uidẽ circuncidi est legem seruare, & tamen non prodest, nisi legem obserues. **E**n qualis pugnantiã? Circuncisio legis non prodest, nisi legem obserues. & obseruatio prodest, si legem obserues. **C**eremonie **N**imirũ cur excogitatas externas ceremonias ideo præceptas, nõ q̃ in illis fa- stigium salutis positũ sit, sed ut charitatis exercẽda- tate.

ueluti rudimenta, & peccatorū profligationes sint.
Si uero quis in illis prorā & puppim constituerit, nē
 ille egregio errabit. **S**ic hodie non iniuria dici potest
 rasura, ornatus, aliæq; ceremoniæ, profunt quidem,
 si legem obserues, id est, obseruationes ecclesiæ pro
 sunt, si legē Dei per illas exerceas, & minus pecces:
Sed si in his, ut ferè fit, pedē fixeris, tā circūcisio præ
 putium facta est. Vnde apud Paulū sequitur, **Q**ui in
 lege gloriaris, per legis iustificationē Deū inhonoras

Corpus autem aptasti.

Christi in
 carnatio
Interpretes ferè omnes, per corpus interpretan-
 tur Christi incarnationē. **S**ic ego meam temeritatē se-
 cutus, hunc locum sic intelligendum censeo. **S**acrifi-
 cium & oblationem noluisti. i. ceremonias illas ueteri-
 ris Testamenti repudiasti. **C**orpus autem aptasti. i.
 ritus qui per Euangeliū docentur à populo exegisti.
Quod autem hāc interpretationem sequor, facit Pau-
 lus ad Colos. 2. **N**e quis igitur uos iudicet in cibo aut
 potu, aut in parte diei festi, aut nouilunij, aut Sabbā-
 thorum, quæ sunt umbra rerum futurarum, corpus
 autem Christi. i. quid opus est ceremonijs cum extet
 corpus, id est, cum Euangeliū extet. **P**orro Hieron-
 ymus iuxta ueritatem hebraicam hunc locū translu-
 lit, **A**ures perdidisti mihi, per quod indicatur obediē-
 tia fidei

na fidei, quā Deus iam requirebat à suis cultoribus, fastiditis uictimis.

Sacrificium obla. &c.

Quatuor hic ponit quæ in Testamēto Veteri fuerunt, Sacrificium, oblationem, hostiam, holocaustoma. **O**blatio erat, cū quid aut de pane aut thure offerbatur. **C**um de animatis aliquid dabatur ad placandum Deum, holocaustoma appellatur. Ideo dictum quia totū cōburebatur. **S**i uero pro peccatis eluēdis aliquid dabatur, id uel sacrificiū uel hostia dicebatur.

*Sacrificium quid
Holocaustoma quid*

In capite libri.

Id est, in pri. Psal. Beatus uir qui non abiit in cōsilio impiorū, sed in lege Domini uoluntas eius. Porro quæ sit Dei uoluntas, ostendit Iohan. cap. 6. **H**æc est uoluntas eius, qui misit me patris, ut omnis qui uidet filium, & credit in eum, habeat uitā eternam.

Inimici.

Sunt autem inimici, & scabellū pedū Christi, qui non credūt. Increduli enim uidebunt in quem transfixerunt. 2. Theß. 1. **C**ū reuelabitur Dominus IESVS de cælo, cū angelis potētiae suæ infliget ultionē, his qui non nouerūt deū, & qui non obediūt Euangelio.

Unica enim oblatione.

ANNOTAT. IN EPIST.

Christus se-
mel oblatus
est.

Posset hic aliquis ab Apostolo sciscitari. Cū unica oblatione omnia absoluta sint, et nos semel perfectos per gratiam baptismi effecit, cur quotidie Christus offertur? **Cui** respōdet Chrysostomus, offerimus quidem, sed recordationem mortis eius, & hæc est unica hostia & semel oblata. Quod sic intelligendū est, Christus semel oblatus est: quod autem à nobis offertur quotidie, non tam est oblatio quā memoria oblatōis illius. Sic ipse dixit, Hoc facite in meam commemorationem. Non enim toties patitur Christus quous memoratur passus. Ad hæc hæc oblatio, quo ad caput qui est Christus semel perfecta est et cessauit omnino. Spirituales autem oblatio corporis Christi quæ est ecclesia, offertur de die in diem, dū moritur pro Christo, & phase mysticū celebrat, scilicet concupiscentijs mortificatis ad supernam gloriam contendens. Porro ex illis obseruabis lector, utriusq; oblationis differentiam. Siquidem in oblationibus legis facta est memoria peccatorum, ideo illic manet & crescit peccatum. Sed in oblatione Noui Testamenti fit memoria remissionis peccatorum per Verbum quod Christus dixit, Hoc est corpus meum &c.

Mans leges meas.

Id est, dabo eis gratiam, qua & uelint & faciāt que lex

quæ lex præcipit, & sic non solum legant & audiunt, sed uiuant in xta legem. & ipsi sint sibi lex.

Cum igitur fratres.

Apostolus suo more absoluta dissertatiõe de excellentia sacerdotij Christi, nunc & ad fidem & ad bona opera adhortatur. Ita enim solet Apostolus primum docere, & deinde hortari, primum fidem stabilire, deinde uero mores instituire. Adhortatur ad bona opa.

Per sanguinem Iesu.

Vide tu quisquis es, qui per opera cælum ingredi temere conaris, ne decipias te, per Sanguinem Christi huc iter est, id est, ut credas Christum suo Sanguine, non te tuis meritis, cælum promeruisse.

Dedicauit.

Chrysostomus non male uocẽ græcã ἐπεκάλυψε uertit, imitauit. Sic enim Micheæ 2. legis. Ascendit pandens iter ante eos, Iohan. 14. Et si abiero ad parandum uobis locum, iterum ueniam, & assumã uos ad me ipsum.

Recentem.

Id est, quam nemo antehac ingressus, Nemo enim ascendit in cælum, nisi qui descendit, Filius hominis qui est in cælo, Iohannis tertio.

¶ Per uelamentum.

Caro Christi
uelamen

¶ Videtur hic Apostolus interpretari uelamentū, per quod sacerdos Veteris Testamenti in sancta sanctorū ingrediebatur, nimirū exponens per uelamentum carnem Christi, ita ut sit sensus, ut sacerdos Testamenti Veteris per uelamen in sancta introibat. Sic nobis per uelamen, id est, carnem IESV Christi ad cœlitū iter erit. Appellatur autem caro Christi uelamen, quoniam sub ea diuinitas latebat.

¶ Corde uero.

Cor uerum

¶ Cor uerum siue rectum appellatur, quod nō querit quæ sua sunt, sed quæ Dei, & simplici oculo directoq; prospectu in uoluntatem Dei figitur. Hanc per omnia & prospera & aduersa obseruat solam. Psal. pri. Confitebor tibi in directione cordis. Canticorū Recti diligunt te. Psal. 72. Quam bonus Deus Israel, his qui recto sunt corde.

¶ Aspersi cordibus.

¶ Exponit Apostolus illud quod legitur Num. 19. ubi ponitur ritus uaccæ ruscæ, de cuius aqua aspergebatur, mūdandus die tertio. Apostolus hic exponit illam aspercionē, aspercionē cordis significasse, quæ per fidem baptismi purificatur corda nostra. Ezech. 36. Effundam super uos aquam mundam, & mūdabimini

bimini ab omnibus inquinamentis uestris. Zach. 13.
 Fons erit patens domui David, et habitatibus Ierusalem in ablutionem peccatorum. Ad Titum 3. Per lauchrum regenerationis & renouationis spiritus sancti

Prouocemus ad charitatem.

Postquam Paulus fidem satis copiose docuit, ad opera exhortatur, uult autem illa opera in salutem proximi fieri. Neque uero opus est credentem ad opera inhortari. Recta fides semper secum opera fert. Recta fides se cum opera ita & semper in proximum effundit, ut Deum in se effundere experitur. Id quod praefiguratum est iudicium pri. ubi Chaleb filiae suae Aschac regionem irriguam superne & irriguam inferne dat. i. & superne & inferne aquam fluentem habentem, ex qua plurimum fructus illa regio proferebat. Haec regio fides est, quae semper se tam largiter in proximum deriuat, quam largiter Deus suae gratiae impluuio illam irrigat.

Nam si uolentes peccauerimus.

Id est, temere, Vide caput VI.

Conculcant filium Dei.

Quomodo filium conculcare possimus, interrogare quis posset. Qui respondet Chrysostomus. Sicut ea quae conculcamus, nullius momenti putamus. Sic & qui peccant in Christum, nullius momenti existunt.

ANNO TAT . I N EPIST .

Et sic peccant, factus est corpus, & tradis te ipsum diabolo ut conculces Christum.

Spiritum gratiæ &c.

Cum scilicet spiritum semel receptum, per peccata temere commissa illum abigit. Proinde ad Eph. 4. inquit Paulus, Nolite tristitia afficere spiritum sanctum Dei. 1. Thess. 5. Spiritum nolite extinguere.

Fides res
mollicula

Redeant autem uobis in memoriam.

His uerbis ostendit, quod fides res sit mollicula, quippe que facile ostenditur, facile uacillat, nisi uigi exercitatione malorum occaluerit. Quis enim satis consequi uerbis potest, quibus tribulationibus oppugnetur à natura, à ratione, ab hominibus, à sanctorum exemplis, à diabolo, breuiter & à fronte & à tergo, & à dextra & à sinistra infestetur, ut uacillet & in opera incumbat. Et hoc uolebat Petrus dicere, iustus uix saluabitur. Et proinde Propheta Zacharia cap. 3. comparat iustum torri eruto de igni. Verba prophete sunt, Nunquid non est iste torris erutus de igne? Et Amos cap. 3. comparat iustum auriculæ ouis à faucibus leonis præreptæ, Viden quod res est difficilis fides. Ob id ne fides in nobis tentationibus peritura nutet, cum Hieremia Deum orabimus, quo fidem in nobis

in nobis firmam custodiat, & ne sinat nos aduentu
eius aut trepidare aut desperare.

Confortes ita conuersantium.

Sensus est, Non solum ipsi persecutionem ob fi-
dem Christi sustinastis, uerum & alijs hęc patien-
tibus affuistis.

Nam patientia uobis est opus.

Ecce hic docet Apostolus, quomodo pro labori-
bus, pro tribulationibus in hoc mundo exhaustis, **Per opera no-**
mercedem reportemus, non certe quia illa uel ista fe **stra non sala-**
cimus, illa uel ista passi sumus, non enim pares sunt uenur
afflictiones presentis uitę ad gloriam quę reuelabi-
tur erga nos, ad Romanos s. **sed quia promissioni**
Christi fidem astrinximus.

Adhuc enim per pusillum.

Hęc omnia in robustissimā consolationem nostrā
ab Apostolo dicuntur, ut discamus ex modica tribu- **Locus consō-**
latione huius temporis lucrum facere aeternę uitę. **latorius**
Sic Esatę 54. **Ad punctum in modico dereliqui te, &**
in miserationibus magnis congregabo te, in momen-
to indignationis abscondi faciem meam parumper a-
te, & in misericordia sempiterna misertus sum tui.
i. Pet. 2. **Nam ad breue tempus afflicti in uarijs ex-**
perimentis. **Paulus 2. Corinth. 4. Id enim quod in**

ANNOTAT. IN EPIST.

presenti est leue tribulationis nostræ, supra modū in
sublimitate eternū gloriæ pondus operatur in nobis

¶ Et non tardabit.

¶ Hoc dicit Apostolus, non quod Hebræi aduentum Christi in iudicium statim usuri essent, sed more Scripturæ de aduentu quasi iam instet, loquitur. sic quoq; iacobus cap. ultimo dicit, Patiētes igitur esto te, & confirmate corda uestra, quoniam aduentus Domini appropinquat.

¶ Iustus ex fide uiuit.

Iustus quis
dicatur.

¶ Iustus in Scriptura dicitur in spiritu & abscondito, qui non in suis nec hominū, sed Dei oculis iustus est, hoc est, qui credit & fidit in Deo. De quo rectissime dixeris, iustus est peccator. Siquidem qui uolet iustus fieri, peccator fiat oportet, quod sic intellige. Talis nō potes fieri in Deo qualis uis, nisi talis prius fias in te ipso & hominibus qualē ipse uult. Vult autē Deus te ipsum fieri peccatorem, insanum, peruersum, quæ ubi facta fuerint, iam talis es coram Deo, qualis tu uolebas, id est, sanctus, bonus, uerax.

¶ Ex fide.

Fides.

¶ Fides est uiuax quædā & indubitata opinio, qua homo certus est, se habere propiciū & ignoscentē Deum in omnibus, quæ aut fecerit aut gesserit, propiciū

picium in bonis, ignoscentem in malis. Talem fidem probat Apostolus exemplis multis capite sequenti. Et Christus in Euangelio facturus miracula serè explorat primū an credant eum, & posse & uelle facere. Ex his intelligitur unde fluat illud Apostoli Rom. 14. Omne quod est extra fidem peccatum est.

Clustus ex fide uicturus est.

Id est, homo credens non dubitat quin omnia peccata per Christum IESVM sibi condonata sint, Et Deus siue prospera siue aduersa illi ingruāt, semper faueat & bene uelit. Adhæc nullis suis operibus, sed soli Dei misericordia inuitur. Christus re-
missio pecca-
torum.

Qui subducamus nos.

Hoc est, non refugiamus & detrectemus obedire Deo, sed ad fidem pertinemus. i. filij fidei sumus.

CAP. XI

Est autem fides.

Multi putant hoc loco fidem non definiiri, sed cōmendari. Sed ego etiam fidem definiiri hic astruo. Quid enim obstat cur non sit simplex quædā Fidei definitio, Fides est sperandarū rerū hypostasis, id est nitio.

ANNOTAT. IN EPIST.

expectatio, certitudo rerum non apparentium. **C**ada
ue uero per fidem opinionem quandā Sophisticā acci-
pias, sed de fide quæ assentitur omnibus promissio-
nibus, id est, misericordiæ & bonitati Dei. **I**d autē
non fit nisi renouate & illuminante corda nostra spi-
ritu sancto. **P**roinde quicquid cognoscitur de spiritu
Dei, sine spiritu Dei, qualecunq; sit, frigida opinio
est, non fides, id est, mera hypocrisis.

Per fidē intelligimus pfecta secula.

Fides uiuacis-
sima cognitio
potentiæ Dei

Hæc fides de rerū creatione, non est frigida opi-
nio, sed uiuacissima cognitio cum potentiæ tum boni-
tatis Dei, effundentis se in oēs creaturas, regentis,
administrandis omnes creaturas, ut ex his quæ non
apparebant, id est, ex diuinitate, ex uirtute Dei uisi-
bilia opera se profunderent. **P**roinde qui spiritu rerū
creationem æstimat, hic non fidem historie, nec opi-
nionem illam uulgarem quæ quibusdam etiam genti-
bus persuasa erat, sed potentiam Dei uidet, auctoris
tantarum rerum, & bonitatem, cum se omnia uelut
per manus creatoris sentit accipere, scilicet uitam,
uictum &c. **E**t illa permittit creatori ut temperet, re-
get, suppeditet pro sua bonitate. **H**inc esse opinor
quod in Symbolo Apostolico pronunciamus, Credo
in Deum patrem factorem cœli & terræ uisibilem
& in

et inuisibilem. Hinc in Scriptura sancti patres ex rerum creatione plurimum se consolantur, Act. 14. Non sine testimonio se reliquit benefaciens, de caelo dans pluuiam et tempora fructifera. Et Dauid Psal. 103. Omnia in sapientia fecisti, impleta est terra possessione sui.

¶ Abel.

¶ Ex historia Abel et Cain cognoscere licet, aliud esse iustificationem, aliud opera bona. Vt aliud est Historia Abel et Cain quid persona hominis, aliud operatio eius. Si quidem, iustificatio personae non operibus tribuitur. Nam per designet persona, non opera, iustificatur, condemnatur. Hinc colligitur nullum opus bonum facere hominem, sed oportet hominem citra omnia opera bonum, iustum, sanctum esse. Sic Gen. 4. Respexit dominus ad Abel et munera eius. Ecce dominus prius respexit ad personam, quae cum iusta, bona, grata esset, mox ad munera propter personam respicit. Contrario nec ad Cain, nec ad munera eius respexit. Ecce nec ad personam, nec ad opera respicit. Ex quo est facile colligere, impossibile esse opus aliquod coram Deo gratum esse, nisi prius persona grata sit.

Per hanc mortuus loquitur adhuc. ¶ Id est. Interemit quidem eum Cain, sed non cum

ANNOTAT. IN EPIST.

eo interemit eius gloriam atq; memoriam, ut Chry-
sostomus annotauit.

Enoch quor
translatus.

Enoch translatus.

Hoc est, quia firmam fidem habuit Enoch, trans-
latus est, ita ut in ipso Deus patribus ostenderet, &
argumentum & spem melioris uitæ, cum eum trans-
ferret. Porro multi adhuc quærent, quo translatus
sit Enoch, & quare translatus sit, & quare non mor-
tuus fuerit, neq; ipse, neq; Helias, & si adhuc uiuât,
quomodo uiuant, & quali habitu, sed superuacaneū
est ista requirere, ut adnotauit Chrysostomus.

Esse Deum.

Credere Deū

Credere Deum, est ex corde timere irā Dei, &
benignitate fidere. Nam qui hoc non sentit, hic opi-
niōne dūtaxat habet esse Deū, uindictam esse peccati
esse misericordem. Cor autē ignorat tum seueritatem
tum bonitatem Dei, quemadmodū Paulus scribit ad Ti-
tum 1. de Christianis fictam fidem habentibus, Con-
ficientur se nosse Deum, factis autē negant, cū sint ab-
ominabiles et increduli, & ad oē opus bonū reprobī

Quærentibus se.

Inquirunt Deum, qui credunt, qui fiducia Verbi
Dei trahuntur ad gloriam, ad Ro. 2. Qui secundum
perseuerantiam boni operis, gloriam & honorem
& incor-

et incorruptionem, querunt uitam aeternam. Sapientie. Quoniam inuenitur ab his qui non tentant eum, Apparet aut eis qui fidem habent in illum.

Per fidē admonitus oraculo Noe.

Noe, quae nondum uidebantur, timebat, quippe quod humana ratio plane nihil illi suffragari potuit, aer serenus erat, nulla hymbriū praesagia aderant, ta-
men timebat, quia oraculū Dei acceperat, et nihil dubitabat se incolumem fore in arca a diluuto. **D**oce-
mur hoc exemplo, ut sicut ille audito Verbo Dei de diluuto futuro, ita timuit, ut ad ostensum sibi reme-
dium, scilicet arcā confugeret. **I**ta et nos quoque qui oraculum de gehenna accepimus, caueamus pericu-
lum, id est, certo credamus iuxta Dei Verbum ita futu-
rum. **P**roinde non morabimur impiorum subsan-
nationem, sed confugiamus ad crucem IESV Chri-
sti, et credamus nos secundum suam promissionem Deo placere, ut ab interitu gehennae seruemur.

*Cruc Christi
refugium no-
strum.*

Per quā arcā cōdemnauit mundū.

Velut Paulus 1. Corinth. 6. ait, **S**ancti. i. fideles iudicabunt mundum, hoc est, ostendent incredulos dignos supplicio, quia eorum fidei constantia et ad-
flectionū tolerantia non sunt conuersi ad crucem IESV Christi. **S**ic Noe sua fide cōdemnauit mundum,

ANNOTAT. IN EPIST.

id est, impios homines, ut qui nec per illum nec per arcam corripiebantur. **I**d quod ostendit Christus Luc. c. 17. de incredulorum obstinacia loquens. Sicut accidit in diebus Noe, ita erit in diebus filij hominis, edebant, bibebant, uxores ducebant, dabantur nuptum ad eum usq; diem quo intrauit Noe in arcam, & uenit diluuiū & oppressit. **E**x hac historia Noe obseruabis Verbum Dei serē duo complecti, **M**inas & promissionem, ut timor cum fide coniunctus sit. & hoc ostendit Hierē. 32. Feriam eis pactum sempiternum, & non desinam eis benefacere, & timorem meum dabo in corda eorum, ut non recedant à me. Psal. 85. Qui timent Dominum sperauerunt in Domino. **A**t uero impij nulli Verbo Dei credunt, nec minis nec promissionibus, donec à Deo omnia sursum deorsumq; confunduntur. Noe ergo Deo gloriam ueritatis tribuit, ideo & minas formidat, & promissione salutis adeoq; misericordia Dei fidit.

Iusticiæ factus est hæres.

Non simpliciter dixit, iusticiæ factus est hæres, quia iusticia qua se homo suis operibus, non Dei misericordia iustū putat, laudem habet corā hominibus, non coram Deo, sed dicit, iusticiæ, quæ est per fidem, hoc est, qua credo quod Deus me iustum putat, non

non qua ego iustus sum. Id quod testatur de ipso Scriptura Gene. 6. Noe uero inuenit gratiam corā Dōmino, nam non timebat quæ apparebant, nec credebatur, quæ rationi uerisimilia erant, sed Deū in corde suo adco magnificabat, ut crederet fieri non posse, quin quæcunq; Deus uel minaretur uel promitteret, uerissima essent.

¶ Nesciens quo esset uenturus.

¶ Magna fides Abraham. Nam nihil dubitauit quin ubicunq; gentiū esset, Deum habiturus esset protectorem & seruatorem. Vnde se eius uoci commisit patriam deserens, quā historiam pulcherrime interpretatur Origenes in homilijs super Geuesim.

Fides Abraham

¶ Per fidem ipsa Sara.

¶ uiuificat & creat omnia Verbum Dei, quo cum fideret Sara nempe promissione sobolis, qui fieri potuit, ut nō ex sterili, ex effœta, secunda fieret, omnia enim possibilia sunt credenti. Paulus ad Galatas interpretatur historiam hanc allegorice, Nimirū per Saran Testamentum Nouum accipiens, Sara autem princeps dicitur, illa peperit Isaac, id est, risum. Per quæ duo nomina Euangelij uis exprimitur. Siquidem Euangelium non seruos, sed principes, facit, hoc est, secum adfert spiritum, quo omnia sponte faciamus,

Omnia credēti possibilia

¶ is Euangelij

Quæ filius Agar. i. populus legis, metu legis faciebat.
Adhæc Euangelium mentem hominis exhilarat, tran-
quillat, serenat, & ideo Isaac risus interpretatur.

Ulta fidem omnes mortui sunt.

Omnès, hoc loco dicit. Non quod omnes mortui sint,
sed quia præter Enoch omnes mortui sunt, quos scimus
mortuos fuisse.

Sed procul eas uidissent.

Metaphora est à nauigantibus sumpta, qui à lon-
ge prospiciunt ciuitates optatas, expectabant enim
sancti patres, fundamenta habentem ciuitatem cuius
artifex Deus est. Et sic acceperunt promissiones scilicet
expectando quod promissum erat.

Hospites.

Ista confessio ad fidem pertinet, nullus enim est ho-
spes & peregrinus, nisi qui est extra patriam. Cui er-
go isti patres se esse hospites & peregrinos signifi-
cant, se tendere ad patriam cœlestem ostendere uolunt.

Peregrinus quis

Vocari deus illorum.

Exodi 3. loquitur Dominus ad Moysen, Ego sum
Deus patris tui Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Ia-
cob. Quod repetit Christus Matthæi uigesimo secun-
do. Et Lucas Actor. 7. Iacobus in epistola sua nõ so-
luna

lum fidei Abrahamæ, sed & factis iustificationē tribu-
it, Cap. 2. Abrahamā pater noster nonne ex factis iusti-
ficatus est q̄ obtulisset filium suū Isaac super altare.
Et loquitur Iacobus tropo Scripturæ. Sic enim Gene-
22. ad Abraham dicit Dominus, benedicam tibi, cū
alibi dicat Geneseos 15. Credidit Abraham Deo. Sed
nulla est difficultas, uera fides ostendi non potest nisi
per opera, solus enim Deus iudet ea quæ sunt in cor-
de, merces ergo operibus assignatur tanquam signis
fidei. Vnde dicit Ambrosius in libro de Cain & Abel
Sicut solis splendor ostendit ipsum solem, & ex sole
procedit, ita opera ostendunt fidē, dumtaxat sunt
indicatiua fidei. Et sic uerum est quod dixit Iacobus,
Abraham etiam ex factis tanquā ex signis fidei iusti-
ficatur, Hæc Ambrosius.

Deus sola iudicet ea quæ sunt in corde

Typo resurrectionis.

Siquidem Christus per omnia inuentus ut homo,
in cruce quidem mortuus est, sed diuina eius natura à
morte semper illæsa mansit, & pro ea humana natu-
ra oblata est, quæ uelut aries suis cornibus, id est,
prædicationibus Verbi impetebat duræ cervicis po-
pulum & Phariseorum & Scribarum. Adhæc in
hac historia admonetur omnes Christiani, ut in mor-
te in uoluntatem Dei sperent.

Per fidem de futuris.

Maior seruiet
minori

Scilicet ratam esse benedictionem Iacob, quā ipse praecepit Esau natu maiori fratri, cui iure gentium debebatur, nimirum fide diuini Verbi, Maior seruiet minori. Porro ad Roma. 9. ex Gene. capite 25. per illos duos filios utrunq; populū intelligit, scilicet, Legis & Euangelij. Quod uero Iacob praecepit benedictionem fratri Esau, per hoc significatum est electionem filios Dei facturam Abraham posthac, non propinquitatem, hoc est, filios Dei fore qui per fidē ex Isaac uel Abraham, & non sanguine, prodirent.

Adorauit fastigium.

Veneratus est regnum ipsius Ioseph, qui uenit in Aegyptum, cū multis modis afflictus fuisset, regnum obtinuit uniuersae aegypti. Christum praefigurans, qui post mortem crucis à patre regnum accepit uniuersi orbis, quod per fidē Iacob agnoscens, ueneratus est fastigium urge illius.

De egressione filiorum Israel.

Geneseos cap. ult. legitur, q. Ioseph moriturus in aegypto dixerit fratribus, Visitabit uos Dominus; & mandauit ossa sua inde portare. Vbi annotauit Chrysostomus, Ioseph de ossibus suis mandando non solum ipse credebat, sed etiam alios ad fidē adhortabatur.

batur, ut semper memores essent quod nequaquã de
suis osibm delegaret, nisi plana fide speraret reditũ **Iudæi tandem**
suum quẽ Deus promisit. Breuiter, per hoc ostẽsum ad fidem uenient
est, filios Israel. i. Iudæos aliquando ex AEGypto, id
est, caligine ignorantie, ad terram promissionis per
fidem IESV redituros. Vnde Deute. 4. Nouissimo
aut tempore reuerteris ad Dominũ Deum tuũ &c.

¶ Per fidem Moyses occultatus.

¶ Qui credebãt parentes puerum etiam infantulũ
opera Dei ex aquis incolumem emersurum.

¶ Peccati.

¶ Peccatũ dixit, nolle affligi cum alijs. Si ergo pec-
catum esse putauit, nolle affligi cum ceteris, magnũ
bonum est afflictio, ad quã Moyses e fastigio regali
seipsum proiecit. **¶** Proinde delitiẽ ad peccatũ perti-
nent impropria sustinere, ad Christũ. **¶** Iam alterum
fieri oportet, aut Christo contempto delitijs operã **¶** Ad afflictiones
dare aut cum Christo ad afflictiones tolerare. **¶** Nam ut christianos
scribit Esa. 28. Pallium breue est, utrunq; operire decent
non potest. Hinc Christus dixit, Nemo potest duo-
bus dominis seruire: & 4. Regum, Quousq; claui-
dicatis in duas partes. Probrum Christi est usq; ad
finem, quando ad comparationem Christi probra &
conuicia patimur ab his quibus benefacimus. Siquis

ANNOTAT. IN EPIST.

dem Christus probrum à domesticis, & ab his quibus beneficium præstiterat, patitur.

Per fidem reliquit ægyptum.

Non tentabis
Dominum

Fide, inquit Paulus, nõ timore, Pharaonis factum est quod fugit in Madian, ne scilicet in apertum periculum se precipitaret, hoc enim tentantis esset, insilire in media pericula, & dicere, Videbo si liberet me Deus, quæadmodum diabolus Domino dixit, Mitte te deorsum, scriptum est de te, Angelis suis Deus mandauit, Matth. 4. Item cum nazareni Christum ad superciliu montis duxissent, ut precipitarent eum, ipse per mediũ illorum ibat, nolens precipitari. **Q**uo docemur nos, ne temere agamus, sed uoluntate Dei expectemus, plenamque fide illi adheramus. Sic Moses dum Israelitis prodesse non posset, utpote ingratiss, fugiebat, atque iubenti Domino, quæ non uidebat, obediuit, ut in ægyptum rediret, non formidans regem.

Per fidem transierunt mare rubrum.

Baptismus
quid

Baptismus est signum certum transitus à morte ad uitam. Vnde Paulus ad Roma. 6. **Q**ui in Christum baptizati sumus, in mortem eius baptizati sumus. i. sicut scimus certo Christum per mortem ad uitam transisse, ita nihil dubitamus nos certo transiuros à maledictione ad benedictionem. Et est hæc una consolatio læge effici

eacissima desperabūdis cōscientijs **Propositus est** .n.
 Christus in illum .i. fidutiam promissionis & resur-
 rectionis baptizati sumus .i. mortem adimus, ut cū
 ipse peccatū et mortem uicerit, nil dubitemus et nos **Vis ba-**
 peccatum uicturos. **Atq;** hęc unica uis est baptis- **ptisima**
Ad hunc modū in transitu maris rubri mors et resur-
 rectio significatur, adeoq; bapismus .i. transitus per
 mortem ad uitam. **Ad**ibant mortem fidutia promissio-
 nis seu Verbi Moysi, cum diceret Exodi 14. **Nolite**
 timere, hodie uidebitis magnalia Dei.

Per fidem moenia Hiericho.

Historiam lege Iosue sexto, ubi per tubas, Verbi
 Dei intelli ge, & cætera.

Raab meretrix.

Ecce meretrix omnes fide superat, **Siquidem cum**
 audisset exploratores qui apud se diuerterant à Iosue
 misso, dicebat, **Noui q;** Dominus dedit uobis terram,
 Dominus enim uester ipse est Deus in cælo sursum,
 in terra deorsum. **Ecce magna uox fidei, hęc fidē esse**
 etus cōsecutus est, omnibus quippe pereūtibus, sola **Fide omnia**
 saluata est. **Non** dixit ad se ipsam, quia compluri- **cōsequimur**
 mis meis ero. **Non** dixit, ego prudentior istis esse
 non possum, Nil tale dixit, sed fidē habuit dictis eo-
 rū quod possent illa contingere. **Hęc Chrysostomus.**

ANNOTAT. IN EPIST.

Adfert Apostolus historiã de meretricula, ut ex persona qualitate Hebræis ruborem incutiat, q. d. Ecce meretrix uerbis exploratorum fidem habuit, & uos nec Deo nec Christo nec ulli prædicatori fidem adhibetis. Hac Chrysostomus.

¶ De Gedeone.

Qui fretus Dei præsidij ausus est cum trecentis uiris adoriri Madianitarũ copias, & uiris & armis reliquoq; belli apparatu instructissimas, & immensam turbam fudit, fugauitq; clangore tubarum, ut in dicum 6. legere est.

¶ Barac.

Exempla
fidei

Qui fretus uaticinio Delboræ mulieris, congressus est cū instructissima acie Sisaræ ducis, & ad interuentionē oēs occidit, rege Iabin in fugã acto, qui mox manu sceminea confossus est, De quo Iudicum 4.

¶ Sampson.

Qui sultus ope diuina multa prodigijs similis gessit, aduersus Philistinos. De quo Iudicum 13.

¶ Hiephthæ.

Qui cum esset nothus & abiectæ fortunæ, apud suos tamen fretus auxilio Dei, pulcherrimam uictoriam retulit ab Ammonitiis hostibus populi sui. De quo Iudicum duodecimo.

Occluse

Occloserunt ora leonum.

*Ut Daniel circumdatus a Leonibus, & ora illorū
occlusit, Danielis ultimo.*

Vim ignis.

Ut tres pueri in camino deambulantes, Dani. 3.

Validi facti sunt ex imbecil.

*Hoc est, dum se imbecilles agnouerūt, per fidem
fortes facti sunt. Sic Paulus 2. Corinth. 12. Placeo
mibi in infirmitatibus, in conumelijs, cum enim in-
firmus sum, tunc robustus sum.* **Per fidem erī
mus fortes.**

Robusti in bello.

*Ut de Iosue legimus. Et Psalmus dicit. Si confi-
stant aduersum me castra, non timebit cor meum.*

Mulieres acceperunt ex resur.

*Hoc est, Mulieres propter fidem sepe mortuos
resuscitari uiderunt, ut Helias filium mulieris Sare-
ptanæ excitauit, tertio Regum decimo septimo, Et
de Helisæo 19. capite.*

Lapidati sunt.

*Hinc Matth. 21. dicit Christus, Hierusalem Hie-
rusalem que lapidas eos qui ad te missi sunt. Sic lapi-
datus est Nabot 3. Regum 21. Et Hieremias de quo le-
gitur, quod Iudæi lapidarunt eum in Aegypto lapi-*

ANNOTAT. IN EPIST.

dibus quos absconderant sub muro latericio. Item Saratas Iouade filius, ut legitur 2. Paralip.

Dissecti sunt.

Esaias serra
secatus.

Esaiam opinor intelligit, quem Manasses fecit secari serra lignea, ut auctor est Origenes super caput Matthæi uigesimum tertium.

Ouillis pellibus.

Helias uir
pilosus.

Hec de Helia dicuntur, de quo 4. Regum primo legimus, quod erat uir pilosus, & zona pellicea ac cinctus renibus.

Non acceperant promissionem.

Hoc est, omnes hi cum nondum assecuti sint pietatis promissam mercedem, quæ continget in resurrectione mortuorum, tamen ob fiduciæ constantiam æternam laudem meruerunt. Sed dicitur est aliquis. Cur non statim à morte singulis redduntur sua præmia? Nimis ita uisum est Deo, ut uniuersum Christi corpus simul accipiat gloriam immortalitatis.

FINIS.

CAP. XII.

Deposito

Deposito omni onere.

Hoc est, rebus omnibus terrenis, quæ nos in cursu remorari possent, reiectis. **I**st enim metaphorâ sumpta à cursoribus, qui per omnia temperantes, ut inquit Paulus prima Corinthiorum nono. Chrysostomus exponit, Deponentes omnia, hoc est, somnum, anxietatem, omnia humana.

Tenaciter inhærente peccato.

Id est, quod difficulter abijci potest. **E**xemplaria uetusta habent circumstans nos peccatum. **N**os, certe in græcis non est, & **ἔν τῷ εἰσατέν** uox græca sonat, quod facile circumstiat & inhæreat atq; amplectatur, quasi nolens abijci. **T**am an satis quadret Aquinatis interpretatio, qui circumstans peccatum exponit, occasionem peccandi alijs discutendum relinquo.

Taxatur S. Thomas.

Per tolerantiam curramus.

Tropi Scripturæ sunt, ire, ambulare, ingredi, currere. **P**ro conuersari, immo & pro credere & diligere accipiuntur. **S**ic hoc loco currere ad Christum est festinare, uelle profectum esse in fide & charitate Christi. **H**inc Psal. decimo octauo, Exultauit ut gygas ad currendam uiam. **E**t prima ad Corinthios nono. Sic currite, ut comprehendatis.

ANNOTAT. IN EPIST.

Fidei ducem & consummatorem.

Hoc est, qui & solus fidem dat, & ut maneat in nobis solus facit.

Nondum restitistis.

Hoc est, nondum mortem sustinulistis, pecuniarie nobis tantum contigit damnum, aut glorie exagitati tantum estis, & persecutionem passi, Christus autem pro uobis sanguinem fudit. Hæc Chrysostomus.

Obliti estis.

Ecce officium Apostoli, consolatur eos, non terret.

Flagellat.

Quos diligit,
castigat.

Hunc locum Apostoli obseruent omnes illi qui pericula, discrimina, infortunia à diabolo illis immititi credunt, cum Paulus per Scripturam à Deo ad experimentum fidei nostræ proficisci dicat. Unde & Chrysostomus annotauit. Non parua est consolatio, dum agnoscunt quia Dei opus est, posse eos tanta sustinere, ipso namque permittente iusti pressuras uarias patiuntur.

Quis enim est filius.

Augustinus in lib. de tempore Barbarico hunc locum sic legit, Sicut filios uos aggreditur Deus. Hoc enim agit Apostolus, ne horrescant manum castigantis Dei, Non enim, inquit, admouet manum ut hostis hosti, sed

sti, sed ut pater filijs, emendaturus, non perditurus.

Impartiat nobis sanctimoniam.

Sic Esa. 8. Dominum exercituum ipsum sanctificate, ipse pavor uester, & ipse terror uester, & uobis erit in sanctificationem. **E**t cap. 47. Ego Dominus docens te utilia. **P**orro addit, sanctimoniam suā, **P**auor Dei no-

strā sanctificatio. **H**oc est, ad purificationem cordiū nostrorum. **C**hristi enim mors, uita nostra est, qua mortē superauit, **E**st nostra iusticia, qua peccatum condemnauit. **E**st nostra sanctificatio, qua aeternam damnationem profugauit. **V**nde 1. Corinth. 1. **Q**ui factus est uobis sapientia à Deo iusticia & sanctificatio.

Quapropter manus remissas.

Hoc est, ignauiam omnem excutite. **E**st enim metaphora sumpta ab Athleticis, qui ad cursum manus lassescentes excitāt, genua labantia surrigunt. **H**inc Iob 4. **M**anus lassas roborasti, & genua tremantia confortasti, **E**saiæ 35. **C**onfortate manus dissolutas, & genua debilia roborate.

Ne claudicatio aberret.

Id est, Si semel contigerit aberrare à recta uia, ne statim animum abijciatis, sed alacritate noua cursus sarciatur.

Sanctimoniam, sine qua &c.

Hoc est, honestatem uel pudicitiam, ut Chryso-
stomus exponit. **V**el sectamini sanctimoniam, id est,
Beati mundo estote mundo corde, id est, recte ad Christum con-
corde. tendite. **E**t subdit Apostolus, sine qua nemo uidebit
Dominum, id est, sine qua nemo opera Dei intelli-
get, Ingens enim beneficium Dei est, ipsius in nobis
opera agnoscere. **S**ic enim dixit Propheta, In operi-
bus tuis meditabor die ac nocte. **V**nde Matth. 5. **Be-**
ati mundo corde, quoniam ipsi Deum uidebunt.

Ne quis sit qui deficiat.

Hoc est, **N**on tantum requiro, ut uos soli ad Chri-
stum perueniatis, sed etiam ut inspicatis ceteros. **H**inc
illud modis omnibus detestandum est prouerbiu quo di-
cunt, **Q**uisq; pro se, **D**eus pro nobis omnibus. **P**or-
ro per gratiam Dei Chrysostrimus bona futura, **E**uange-
licam fidem, optimam conuersationem intelligit.

Ne qua radix amarulentiae.

Locus hic sumptus ex Deutero cap. 29. **N**e sit
inter uos radix germinans fel & amarulentiam.

Prophanus.

Chrysostr. uocem graecam βέβηλος alia uoce grae-
ca exponit, scilicet γαστήρα γυγος, id est, **impe-**
rans &

rans & secularis, & qui spiritalia repellit.

Permutauit ius primogeniti.

Hoc est, qui honorem quem à Deo perceperat per propriam negligentiam & cupiditatem uendidit, qui pro parua uoluptate magnum honorem & gloriam sempiternam amisit. **Per uoluptatem amittitur gloria aterna**

Non reperit pœnitentiæ locum.

Quid hic dicemus, Num pœnitentiã Apostolus excludit? Nequaquam. Quomodo ergo dicit q. non inuenit pœnitentiæ locum, Si enim culpauit se ipsum, Si gemitibus magnis ingemuit, cur pœnitentiæ locum non reperit? **R**espondet Chrysostomus. Quoniã non pœnitentiã illa erat, Quandoquidẽ quantũ ad uoluntatem eius attinuit, etiam ipse fratri suo Iacob mortem intulit. Nam sic dixit, **A**ppropinquet dies passionis patris mei, & interficiã Iacob fratrem meum. Non ergo ualuerunt lachrymæ solæ pœnitentiã illi tribuere. **Non lachrymæ pœnitentiã tribuunt**

Non enim accessistis.

Hic Apostolus differentiã Legis & Euãgelij ostendit. Vnde primo narrat illa qbus territi sunt hi qbus lex dabatur. Deinceps agit de terrore legislatoris.

Montem contactum.

Ad lufio est ad montem Synai, qui appellatur

ANNOTAT. IN EPIST.

Mons Syna, mons contactus dicitur. mons contactus, id est, qui tangebatur, at non sine pernicie tangentium. Nam sic Exodi 19. Moyses iussu Dei populum alloquitur. **Cauete ne ascendatis in montem, nec tangatis fines illius, omnis qui tetigerit montem, morte morietur.**

Incensum ignem.

Cum enim eduxisset Moyses populum in occursum Dei, steterunt ad radices montis, totus autem mons Synai fumabat, eo quod ascendisset Dominus Deus super eum in igne, Exodi 19. Porro per hunc ignem legis opus, quod est occidere, damuare, ostendere radicem peccati nostri, & confundere conscientiam, ostensum est. Unde Psal. 96. Ignis ante ipsum praecedet, & inflamabit in circuitu inimicos eius.

Turbinem.

Sunt typi qui uim Legis docuerunt. Cum enim Legem esset laturus Deus, terrebatur mirifice populus tonitru, fumo, fulgore, nubibus, clangore buccinae, & nullis non horrendis spectris, quae omnia consternatae conscientiae terriculamenta designant.

Expauefactus.

Suspicio hunc esse locum, de quo senserit Hieronymus à quibusdam hanc Epistolam non adscribi Paulo, quod nonnulla citentur in ea, ueluti de Veteri Testamento,

mento, quæ apud Hebræos non habetur. Siquidem
Exodi cap. 20. ubi narratur historia Legis traditæ,
nihil huiusmodi dicit Moyses, ac ne tertio quidẽ eius
dem uoluminis capite, cum in rubo uidet Dominũ.

Hierusalem cœlestem.

Hierusalem, uisio pacis, interpretatur, auctore
D. Hieronymo, quia in patria futura nihil erit quod **Hierusalem**
nos perturbare, quod nos mœrore afficere poterit, id est, uisio
Abstersurus enim est Deus omnẽ lachrymam ab ocu pacis
lis eorum, & mors ultra non erit, neq; luctus, neq;
clamor, neq; dolor, Apocalyp. 21.

Iudicem uniuersorum.

Hic terret Hebræos, dicendo, iudicem uniuerso-
rum, hoc est, non tantum Iudæorum, non tantum si-
delium, sed totius mundi.

Meliora loquentem, q̄ san. Abel.

Hic ipsissimam Euangelij uim exprimit, quæ est,
per sanguinem IESV Christi omnia peccata nobis **Christi san-**
condonari. **S** Proin le longe meliora loquitur sanguis guis clamat
Christi q̄ sanguis Abel. Siquidem sanguis Abel uindi remissionem
etiam clamat. sanguis uero Christi, remissionẽ pec peccatorum
catorum. **H**inc 1. Iohan. 1. **E**t Sanguis IESV Chri
sti filij eius emundat nos ab omni peccato.

Adhuc semel concutio.

ANNOTAT. IN EPIST.

Hoc est, quoniam auferentur cuncta terrena de medio, & in melius uniuersa mutabuntur. Videtur autem mihi Apostolus hoc loco hoc significare, Quid ergo doles cum pateris aliquid in hoc mundo, qui non poterit permanere, qui post paululum transiurus est.

Habeamus gratiam.

Mala sunt toleranda

Hoc est, non solum equo animo feretis mala presentia, sed etiam gratias Deo pro futuris bonis offerretur.

Ut illi placeamus.

Tunc autem placebimus, cum Deo tam in prosperis quam aduersis gratias egerimus. Unde alibi dicit. Omnia facite sine murmuratione & hesitatione, Qui enim murmurarint in aduersis, mercedem accipient nullam.

Reuerentia.

Hoc est, cum pudore, quod fit, cum nostras sordes, nostram immundiciem agnoscentes, uix oculos cum publicano Euangelico attollere audemus.

FINIS

CAP. XIII.

Deus, ignis consumens

Deus noster ignis consumens est.

Hoc est, cum in nostris uiribus nihil boni sit. Immo perpetuum odium Legis diuinae, & Deus plane ho-

plane homini sit ignis consumens. Quid est cur nos inflemus? & non cum religione scrutamur Deo.

Inscientes exceperunt ang. hospicio

Sensus est, quidam imprudentes acceperunt angelos hospicio. **V**ulgaris hanc laudem accommodat ad Abraham. **D**e quo Gene. 18. Et Loth, de quo Gene. 19. Chrysostomus adeo tribuit Abraham, ut dubitet nūc & ad Loth pertineat. **D**e Loth certe dubiū non est, quin nesciens receperint, existimans homines esse.

Ceterum de Abraham nonnihil addubitari poterat, quod adorauit & dominum appellarit, cum tres cōspiceret rursus cū cibum offert, & pedum lotionē ueluti exuiniere fessis, uidetur homines credere.

Honorabile inter oēs coniugium.

Exemplar uetustū habet, in omnibus, quod **V**ulgaris uarie exponit. Aut in omnibus etatibus, aut in omni tempore, deniq; inter omnes, quod quidem postremum mihi maxime probatur.

Cubile impollutum.

Nimirū in quo nō tam datur opera libidini q̄ procreandis liberis ad gloriam Dei. Hunc locum multis tractat Hieronymus aduersus Iouinianum.

Iesus Christus hodie & heri &c.

Verbū Domini manet in eternum

Duplex sensus hic esse potest. **Prior**, quia supra dictum est Iosue, Non te deseram &c. iam potuissent Hebræi dicere, Iosue quidē hoc dictum est, & ad nos hoc non pertinet, **R**espondet Apostolus, Deum qui hoc dixit Iosue, in eternum manere. **S**ensus posterior est. Veluti IESVS Christus, & heri fuit, & hodie est, & semper futurus in omne tempus, nec unquā mutabitur, ita semper manebit illius doctrina.

Peregrinis.

Id est, nouis, & non in Euangelio per scriptis, cuiusmodi sunt doctrinae de fiducia operum, de discrimine ciborum. De Libero Arbitrio. De discrimine dierum. **B**reuiter, hic locus Apostoli contra omnes humanas doctrinas pugnat.

Non æscis.

Contra traditiones humanas

Per æscas intellige, quicquid est humanarum traditionum. **V**nde & ad Coloss. Paulus hunc locum exponens Mimiticos, dicit, Ne tetigeris, ne gustaris, neq; contrectaris, quæ omnia ipso pereunt usu iuxta præcepta & doctrinas hominum.

Habemus altare.

Leuitici 16. Decima die septimi mensis, summus sacerdos sanguinē vituli & hirci inferebat intra sancta pro sua ignorantia. Et quia erat oblatio sacerdotum, non

um, non comedebant, sed extra castra concremabant. Hanc figuram Apostolus trahit ad Sanguinem Christi, qui extra urbem pro nobis effusus, emundauit nos à peccatis nostris, pri. Iohan. pri.

Per ipsum igitur offerimus.

Hebræi olim gratissimum Deo cultum offerre holocausta & sacrificia putabant. Id quod Stephanus Acto. 7. refellit ex Psal. 59. Non in sacrificijs tuis arguam te, id est, Non est mihi aduersum te causa propter sacrificia, quia holocausta tua in conspectu meo semper, Non est quod mihi ea offeras, tam sunt enim coram me. Non accipiam de domo uitulos, nec de gregibus tuis hircos. Post hæc sequitur uerus cultus. Imola deo sacrificium laudis, & redde altissimo uota tua. Inuoca me in die tribulationis, & eruam te, & honorificabis me: & in fine, Sacrificium laudis honorificabit me. Hæc eadem Apostolus hoc loco tractat.

Fructum labiorum.

Adludit ad Oseam capite 14. Reddemus uitulos labiorum nostrorum.

Confidentium nomini eius.

Confiteri apud Hebræos multa significat, scilicet, Confiteri multo gratias agere, stare promissis, & peccata sua fateri. Confiteri multa significat

ANNOTAT. IN EPIST.

Noc loco pro gratias agere usurpatur. Siquidem gratis agere, nihil aliud est nisi beneficentiam à datore aliquo gratis se accepisse confiteri. Qui hoc coram Deo confitetur, nomini domini gratias agit.

Parete iis qui præsumunt uobis.

Prelatis malignis quatenus sit obtemperandum

Quatenus Episcopis, Prælati obtemperandum sit, pulcherrime docet Chrysostomus his uerbis. **D**um præpositus malignus extiterit, non obaudimus, si scilicet malignus est in causa fidei, fuge illum & euita. **N**on solum si homo fuerit, sed etiam si angelus de celo descenderit. Si uero in moribus malignus fuerit, non scrutari. **E**t ex me ipso hæc non dico, sed ex Scriptura diuina. **A**udi Christum Matthæi uigesimo tertio dicentem, **S**uprà cathedram Moysi sederunt scribæ & pharisei, omnia quæ dixerint uobis, facite, quæ autem fecerint, nolite facere. **Q**uantum ad mores attinget nemo potest lædi, quia quæ facit, manifesta sunt omnibus. **C**um autem fidei causa uertitur, neque manifestum est omnibus quod dicitur, quid doceat, uidebimus.

Bonam habemus conscientiam.

Hoc est, **N**olo mihi accusationes proferatis, conscientia nostra nos in nullo cõdemnat, neque nobis aliquid conscij sumus. **P**orro cõscientia est stimulus quidam in corde, nobis peccatum ostendens.

Magis

Magis autem.

Hic officia Episcopi exprimit, quae sunt, Non sibi
ulius criminis cōsciū esse. Et deinde, semper uelle
cū toto desyderio apud suos agere. Præterea exhor-
tari populum ad orandum pro se, & ipse postremo
quoq; pro populo diligenter orabit.

Absolutos uos reddat.

Loquitur ad illos qui iam principiū sumpserant,
& quorum ad perfectionem omnis cursus tendebat.
Porro hic locus uidetur quoq; aliquantulum ar-
guere hanc Epistolam, non Pauli esse. Siqui-
dem Paulus in exordijs epistolarum
orat, hic autem in fine. ❧

F I N I S

ANNOTAT. IN EPIST.

IN EPISTO

LAM D. PETRI PRIO
REM, COLLECTANEA
CHRISTOPHORI

Hegendorphi.

Summa
epistolæ

HANC EPISTOLAM
Petrus ad Gentiles Christo
inuitatos scripsit. In qua in
fide ut & robur et progres
sum in nullis non afflictioni
bus, nullis non operibus bo
nis accipiant, inhortatur.

ΕΛΕΥΧΟΣ CAPITVLVM EPISTO LAE PETRI

In primo capite corroborat illos in fide per diuinas
promissiones futurae felicitatis, & satis ostendit, nõ
illam à nobis promereri, sed per Prophetarum oracu
la mundo innotuisse. Proinde Veteris Adami exuijs
depositis, in nouitate uitæ illos ueluti renatos per
uiuuum Dei Verbum ambulare uult.

SECUNDO CAPITE

Docet cognoscere nos caput nostrum, lapidem
angula

PETRI PRIOREM. 153

angularem, Christum, & monet ut ueluti Christus
seipsum Deo patri obtulerit, sic & nos Deo offeramus.
Tandem nullis non hominum ordinibus parat
neses præscribit. Primo, omnium generatim monet,
ut potestatibus secularibus subditi simus. Deinde
speciatim, Seruos dominorum suorum imperio mon
rigos esse, monet.

TERTIO CAPITE

Præscribit, quo pacto mulieres etiam maritis in
credulis obtemperare, quo ornatu se conuestire, de
beant. Præterea maritos uult, ut imbecillitatem mu
lieris susq; deq; ferant.

QUARTO CAPITE

Carnem domare docet, Sobrietate, uigilia, absti
nentia, orationibus. Adhæc spiritalem administrati
onem docet, quo modo, solum & Verbum & opus
Dei inter Christianos agitandū sit, & quo modo ali
us alij accepto à Deo munere gratificari ualeat. Præ
terea neminē mirari, sed bono animo esse uult, si uarijs
afflictionibus ppter nomen Christi Iesu affligatur.

ULTIMO CAPITE

Et Episcoporum & sacerdotum exemplar præ
scribit, quo pabulo grex Christianus pascendus sit,
docet. Et ne diaboli technis includamur, monet.

Petrus Apostolus Iesu Christi.

Petrus cur no-
minetur.

Auctoritatem sibi Petrus conciliat, & à suo no-
mine & officio. Nomine quidem, quia Petrus
dicit. Petrus uero à Christo, propter solidam suam
fidem appellatus est, Matth. 16. Porro officium est
quod se Apostolum uocat, Apostolus uero emissus
sonat, Apostolus autem IESU Christi, id est, emis-
sus à Christo ad prædicandum Verbum illius, id est,

Munus Apo-
stolicū quod.

Euangelium. Est enim munus Apostolicum aliud ni-
hil quàm Euangelium prædicare. Euangelium uero prædi-
care, est prædicare illud quod Christus Marci ultimo
iubet, Qui crediderit & baptisatus fuerit saluus erit.
Fides ergo in Christum docere, est Euangelium præ-
dicare. Fides autem in Christum, est indubitata de
Christo persuasio, se nullis operibus, sed sola fide in
illum, salutem assecuturum. Sic enim inquit Petrus
Acto. 4. Nec aliud nomen est sub caelo datum inter
homines, in quo oporteat nos saluos fieri.

Pontum, Galatiam &c.

Petrus quādo
Romam ue-
nerit.

Hieronimus in catalogo scriptorū Ecclesiastico-
rum scribit Petrum in Ponto, Asia, Galatia, Bithy-
nia secūdo Claudij anno ad expugnandum Simonem
Magum Romam perrexisse, ibiq; 25. annis Verbum
Dei prædicasse, usq; ad ultimum annum Neronis-
Eclis

Electis iuxta præfinitionem.

Locus est de prædeterminatione, siquidem dicit illos non fortuito, non temere, sed certo Dei consilio electos ad salutem, **Hinc Paulus Roma. 8. Quos præ-** **Locus præde-**
definierat, eosdem & uocauit, & quos uocauit illos **stinationis.**
& iustificauit.

Per sanctificationem spiritus.

Tollit Petrus superciliū nostrorū operū. **Siquide** **Spiritus sanctus**
dicit illos esse præfinitos à Deo, non meritorū suorū **ctus quando**
nomine, sed gratuito per spiritū sanctum, qui datur **in nobis sit.**
nobis ueluti arra in cordibus nostris 2. **Cormth. 1.**
Hoc est, nos esse Deo acceptos, electos à Deo, spiri-
tu sancto ueluti teste quodā & pignore in nobis con-
firmat. **Sic enim inquit ad Ro. 8. Paulus, Ipse spiritus**
testimonium reddit spiritui nostro, q̄ sumus filij Dei-
Porro spiritū sanctū in nobis esse experimur, si nos
ab illo regi, duci, in alios homines transformari, sen-
timus. **Ac enim inquit 1. Reg. 10. Samuel ad Saul, In-**
filiet in te spiritus domini, & prophetabis, & mu-
taberis in uirum alium. **Accedit huc illud 1. Cor. 6.**
An nescitis q̄ corpora uestra sint templa eius, qui est
in uobis, spiritus sancti, quem habetis à Deo.

Inobedientiam &c.

Exprimit energiā spiritus sancti. **Spiritus sanctus**

ANNOTAT. IN EPIST.

Spiritus sanctus in nobis duas energias excitat.

in nobis duas energias excitat. **Prior**, quod illapsus pectoribus nostris facit nos obediētes, id est, obtemperantes praeceptis Dei, mortificantes carnē, seruētes spiritu. Breuiter, seruētes Deo ex toto corde; ex ueritate. 1. Reg. 12. **Hinc** 1. Reg. 15. ait Samuel, Nunquid uult Dominus holocausta & uictimas, & non potius ut obediatur uoci Domini. **Melior** certe est obedientia quam uictima. **Posterior est**, quod facit nos credere in solum Christum IESVM, id est, facit nos credere per asperisionem Sanguinis IESV Christi, & à peccatis purgari, & saluos fieri.

Gratia uobis.

Gratia Dei.

Gratia in Scripturis, est bona Dei erga nos uoluntas, citra ullū meritū exhibita, & sic uocabulo gratiae usus est Paulus Romanos 5. dum comparat gratiam cum peccato. Sic ad Ephe. 2. gratiam definit, **Eramus** natura filij irae, sed Deus, qui diues est in misericordia, conuiuificabit nos, & addit parenthesin **Per gratiam enim estis seruati.** **Ecce** gratia, est Dei misericordia. **Est** uiuificatio nostri. **Est** condonatio peccatorum. Sic Gen. 34. Inueniam gratiam coram uobis. Porro Apostolus optat illis ad quos scribit, ut gratia in illis multiplicetur. Nam ut altarum rerum, ita & gratiae Dei in hominibus incrementum est, id est,

id est, quanto homo fit grandior natu, tanto gratia
Dei in illo se magis profert.

Pax.

Pax est tranquillitas conscientie in Christo, adeo **Vera pax**
humane rationis iudicio obscura, ut nihil minus quã **que**
hanc pacem adsequatur. **C**um enim hãc pacẽ ferẽ in
mundo turbã, adfluctiones excipiant, ratio, non pa
cem, sed bellum putat. **Q**uotus enim quisq; carna
lium credit hominem uarijs tentationibus obnoxii,
uarijs malorum incurfibus expositũ, pacem habere?
cum uerissime pacem habeat. **N**iquidẽ conscientia sua
tranquilla est. Agnoscit omnia à Deo propitio sibi ac
cidere. **D**e hac pace loquitur Christus Iohan. 14. **P**a
cem meam do uobis. In mundo adfluctionem, sed in **Pax eterna**
me pacem habebitis. **E**saie cap. 12. Ecce Deus salua **que**
tor meus, fiducialiter agam, & non timebo. Porro
Apostolus apposituissime post gratiã, pacem subiun
git. **E**tenim ubi homo agnoscit se sola gratia, id est,
Dei fauore liberari, seruatur. **U**bi agnoscit Dei uo
luntatem in omnibus perpẽdendam, non potest non
pacem cũ Deo habere, utut in eum seuiat mundus.
De qua pace Esa. 32. Et sedebit populus meus in pa
ce, & in tabernaculis fidutiæ, & requie opulenta
Laudandus est Deus, & pater.

**Renascimur
per Euange-
lium.**

**Deus, est pa-
ter noster.**

Exordium Epistolæ est ab affectu, nimirum à gratiarum actione, qui mos cum omnibus fere Apostolis peculiaris sit, tum nonnihil rhetoricorum sapit. Est aut summa exordij, se gratias agere Deo, quod nos gratuita sua beneficentia per Euangelium suum in spem uitæ æternæ regenerauerit. Porro addit, pater, ut ostendat se Euangelium, non legem per scripturam. Et enim ipsa lex Deum, non patrem, sed aut Deum aut dominum appellabat. Sic Exodi uigesimo cum lex scribatur, populus exclamabat ad Moysen, Non loquatur nobis Dominus, sed loquere tu nobis, ne forte moriamur. Porro Euangelium Deum, patrem uocat, Iohannis decimosexto, ipse pater amat uos. At uero hæc uox, pater, plurimum fiduciæ ad credendum nobis iniicit, si enim Deus pater est, quis non credet illum per omnia nobis bene uelle, siue prospera siue aduersa immittat. Quis non credet illum semper, nos precum nostrarum compotes facturum, ut Lucæ undecimo scribitur. Cæterum quod adijcit, IESVS Christi, uult ostendere certitudinem gratiæ, quæ per IESVM Christum longe lateq; in totum terrarum orbem propagata sit. Hic enim homo IESVS, Esa 7. Propter hoc dabit Dominus ipse uobis signum, Ecce uirgo concipiet & cætera.

Copiosam

Copiosam misericordiam.

Misericordia in Scriptura sacra, est liberalis fauor Dei, qui meriti nostri nullam habet rationem, *Esaie 16.* Et preparabis in misericordia solum.

Regenerit nos.

Scilicet Verbo suo per fidem. Christus aut Verbum Dei est, quo ut omnia creata sunt, ita et omnia renascuntur. Christus dilapsus in terras, induit nostram imbecillitatem, peccatum sustulit, spiritum iusticie impertiit. Huic sermone de Christo, qui fide astrinxerit, peccatum suum in ipsum coniecerit, regeneratur, hoc est, ex filio Adæ, id est, peccatore, in filium Dei adoptatur, *Iohan. 1.* Quotquot autem receperunt eum (recipimus autem eum per fidem) dedit eis potestatem filios Dei fieri. Qui non ex sanguinibus etc. Hoc est, qui per fidem Dei misericordia adoptatur, hunc sanguis, uoluntas uiri, id est, humana natura, nihil ad hanc generationem adiuuat. Porro ista regeneratio in baptismo auspiciū capit, morte absoluitur. Proinde regenerari est emori Adæ. Morimur autem Adæ, cū cupiditatibus nature nostre morimur. Vide epistolam Pauli ad Roma. cap. 6.

Misericordia quid.

Regenerari

In spem uiuam.

Hoc est, in spem certissimam, quā ut confirmaret.

ANNOTAT. IN EPIST.

Mors Christi pater cœlestis Christum exuscitauit à mortuis, ostens
ob oculos po tuos nostris cupiditatibus, in nouam uitam resurre-
nit peccata cturos. **N**am Christus mortuus est propter peccata
nostra, & resurrexit propter iustificationem nostri,
nostra, id est, per mortem suã nobis ob oculos ponit nostra
peccata, ut que pater prius in filio suo expiari uo-
luerit, quã impunita essent. **P**er resurrectionem
ostendit, peccatis aculeos excussos, diaboli tyranni-
dem sublatam, inferni horrorem sedatum, *Osee 12.*
De manu mortis liberabo eos, de morte redimã eos,
1. Corinch. 15. **A**bsorpta est mors in uictoriam &c.
Iam si inferno, diabolo, morte, semel per unũ Chri-
stum defuncti sumus, ecquid expectabimus præter
uitam æternam per Christum? *Iohan. 15.* **S**icut de-
disti ei potestatem omnis carnis, ut quotquot dedisti
ei, det eis uitam æternam.

Un hæreditatem immortalem.

Vides nos dei
filios facit.

Fides, nos filios Dei facit, *Iohan. 1.* Si uero filij
Dei sumus, hæredes Dei sumus oportet. **E**cquis enim
pater filium suum dictis suis audientem ex hæreditat?
Dictis audimus Dei, si illius de Christo promissioni-
bus credimus, *Iohan. 6.* **H**æc est autem uoluntas eius
qui misit me, ut omnis qui in filium credit, habeat
uitam

uitam æternam. **T**am si per fidem heredes sumus omnium bonorum Dei, & Christus est filius Dei, cohæredes Christi simus necessum est, ad Rom. 8. Porro bona quæ nobis propter Christum obtingunt, sunt hæc, uita, benedictio, salus, gloria, honor, remissio omnium peccatorum. Breuiter omnia bona, & hoc est quod Genesis 13. Dominus dixit ad Abraham, In te benedicentur uniuersæ gentes terræ. Hæc autem benedictio, id est, salus, uita, in Christo absoluta est.

Immarcescibilem.

Petrus, ut honorum Christi simus cupidores, comendat illa partim ab immortalitate, ut quæ nulla mors conficere possit: ab incorruptibilitate, ut quæ nullum senium, nulla temporis diuturnitas corrodant. Deinde ab immarcescibili, ut quæ perpetuo floreat. Postremo argumento omnium maximo, nimirum ab illo apud quem illa bona deposita sunt, ille autem est, Deus pater, Deus fidelis, ut pri. Cor. pri. Paulus inquit, & Numero. 23. Non est Deus quasi homo qui mutatur, nec ut filius hominis, ut mutetur.

Conseruatam in cælis.

Quasi dicat, hæc hereditas in terris latet, adeo Regnum Dei ut sæpe ille quem exhereditatum à Deo putamus, so hereditas non uidus sit heres. Econtrario, quem solidum heredem stra

ANNOTAT. IN EPIST.

institutum putamus, apud Deum exheredetur. Qui hoc inquit? Nimirū quod homines secundum carnē .i. opera externa, uitam aeternā iudicant, Iohan. 8. Etenim uera hęc hereditas latet, ut in timore seruamus Deo. Hinc ad Coloss. 3. Vita uestra abscondita est cum Christo in Deo. Hinc et opinor dixit Ecclesiastes cap. 9. Sunt iusti atq; sapientes et opera eorū in manu Dei. Et tum nescit homo utrum amore aut odio dignus sit, sed omnia in futurum seruantur.

Qui uirtute dei custodimini p̄ fidē.

**Contra Lib.
Arbitrium**

Fides res dura

Contra Liberum Arbitrium est, Dicit Apostolus nō esse in uiribus nostris, ut in fide perseueremus, uerum uirtute Dei, id est, gratia Dei nos conseruari. Nam sic inquit Dauid Psalmo 33. Non saluabitur rex per multam uirtutē, et gygas non seruabitur in multitudine uirtutis sue. A deo dura res est fides. A deo pauci illam mordicus tenent, Fides enim crucem, id est, uarias adflictiones secum adfert. Crucē uero humana natura mirum est q̄ fugiat. Sic Moyses colubrū fugiebat, Exodi quarto. Coluber uero crucem adumbrabat. Qui uero crucem fugit, Deo diffidit. Qui Deo diffidit, uita aeterna frustratur. Marci ultimo. 10. hannis tertio, Qui incredulus est, non uidebit uitā, sed ira Dei super illū manet. **At inquit**, quid igitur factū

facto opus erit si præ imbecillitate, periculis nos succumbere experimur, Orabimus cum David Psal. 32.
Fiat misericordia tua domine super nos, quemadmodum sperauimus in te.

Quoniam in quo exultatis.

Dies Domini quo ad iudicandū tam uiuos q̄ mortuos ueniet, non perinde omnibus popularis erit. Si quidē impij contabescunt præ timore & expectatio **I**mpij in die extremo contabescunt ne eorum quæ superuenient, ut Lucae 21. ipse Saluator prædixit. **P**ij uero exultabunt, ut hic Petrus ait. **E**t ut ipse Christus ait, Attollent capita, quoniam appropinquabit redemptio illorum. **A**t inquires, quid faciam si timorem non possum excutere? **A**udi tu, ora bis cum Ezechia, Domine uim patior, responde pro me. **E**saiæ 58. & timor excutietur.

Nunc ad breue tempus &c.

Argumentū est consolatorium, quo consolatur afflictos, ut sciant se ex modica afflictione huius tēporis, eternā salutē lucrifacturos, nec se à Deo destitutos putent, cum grauius affliguntur. **I**c. 2. Petri ult. Deus aut̄ oīs gratiæ, qui uocauit nos in eternam suā gloriam modicam passos, ipse perficiet. 2. **C**orinth. 4. Id quod in presenti est tribulationis nostræ supra modū in sublimitate p̄dus operetur in nobis, **E**sai. 54.

In modico dereliqui te, in miserationibus magnis congregabo te, in momento indignationis abscondi faciem meam a te, & in misericordia sempiterna miseratus sum tui.

Quo exploratio fidei uestrae.

Fides probatur ad afflictio- **Q**uo afflicti, ad afflictiones æquore animo feramus
 argumentis fortissimis suadet. Partim, quia à Deo no-
 bis immittantur in suam gloriam, in suum honorem-
 nis

Nam sic Sapient. 3. legimus, Quoniam Deus tenta-
 uit eos, & inueniet illos dignos se, tanquam aurum in
 fornace probauit eos, & ipse erit respectus illorum.

Partim, quia immittat nobis Deus ad afflictiones, ut no-
 stra fides .i. fiducia erga Deum exploratio fiat. **U**t
 enim aurum igni probatur, sic ad afflictiones christianum
 probant. **P**roinde David cecinit, **B**eatus uir qui sus-
 fert tentationes. **M**atthæi 10. inquit Christus, **Q**ui
 sustinuerit usque ad finem, hic saluus erit. **P**orro caue-
 putes te tuis afflictionibus aliquid promereri, **A**dflic-
 ctiones cur tibi immittantur, ex Petro audis. **E**t audi
 Paulum ad Romanos. 8. **N**on enim pares sunt afflictio-
 nes presentis temporis, ad gloriam quæ reuelabitur
 erga nos.

Reportantes finem fidei uestrae.

Expri

Quod exprimit quid fides sit. Nam fides est rerum non apparentium. Nam cum credant in Christum quem non uideant, credere eos quis negare potest? Porro finem fidei salutem animarum dicit. **V**bi fortiter contra gygantes quosdam pugnat, qui non fide, sed operibus coelum oppugnant, sed uereor, ne illi fulmine illo Euangelij dei ciantur, *Discedite a me operarij iniquitatis.*

Quod et scrutati sunt prophetae.

Quod ne ut nouum et domi suae natum asperrarentur quod dixerat, sola fide iter ad caelum patere, ostendit *Sola fide iter ad astra* multis retro seculis Prophetarum oraculis hoc praenuntiatum. Adhaec omnes Prophetas per hoc iter ad salutem aeternam contendisse. **E**t ut pauca in prophetis ostendam, *Esae cap. 11. inquit, Egredietur uirga de radice etc. Et cap. 65. In Domino iustificabitur, et laudabitur omne semen Israel. Lege cap. 53. Hierem. cap. 17. inquit, Benedictus uir qui in Domino confidit, et erit Dominus fiducia eius. Lege cap. 30. et 33. Baruch ij. Et statuam illis testamentum etc. Lege cap. 3. Lege Daniele cap. 3. En prophetas. Porro Petro ad stipulatur Christus, qui omnia quae facit secundum Scripturam se facere profitetur. **I**tem Petrus Acto. 14. *Quid tentatis Deum, ut imponatur iugum, quod neque patres non**

ANNOTAT. IN EPIS T.

stri, neq; nos portare potuimus, sed per gratiam Domini nostri IESV Christi credimus nos saluos futuros quemadmodum & patres illi. **Lege** Epistolam ad Hebræos capite undecimo.

Qui in illis erat Spiritus Christi.

Magnus non nullorū error

Hic uides, quā pleriq; errant turpiter, qui discriminata faciunt Legis & Euangelij tempora, cum omne tēpus Legis atq; Euangelij sit. **Q**uanquā aliās Lex, aliās Euangelium subinde aliter reuelata sunt. Hoc uero quis negabit? quod ut omnibus temporibus eodem modo iustificati sunt, ita semper peccatū per legem ostensum, gratiam per promissionem siue Euāgelij. **H**oc nō nego, hoc solo discrimine Vetus Testamentum à nouo discerni, q̄ Vetus adhuc illum prædicat exhibendum, quem nouum exhibitum ostendit.

Atq; hinc est quod sic ordiatur Matth. Liber generationis Iesu Christi &c. Illa copiosius in epistola ad Hebræos leges. **A**t uero ut intelligas quæ dixi, necessum est te congerere omnes de Christo promissiones. Deutero .18. Prophetā suscitabo eis de medio fratrum suorum similem tui. **E**cce Euāgelij Moyses docet, **S**eptimo Regū cap. 10. promittitur Dauid Christus. **S**uscitabo semen tuum post te &c. **Q**uod hanc promissionem filius Dauid Christus appellatur in Prophetis, **E**xoda

Christi promissiones

Exodi capite trigesimo quarto, Dominator domine
Deus miserator & clemens.

Quapropter succincti lumbis.

Consequenter orationis est hæc, Corroborauit Petrus fidem suorum per diuinas promissiones uitæ æternæ, ostendens illam non à nobis promereri, sed olim Prophetarum uaticinijs prænunciatam. Proinde iam hortatur eos ad sanctam & inculpatam uitam, admonet, ut pristinis uitæ depositis, ueluti renati per Verbum Dei uiuant.

Succincti lumbis mentis uestræ.

Ut hic locus ad plenum intelligatur, necessum est naturam lumborum excutere. Dicunt Physici, in lumbis. i. cincturis ad nates se dilatantibus renes regnare. **Lumbos præcingere** Et cum oim uoluptatū tū maxie libidinis receptacula esse. Proinde in scriptura lumbos præcingere, est uoluptates mortificare, corpus deo offerre, id quod hoc loco liquido est uidere, cū statim sequatur, sobrius. **Porro sobrium esse, est temperatū esse in oibus rebus uel corporis uel carnis, hoc est, se nec cibo nec potu obruere, nec ultra præscriptū dormire, moderato uelut uiti, ludibūdos oculos reprimere, ineptas gesticulationes omittere. Breuiter, est prorsus dignā christiāno homine uitā uiuere, quæ oibus rebus modū adhibet.**

ANNOTAT. IN EPIST.

Ad quam uitam Paulus, & suos non raro hortatur,
prima Timoth. 3. Vxores oportet esse sobrias, fidas
in omnibus, Ad Titum 2. Apparuit gratia Dei erui-
diens nos, ut abnegata impietate, & mundanis con-
cupiscentijs, sobrie & iuste, & pie uiuamus.

Perfecte sperate in eam, quæ.

Græcum exemplar sensum ostendit, & quidem
hunc, **O**mnem uestram spem in unicam gratiam in re-
uelatione IESV Christi ad uos delatam collocate.

Porro pleriq; sic exponunt, iubere Petrū erectos esse
certa expectatione scælicitatis æternæ, quæ in presen-
ti quidem uita offertur omnibus credentibus in Chri-
stum. Sed cum aderit ille dies extremus, tum plenus
se se proferet, eum Christus palam faciet suam maie-
statē cunctis hominibus & angelis & demonibus.
Apocalyp. 10. **E**cce uenit cum nubibus, uidebit
eum omnis oculus. Matth. 24. inquit ipse Chri-
stus, sicut fulgur exit ab oriente, & apparet usq; in
occidentem, ita erit aduentus filij hominis. Ego cer-
te neutram interpretationem reiicio.

Tanq̃ filii obedientes.

Docet, quomodo ad scælicitatem peruenire possi-
mus, nimirū si filios nos præstiterimus, hoc est, si ita
nos erga Deum patrem cœlestem gesserimus, ut filij
erga

Via ad sa-
lutem

erga patrem terrenū se gerunt. Et quidem obedientia
tes mandatis Dei. i. si mortificauerimus concupiscen-
tias, hoc est, si rerū quamlibet terrenarū sitim pro-
sus in nobis restinxerimus, omnem prauam uolupta-
tem extinxerimus. Sic Paulus ad Titum 2. inquit,
Apparuit gratia Dei salutifera omnibus hominibus,
erudiens nos, ut abnegata impietate & mundanis
concupiscentijs, sobrie & caste, & pie uiuamus. Vi-
de cap. ad Ro. 12. Item Epistolā ad Eph. cap. 5.

Dum adhuc ignoraretis Christū.

Ignorare Christū, est ignorare cur nam Christus
carnē induerit, cur nam crucifixus sit, quæ ubi igno-
rauerimus, iam nihil non facinorū designamus, quip-
pe qui cur pie, cur sobrie uiuendum sit, nesciamus.

Ignorare
Christum

Sed quemadmodum is qui uos.

Hic locus aperte oppugnat Lib. Arb. Vocat Deus
quos ipse uult, cuius uult miseretur, quem uult indu-
rat. Cur autem hoc faciat Deus, nostrum non erit
inquirere. Ut Paulus ad Romanos docet, Porro De-
us est sanctus. i. pater omnis sanctitatis. Nos uero cū
nascamur omnes filij iræ, id est, execrabiles à Deo,
tamen propter Christum sanctificamur. i. consequi-
mur gratiā. Uel gratia iustificamur, uel renouamur
mente, qua semper occidimus affectus, eludimus opi-

Contra Lib.
Arbitrium.

Gratia iusti-
ficamur.

niones nostras, Ad Romanos duodecimo. **C**eterum nemo putet ex hoc quod Petrus dixit, Reddantur sancti, nobis integrum esse, ut sancti simus, à Deo id assequamur, oportet, Dei presidio suffulti in sanctitate duremus necessum est. **P**recipit aut Petrus impossibile, ut ad Deum apud quem omnia possible sunt, Lucae decimo, Geneseos decimo octavo, confugiamus. **P**ostremo locus citatus à Petro est in Leuitico capite 19. Sensus autem uerborum est, Hypocritica sanctitas uobis non suffecerit, ut abstineatis à contactu cadauerum, ut lotos habeatis pedes, uos totos sanctos uolo, id est, totam uestram uitam, totum uestrum pectus uolo abesse ab omnibus uitiorum inquinamentis. **I**d quod ut possis, fides que sola purificat cor, Actoru decimo quinto, prestare poterit. **Q**uomodo autem in omni conuersatione sancti esse possimus, docet Paulus ad Ephesios quarto & quinto.

Citra personarum respectum.

Petrus tribus argumentis, ut bonis operibus deamus operam, hortatur. **P**rimum, quia Deus pater non iuxta personam, sed opera cuiuslibet iudicat. **Q**uod argumentum est adeo magnum, ut maius esse non possit, siquidem hoc tollit ambitionem omnem. **T**ollit uero deo preputij circuncisi gloria. **T**ollit gentibus preputij

licule incircuncise iactationē. Tollit regibus suū sus-
perciliū. Breuiter, oībus hominibus ne in suas perso-
nas cōfidant, consulit. Vnde Paul. ad Gal. 3. Non est
Iudæus neq; græcus, nō est seruus neq; liber, non est
masculus ac femina, Oēs uos unū estis i Christo Iesu

Iuxta cuiusq; opus.

Hic inquit. Si iudicat Deus secundū opera, ergo
non sola fides iustificat. **Respondeo,** fidē solā iustifi-
care tota scriptura probat. Ro. 3. Iustificamur gra-
tis per fidē, Ro. 4. Abraham per fidē iustificatus est,
Ro. 5. Iustificati ex fide, Ro. 10. Corde creditur ad iu-
sticiam, Matt. 7. Bona arbor, bonos profert fructus.
Illa & similia loca solæ fidei iustificationem tribuūt.
Quod immotū infixūq; sedebit pectori tuo. At uero
caue hic somnias fidē quandā sophisticā, quæ stertit,
quæ tacet, sed uiuā, ardentē, effudentē sese in bona
opera. De qua tota Scriptura loquitur. Porro quod
hic Petrus ait, Deum unūquemlibet iuxta sua opera
iudicaturum, accipiendū est hoc modo, Quod Deus
daturus sit testimoniū operibus nostris in fide factis.
Et reiecturus opera iusticiariorū, quæ sine fide fece-
runt, id quod aperte Christus Matth. 25. ostendit.

Argumentū
magnum.

Videte ut in timore conuersantes.

Timor Dei est, quo homo nec in se, nec in sua spē

ANNOTAT. IN EPIST.

Nostris operi *ullam habet. Omnes honores spernit, nullis diuitijs*
insolefcit, nullo fauore, nulla eruditione inturgefcit.
bus quantum Nec fuis operibus quantumuis magnis confidit. Sed
uis magnis, hoc unum in ftudio habet, ne peccet, fubinde & tre
*non fidendū. pidat. A*iquidem hoc non ignorat, quod fi Deus sum-
mo iure cum illo decidere uelit, iam cū illo actū effe.
Proinde nulla re inflatur, nec fe ultra infimū queng;
adtollit, totus fibi difflicet, totus deiectus eft. Ille te-
mor, illa deiectio facit, ut opera nofta Deo probent
tur. Vnde 1. Pet. 5. Humilitatē animi infixā habete.
Quia Deus humilibus dat gratiā, fuperbis refifit.

Cum fciatif uos, non caducis.

Argumentum eft, quo ad innocentiam uitæ hor-
tatur, ductum à precio, quo redempti fumus. Vult
autem fic argumentari. Quanto precium eft maius
quo redemit uos Chriftus, tanto magis operam dabi-
tis, ne uolentes & ingrati in priftinā feruitutem re-
cidatis. Nulla aut feruitus miferior eft, quā peccati
feruitus. Adhæc qui paruo ære è feruitute manumif-
fus eft, quiduis potius committit, quā ut ingratus
in feruitutem fe retrudat, & uos committatis, ut in
ueterem tyrānidem legis Mofaicæ reuoluamini, cum
fpiritum libertatis Euangelicæ acceperitis.

Fuiffere redemptos a uana uefta.

Hic

Hic locus Petri attingit libertatem Christianam. Nos esse liberatos à Lege non tam crasse intelligenda est, quàm plerique intelligunt. Partes Legis sunt, ceremonie, iudiciales formæ, decalogus. Iam sunt qui nos à ceremonijs liberatos contendunt, sed non à decalogo. Sunt qui hac libertate pessime abutuntur. Age uero, ut utrisq; occurratur, operæ præciû est obseruare nos non solû à ceremonijs, sed à lege quoq; decalogi esse liberatos. 1. ad Timot. Iusto non est lex posita. 4. Gal. Emisit Deus filiû suum, ut eos qui legi erant obnoxij, redimeret. Et alias, Liberati estis. **T**am dicat quis mihi, quid nam legem in his locis Paulus uocet, Non opinor dices de ceremonijs tantû loqui. Quantulum enim beneficiû esset nos solis ceremonijs per Christum defunctos esse. An non minore negotio quis bouem uitulû mactare posset, quàm amori, iræ, & cæteris cupiditatibus imperare. Quis igitur negabit nos à decalogo quoq; liberatos? At inquit, si decalogo liberati sumus, proinde libere quicquid uoluerimus, faciemus. Hæc quæstio apud Paulum tractatur 5. Ad Roma. Siquidem non sumus sub lege peccabimus ergo? Minime. Liberi sumus à lege, quia maledictio & tyrannis legis per Christû sublata est. Quia Christus per spiritû suum, facit nos nostrapte sponte facere, quod olim metu poenarû faciebamus.

ANNOTAT. IN EPIST.

Porro ceremonias esse abrogatas; quis dubitat, cum
umbræ Euangelij fuerint, ut disputat ad Col. Paulus
Adhæc formas iudicarias quoque sublatas puto, nimi-
rum quod externæ ceremoniæ sunt, quibus Christia-
nus uel uti, uel non uti poterit. De qua re lege epi-
stolam ad Heb. Ad Ro. August. de litera & spiritu.

Antequã esset mundus conditus.

Id est, Deo patri ab æterno uisum est nos per unum
Christum saluos fieri omnes, Sapientiæ 9. Nam per
Sapientiam, id est, Christum, sanati sunt quicumque
placuerunt tibi à principio.

Exterminis temporibus.

Extrema tem-
pora.

Extrema tempora appellat, quibus Deus misit fi-
lium suum 4. Gal. Quibus Christus ipse docuit. Quibus
aliud nihil præter Christum doceri uult. Sicut in
epist. ad Hebr. inquit, Locutus est patribus per pro-
phetas, extremis autem diebus locutus est per filium.

Propter uos.

Id est, Christus non sua, sed nostra causa illuxit
mundo, quæ fides est uerissima in Christum. Sic Esa-
ie nono inquit, Paruulus est natus nobis, & filius
datus est nobis, Lucæ secundo. Quia natus est uobis
hodie seruator, qui est Christus.

Qui per illum creditis in Deum.

Credere

Credere in Deum, non solū est credere uera esse
quæ de Deo dicantur, sed omnem spem in illum desi- **Credere deū.**
gere, se totum illi permittere. **B**oni consulere quic-
quid nobiscum agat. **V**t autē sic fidamus patri, Chri-
stus facit. **H**oc est, cum agnoscimus tantam patris er-
ga nos per Christum exhibitam beneficentiam, nisi
ferrei simus, non possumus, non totos nos Deo per-
mittere. **E**t hoc uult Petrus, qui per illum, subintelli-
gendum est, Christum, in Deum creditis.

Et gloriam ei dedit.

Euangelium Christum duplici forma proponere
solet. Nostra carne indutum, & resurrectionis glo- **Christus du-**
ria insignem. **C**arnis imbecillitas Christi, declarat pliciter pro-
satisfactionem pro peccatis nostris, Ro. 5. **G**loriam ponitur in
tes in Deo per Dominum IESVM Christum, per Euangelio-
quem reconciliationem affecuti sumus. **R**esurrectio
Christi, gloria Christi est. **G**loria Christi, est Chri-
stum rerum omnium potiri. **Q**uæ gloria Christianis **G**loria
spem facit hereditatis, quam cum Christo ex æquo Christi.
accepturi sunt. **A**d hæc gloria Christi Christianis ob
oculos ponit, quæ per Christi regnum acceperint.
Sunt autē hæc, uictoriã aduersus mundi, præstygijs
aduersus carnis illecebras, aduersus Diaboli impostu-
ras, atq; adeo peccati tyrānidem, inferni horrorem.

Hinc Ephe. 1. inquit, Ut sciatis quæ sit spes ad quam ille uocauit, & quàm opulenta gloria illius in sanctis &c. Iam Petrus dicit, Qui gloriã ei dedit, id est, glorificauit eum, id est, regnare super omnia fecit, et uos fidem haberetis. i. crederetis per Christũ deũ eto mundo, deuicta morte, deuicto peccato, cõmunem gloriam accepturos. Nam simul cum illo patimur, ut cum illo simul glorificemur, Ad Roma. 8.

Qui purificastis animas uestras.

Purificatio
anime.

Hoc potest legi, ut uideatur Petrus illos monere, ut purificent animas suas. Porro purificatio anime non nisi per fidem fit. Quod sic intellige, Si credis unum Christum pro tuis peccatis satisfecisse, puram conscientiam comparabis. Hinc Acto. 15. Fide purificans corda illorum. Errant igitur qui septem annos pro quolibet peccato mortali pœnam dandam garrant. Errant qui omnium peccatorum plenam expiationem postulant. Errant qui aliunde quã in fide IESU Christi corda purificare posse nugantur. Iam Petrus uult dicere, Purificantes animas uestras, id est, credentes Christum pro uestris peccatis satisfecisse, innocenter uiuite, ne ludibrio illam satisfactionem habeatis. Satius enim fuisset non cognouisse uiam iusticie, quã ubi cognoueris, conuerri ab ea. Pet. 2. Obediendũ

Obediēdo ueritati.

Vocat Euangelium ueritatem, quia uerissima de **Euangelio**
Christo, narrat, quia omnia per Christum promissa **obedire**
certissime euentura pollicetur. Porro Euāgelio obedi
re, est facere quod Christus praecepit, et uitare quod
prohibet. Euangelio credere, est credere se sola fide
Christi IESU iustificari, nam hoc latū est nunciū,
quod pauidas, consternatas conscientias consolatur,
erigit. **V**ide Epistolam ad Ephes. capite **decimo**.

Ab omni simulatione.

Id est, nescia fuci. i. ne foris charitatem quandam
prae se feratis, et intus, odia, similtates alatis. Hoc
enim uult uox Graeca ἀντιόκριτον sumpta à
comcediarum actoribus.

Renati non ex semine mortali.

Rationem subiungit Petrus, cur nam uitā nostrā
non pristinis sceleribus cōtaminare, cur fraterna cha
ritate inuicem ardere, debeamus. Nam inquit, **N**os
esse renatos ad unum omnes qui credimus per uiuum **Tunc renasci-**
Verbum Dei. Renascitur autem homo sic per Verbū **tur homo**
Dei. Euangelium de lumine gratiae testatur, hoc est,
docet nō esse christiani hominis pro suo arbitrio, pro
suo lumine à natura indito uiuere, sed lumen naturae
extinguere, arburium proprium abijcere. **Q**uod te

Stimonium si homo accipit, statim lumē naturę restin-
guit, se uerbo Dei fingendū, refingendū, illustran-
dū tradit, illico in suo lumine naturali trāsformatur,
lumine illo uiuacis fidei illustratur, huic obsequitur
per uitam, per mortē, per saxa, per ignes, mox aliud
loquitur, aliud facit, aliud cogitat. Breuiter, totus no-
uus est. Et sic homo per uerbū Dei renascitur, in pri-
Corinth. 4. In Christo Iesu per Euangelium uos genuit,
Iacobi 1. Destinata uoluntate progenit nos sermone
ueritatis. Hinc Esaię 44. Deus uocat Euāgelium uerū
Nam sic inquit, Audite me domus Iacob, & omne re-
fiduum domus Israel, qui portamini à meo utero.

Euangelium
uterus dicitur

¶ Propterea quod omnis caro.

¶ Propheta Esa. cap. 40. hac uerba de Iohannis Ba-
ptiste aduentu loquitur, quod prædicationē suā sic auspi-
caturus sit. Solum uerbū Dei in eternū manere, uer-
ba hominum, gloriam hominum, momentanea, nulliq; certo
innixa gradu ruere. Sensus autē est, Ois caro granē
.i. ois hō ueluti gramē marcescit. Ois gloria ueluti
flos in agris decedit. Proinde Deus ex nullius mortalis
semine regenuit nos, sed ex uerbo suo, quod eternū
est, quod ab illo prouectū est qui æternus est. Reijcit
autē hic locus oia merita hoīs. Reijcit quicquid in hoīe
magnum uideri possit. Prorsus nullū in se uel sua spe
rare, quip

Verbū Domi-
ni manet in
eternum

rare, quippe quæ temporanea sint, sed in solū æternum uerbū Dei, omnē fiduciam omnes ponere uult.

Verbū dñi manet in æternum.

Hic locus Prophetæ ut pios cōsolatur, ita impios terret. Consolatur quidem, quia alacrius credere uerbo Dei facit, ut quod æternum est, ut quod licet à tyrannis oppugnetur, expugnari tamē nunquam posse audimus. **A**eternum enim est, & laborare potest, operari non potest. **I**mpios uero terret, quia audiūt se oleum & operam perdere, dum hoc Verbū extinguerent. **C**um æternum sit, extingui non potest. Porro, quid Verbum domini sit, exprimit Petrus dū adijcit, **H**oc autem est Verbum, quod per Euangelium delatum est ad uos. **E**cce Euangelium, est Verbum domini. Euangelium autem est prædicatio, & Christi & exemplū eius, & duplicia opera bona prædicata bona & operæ prædicatæ. **N**imirū opera soli Christo propria, per quæ in sola fide iustificamur. Sunt autem prædicatio Christi, supplicium Christi, mors Christi, resurrectio Christi, ascensio Christi, & si quæ alia sunt, quæ cum nobis facta creduntur, salutem afferunt. **A**lia opera sunt nostra ipsorum, per quæ proximus adiutatur, quæ recenset Matthæus XXV. cap.

F I N I S

CAP. II

Proinde deposita omni malitia.

*Quæ opera
Christianum
arguant*

Hic obseruabis, quæ opera Petrus à christiano fieri uelit, quæ opera Christianum arguant. Te christianum minus malum esse uult, non dolis instructum, non foris simulare amicitiam, & intus inimitiam occultare, nõ proximi famam atro carbone notare uult, nulli inuidere. Breuiter, te ueluti infantem ab omni scelere, ab omni nocendi studio alienissimum esse uult. Huc accedit illud Matthæi 22. Nisi conuerſi fueritis, & efficiamini sicut pueri, non ingrediemini in regnum cœlorum. Malitia est utium candori oppositum. Candor uirtus est, qua omnia proximi in bonam partem accipimus.

Lac illud non corporis, sed animi

*Lac Euange-
lium purum
designat*

In Græco sunt duæ uoces λογικόν, & δολον, quarum prior sonat rationale lac, ne intelligatur de lacte brutali. Posterior, nulla re uiciatū sonat. Iam sensus est Petri, Si renati estis per Verbum Christi, hoc est, Si creditis Verbo Christi, ne unquam ad uitam priſtinam recidatis, sed ueluti infantes magis atque magis Lac Euangelij purissimi appetite. Volens ostendere, Euangelium suam infantiam, suos prouectus, suam perfectam

perfectam etatem habere. Porro rudimenta Evangelij sunt hæc, partim compertum habere, quid facere, Rudimenta quid vitare necessum sit. Partim cum homo agnoscit Evangelij se ex viribus suis facere posse nihil, necessum est sciat ubi nam accipiat, ubi quærat, ut & facere & vitare possit. Partim ut rationem & querendi & accipienti di in promptu habeat. Iam præcepta Dei, homini suum ipsius morbum ante oculos ponunt, nimirum quæ quid facere, quid declinare debeat, ostendunt. Deinde fides illum docet, ubi nam gratiam quærat, quæ illum iustificet, quæ ut præceptis perficiendis par sit, adiuuet. Gratia uero Deum ostendit, ostendit eius misericordiam per Christum exhibitam. Postremo, Dominica oratio est, quæ, quo modo quærat, quo modo gratiam eliciat, præmonstrat. Nimirum puris & Dominica ex humili pectoris ara in cælum subuolantibus præoratio quæ cibus gratiam excitari docet. Hæc rudimenta sunt doceat Evangelij, per quæ subinde in maius homo subolescere poterit. **¶ Loci insignes sunt hi.** Primus, per fidem ædificamur in ædificum ecclesie Christi. Secundus, Nos omnes sacerdotes sumus. Tertius, omnia accipimus à Deo per unicum IESVM. Quartus. Christus est credentibus salus. Incredulis offendiculum.

¶ Siquidem gustastis.

ANNOTAT. IN EPIST.

Ita est, Nuper initiati Christo, Christi erga uos benificentiam sensistis, ut qui uitæ prioris commissæ non imputans, in Christianorum ordinem uos cooptauit.

Ad quem accedentes.

Accedere ad Christum, est credere. Nā sic inquit auctor epistolæ ad Hebræos cap. 11. Qui accedit ad

Accedere ad Deum, hunc credere oportet, & Deum esse ueneratorem querentibus se.

Uiuus lapis.

Ideo dicit, Uiuus lapis, ne acciperemus lapidem cuius in ædificijs usus est. Christus autem est lapis uiuus, qui animat, uegetat omnes credentes in se. **E**st enim ipsa uita, Iohannis undecimo.

Ab hominibus quidē reprobatus.

Alludit ad Psal. 117. Confitebor tibi, quoniam exaltasti me, & factus es mihi in salutem. Lapidem quē reprobauerūt ædificantes, hic factus est in caput anguli, à Domino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris. Porro de tēplo Solomonis ad quod tā Psal. quā Petrus alludūt, quod ecclesie figura fuit, unde lib. 3. Reg. cap. 6. At uero nulli homines perinde hunc lapidem Christum reprobant, atq; homines animales, id est, qui humane rationi inuituntur. **C**ui planē stultū uidetur homines sine ullo operum respe

Et u, atq;

Et, atq; adeo non iustos, sed peccatores saluos fieri.

Deinde non potest non ridere, gaudendum esse in **Qui lapidem**
 mutabilibus, Non pendendum ullo presidio humano. **Christum re-**
De hoc hominum genere loquitur Esaias cap. 8. Et probant potius
 offenduntur ex eis plurimi, cadent & conterentur simum
 & irretentur, & captentur.

Aedificemini in Iesum Christum.

Non nascimur domus Dei, sed aedificamur per fi-
 dem in hanc domum, Ad Ephes. 2. Superstructi su-
 per fundamentum Apostolorum, summo angulari la-
 pide IESU Christo, in quo quaecūq; structura coag-
 mentatur, ea crescit in templum sanctū Domino. **I**d
 quod spiritus sanctus Gene. 2. adumbravit, ubi legi-
 mus Deum immisisse soporem in Adam, qui cum ob-
 dormiisset, tulit unam de costis, & aedificauit de
 Adam in mulierem. Ille Adam Christus est, qui mor-
 tuus aedificauit Euam. i. ecclesiam, id est, omnes crea-
 dentes super se. Nam sic Matth. 16. inquit, Et super
 hanc petram aedificabo ecclesiam meam. Iam uero
 quādu credimus, de hoc aedificio Dei sumus, cum uero
 in incredulitatem inciderimus, ueluti lapides excisi
 reijcimur, Iohannes in multis locis ostendit.

Sanctum sacerdotium.

Nos credentes esse sacerdotes, non sic solum in

ANNOTAT. IN EP. I. S. T.

Omnes esse facti perfoluere, sed in hunc modum accipe, Veluti Christus est sacerdos, & obtulit Deo suam mortem, ad Pacto intelligendum
rentes nostri mortificationem. Mortificatio nostri est, dum libidinem, superbiam, iram, inuidiam, uindictam cupiditatem, luxum, auaritia, puras preces Deo offerimus, Et hoc Paulus Roma. 12. monet. Prebere corpora uestra hostiam uiuentem &c. Ad Coloss. Crucifigere ueterem Adamum, uocat alias mortificare carnem cum suis concupiscentiis, alias mori cum Christo. Porro quod Petrus spirituales hostias dicit, uult differentiam quandam inter hostias Veteris Testamenti & noui ostendere. Nam hostie Testamenti Veteris carnales erant, & omnes in unum Christum directae, ut ostendit auctor epistolae ad hebraeos. At uero hostie noui Testamenti sunt spirituales, hoc est, non uisibilibus peraguntur, sed spiritu, mortificatione interna. De illis hostijs Scriptura saepe loquitur, Psal. 50. Sacrificium Deo spiritus contribulatus, Esa. pri. Incensum abominatio est mihi. Et statim sequitur, Mundi estote. Iohelis 14. Omnem aufer iniquitatem, & accipe bonum, & reddemus uultus laborum nostrorum.

Aceptabiles Deo.

Quasi

Quasi dicat, Hostiæ illæ per se quidem abiectio-
 res sunt quàm ut Deum nobis demereri possint, ta-
 men cum per Christum, per quem Deo nihil non gra-
 tum est, quantumuis humiles offeruntur, non possunt
 nõ esse gratissimæ. **V**bi Petrus docere uult, ut si apud
 Deum gratiã inire, à Deo aliquid petere, cupiamus,
 per Christũ id faciamus. **E**t hoc est quod inquit ipse
 Christus Iohan. 16. **Q**uæcunq; petieritis patrem in
 nomine meo, dabit uobis. Et 14. **Q**uicquid petieritis
 in nomine meo, hæc faciã, ut glorificetur pater per
 filium. Pri. ad Timoth. 2. **V**nus est Deus, unus est
 conciliator Dei et hominũ, homo Christus **I**ESVS
Vide epistolam ad Hebræos cap. 2. in fine. **H**inc in-
 quies, **Q**uid ergo cum sanctis faciemus? Num illo-
 rum patrociniã, illorum preces repudiamus? Audi
 tu, **M**inime. **S**ed sic facito. Ora sanctos, ut domi-
 num **I**ESVM Christum cõmunibus laudibus tecũ
 uehant. **O**ra tuo nomine apud Christum precibus
 agant. **S**ed eo animo, ea fide, qua quamlibet è Chri-
 stianorum grege adhuc uiuentem orares.

Quid cũ san-
 ctis faciendũ.

Ecce pono in Sion.

Ipse pater ponit Christum in Sion, id est, in eccle-
 siam. **V**olens docere, neminem debere uel temere,
 uel qualicunq; techna in ecclesiam penetrare, nisi à

ANNOTAT. IN EPIST.

Deo ponatur, id est, à Deo ad ecclesiam administranda subornetur. Alioqui maxima offendicula, omnia mala, nulla cōmoda in ecclesiam redundant. Ad Hez. Nemo sibiip̄si br̄eos 5. Nemo sibiip̄si usurpet honorem, sed qui uo usurpet officium catur etiam à Deo. Ita & Christus non seipsum glorificauit ut fieret pontifex, sed is qui dixit, Tu es sacerdos &c. Hinc Iohan. 12. Qui misit me pater, Iohan. 8. Neq; à me ipso ueni, sed misit me pater, Esai. 41. Ad annunciandum mansuetis misit me.

CIn summo ponendum angulo.

Id est, lapidem angularem, ut populum Legis & Euangelij cōiungat. Sic enim inquit Paulus ad Eph. 2. Ipse est pax nostra, qui fecit ex utrisq; populis unum, tollens similitatem per carnem suam.

CNon pudefiet.

Christus exemplar afflictionum. **C**Non dicit, non affugetur, sed non pudefiet, quod ostendit illam fiduciam in Christum magnis afflictionibus, magnis persecutionibus constitutam. Nam sic inqt Iohan. 15. Non est seruus maior domino suo, si me persecuti sunt, & uos persequentur, Iohan. 16. Absq; synagogis facient uos. Et rursus, Vos merore afficiemini. Vbi audis merores, persecutiōes Christianum manere. Iam ne homo Christianus animum suū despondeat addit Propheta, Non pudefiet, quasi dicat,

dicat, Multa quidem mala propter nomen, propter fidem Christi, accipiet, sed non unquam pudefiet, id est, non uincetur. Et hinc Iohan. 16. Vos merore afficite mini, sed meror uester in gaudium uertetur. Et 15. Hec locutus sum uobis, ut in me pacem habeatis, in mundo afflictionem habebitis, sed bono animo sitis, ego uici mundum. Et rursus, Non relinquam uos orphanos. Hinc Zachar. 2. Qui tetigerit uos, tangit pupillam oculi mei. Ecce qui tangit Christianum, id est, uel leuissimo incommodo, uel leui iniuriola afficit, Dei pupillam tanguit. Non igitur unquam qui credit in Christum, Deum et hominem pudefiet.

Lapis.

Christus appellatur modo petra, modo lapis, et qui illi inuitatur, tutus sit aduersus omnes insultus mundi, carnis, diaboli. Esa. 12. Ecce Deus saluator meus, fiducialiter agam, et non timebo, quia fortitudo mea dominus, et factus est mihi in salutem. Et cap. 25. Factus es fortitudo pauperi, fortitudo egeno in tribulatione, Matth. 16. Super hanc petram edificabo ecclesiam meam, et portae inferorum, id est, mortis peccatum, infernus, non ualebunt aduersus illam.

Quem reprobauerunt edificantes.

Quo significatur Christum oportuisse occidi a

Christus lapis et petra.

ANNOTAT. IN EPIST.

Pontifices reprobauerunt lapidem Christum. Pontificibus. Hi enim sunt ædificantes, qui reprobauerunt lapidem hunc. Vnde Lucæ ult. Nonne oportuit Christum pati, & sic ingredi in gloriam suam. Vide Matt. cap. 21. Adhæc Propheta ostendit, Christum esse & caput & basin fidei nostræ, & compagem iusticiæ, id est, nullam esse iusticiam, nullam esse absolutam pacem, nisi quam in Christo accipimus, Iohan. 16. In me pacem habeatis. Ad Ephe. 2. Ipse est pax nostra, Ad Philip. 4. Pax Dei quæ superat omnem intellectum, custodiat corda uestra.

Lapis offendiculi.

Christus lapis offendiculi. Christum esse lapidem offendiculi, sic accipies. Christus mundo illuxit, ut sit lumen reuelationis gentium, & gloria plebis Israel. i. credentiũ in se. Sicut Simeon præfagit D. Virgini Lucæ 2. Venit Christus, ut per fidem omnes iustificentur, ad Roma. 5. Cum aut hoc fieri debeat, necessum est nostram iusticiam extra Christum operibus nostris partam prorsus persumiri. Id quod cū pleriq; ferre non possint, sed ignorantes Dei iusticiam, quæ est per fidem, propriã iusticiam constituent, Roma. 10. fit, ut offendantur in fide, in incredulitatem incidunt, igni ferroq; omnes credentes persequantur. Et hi sunt de quibus loquitur, Esa. 25. Percussimus fedus cum morte, & cum inferno

inferno fecimus pactum. Sed statim sequitur, Aquæ inundabunt, & delebitur foedus uestrū cum morte, Hinc Esaiæ s. Offendent ex eis plurimi.

Nempe his qui impingunt.

Id est, non credunt sermoni Christi IESV, quo nihil pestilentius, nihil detestabilius homini à Deo immitti possit, Iohan. 12. Qui reijcit me, nec accipit uerba mea, habet qui iudicet ipsum, Iohan. 3. Qui non credit, iam iudicatus est. Vide epistolam ad Hebræos cap. 2. 3. Et 11. **A**t inquires, Nonne in me positum est, ut credam? **M**inime. Quid igitur faciam? **O**rabis Dominum, ut det tibi cor credulum, Deute. 29. Circumcidet Dominus Deus cor tuum, ut diligas Dominum Deum tuum ex toto corde tuo &c.

Ad quod & instituti sunt.

Id est, neq; credunt in lapidem angularem Christum, super quem structi sunt, ut Paulus ad Ephe. 2. exponit. **H**ic uides ecclesiam super Christum positam, id est, è Christi præsijs totam pendere, **V**bi ergo sunt qui Euangelij auctoritatem ecclesiæ calculis metiuntur, quasi Ecclesia plus sit, quàm Christus, quasi fundamentum infirmius sit edificio.

Sacerdotium regale.

Id est, regij sacerdotes. Christus & rex & sacer

**Christus rex
& sacerdos.**

dos est. **Rex**, quia è semine Dauid natus. Hinc illud
 Psal. Iurauit Dominus Dauid, de fructu uentris tui
 ponam super sedem tuam, id est, de tuo semine nasce-
 tur Christus. **Et rex est**, quia diabolū hostem huma-
 ni generis deuicit, mundum, carnem, peccatū, infer-
 num, expugnauit. **Dans** seipsum precium pro toto
 hominū genere. 1. ad Timoth. 2. Victis hostibus oim
 rerū potitus est. Omnia enim subiecit sub pedes eius
 pater. 1. Corinth. 15. **V**incendo autē hostes nos ado-
 ptauit in filios Dei, & nos una cum illo reges fecit.
Sic, ut qui in illum credat, simul cum illo regnet. Re-
 gnare autem cum Christo, est rerum omnium impe-
 rium habere, nec mortem, nec peccatum, nec infer-
 num formidare, nec ulli creaturæ subiectum esse, pri-
 Corinth. 15. Vbi est mors aculeus tuus? ubi tua infer-
 ne uictoria. Sed Deo gratia qui dedit nobis uictoriam
 per IESVM Christum. **D**e hoc regno nobis cum
 Christo communi, loquitur Paulus ad Ro. 8. **Q**uis
 nos separabit à Dei dilectione. **E**saias capite 9. Por-
 ro Christus sacerdos fuit pius, innocens, impollutus
 segregatus à peccatoribus, et sublimior cælis factus,
 offerens se pro peccatis populi, **A**d Hebræos 7. **E**t
 nos in illo sacerdotes sumus, dum nostra corpora
 nostrū Adam ueterem cum suis concupiscentijs mor-
 tificantes, Deo libamus hostiam uiuentem, rationa-
 lent,

**Nos esse sa-
cerdotes.**

lem, Ad Roma. 12. Hinc Apocal. 7. Qui lauit nos
à peccatis nostris per sanguinem ipsius, & fecit nos
reges & sacerdotes Deo patri.

Gens sancta.

Id est, Deo dicata. Id quod fit per fidem, quæ nos
Deo prorsus consecrat. Porro sancti sunt Christiani,
non quia citra peccata degere possint, sed quia per
Christum IESVM, etiam si peccarint, non impu-
tantur peccata. Et hoc uult Iohan. in epistola Cano-
nica, Omnis qui natus est ex Deo, id est, qui credit
non peccat, id est, illi non imputantur peccata. Vnde
de ad Ro. 4. Paulus affert Psal. Beati quorū remissa
sunt iniquitates, & quorum obiecta sunt peccata,
Beatus uir cui non imputat Dominus peccatum.

Credentibus
non imputan-
tur peccata.

Populus qui in lucrum accessit.

In greco est tropus hebraicus, populus acquisiti-
onis, pro populo adoptato & insito in populū Dei.
Inserimur aut in populū Dei per fidem in Christum,
Ad Ro. 6. An ignoratis q̄ quicumq; baptizati sumus
in Christum IESVM. Vide caput Iohan. 15.

Inserimur in
populum dei
per fidem.

Vires.

In greco est ἀρετᾶς .i. uirtutes, ut sit sensus, Nos
gentiles uocati sumus, ut prædicemus uirtutes dei .i.
Dei bonitatē, dei misericordiā, & quicquid est uirtutū

Tenebris.

Partim peccatorum, partim ignorantie. Nam peccata tenebræ sunt. Nam hominem mira cæcitate inuoluunt, ut nec se, nec Deum agnoscat. Vnde ad Roma. 13. de peccatis uerba faciens ait, Abijciamus opera tenebrarum, & induamur arma lucis, compositæ ambulantes, non cōmessationibus, non ebrietatibus. Porro, Ignorantia Dei ueræ tenebræ sunt. Siquidem homo ignorans Deum, suis operibus, suo arbitrio libero occæcatus Deum non uidet, nec Christum, per quem pater cœlestis solum hominem iustificari uult, per quem solū omnia præstat, non agnoscit. Vnde Iohan. 15. hoc nomine de Iudæis conque- ritur, quod nec patrem, nec se agnoscant.

Ad lucem admirabilem.

Euangelium
lux est.

Id est, ad uitam Christianam, & Euangelij cognitionem. Euangelium est lux, ut quod illustrat hominem per spiritū sanctum, quem secum adfert. Est enim Verbum spiritus. Iohan. 6. ut cognoscat Christum IESUM unum seruatorem suum, ut ex illo totus pendeat, illi credat, illi fidat, præter hunc amet nihil. Id quod cum fit, homo oculatus non se uel peccatorum erroribus uel ignorantie tenebris inuoluit. Hinc Iohan. 8. Ego sum lux mundi, qui sequitur me

etur me, nō ambulat in tenebris, sed habet lumē uitæ,
Lucæ 2. Lumen ad reuelationem gentium, Esaie 9.
Populus qui sedebat in tenebris & umbra mortis, ui-
dit lucem magnam, lux orta est eis. id quod repetit
Matthæus quarto.

Dilecti mei.

Clausula est. i. conclusio. Nam ex superioribus ar **A**dhortatur
gumentis ad uitam Christianis hominibus dignā, uult ad uitam chri-
inhortari, hoc modo, cum sitis lapides uiui, super stianam.
Christum, per fidem structi, cum sitis reges, cū si-
tis sacerdotes, cum sitis gens sancta, cum sitis gratui-
to in ordinem christianorum cooptati. Proinde, non
decorum erit, si omnium istorum immemores ad gen-
tilitatem recideritis. Non decebit ut personam Chri-
stianorum magis q̄ faciem uelitis, id est, uideri ma-
gis q̄ esse Christiani.

Obscuro.

Consecrat Petrus, non urget, non minis terret, si
quidem hoc legis est, illud uero Euangelij. **V**nde
Esaie 42. de Christo loquens ait, Non contendet,
neq; clamabit, neq; audiet quisq; uocem eius. Arun-
dinem quassatam non confringet, & linum fumi-
gans non extinguet. **V**ide Matth. cap. 12.

Tanquam aduenas.

ANNOTAT. IN EPIST.

CEst argumentum à conditione, quasi dicat, cū Deus uos gentes, aduenas & peregrinos quondā apud Deū in sui populi municipia acceperit, date operā, ut christiane uiuatis, nihil ex gētilitate referētes, quo Deum qui uocauit uos, qui de uobis est benemeritus, ad iracundiam prouocetis. Nam si nō populo Iudaico electo ob incredulitatem, ob alia uitia, pepercit, quāto minus uobis peregrinis et insiticijs parcat, ut Paulus ad Roma. 11. copiose disputat.

Abstinete a carnalibus concupis.

A carnalibus abstunendum
Hic inquit, Nunquid in meis uiribus sitū est abstinere, nonne hoc quod nolo, factū, ut inquit ad Roma. Apostolus. **Respondeo**, Apostolum præcipere impossibilia, ut ad Deum, apud quem omnia possibilia sunt, Lucæ primo, confugas.

Vestram conuersationem.

Pseudochristiani
Apostolus oblique illos perstringit, qui uolunt uideri se habere fidem, cū quouis ethnico impurius, sceleratius uiuant, scortantur, potant dies atq; noctes, execrantur supplicium Christi, intractabiles sunt malorū impatientes, proximo ne tantillum subueniūt, & tamen iactant fidem, cum uera fides non possit nō in opera se diffundere. Id quod adumbratum est Iudicum primo, ubi Chaleb filius suæ Achsæ regionē & superne

superne & inferne aquis irriguam dat. Hæc regio fi-
des est, quæ in nostra pectora per spiritum sanctum
deriuata hac atq; illac operibus perfluit.

Aestimantes uos a bonis operibus

Sunt enim opera symbola fidei, id est, fidem in no-
bis rectam esse ostendunt, ut disputat doctissime Am-
brosius in lib. de Abel & Cain. Eadem sententia est
Matth. 5. Sic luceat lux uestra coram hominibus, ut
uideant uestra bona opera.

Glorificent deum in die uisitat.

In Græco est, in die inspectionis, ut sit sensus. Bo-
nis operibus omnem obtreccionem incredulorum auer-
tue, ut si Deus pro sua misericordia, & illos aspexe-
rit. i. gratta sua ad se traxerit, Glorificent Deum ex ue-
stris bonis operibus, quæ antehac ignotum detestaban-
tur. Nisi mauis simplicius intelligere. Incredulos olim
dum extremus ille iudicij dies illuxerit piorum hoim
opera, quæ tametsi uiuètes uiderint, tamen illuserint,
cognituros, & his cognitis deum glorificaturos. Sic Sa-
pientia V. impij clamant, Nos insensati, uitam illorum
æstimabamus insaniam, & finem illorum sine honore.
Ecce quomodo reputati sunt inter filios Dei, et inter
sanctos fors illorum est. Hactenus illa. Sic dies inspe-
ctionis potest dici, quo deus singulorum opera inspiciet

unūquēlibet pro suis operibus iudicaturus, ad Ro. 2.

Propter dominum.

Christiani
unum habent
Dominum

Id est, unum quidem habetis uos christiani Domi-
num IESVM cui morem gerere debeatis. Verum
ne sitis turbarū auctores, propter Christum aliquid
hominum potestatibus tribuite, morem gerite illis.
Vbi ostendit Petrus christianis nō opus esse ullis prin-
cipatibus. Siquidem illi sua sponte officium suum susci-
piunt. Vnde ad Ro. 13. Non principes sunt terrori
bene agentibus, sed male. **A**t inquires, quid si impia
uel rex uel præsēs præceperit, nonne illorum cupidi-
tatis mos gerendus est? **R**espondeo, Minime. Sed
tu consilium Apostolorum Acto. 5. sequere, qui cū
à prædicatione Verbi diuini à magistratibus submo-
uerentur, illis non obtemperarūt, sed responderunt,

Quatenus o-
bediendū ma-
gistratibus

Oportet Deo magis q̄ hominibus obtemperare. Hæc
illi. At uero cum rerum carnalium ratio agitur. i.
cum uectigal exigitur, ab omnibus exemplo Chri-
sti Matth. 17. persoluendum est. Si honor, ab omni-
bus impendetur, ut docet Paulus ad Roma. 13. cap.

Tanquam liberi.

Qui abutūtur
libertate chri-
stiana

Hic locus est contra illos qui Euangelica libertate
abutuntur. Non enim de sunt qui cum audiunt solam
fidem in Christum ad salutem facere, peccabimus er-
go in

go inquit pro nostra libidine, nulli obtemperabimus, neminem uiuabimus, Liberi enim per fidem sumus. Quibus respondet Petrus, illos seipfos fallere, qui hoc modo libertatem spiritus metiuntur, et monet, ut bene faciendo, obtemperando obturent ora hominum Euangelio aduersantium, et non uult illos sub pretextu libertatis Euangelicæ (quæ est per fidem in Christum) turpiter, impie, immorigere uiuere. Nam carnis, non spiritus illa libertas est. De qua loquitur Paulus 5. ad Gala. Vos in libertatem uocati fuistis fratres, tantum ne libertatem in occasionem detis carni.

Sed tanquam serui Dei.

Cur seruos inquit uocat Petrus credentes, cum filios Dei fides faciat, Iohan. pri. Ad hæc Scriptura per seruos intelligit fere iusticiarios operarios, per filios christianos intelligit sola fide nixos. Sic Iohannes. Seruus non manet in domo in æternum, filius manet in æternum, hoc est, Operarij seruiunt Deo mercedis gratia, seruiunt non uera fide, semper uerentes ne è domo Dei eijciantur. Filij uero .i. christiani homines, libere seruiunt, scientes se esse hæredes Dei, cohæredes autem Christi IESU, ad Roma. 8. Proinde manent in domo Dei, de qua disputat Paulus 3. ad Gala. Cur ergo non potius filios Dei uocat? Re-

ANNOTAT. IN EPIST.

ſpondeo, Petrum ſeruos nos uocare, ſed liberos ſerua
uos, non ſeruos metu poenarum, expectatione premi
orum, quod factio opus eſt, facientes, ſed liberos
·i· per ſpiritum ſanctum qui datur credentibus per
Chriſtum I E S V M, prompte libere ſeruetes Deo,
Deo quidem fide, proximis charitate.

Fraternitatem diligite.

Vera frater
nitas quæ

Hic locus eſt cõtra priuatas illas fraternitates, cõ
tra illos quoq; qui cum confratres uideri uelint, non
tamen fraterne uiuunt. **H**ic obſeruabis quæ nam ope
ra Petrus Chriſtianiſ præcipiat, nõ monet ut ſemper
adſint ſacris, ut tot uel tot preculas Deo obmurmu
rent, quid ergo uult? Chriſtianos benefacere proxima
mis, fraternitatẽ diligere, Deum timere. **A**t inques,
Nihil ergo orabimus, nihil ieiunabimus? **M**inime.
Sed neceſſaria nõ obmittes, Matth. 12. inquit Chri
ſtus, Miſericordiam, non ſacrificium uolo, id eſt, be
neſcientiam uolo, uolo opera quibus proximo inſer
uitur, non ſacrificium. ·i· opera non neceſſaria, ut ſunt
preces & ieiunia, quæ opera non neceſſaria uocant
tur, non q; Chriſtiano intermittenda ſint, ſed q; non
adeo neceſſaria ſint ac opera miſericordie.

Quoniam & Chriſtus.

Supplicium Chriſti et exemplum & ſacramentũ
eſt. Sa

est. Sacramentum quidem, quia signum est salutis nostrae, Iohan. 3. Sicut Moyses exaltauit serpentem in deserto, ita exaltari oportet filiū hominis, ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat uitam æternam. Exemplum uero est, quia ut Petrus inquit, Reliquit nobis exemplū, ut insequeremur uestigia ipsius. **Q**ui hoc inques? En hoc modo, Si te paupertas afflixerit, ignominia tibi acciderit, superbia, auaritia, libido, arrogantia te titillauerit. Breuiter, quaecumque malorum, quicquid uitiorum te tetigerit, tentarit, cogita Christum tuo nomine pauperrimum, ignominiosissimum factū, tuo nomine nudum cruci affixū, nihil unquam arrogasse, temperantissime uixisse. Atque hæc fecisse non suo ipsius nomine, nam ipse peccatum nullum fecerat, ut suo nomine tam extrema pati necessum fuisset, hæc inquam cogita tecum, & mirum erit si non omnia mala refrenaueris, extinxeris. Sic Paulus stigmata Domini in corpore suo fert. ad Gala. Sic gloriatur in cruce Domini, per quam mundus crucifixus est, & ipse mundo.

Qui peccatum non fecerat.

Si ipse peccatum non fecit, nos ergo peccatū fecisse sequitur. Si autē nos peccatū fecimus, auctores supplicij Christi sumus. Hic Es. 53. Ipse uulneratus est.

ANNOTAT. IN EP. I. S. T.

Christus por-
tauit peccata
nostra

propter iniquitates nostras, attritus propter scelera
nostra, & posuit Dominus in eo iniquitatem omnium
nostrorum. Porro Petrus partim hic declarat quid in
nobis sit. Est autem in nobis peccatum, maledictio,
dolus, in Christo uero innocētia, benedictio, ueritas.
Iam Christus permutatione rerum facta nostrum pec-
catum sua innocentia, nostram maledictionem, sua
benedictione, nostrum dolum, sua ueritate mutauit.
Paulus pri. Corinth. 5. Qui non nouit peccatum,
pro nobis peccatum fecit, id est, nostrum peccatū in
se deriuauit, ut nos efficeremur iustitia Dei. i. nos iu-
stificaremur per illum. Partim grauer homines ter-
ret, dum ostendit, quod inuisa res peccatū sit Deo, adeo
ut et prius in filio suo puniri uoluerit quā impunitū ma-
nere. At uero cum addit, quod Christus obiulerit in
corpore suo peccatum, rursus consolatur hominem.
Vult autem dicere, Christum semel oblatum, ut mul-
torum. i. credentiū peccata tolleret. Adhuc Petrus
illorum sententię aduersatur, qui Christum quotidie
in ara offerri pro peccatis garrunt, cum semel obitu-
lerit peccata nostra in corpore suo. i. unica oblatione
nos perfectos fecerit in perpetuum, Heb. 10. Quod
uero in dies in λιβανωτήρα tractatur, nō alio non ine-
fit, quā ut hoc suum beneficium. i. mors eius, redemptio
eius in nobis corroboretur, et nostra fides sustentetur.
pri. Corin

Christus se-
mel sese obitu-
lu.

pri. Corinth. 9. Quotiescunq; manducaueritis panem huc, & de poculo hoc biberitis, mortē Domini .i. beneficiū Christi qd' uobis pręstitit, annunciate.

Mortui peccatis.

In græco est ἀπορρομῶσι .i. priuati, uacui peccatis, ut sit sensus, unum Christū nos. à peccatis immunes fecisse, ut posthac iusticię utuamus. .i. iusti simus, non imputatis peccatis propter Christum. Peccant tam iusti q̄ iniusti, tam pij q̄ impij. Sed iustis, pijs, peccatū non imputatur propter Christum. Sic Ro. Nulla damnatio est ijs, qui sunt in Christo Iesu.

Cuius eiusdem uibice sanati.

Hinc Sapient. 9. Per sapientiā .i. Christū sanati sunt, quicunq; placuerunt tibi domine à principio.

Eratis uelut oues.

In Scriptura sacra Christiani oues uocantur, hoc nomine, q̄ oues animalū omnium simplicissima sunt, prorumpunt in deserta nulla de causa, ac sepe hybernis mensibus è septis digrediuntur, cunq; à niuibus occupatę fuerint, nisi pastor cōpulerit, nō redeunt, uocem pastoris audiunt, auditā sequuntur. Sic Christiani sine fūco sunt, toti ex pastore Christo pendēt, si in deserta tentationum periculorum profugerint, redire non possunt, nisi pastor Christus reduxerit.

ANNOTAT. IN EPIST.

quicquid agit cum ouibus pastor Christus, boni consulunt, non reclamant pastori Christo, si quid secus atque uolunt euenierit. Adhæc uocem pastoris sui, id est, Euangelium audiunt, auditum sequuntur, Ioh. 10. Oues meæ uocem meam audiunt, & ego cognosco eas, & sequuntur me.

Conuerli estis nunc ad pastorem.

Officia
pastoris.

Officia pastoris sunt, curare, ut pingui pabulo oues pascantur, infirmas consolidare, ægrotas sanare, si quid in membris ouium fractum est, alligare, errabundas reducere, perditas querere, uitam etiam ouium saluti impendere. Quæ officia partim Ioh. 10. cap. partim Ezech. cap. 33. ostendit, Christus omnia hæc officia præstitit. Nam pingui pabulo Euægelij, oues suas & paut et pascit, quod tam pingues oues facit, ut semel pastæ, nulla amplius fame, nullo frigore, nulla aerum intemperie macrescant, id est, nulla tentatione, nullo infortunio concidant. Ezech. 34. Pascet oues in pascuis uirentibus, requiescent in herbis uirentibus, & in pascuis pingubus. Adhæc Christus infirmas oculos, id est, Christianos imbecillis fidei, desperabundi animi consolatur, Esa. 42. Arundinem quassatam, id est, conscientiam hominum desperabundam, non confringet. Christus ægrotas uisitat, id est, homines uarijs uitij obnoxios, utpote

ra,

tre, morositati, uindictæ, cupiditati tolerat. Adhæc
Christus, si quid in ouibus fractum est alligat, id est,
ut grauissime peccarint, ut grauissime tententur, ta-
men miseret, succurrit, **Ezech. 33.** Nolo mortem im-
pii, sed ut conuertatur impius à uia sua, & uiuat. Po-
stremo, errabundas reducit, id est, mundo despectis-
simos, & de quibus nemo non desperat, reducit, non
enim uenit uocare iustos, sed peccatores. **1. Corinth.**
11. Membris inhonestis honorem uberiorem appo-
nit. Christus animã suam pro ouibus posuit. **Iohan.**
10. Ego sum pastor bonus, bonus autem pastor pro
ouibus dat animam suam.

Qui peccata nostra ipse pertulit.

In græco est, obtulit, usq; adeo, ut qui peccata
sua in ipsum reijciat, exoneretur, & expeditius ui-
tam eternã adeat. At uero si peccata cum operibus
nostris bonis æqua lance perpẽdere uolueris, peristi
fortiora peccata erunt, q̃ ut ulla tua bona opera præ-
ponderare sinant. Id qd' iudæ infœlicis exitus, **Cayn**
misera desperatio, **Gen. 4.** ostendunt.

Curatorem animarum uestrarum.

In græco est ἐπισκοπος. i. speculatore. Nã **Epi-**
scopi est speculari. i. prospicere de necessarijs gregi
christiano. Prospicere, ne qd' icõmodi grex christianus

Episcopi officium. Accipiat. Adhæc Episcopi est gregem Verbo Dei pascere. Nam pascere oues meas dixit Christus Petro. Pascere autem est Verbo Dei populū alere. Hinc Acto. 20. inquit Paulus, Attendite igitur uobis & cuncto gregi in quo uos spiritus sanctus posuit Episcopos, ad pascendam ecclesiam Dei. Porro de officijs Episcoporum lege Paulum in Epistolis ad Timotheū, ad Titum, ad Corinthios epistolam priorem.

CAP. III.

Loci capituli tertij sunt. Quid debeant mulieres maritis, quid mariti mulieribus. Quis ornatus deceat mulieres. Deinde generatim compendium uitæ Christianæ prescribit.

Similiter uxores subditæ.

Mulierum officia

Cofficia uxorū sunt, obtemperare maritis, timere maritos, quā possunt caste uiuere, non ad eo sumptuosos nestibus uti.

Sine omni corruptela.

Ambrosius lib. epistolarum 3. epistola 11. admonet, nouæ dictum cordis homo pro interno homine. Porro internum hominē uocat mentem. Vt sit sensus, Uxores non tam corpus quā mentē ornabūt, id est dabant

dabunt operam, ut mentem puram nullo uitiorum nouo contaminatam habeant.

¶ Placidus & quietus.

¶ Id est, mulieres non sint feroculae erga maritos, nihil intemperantiae, nihil iracundiae, nihil inuidiae, nihil ambitionis, nihil arrogantiae praeseferant.

¶ Quemadmodum Sarra.

¶ Petrus non omnem ornatum detrahit mulieribus, sed exemplo sanctarum mulierum ornari uult, quae ornabant quidem se, sed modeste, sed decenter, omnem **Ornatus mulierum qualis** suam spem in Deum figentes, maritis suis morem gerant. Porro, quod Sarra producit, uult ostendere **esse debeat.** re, quod ueluti Abraham maritus Sarae, exemplum fidei credentibus proponitur, ita uxor obedientiae ty

¶ Secundum scientiam.

¶ Hoc est, compertum habeant, qui nam mulierum genus tractandum sit. Sic autem tractabis, ut illarum uitia uel mutes, uel toleres.

¶ Veluti uasi infirmiori.

¶ Omnes Christiani uasa, id est, instrumenta Dei **Omnes Christiani uasa sunt.** Sic Ro. 9. Paulus uocat uasa irae, uasa misericordiae. At uero mulieres tam corpore quam mente uiris imbecilliores sunt, proinde modeste cum illis agendum. **sunt**

ANNOTAT. IN EPIST.

Parcendum est illis, ne iurgia (quæ omnes preces in
terrumpunt) in matrimonio crescant. Porro, si
Christiani uasa sunt, ubi manebit Liberum Arbitri-
um? Quid enim uas, quid instrumentum faciet, nisi
moueat. Ad hæc contemptum mulierum hic locus
Petri prohibet. Hieronymus honorem, interpreta-
tur abstinentiam coitus.

Tanquam etiam cohæredes

Enthymema est. Nam sic uult argumentari, Mu-
lieres sunt cohæredes gratiæ, proinde honor illis im-
pertendus.

Ne interrumpant preces uestræ.

Quæ non apud Deum exaudiuntur, nisi concor-
dia inter uos constiterit. Nam sic inquit Apostolus
1. Timoth. 2. Volo uiros orare in omni loco, sustul-
lentes puras manus absq; ira & disceptatione.

Preces no-
stræ quando
exaudiuntur.

Malum malo &c.

Sensus est, Non hac gratia uocauit uos Deus, ut
malefacta malefactis, conuitia conuitijs, superetis,
Benedicere sed ut bene loquendo, bene merendo uocem illam au-
psistentibus diatis, Venite benedicti patris mei possidete regnum

Pacem quærat &c.

Id est, non satis est uelle pacem sequi, nisi eam
omnibus modis insecuti fuerimus.

Oculi

Oculi domini super iustos.

Hic locus ad fidem, ad consolationem piorum facit. Siquidem fidere facit iustos, id est, iustificatos fide, ne in extremis periculis se destitutos à Deo putent. Consolatur autem, ut in tribulationibus quantumuis magnis fortiter perstent. Porro ostēdit Psalmus Oculos Domini tam iustis quā iniustis apertos, sed admodum diuerse. Nam iustis benignos admodum, Iniustis truces oculos obuertit. Sic enim sequitur in Psalm. Et perdet de terra memoriā illorum. **C**eterū quod dicit, Oculi domini, sumptum est à more principum, qui si quibus bene uolunt, aspectū placidū, quibus male uolunt, trucein obuertunt aspectum.

Si bonitatis æmulatores.

Petrus carnali affectui hic respondet, qui obijcere posset. Cur ego patiar oīm iniurias, cum serē impunitas inuertet plurimos ad lædendum. At Petrus inquit, Minime gentiū, immo si uindicare pergas, nullus iniuriarū finis erit. At uero si musitaueris, si toleraueris, aduersarius uictus tua constantia desinet maledicere, desinet te iniurijs onerare. Porro hic obseruabis quod minime conueniat Scripturæ sacræ cum carnalibus affectibus, cum iudicio humanæ rationis.

Christianus
omnes iniurias
as æquo serē
animo.

Immo si quid etiam acciderit.

Quid dicat, si etiam iniuria uobis accipiunda est
 damnnum ferendum est, potius ferte, potius accipite,
 q̄ ut malum malo pensetis. Nam ut maxime dent uo-
 bis damnū, aut pecuniæ, aut corporis damnū dant,
 uitæ æternæ præmiū intercipere non poterunt. Beati
 eritis si illorū iniurias susq; deq; tuleritis. Et hoc uult
 Paulus pri. Corinth. 6. Audio delictū in uobis esse,
 quod lites in uobis habetis. **C**ur non potius iniuriam
 patimini, cur non potius damnnum accipitis. **H**ic lo-
 cus est contra illos qui in iudicio litigant. **A**t inquires?
 Num ego bonis meis me spoliari sinam. **R**espondeo?
 Si citra proximi tui ignominia fieri poterit, sublatū
 reposcere potes: quod si minus, damnnum potius fe-
 res. **A**ut si non tibi tantum, sed multis alijs damnnum
 datum est, repostulare poteris. **Q**uod ad te attinet,
 feres. iuxta præceptum Christi, Matth. 5. Si quis
 tunicam tollere parat, permittite illi & pallium.

Contra illos
 qui iudicio li-
 tigant

Dominum deum sanctificate.

Deum sancti-
 ficare.

CAlludit Petrus ad Esaiam cap. 5. Et timorem eius
 ne timeatis, neq; paueatis, Dominum exercituum ip-
 sum sanctificate, **E**t ipse pauor uester & terror ue-
 ster. **P**orro Deum sanctificare, est nomen Dei non
 unq̄ incassum usurpare. Id quod fit, dum præcibus a
 Deo contendimus, ut omnia bona opera, non nobis
 sed ipsi,

sed ipsi transcribantur, ut ipse iuxta Psal. sanctus sit in operibus suis. Dum rogamus, ut in omnibus afflictionibus nomen Dei implorare possimus. Dum rogamus, ne nostrum nomen, sed nomen Dei, illustre orandum tur. Sic Diua Virgo cecinit, Et sanctum nomen eius. Sic nos oramus, Sanctificetur nomen tuum. Postremo dum omnia boni consulimus, siue prospera siue aduersa Deus nobis immittat, clamantes cum Dauid Regum 15. Faciat quod bonum est coram se.

CIn cordibus uestris.

Non dicit in pedibus, non oculis, non manibus, non ullis gestibus corporis, sed in cordibus, quo Reijcit simulationem ostendere uult, ridiculam esse illam extremam cultus diuini hypocrisin, id est, simulationem. Cor uult deus, quod si purum est, si erectum est, quicquid altarum rerum accesserit, Deo gratum est. Vnde Psal. orat, Cor mundum crea in me Deus, Iob 2. Conuertimini ad me toto corde uestro. Scindite corda uestra et non uestimenta uestra, Hierem. 29. Cum quaesieris me in toto corde tuo, inueniar a te, ait dominus. Acto. 15. Petrus uocat Deum καρδιότοπος, id est, cordium exploratorem.

Sitis parati ad respondendum.

Sensus est, Si eò uenerit ut a uobis interrogetur

ANNOTAT. IN EPIST.

Tyrannis quō uobis faciat, non indignabundi, non contumeliosi, respondendū non infensi, sed sedate, benigne respondete, ut et sermo uester Christum redoleat, qui omnibus se petentibus q̄ benignissime respondebat.

Habentes conscientiam bonam.

Conscientia
quid

Hic Petrus ostendit, nō de futuros qui Christianos calumnijs impeturi sint, sed monet cōscientia freti lingue mendacia contemnāt. Porro conscientia est iudicium factorum nostrorum, cui tamen cū timore aliquid dandum est. Nam imperuestigabile est cor hominis, inquit Hierē. & Paulus pri. Corinth. 3. Nullius rei mihi cōsciū sum, sed nō per hoc iustificatus sum.

Bonam conuersationem.

Christianus
quis

Ecce Petrus bonā uult conuersationē, id est, uult ut non solum christianum te iactites, sed & tua uitae tuis moribus ostendas. Sic ad Coloss. 2. Quēadmodū accepistis Christum IESVM, ita in eo ambulate. Et ad Titū pri. Deum profitentur se scire, sed factis negant. Nam sunt abominabiles, immorigeri.

Si ita uelit Dei uoluntas.

Hic audis afflictiones à Deo nobis immitti, quod a deo debet cuiuslibet peccatus confirmare, ut quiduis potius in afflictionibus agat, q̄ ut Deo obmurmuret, diabolo

diabolo auctori acceptum referat. Hinc 2. Regū 16. Gera Semei filius regi David maledicit. Et cū Abisai uellet illi maledico amputare caput, dixit Dauid, **Nemini male dicite** mittite eum, Dominus præcepit ei, ut malediceret. Et quis est, qui audeat dicere, quare sic fecerit? Sapient. 3. **Et si corā hominibus tormenta passi sunt,** spes illorum immortalitate plena est, quoniam Deus tentauit eos, & inuenit illos dignos se.

Quandoquidem & Christus.

Non sanctum, sed Christum nobis exemplum proponit, nimirum quod reliqui sancti solum exemplum **Christus & causa & exemplum est** sunt uitæ melioris, Christus uero & causa & exemplum est, nam in illo seruati sunt, pri. ad Corint. 15. **causa & exemplum est** Gratia Dei sum, id quod sum. Hinc ipse Christus Matthæi 10. **Qui non accipit crucem suam, & sequitur me, non est me dignus.**

Semel pro peccatis nostris passus.

Hic locus est contra illos qui Missam sacrificiū putant, si enim Christus semel passus fuit. i. semel se pro peccatis nostris, semel se patri obtulerit, cur igitur quotidie illū offerre credemus? Porro q̄ offertur quotidie Christus, partim fit, ne Christi beneficiū. i. mors & redemptio è memoria hoīm effluat. Partim, ut hic laudes Dei expromantur. i. Euangelium doceatur, **Missam non est sacrificium**

ANNOTAT. IN EPIST.

in quo studia, opera, beneficia Dei prædicantur. Idq;
fieri debet in conuentu fidelium. Deinde ut fermentetur
populus saluari fermento, id est, refrigeretur Christo,
qui unū est refrigeriū desperabūdis conscientijs,
qua de re lege epist. priorem ad Corinth. cap. 11. Et
Chrysostomum in commentarijs in epistolam ad He
bræos super hunc locum, Christus semel oblatus est.

Clustus pro iniustis.

Commendat Christi charitatem. Siquidem Chri
stus passus est, & passus pro peccatis nostris, passus
pro iniustis, quo amore nullus maior esse posset, ad
Roma. 5. Commendat charitatem suam erga nos De
us, quod cum adhuc essemus peccatores, Christus
pro nobis mortuus fuit, hæc ille. **T**am uult inferre Pe
trus, Si Christus pro tuis peccatis, pro te iniusto pas
sus est, **E**cquid tu afflictiones recusas? Ad Hebræos
12. Respiciate ad fidei ducem & consummatorem IESUM
SVM, qui proposito sibi gaudio crucem pertulit ig
nomina contempta. Ad Ephes. 5. Sitis igitur imita
tores Dei, tanq̄ filij dilecti, & ambuletis in dilectio
ne, quemadmodum & Christus dilexit uos.

Ut nos Deo adduceret.

Quid est, ut nos Deo patri offerret, quæ oblatio præsi
gurata fuit in Isaac oblato per Abraham, Gene. 22.
Cum

**Cum semel expectabatur Dei
lenitas in diebus.**

Cum Petrus de baptismo dissertationē interserat, me oper e precium facturum uideo, si Paulo uerborum **Baptismus**
us, & quid baptismus sit, & quis eius usus sit, & quid
quod uotum in baptismo factum sit, disseruero. Prin-

cipio baptismus est lauachrum regenerationis, reno-
uatio spiritus sancti. Ad Titum ultimo. Esaiæ cap. 44.

uocat Aquam effusam super sitientem: etenim cum
homo propter morbum hereditariū ex Adam in tota

tam posteritatem deriuatum, in primo ortu, totus im-
purus, abominabilis, & ut Paulus ad Ephes. 2. in-

quit, filius iræ sit, regeneretur oportet, non autem
potest ex se ipso regenerari, totus enim malus est,

ex aqua igitur, & spiritu regeneretur. i. totus nouus
fiat necessum est. Nouus fit, cū ex utris ueteris Adam

ex uiuis, id est, omnibus affectibus naturæ depositis,
nouus prorsus homo renāscitur. i. à spiritu sancto re-

generatur. Adeo, ut iam non sui iuris, sed spiritus san-
cti sit, ut illum quoquo uersum sequatur ducem. Bre-

uiter, prorsus spiritalis sit, iuxta illud Iohannis 3.
Quod natum est ex spiritu, spiritus est. Illius regene-
rationis signum est lauachrum in quod homo immer-

gitur, & rursus extrahitur. Porro usus baptismi est,

¶ Usus baptismi

ANNOTAT . IN EPIST.

quod signum sit per mortem nos transire ad uitā. Pro
inde si deterret peccatū, terret infernus, terret mors,
baptismi memor esto .i. reuoca in memoriam signū ac
ceptæ misericordiæ diuinæ .i. remissionis oīm peccato
rū. Et mirum erit si diu timueris. Ceterū in baptismo
renunciamus diabolo et oībus operibus eius .i. pecca
tis, renunciamus oībus pompis eius .i. oībus illece
bris, Inſiticiꝝ prorsus Christo, ut Paulus inquit, reddi
mur. Deo nos auctoramus conceptis uerbis, dicētes.
Crede in de Nos credere in Deū patrem omnipotentem etc. **Ad**
um patrem est nos nuncium remittere diabolo, omni cultui simu
lachrorum, nos spem nostram in nullam creaturam,
nullam nostram probitatem, sed in solum Deum desi
gere, nos Deo credere, etiam si a nullo non negliga
mur, nos Deo credere, etiam si pauperes, inoēti,
obscuri uixerimus. Nos Deo credere, etiam si pecca
torū conscij simus. Deinde dicimus, nos credere in
Crede in Christum Iesum .i. credere Deum patrem huic homi
Christū Iesum ni Christo omnia subiecisse, Ad Hebræos pri. et 2. ca
pitibus. Hunc hominem Christum esse propitiatorū
pro peccatis nostris, ad Roma. Per hunc hominem
omnia patri placere, Matth. 3. Postremo dicimus,
Crede in nos credere in spiritum sanctum, id est, credere nemi
spiritum san ni ad patrem per Christum suam uitam, suum suppli
ctum cium; breuiter, quicquid de Christo dictum est, ad
tum

tum patere citra spiritus sancti operam, quo cū tam
 pater q̄ filius omnes suos agit, trahit, uocat, monet
 per Christum, in Christo, uiuificat, sanctificat, &
 sic ad patrem nostrum adducit. **A**t uero uestis illa can Vestis post ba
 dida qua sacerdos puerū recens baptizatum induit, ptismū induta
 nouum hominem significat, hoc est, ex iniusto iustū, quid sibi uelis
 ex filio iræ filiū dei factum. **D**e qua ueste Paulus ad
 Romanos capite sexto. **E**saie capite quadragesimo
 tertio Ad Galathas tertio.

In diebus Noe.

Horrendum est, quod narrat de Arca in qua præ
 ter octo animas nullæ seruatae sunt. **Q**uod ostēdit
 paucos fide niti, adeo ut etiā inter centū uix unus aut
 alter reperiat, qui resā cōtendat ad Deū. **S**ic enim
 tractat hanc historiā auctor epistolæ ad Hebræos ca.
 9. **P**er fidem admonitus oraculo Noe, ea quæ nondū
 uidebantur, ueritus, apparauit arcam ad salutem do
 mus suæ, per quā condemnauit mundum. i. incredu
 los. **E**t eius quæ secūdum fidem est, factus est heres.
 Ecce ex fide sola seruatur Noe, ex fide inquā qua cre
 debat se una cum suis, mundo diluuiō extincto inco
 lumem fore, fide inquā qua credebatur aliquando ses
 men mulieris caput draconis contriturum.

Cuius figuræ nunc respondet.

ANNOTAT. IN EPIST.

Diluiū, eter num interitū designat **P**etrus hoc uult dicere, quod olim fuit arca, hoc iam est baptismus, quod olim fuit diluuium, hoc iam est eternus interitus, prædicatus incredulis. Nam qui non credit, iam condemnatus est, Iohan. 3.

Nos quoq̃ saluos facit.

Fides ba-
ptismi **N**on tam baptismus q̃ fides baptismi, nos saluos facit. Nam qui crediderit, & baptizatus fuerit, hic saluus erit. Vbi audis fidem baptismo præponi, nullo alio nomine q̃ q̃, non tam lauachrum q̃ fides lauachri seruet nos. **E**st aut̃ fides lauachri, ut credam me per **I**ESVM Christum accepisse condonationem omnium peccatorum, uictoriam diaboli, carnis, mundi, breuiter, rerum omnium, me esse filium Dei, filium eterne uitæ, in cuius signum mihi baptismus relictus est. Sic olim arca consolabatur Noe. **A**t inquires, Si fides baptismi nos solum seruat, ecquid igitur ullis operibus habemus opus? **R**espondeo, fides baptismi quidem te seruat, sed fides sine opibus esse non potest. Proinde homo Christianus, nolit uelit, bona opera facere, cogitur. Fides enim non quiescit. Sic Noe credebatur quidem diuinæ promissioni, tamen arcam apparatus non negligebat. Abraham credebatur Deo, sed tamen filium suum immolandū producebat, probans fidem in se ueram esse, non eumentitam. Sic serè tradit hanc

Fide cogitur
homo bona
opera facere

Et hanc historiã Jacobus Porro quod dicit Petrus, baptismum nos saluos facere, tropus Scripturæ est, pro fide baptismi. Nam ueluti circuncisio, ita baptismus signum est, quorum neutrum seruat. 1. Cor. 7. Circuncisio nihil est, ita & baptismus nihil est.

Ut bona conscientia &c.

Hoc est, foedus facit bonæ conscientie cum Deo, **A**rca Noe quæ ut enim olim Deus per arcam cum Noe foedus perdesignauit. designauit. cusit, se illi placatum Deum fore. Nam Gen. 6. sic legimus, Ponamq; foedus tecum, & ingredieris arcam. Sic Petrus uerba Christi ueluti quoddam foedus, quandam stipulationem obstringit, se nobis nos omnia illa esse adsecutos, quæ nobis per resurrectionem suam, per suam ascensionem pepererit. Resurrexit autem propter nostri iustificationem, Ad Roma. 4.

CAP. III.

Hoc in capite carnis lasciuia, sobrietate, temperantia, oratione, cogitatione supplicij Christi domandam docet. Deinde spiritalem administrationem prescribit. Nimirum docens populum Christianum solo Verbo Dei regendum. Postremo monet ut quisq; quas à Deo accepit dotes, in communem

ANNOTAT. IN EPIST.

omnium utilitatem exprimat. Nec coelum terra mīscendum, si Christi nomine adfligamur.

Usus supplicii Christi.

Quis sit usus
supplicii Chri
sti.

Uocet hic supplicij Christi usum, qui est, ut illo ueluti scuto tutissimo omnia malorū tela excipiamus. Si te diabolus suis ferratis copijs adortus fuerit, ne formida, quia in cruce uictus est. ipsum enim semen mulieris conteret caput draconis, Gen. 2. Iohan. 15. Venit princeps huius mundi, nec habet in me quicquid. Si te mundus suo exercitu aggreditur, fortis esto animo, quia Christus uicit mundū, & tu uinces. Iohan. 16. Si te tua caro suo illecebrarū agmine oppugnat, confide, uiriliter age, quia Christus tentatus est per oīa iuxta assimilationem Adæ absq; peccato, Ad Hebr. 4. Ut placabilis esse possit errantibus, & ipse circumdatus infirmitate, Hier. 5. Si te mors, si te peccata, suis copijs obsidēt, cogita Christum mortuum esse, ut tu per uitam regnes, Romanos 5. Cogita te cum esses mortuus per delicta, simul cum Christo conuiuificatum. Condonatis omnibus delictis, Deleto, quod aduersus te erat, chirographo, Coloss. 2. **H**ic uides supplicium Christi propugnaculū esse aduersus quorumlibet hostium insultum. Ob id Petrus nos armari uult supplicio Christi.

Quod

Quod qui patiebatur in carne.

Hortatur nos ad tolerandas afflictiones duobus argumentis. Vel quia in carne tantum patimur. Vel quia afflictiones peccati licentiam in nobis domant. Sic Pharaon Exo. 5. cum nollet dimittere populum Israel, malis afflictionibus, se demissurum pollicetur. Sic David adulter, homicida, malis a peccando deterretur. 2. Reg. 12.

Ferendae sunt afflictiones.

Non concupiscentiis hominum.

Id est, in mundanis concupiscentiis. Omne enim quod est in mundo, est concupiscentia carnis, concupiscentia oculorum, concupiscentia fastus. 1. Iohan. 2. Et qui mundum diligit, non est charitas patris in eo. Et mundus transiit et concupiscentia eius. Qui autem facit uoluntatem Dei, in eternum manet. Porro uoluntas Dei est, ut credamus in Iesum Christum filium eius, Iohan. 6. Dei uoluntas est, ut conseruemus praecipua illius, ligemus ea in cordibus nostris. Et circudemus gutturi nostro, Prouer. 6.

Nil nisi peccatum in mundo.

Cum uersaremur in lasciuia.

Ebrietatem Christus Luc. 21. detestatur. Caute uobis ne quando grauentur corda uestra crapula et ebrietate. Prouerb. 20. Luxuriosa res uinum, Et ebrietas tumultuosa ebrietas. Osee 4. Fornicatio, uinum, ebrietas auferunt cor.

Vitanda

Rerum omnium finis imminet.

Argumentum est dehortatorium. Partim à uoluptatibus mundi. Partim ab impatientia afflictionum. Nam sic uult dicere. **Q**uantulo tempore durant uoluptates quantumuis magnæ? **Q**uantulo tempore afflictiones? Certe & illæ citius dicto te relinquunt, & hæc finiuntur. Proinde stultum est uel uoluptatibus tam perditè oblectari, uel afflictionibus nimium distorqueri.

Sitis igitur sobrii & uigilantes.

*Orandum
quomodo*

In græco sunt imperatiua indefinitorum, sobrii esto te, & uigilate. **Q**uorum illud temperantiâ cibi iuxta potus complectitur, hoc somnû & socordiam excludit. Porro orare Pe. nos uult. Orare uero est aliquid à Deo petere, Petere aliquid à Deo, plena fide oportet, id est, indubitanter credere Deû nos nostris precibus non frustraturû, etiamsi aliquandiu prorogauerit, Dabit enim Dominus in tempore oportuno, inquit Dauid **J**acobi 11. In fide postulat, nihil hæsitans. **A**d hoc orandû est sobrie, ut Petrus monet, id est, Geniû defraudando, uoluptatibus temperando. **O**randû est uigilanter, id est, cum adfectu ardentissimo, adeo ut noster adfectus erga solum Deum accendatur. Porro quæ oranda sint docet Christus Mat. 6. **O**randû est, Sanctificetur nomen tuû, id est, ueritas tua, tua misericordia, sit ex nobis erga te pura. Fiat uolun

uoluntas tua, quia uoluntas nostra quid aliud, quam peccatum est? Pacem nostrum quotidianum, id est, Verbum Diuinum, Christi corpus, salutem adferat nobis. Et ne nos inducas in tentationem, id est, ne patiaris nos demonū imposturis decipi. Sed libera nos à malo, id est, ne patiaris nos malo succumbere.

Nā charitas operiet multitudinem

Hoc est, qui proximū suū diligit, non bili efferuescit, sed tolerat, boni consulit, quantumuis grauer in ipsum peccetur. Hoc est charitatē operire peccatorū multitudinē. Sic 1. Cor. 11. Charitas omnia suffert.

Charitas operit peccata.

Ut quisq; accepit donum.

Ut illa quæ à Deo accepimus, libētius in cōmunē oīm uilitatē effundamus, argumentis plerisq; hortatur. Partim qd' bona dei. i. gratuito à Deo donata uocat. Quid enim habes qd' nō accepisti. 1. Cor. 4. Partim qd' uocat dispēsatores. Si dispēsatores sumus, nostra nō sunt. Si nostra nō sunt, cur pximo inuidebimus?

Quid habes quod non accepisti.

Si quis loquitur, loquatur ut.

Id est, si cui contigit cognitio sacræ Scripturæ, nō plus sibi sumat, q̄ ut se os Dei credat, per quod Verbum Deus in proximū transfundat. Sic Iohan. Bap. se uocē clamauis in deserto uocat, Iohan. 1. Luc. 21. dicit Christus, Dabo uobis os & sapientiā. Exo. 4.

dicit dominus ad Moſen, Perge, ego ero in ore tuo, doceboq; te quod loquaris.

Vt in omnibus glorificetur Deus,

**Glorificare
Deum.**

Glorificare Deum, eſt Deo gloriã rerũ omnium tranſcribere. Sic eccleſia canit, Gloria patri & filio & ſpiritu ſancto. Et Pſal. aut. Non nobis Domine non nobis, ſe t nomini tuo da gloriã. Sic Beata Virgo, & ſanctũ nomen eius, canit. **Q**ue loca uel ex diametro pugnant cum Lib. Arb. cum carne noſtra.

Cui ſit gloria & imperium.

**Contra Lib.
Arbitrium.**

Id eſt, ut ipſe ſit oia in oibus, Eplo. 1. Proinde et nos cõfitemur, Credo in patrẽ omnipotentẽ. **Q**uod q cõfitentur, miror qua frõte Lib. Arb. acliuitatẽ, ut utar Scholaſt. uerbo, & rerũ cõtingẽtiã aſſerere poſſint.

Quum per ignem exploramini.

**Per tribulati-
ones itur ad
astra.**

Hoc eſt, Ne abhorreatis à perſecutionibus, que ut ignis aurũ, ſic ueſtrũ cor pbãt. Sap. 3. Tanq̃ aurũ in fornace pbãuit illos. Et quaſi holocauſta hoſtiã ac cepit illos, & in tempe crui reſpectus illorũ. Amos 3. luſtus extremo auriculæ cõparatur, dũ inquit. Quõ ſi eruat paſtor de ore leonis duo crura, aut extremũ auriculæ, ſic eruentur filij iſrael. **Q**ue loca terrent quidẽ primo hoicm! Nam quod per multas tribulati- ones oporteat regnũ Dei intrare. Acto. 13. ſignifi- cant.

cant. **C**ōsolatur uero, dū tantū ad nostri expimentū
immittit, dū liberatio, dū salus certa pmittitur. **V**nde
Psal. 132. Si ambulauero in medio tribulatiōis, uiuifi-
cabis me, **E**t sup irā inimicorū tuorū extēdisti manū
tuā, saluū me fecit dextera tua. Psal. 91. **I**ustus ut pal-
ma florebit, ut cedrus i domo domi multiplicabitur.

Quæ res ad expimentū uestri fit.

Duobus argumētis, ut tribulationes æquo animo
feramus hortatur. **V**el quod ad experimentū nostri fi-
ant, **E**t à Deo immittentur. **V**el quod per adflictiones
ad uitā eternā catur. **I**ngt enim, **V**os qui adflictionū
Christi consortes estis. i. exemplo Christi affligimini.
Si enim me persecuti sunt, **E**t uos persequentur, Ioh-
han. 15. **G**loriæ quoq; Christi participes eritis. i. re-
gnabitis cum Christo perpetim, **A**d Ro. 8. **S**iquidē
cum illo patimur, ut **E**t una cū illo glorificemur.

Vt in reuelatione quoq; gloriæ.

Cum scilicet sedebit super sedem gloriæ suæ, **E**t
congregabuntur ante eum oēs gentes. **M**att. 25. **E**t
cū deuictis oibus hostibus ipse cū suis electis, ueluti
opimis spolijs triūphās cœlū ingredietur. **V**bi electi **P**er fidē agno-
scimus Deum
perpetuo illius consortio fruuentur. 2. **T**imot. ult. **R**e-
posita est iusticiæ corona, quam reddet mihi Domi-
nus in die illo. **N**on solum aut mihi, sed omnibus qui

ANNOTAT. IN EPIST.

diligunt aduentum ipsius. Quod uero dicit, reuelatione, eò referendum est, quod in hac uita per fidem agnoscimus gloriam Christi, tunc aut à facie ad faciæciem. 1. Corinth. 12. Cognoscimus nunc per speculū in enigmate, tunc aut à facie ad faciæciem.

Quoniam gloria & spiritus Dei super uos requiescit.

Spiritus
gloriæ

Graci sic legunt. Quoniam spiritus qui & gloriæ & Dei est, requiescit. Vbi egregia amplificatione utitur. Vocat enim spiritum gloriæ, qui nos monebit. Et non solū spiritū gloriæ, uerumetiam Dei. Qui requiescit in nobis. i. effusus in nostra corda, auxiliatur infirmitatibus nostris, Roma. 8. cap. Hinc Christus iohan. 16. Vbi Apostolis tragicædiis, quibus exagitaturus sit illos mundus, exposuit, subiungit, Sed quia hæc locutus sum uobis, exposuit, cor uestrum, Sed expedit uobis ut abeam. Si abiero, mittam consolatorē ad uos. Porro hic locus Petri est contra Scholasticos Theologos, qui homini non consistare uolunt, an in gratia Dei sit. Hic uidet Petrus dicere ad afflictiones ueluti testes in nobis esse spiritus.

Ne quis enim uestrū adffigatur. Procatalipsis est. i. Præsumptio. Nam posset aliquis obijcere. Si quædeo beati sumus, dum affligimur, Com pilabo

labores alienas, multa mala faciã, ut cruci affigat,
 igni destiner, ut sic per afflictionẽ gloriam reportẽ?
 Respondit Petrus, afflictiones probari, si non nostro
 merito, non nostra temeritate, sed pro nomine Chri-
 sti à Deo accidunt. **¶** At dices, ergo fures, sacrilegi, ho-
 micidæ, qui à magistratibus puniuntur, illicet perie-
 runt? **¶** Minime, Christus ut omnia horrenda, sic et
 crucem, incendium, suo supplicio consecrauit. Pro-
 inde si suam crucem in Christi crucẽ coniecerit,
 saluatur. id quod in latrone nobis promissum est. **¶** At
 Petrus non uult nos nostra temeritate in pericula cõ-
 ùcere, alioqui qui amat periculũ, dignus est periculo.

¶ Quandoquidem & tempus est.

¶ Locus est ex Hier. cap. 25. Ecce in ciuitate, in
 qua inuocatũ est nomẽ meũ, ego incipio affligere. **¶** Ac Quos diligit
 cedit Hier. Ezech. cap. 9. Est autẽ sensus uerborum castigat
 Petri, Si iudiciũ .i. afflictio temporanea incipit à do-
 mo Dei .i. à credentibus Euangelio. O quod iudiciũ
 manebit incredulos. **¶** Est autẽ locus rhetoricus ab alio-
 rum malis. **¶** Porro domus Dei, est ecclesia Dei .i. tur-
 ba credens Christo, credẽs Euangelio. **¶** Sic enim in-
 quit auctor epistolæ ad Hebræos cap. 3. Christus
 tanquam filius administrauit domum ipsius, cuius do-
 mus nos sumus, si fiduitam, si gloriationem spet ad
 finem usq; tenuerimus. Sic Psal. beatos uocat, qui

habitant in domo Domini, id est, in ecclesia Dei.

Quod si primum incipit a uobis.

*Genā, hostiū
Euangely*

Hic Petrus ostēdit, q̄ grauter olim Deus animad-
uersurus sit in illos qui Euāgelio suo nō audiūt, **Chri-**
stus Lu. 10. excōmunicat Sodomas, Chorozain, Beth-

saida, urbes amplissimas, q̄ Verbū Dei acceperint.
Per Prophetas in locis innumeris minatur inorigeris
Euangelio, Esa. 5. Eloquiū Dei Israel blasphemauit.
rūt. Ideo iratus est furor Domini in populū suum. Et
extēdit manū suam super eū, & percussit eū. Deu-
cap. pri. Epist. ad Heb. capitib. tribus. **At inques,**

an mihi integrū est credere? Respondeo, tibi integrū
non est, Orabis autē Dominum ut tibi integrum sit.
Hierē. 26. Et dabo uobis cor nouum, & spiritū no-
uum ponam in corda uestra, et faciā ut in praeceptis
meis ambuletis, & uerba mea custodiatis.

Et si iustus uix saluus efficitur.

*Vix iustus sal-
uatur, quō in-
telligendum*

Scilicet fide Christi iustificatus. Alioqui non est ius-
tus in terra qui facit bonū, & qui nō peccat. **Eccle.**
pri. Porro quod addit, uix saluatur, uult ostendere
fidē Christi crucē secū afferre. Nam qui credit Chri-
sto, à mundo oppugnatur. Iohan. 15. Si mundus uos
odit, scitis prius q̄ uos me odio habuerit, Iohan. 16.
in mundo adfluctiōne habebitis. **Qui credit,** à diabolo
uarijs

uarijs mundi tentatur, pri. Petri ult. Sobrij estote et
 uigilate. Quoniã aduersarius uester &c. Credenti à
 carne insidie struuntur, ad Roma. 7. Noui quod non
 habitat in me, id est, in carne mea, bonũ. Et rursum,
 Sed uideo aliã legẽ in membris meis &c. Taceo ocu-
 lorum irritamenta ad peccata. Taceo morborũ, peri-
 culorum molestias, breuiter, quicquid est matorũ,
 quæ omnia fidem obsident. At constantẽ esse, incon-
 cussũ esse in tot tantisq; malis an non difficillimũ?
 An nõ paucissimis datũ? Hinc illa uox Christi, Mat-
 10. Qui sustinuerit ad finem, hic saluus erit. Et hoc
 est quod Petrus dicit. Iustus uix saluatur.

Impius & peccator ubi cõparebit.

Distinxit has duas uoces, impius & peccator. Nã **Impius et pec-**
 impius est, qui male de Deo sentit, ut iquit Hilarius, **cator in quo**
 Deum non timet, secure de misericordia Dei omnia **differunt**
 presumit. Qui cum peccator sit. non credit se esse
 peccatorem. Impietas enim uitium incredulitatis est
 corde perpetratum. Peccator uero, externus homo
 impij est, id est, ille qui operibus malis suam impieta-
 tem declarat. Vnde Psal. pri. Beatus uir qui non abiit
 in consilio impiorum, & in uia peccatorũ non stetit.
 Prouerb. 12. Verte impios, & non erunt.

Tanq̃ apud fidelem conditorem.

ANNOTAT. IN EPIST.

Hoc est, permittant uitā Deo. Adhæc de aduersarijs non male, sed bene mercatur, Ad Roma. 13. **S**i esurrit inimicus tuus, pascere illū. Si sitit, da illi potū, hoc. n. si feceris, carbones ignis coaceruabis in caput illius.

CAP. V.

Summa caputis est, monet cum Episcopos tum sacerdotes, ut uiuere, ut gregem Christianum pascere debeant. Adhæc ne diaboli imposturis circumueniamur, hortatur.

Actestis afflictionum Christi.

Martyres omnes, id quod uocabulū ostendit, afflictionū Christi testes sunt. **H**oc est quod uult dicere Paulus ad Coloss. 1. Nūc gaudeo super afflictionibus meis, & suppleo quod deerat afflictionibus carne mea. Quod sic intellige, nō quod Christi afflictionibus aliquid defuerit, sed quia martyres suis afflictionibus supplicio Christi testimoniū præstent. **H**uc omnium Martyrum historiæ referenda sunt.

Martyres
sunt testes
ad afflictio-
nū Christi

Consors gloriæ.

Hic naturam spei ostendit, quæ est sperare constanter ea quæ non oculorum obtutibus obijciuntur, Spes enim quæ uidetur, non est spes, Ad Roma. 5. spes

Spes est quæ in solam Dei misericordiã sperat. Spes
 tam prosperis quæ aduersis solo Deo nititur. Quæ spes
 sola conscientia tranquillat, serenat. Psal. Et lætetur **Natura**
 omnes qui sperant in te. In æternũ exultabũt, et ha
 bitabis in eis. Ad Roma. 5. Spes non confundit. **Va**
 leat igitur Magister in Sententijs, qui spem definit cer
 tam expectatone præmij ex meritis promanantem,
 quæ finitio totã Scripturã subuertit. Tota Scriptura **Taxatur Ma-**
 in solũ Deum sperandũ monet, et ille in merita. Psal. **gister senten-**
 7. In te Domine sperauit, nõ confundar in æternũ, et **tiarum**
 32. Psal. Fiat misericordia tua super nos, quẽadmodũ
 sperauimus in te, Et 24. Psal. Propter misericordiã
 tuam Domine propiciaberis peccato meo. Et Psal. 11.
 Tu Domine seruabis nos et custodies, Esa. 40. Qui
 sperant in Domino, non laborabunt et non deficiẽt.
Hic uides quæ Magister ille cũ Scriptura Sacra pugnet.
 Hæc in Deum solum sperandum, ille in merita scilicet
 cet putat. Porro uerbis Petri accedit Psal. CXIII.
 Placebo Domino in regione iuuentum.

Pascite quantum in uobis est.

Pascere gregem, est Verbo Dei alere, nisi enim **Pascere gre-**
 quis Verbum Dei doceat, Episcopus non est, prima **gem**
 Corinth. pri. Non misit me Christus ut baptizare,
 sed ut Euangelizare, Et cap. 9. Væ mihi nisi Euan-

gelizauero, Hiere. 3. Dabo uobis pastores iuxta cor
 meum, & pascent uos scientia, & doctrina. Porro
Pastor malus quomodo pastorē bonū à malo dinoscere possis, lege
 à bono dinos = Ezech. cap. 43. Hieremie. cap. 27. cap. 12. cap.
 cendus quō 23.

Tam dicit Petrus, Pascite quantum in uobis est.
 Quæ uerba interpretatur Ezechiel cap. 3. Specula
 torē dedi te domui Israel, & audies de ore meo Ver
 bum, & annuntiabis eis ex me. Si dicente me ad
 impium, morte morieris, & non nunciaueris ei,
 neq; locutus fueris ut auertatur à uia sua impia, Impi
 us in iniquitate sua morietur, Sanguinem aut̄ eius de
 manu tua requiram. Si aut̄ annunciaueris impio, &
 ille non fuerit conuersus, ipse quidā morietur, tu aut̄
 animā tuam liberaſti. Porro græcus contextus & sic
 uerti potest. pascite gregē Christi qui inter uos est,
 Et sic sensus erit, quisq; Episcoporu gregē suū Verbo
 Dei pascat, Id quod pulcherrime docet Pe. Acto. 28.

Curam illius agentes, nō coacte.

**Officium
 Episcopi**

Secundum officiū Episcopi, est prospicere de ne
 cessarijs ecclesie. Sic ad Roma. ult. inquit Paulus,
 Nūc aut̄ proficiscor Hierosolymā ministrans sanctis.
 Id quod Apostoli omnes fecerunt, Acto. 4. At uero
 cum cresceret multitudo discipulorū, Apostoli ne in
 officio prædicādī cessarēt, et ministrarēt, mensis pro
 spicerent

spicerent necessarijs, septem spectata probitatis uiros, quos diaconos appellabant, elegerunt. Quibus delegebant hoc ministerium, Acto. 6.

Neq; ceu dominium exercentes

Petrus non uult dominari Episcopos gregi. i. op-primere, expilare gregē. Idq; exemplo Christi, qui **Episcopi non** Lucæ 22. dominandi libidinem in Apostolis compri debent domi-

mens, ait, Reges gentium dominantur, uos autē non nari sic, sed qui maior est in uobis, fiat minor, & qui prin-

ceps est, sit qui ministrat. Paulus 2. Corinth. pri. Non quod dominemur uobis, pri. Thef. 2. **N**eq; enim unq; per sermonē adulationis uersati sumus, neq; per occasionē auariciæ, neq; quærētes ex hoibus glo-

riam, cum possemus in autoritate esse, sed fuimus in medio uestriū placidi, perinde ac si nutrix foueat suos filios &c. Hi loci contra spiritalem potestatem sunt

Sicut oēs alius alii uicissim sub. Id est, ut utrinq; sit charitas, sit humilitas, qui senior est, qui dignitate præcellit, ita se gerat, ut alijs profuit, ut omnia fiat omnibus. Qui uniuor est plus præstet quam extigatur.

Humilitatem animi uobis infixā.

Hoc est humilē & abiectā dicā an nullā de se per suasionē. **Q**uæ sit, dum de nobis, nostrisq; uiribus,

ANNOTAT. IN EPIST.

Paupertas
spiritus

nostris meritis prorsus desperamus, & in solam diuinam misericordiam omnem spem de figimus, dū propter Christum nos oīm usibus impēdimus. Præ nobis nullum contemnimus. Hæc humilitas alioqui paupertas spiritus appellatur. Et humiles pauperes spiritus, quorū est regnū cœlorum. Et ut Petrus ait, quibus dat gratiam .i. misericordiam, remissionem oīm peccatorum uitā eternam. Porro superbos uocat operarios iusticiarios, plus suis meritis, q̄ diuina misericordia fretos. Nulli se submittentēs. Alios præ se cōtemnentes. Veluti ille phariseus Lucæ 14. qui gloriatur se non esse ut cæteros. Illis superbis resistit Deus .i. male uult illis. Illorum conatus frustratur. Id quod Gene. 9. in ædificantibus Turrim Babilonicam adumbratum est, Esaiæ 26. Incuruabit habitantes in excelsis, ciuitatem sublimem humiliabit.

Humiliemini sub potēti manu Dei

Quid est, sperate de uobis, abijcite uosmet ipsos, ut ex tollat uos tēpore oportuno. Nec est quod putetis nullam finē fore uestre abiectiois, uestri contemptus, potens est Dei manus, citius dicto euehet uos, si nō in hoc mundo uisibili, at in mundo inuisibili, in quo cum electis Dei gaudio eterno fruemini. Sapient. 5. Iusti in perpetuum uiuent, & apud Dominū est merces illō

Premium iustorum

ces illorum. Accipient regnum decoris. Quoniam
dextera sua teget eos, & in brachio sancto suo defen-
det illos, Esa. 66. Quomodo si cui mater blandiatur
ita ego consolabor uos, & in Hierusalem consolabi-
mini. Iacobi 4. Humiliamini in cōspectu Dei, & eri-
get uos. Exemplo nobis est publicanus euangelicus,
Luc. 18. qui cū adeo se abiiceret, ut nec oculos adtol-
lere auderet, iustificatus de tēplo descēdit. Exemplo
est Lazarus quo nemo contemptior, nemo humilior,
at post obitum in sinu Abrahe recumbit, Luc. 16.

Omnī cura uestra cōiecta in illum.

Quasi dicat, Non est quod putetis in periculis, in-
tentationibus, afflictionibus, inopia perituros, De-
us curā uestri gerit. Proinde non sinet uos ulla re pe-
rire. Quod uero curam suorum gerat, Scriptura te-
statur, Psal. 9. Et factus est dominus refugium pau-
perum in oportunitatibus, in tribulatiōibus. Psal. 1. **D**eus gerit eu-
ram suorum.
Oculi eius in pauperem respiciūt, Osee 11. Ecce ego
quasi nutricius portabam eos in brachijs meis, & ne-
scierunt quod curarem eos. Zacha. 2. **Q**ui uos tetti-
gerit, tanget pupillum oculi mei. Deute. 1. **P**ortauit
te Dominus Deus tuus, ut solet homo gestare paruu-
lum filium in omni uia per quam ambulastis. Porro
Deum rerum necessariatū curā suscipere pro nobis,

ANNOTAT. IN EPIST.

testatur Scriptura quoq; Lucæ 11. cap. Psal. 33. Tia
mete Dominum omnes sancti eius, quoniam non est
inopia timentibus eum.

Quoniam aduersarius uester.

Diabolus ca=
lumniator

In Græco est ἀντίδικος, qui scilicet contra aliquē
litem intendit. Id quod diabolus partim adhuc nobis
uiuentibus, partim iam iam morituris facit, dum pec
cata ob oculos ponit, & proinde litem intendit. Dia
bolus græca uox est, nobis sonat calumniatorem.

Cui resistite.

Quibus nam armis? non certe lorica, non galea.
Nam hæc arma diabolus eludet. Quibus igitur ar
mis? Audi, fide, qua fide? Nimirum hac qua credi
mus Christum sua morte, sua resurrectione, omnem
diaboli tyrannidem nobis abstulisse. Hæc fides facit
ne inferos totos reformidemus. Ac Christus Matth.
16. Et portæ inferorum non ualebunt aduersus illam
Hebre. 2. Ipse factus est particeps carnis & sanguin
is, ut per mortem aboleret eum, qui mortis habe
bat imperium, hoc est, diabolum. Sic Dauid 1. Reg.
17. pugnaturus contra Goliath, non hasta, non cly
peo se armat, sed in nomine Domini progreditur. Et
citus dicto, lapide in frontem Golthe impacto, ho
stem deiecit. An non hic pugna diaboli & Christiani
adum

Quibus ar=
mis diabolo
resistendum

adumbrata est? An non hic arma quibus Christianus
tutus esse possit, ostenduntur? Sic Paulus 2. Cor. 10.
inquit, Arma nostra non carnalia sunt &c. 1. Reg.
15. Non in gladio, non in hasta saluat Deus.

Scientes easdē afflictiones uestræ.

Quid est, Scitote ut afflictiones quas una cum uestra
fraternitate in mundo accipitis, perficiatis, id est, ut
constanter feratis mala, multa uos debent mouere. **Mala cur sint
ferenda.**
Partim, quod communia uobis sint cum Christianis
omnibus. Partim, quod à Deo accidant. Partim,
quod non ita diuturna sint. Partim, quod ille qui uos
tentari sinit robur ferendæ tentationi suppeditat. 2.
Corinth. 14. Cum infirmus sum, tunc robustus sum.

Qui uocat nos per Christū Iesum.

Qui per Christum IESUM, ubi manebunt merita?
Gratis ergo saluamur? Proinde ad Roma. sexto,
inquit Paulus, Donum autem Dei uita æterna
per Christum IESUM.

FINIS.

ANNOTATIONES

CHRISTO

PHORI HEGENDOR.

PHINI SCHOLIA,

in Acta Apostolorum. Præfatio,

quid in Actis Apostolorum

doceatur.

IN Apostolorum Actis, ipsissimum Christi Euangelium docetur, quod nihil aliud est, quam sermo docēs per fidē IESV Christi nobis, salutis æternæ metam contingere. Sic enim Acto. 4. inquit Petrus, Factus est caput anguli, nec est in alio quoquā salus. Acto. 13. inquit Paulus, Notum igitur sit uobis, uiri fratres, q̄ per hunc uobis remissio peccatorū annuntiatur. Per hunc omnis qui credit, iustificatur &c. In Actis docetur uerus Euangelij crediti fructus, qui est charitas. Act. 4. Multitudinis autē credentiū &c. Præterea hic docetur legem esse spirituales, hoc est legē non posse impleri humanis uiribus, sed solo spiritu sancto, qui in nobis propensionem, ardorē erga legem Domini exuscitat. Acto. 15. Nunc ergo quid tentatis &c. Deniq; hic narratur, quomodo Christus legatione sibi à patre in terris demādata perfunctus, ad patrem redierit, quibus modis aduenerit spiritus

ritus ille promissus, qui discipulos erat docturus oīa,
quibus inijs Ecclesia cœperit, quibus rebus uiguerit,
quibus adoleuerit, quæ omnia & digna, & utilia
scitu sunt, isto maxime seculo, quo mundus prorsus
μεταμορφουσα uidetur.

CAPVT PRIMVM.

Loci insignes.

1. Promittitur spiritus sanctus Apostolis, & locus, quo uenturus sit, indicatur.
2. Christus in caelos uidentibus Apostolis subducitur.
3. In locum iudæ proditoris, Matthias surrogatur. Exordium est à transitione.

Facere & docere &c.

Summa Euangelij Lucæ, constat & factis & doctrina Christi. Factis quidē, hoc est, miraculis, quæ Christus edebat, ad manifestandam gloriā suam, Ioan. 2. & confirmandum Euangelium, Marci ult. ad Heb. 1. Doctrina, hoc est sermone Euangelij uiuacissimo, per se aditum ad uitam æternam patere.

Ad eum usq; diem.

Hunc locum & sic uertere ex græco potes, usq; ad diem, quo mandato Apostolis, quos elegerat per

ANNOTATIONES

spiritū sanctū, iniuncto, subductus est. Porro intelligit mandatū illud Marci ult. ite in uniuersum &c.

¶ Quibus &c.

¶ Hunc locum & sic transferre licet. Quibus & se, ubi passione defunctus erat, exhibuit, in multis signis, dies quadraginta se illis uidendum præbet, & uerba facit de regno Dei, & congregatis illis denunciat, ne ab Hierosolymis recedant, sed expectent promissum patris, de quo inquit, Audiuistis me &c.

¶ Lucas uaria resurrectionis testimonia congerit, idq; propterea, q̄ resurrectio Christi est nostri iustificationis. 1. Petri 3; ad Corinth. 5.

¶ Signis.

¶ In græco est ἐν τετρηκείσιν. Porro τετρηκεία dicuntur auctore Fabio lib. 5. signa necessaria, ut quæ aliquid necessario sequitur, sic uidetur Christus discipulis, & quidem totos quadraginta dies, loquitur cum illis, cibum cum illis capit, quæ signa necessaria sunt, Christum à morte reuixisse.

¶ De regno Dei.

¶ De quo uide Paulum ad Rom. 10.

¶ Iohannes &c.

¶ Hoc est, signum iustificationis administravit, sed non peccata remisit, sed non iustificauit, uos autem bapti

Baptizabimini spiritu sancto, hoc est, per uestrū bap-
tisma, credentibus spiritus sanctus impertietur Per
uestrū baptisma credētibus peccata cōdonabuntur.

Virtutem.

In græco est δύναμις hoc est possibilitatē, nam
extra spiritum sanctum possumus nihil, in spiritu
sancto possumus omnia.

Non solum Hierosolymis.

Consolantur hic gentes, quibus etiam Euangeliij
predicatio, pollicetur.

Subductus est in cœlum.

Credere Christum subductum, est credere Chri-
sto à patre datam potestatem, & in cœlo, & in ter-
ra, Matth. ultimo, & sedere ad dextram Dei, hoc
est in gloria Dei patris, ad Philip. 2. Item est credere
Christum pro nobis apud patrem, aduocatum agere
2. Iohan. 2. mediatorem etiam Dei, & hominum,
1. ad Timoth. 2. Item est credere Christum pro nobis
solicitem, omnia illius nutu nobis accidere &c.

Deprecatione, qua deprecamur malum. Obsc-
ratione, qua precamur bonum. 1. ad Timoth. 2.

Surgens &c.

Oratio est hortatoria, nam hortatur ut aliquem
Apostolum in locum defuncti surrogent.

ANNOTATIONES

Exorditur à certitudine sacre scripturæ.

His qui parauit &c.

Amplificat iudæ improbitatem.

Qui cooptatus. Narratuncula de interitu iudæ.

In libro Psalmorum.

En Petrus titulum facit libro David.

Psalmi sexagesimo quinto. In Psalmo est eorum.
Nā loquitur de iudæis Propheta, de quibus & Christi-
stus Matth. 23. dicit, Relinquetur domus uestra des-
serta. Vide 3. Regum 9. Hierc. 7.

Hic audimus quid iudæ Apostolo Christi euene-
rit, id quod factum est, ne qui stamus, offeramus ani-
mo, sed timeamus, ad Roma. 11.

Perpetuam uitæ &c.

In græco est, quo ingressus & egressus apud nos
Dominus Iesus.

Obserua Apostolos se ferè semper resurrectionis
testes iactare, hoc nomine, quod ancora & prora,
quod aiunt, salutis nostræ, in resurrectione Christi
posita sit, ad Roma. 4.

Facta precatione.

Non suo ipsorum iudicio, sed Dei fidere uolunt.
Proinde se precationi tradunt.

Corda

Corda nosti.

¶ In Græco est, bellissima uocula καρδιανός τις hoc est cordium cognitor, inscrutabile enim est cor hominis, inquit Hieronimus. **¶** Quis scrutabitur illud? cor probans, & renes Deus.

C Præuaricatus est.

¶ In græco est παρεβη hoc est prætergressus est.

C Dederunt sortes.

¶ Non rem istam sortium arbitrio geri, & præcautio Apostolorum arguit, ut quod dicunt, Domine, **Sortes.** ostende quem elegisti &c.

¶ Hic discite, homines non ex hominum, sed Dei iudicio censendos esse. Producentur hic duo, Ioseph, qui propter uitæ integritatem, iusti cognomen promeruerat, & non dubium est, quoniam omnes crederint, illum unum à Deo electum iri. **¶** Producitur

Matthias, de quo nemo aliquid memorabile nouerat.

¶ Quid autem sit? Matthias eligitur, Ioseph reijcitur. Cur ita? quia, quæ stulta erant secundum mundum elegit Deus. 1. ad Corinth. 1. Similem historiam habes 1. Reg. 9. de Saul, & 1. Reg. 16. de Dauide.

¶ Ceterum non succenset Ioseph, sibi præferri Matthiam, nec Matthias ægrefert, se in locum Iudæ prædicatoris suffici. Dominum enim uterque agnouit uoluntate.

ANNOTATIONES

CAPVT SECVNDVM.

Loci insignes.

1. **S**piritus ille promissus adest, pectora Apostolorum occupat, subito noui redduntur iuxta illud 1. Reg. 10. Infiliet in te spiritus Domini, & mutaberis in alium uirum.

2. **P**etrus libere cōcionatur ad populum. Parlim & miracula, & missionis spiritus rationem reddens, & Apostolos ab ebrietatis suspitione uindicās: partim, grauitèr obiurgans Iudaicum genus hominum, quod tam miseris modis Christum tractasset.

3. **C**ompunguntur corde auditores, baptizantur circiter ter mille.

4. **S**tudia Christianorū in Ecclesia nascente.

Originem feriarum Pentecostes, uide Exo. 12. & 27. Leuit. 23. Porro Christiani faciunt diem sacrum ferijs Pentecostes, non propter hoc quod Iudæis acciderit, sed ob hoc, quod hic narratur à Luca, nimirum, quod spiritus sanctus Apostolis missus sit.

Repente.

Iohan. 3. Spiritus ubi uult spirat &c.

Hic refert excutere historiam. Mittitur spiritus sanctus Apostolis, missus eos corroborat, alacres, in trepidos reddit. Quid uero sibi uolūt hæc? Nimirum, spiritum sanctū timidis, trepidis, omni consolatione uacuis

nacius, incredulis, desperabundis mitti. An non uero tales Apostoli hic erant? **C**onsule historiam, & mirum ni tales cōpereris. Mittitur uero spiritus, ut timorem omnem ex pectore excludat, intrepidus faciat, fidem, spem, charitatem in nobis inflāmet, hæc uero Apostolos accepisse facile cognitū est.

Reliosi.

In Græco ἐυλαβῆς hoc est Dei timore percussa. Lingua sua, hoc est quasi uernacula sua lingua loquerentur.

Magnifica Dei.

Id est, magna Dei facta. Equæ illa sunt, quod homines tā rusticos, tam crassos, tam pingues, spiritus sancti dono cumulasset, quod adeo dilexisset mundū ut filium suū unigenitū dederit, ut omnis, qui in illū crederet, nō periret, sed haberet uitā aternā, loh. 3.

Stans autem Petrus.

Ecce subitam Petri Metamorphosim.

Erit in nouissimis diebus, hoc est, temporibus, quæ Deo uidebuntur idonea. Effundam, hoc est, copiose dabo, largiter impertiam, de spiritu meo, de quo Paulus ad Roma. 8. super omnem carnem, hoc est hominem, uel super omnia hominū genera, Iudæos, gentes, iuuenes, senes, & prophetabūt, hoc est,

ANNOTATIONES

exponent scripturã sanctam. 1. ad Corint. 14. quod si non sit interpres &c. filij uestri, Apostoli, & filie uestre. Sic prophetat Anna Prophetissa Luca 2. Actorum 21. Erant Philippo quatuor filie uirgines prophetantes. Deniq; dina Virgo prophetatur dum cant, Magnificat &c.

Et quidem super.

Tautologia quidem est, sed, quæ in Scriptura sacra certitudinem rei futuræ præ se fert. Vide caput Genesios 41.

Sanguinem, bella.

Matthæi xxij. Audituri estis bella. Signa aduentus Christi, ad iudicium præcessura recenset.

Ignem.

Id est, uarias persecutiones, sic pri. Corinth. 2. Deus enim declarabit, quod in igne, id est, afflictione reuelatur &c. Vide caput Matthæi xxij.

Vaporem fumi.

Id est, urbium incendia.

Sol conuertetur.

Sol obscurabitur. Matthæi xxij.

Dies ille Domini.

De quo Sophoniæ 1. illustrius, uide cap. Matt. xxij. Et sic

¶ Et futurum est.

¶ Vide Paulum ad Roma. 10. Definito consilio. Ecce locus de prædestinatione. Consolari uero debet omnes pios, quod ut Christus τῆ ὀνεισμαμένη βδελγη traditus est in adflictiones, ita se quoq; non nisi uolente Deo affligi. Porro adflictiones, Dei uoluntate pijs ingruere, testantur Paulus 1. ad Corinth. 11. Solomon Prouerb. iij. Fili mi &c. Apostolus ad Hebr. 12. Iohan. 10. Oues meæ uocem &c. nec rapiet eas quisquam de manu mea.

¶ Solutis doloribus.

¶ Soluti sunt per Christum credentibus dolores mortis. 2. ad Timoth. Qui mortem quidem aboleuit &c. Ad Hebræos 2. ut per gratiam Dei pro omnibus gustaret mortem.

¶ Dauid enim dicit.

¶ Prouidebam, hoc est, oculos meos in Dominum patrem meum clementissimum configebam, nec futurum est, ut in adflictionibus, in medijs mortis malis, commouear, id est, ab illo uel latum, quod aiunt, digutum discedam, nam à dextris mihi est, id est, ad est mihi. Propter hoc letatum est cor meum, id est, exilij præ gaudio in spiritu sancto. Exultauit lingua mea, hoc est, gratias egi Deo meo quas potui maxi-

ANNOTATIONES

mas. Insuper & caro mea, corpus meum, requiescet
in spe futuræ resurrectionis. **Q**ur ita? quoniam non
derelinques animã meam &c. **H**oc est in morte, nec
dabis sanctũ tuum uidere corruptionem, id est He-
bræorum tropo, corrumpi à terra. **N**otas mihi feci-
sti uias uitæ, postliminio me in uitam reduxisti. Re-
plebis me iucũditate, à facie tua &c. **E**n qualem ha-
bemus Pontificem? hic potest affici sensu infirmita-
tis nostræ tentatus per omnia, ad Hebr. 4.

Quod iureiurando.

Psalmo 131. id est, Christus nascetur ex semine
Dauid secundum carnem, ad Roma. 1. **C**ur uero De-
us iuravit, uide ad Hebræ. 5.

Lumbis ipsius, id est, semine eius, sic ad Hebr. 7.

Leui adhuc in lumbis patris erat, id est, nondum
natus erat.

Super sedem eius, Luca primo, Locus est insi-
gnis de regno Christi.

Dextera Dei, secundum efficaciam roboris &c.
Ad Ephesios primo.

Dixit Dominus, pater, Domino meo Christo, se-
de ad dexteram, id est, sis compos potiorũ bonorũ,
sis mihi æqualis, sis in gloria patris, ad Philip. 2.

Donec ponam, uide Paulum 1. ad Corinth. 15.

Resipiscite

¶ Resipiscite.

¶ Μετανοείτε, hoc est, pœnitentia commissorum peccatorum, cor uestrum subeat. Seruimini à generatione &c. Id est, curate quo subducamini ex illa praua Phariseorum generatione, quæ ignorans Dei iusticiam &c. Ad Roma. 10.

¶ Libenter acceperunt sermonem:

Hoc est, crediderunt sermone, Nihil enim prodest sermo auditus, nisi cū fide coniunctus sit, ad Heb. 4.

¶ Doctrina Apostolorum.

Quæ aliud docebat nihil, quã fidem, charitatẽ.

¶ Fractione panis.

Id est, distributione panis.

¶ Coniuncti, hoc est, pariter in eodem loco.

CAPVT TERTIVM

Historia claudi, symbolum est misericordie diuine, nos per fidem Christi sanantis, id est, seruantis, & quidem gratis.

¶ Fides claudi est, quod ad uerba Petri nil contactus surgit.

¶ Cebritas, quod in ambulat, & alios quoq; ac fidem in, ligare elaborat.

¶ Viri Israhelitæ.

ANNOTATIONES

Petrus hac oratione, omnem fiduciam in se deprecatur, & docet in solum Christum fiduciam collocandam esse, hic enim est, qui seruat populum a peccatis, Matthæi primo, pri. ad Corinth. pri. Num Paulus crucifixus pro uobis.

Autorem uitæ. Ego sum uita, ueritas, & uita, Ioh. 14. 2. ad Timoth. 1. Vitam autem in lucem produxit.

Christus est sanctus, sanctificans omnes sanctos, id est, credentes suo sanguine, qui emundat nos ab omni peccato, pri. Ioh. pri.

Iustus est, iustificans nos sua iusticia, quæ est per fidem, ad Philippen. 3. pri. ad Corinth. pri.

Per ignorantiam, nam si cognouisset &c. pri. ad Corinth. 2.

Per os omnium.

Igitur Prophetæ quoque Euangelium multis retro sæculis prædicarunt, ad Roma. pri. pri. Petri pri. Sed alius aliter.

Temporæ refrigerij, id est, extremi iudicij, quibus Christus credentes refrigerabit, uide Luc. cap. 21. Restitutiois, nã oportet eum regnare &c. 1. ad Cor. 11.

Testimonium Moysi ex Deute. 18. De futuro Christo. Moses enim de me scripsit, inquit Christus Ioh. 5.

Prophetam, id est, Christum. Proinde populus
EUAH

Euangelicus frequenter clamat, Propheta magnus surrexit in Israel.

¶ Mei similem, debuit enim per omnia fratribus similis reddi, ad Hebræ. 2.

¶ Filij Testamenti, uide Paulum ad Romanos 4. ad Galatas quarto. Ad Abraham, Gen. 12.

¶ CAPVT QVARTVM.

¶ Loci insignes.

1. **¶** Crux Euangelij præcones excipit.

2. **¶** Euangelium offendit Principes sacerdotū, hoc est, illos, qui quæstum pietatem putant, ad Timot. 6. Sadducæos hoc est, ἀθεϊσῶντες ἰουδαϊκούς id est, animales homines, qui non intelligunt quæ Dei sunt. pri. ad Corinth. pri.

3. **¶** Euangeliū confirmatur præconū cōstantia.

4. **¶** Nemo potest constanter ab Euangelio stare, nisi Deus illi animum dederit.

¶ De Sadducæis uide Acto. 23.

¶ Qui audierant sermonem. Nam fides ex auditu. Auditus per Verbum Dei, ad Roma. 10.

¶ Petrus repletus spiritu sancto, ubi enim spiritus, ibi fortitudo.

¶ Sinos &c.

¶ Verus Euangelij preco, uerus Christianus not.

ANNOTATIONES

Crucem ferūt
constanter
Christiani

terretur supplicijs, quin Christum confiteatur. *Cor
de enim creditur ad iustitiam, ore confessio fit ad san
lutem, ad Roma. 10. Marci 8. Quaecunq; &c.*

Hic est lapis. *Psal. 7. Lapis Christus est, reiectus
à uobis ædificantibus, hoc est, à uobis nomodidascas
lis, qui ædificare, id est, docere debetis populū Dei,
fidem Christi, sed ille à uobis est reiectus, opera uos
docetis, fidem cane peius & angue oditis, hic tamen
uobis, & manibus & pedibus repugnantibus factus
est in caput anguli, hoc est, conglutinans duos popu
los, Iudeos & gentes, Ad Ephe. 2. pri. Petri 2.*

Nec est in alio quoquam salus.

Ecce per Christum solum seruamur.

An iustum sit. *Obtemperandū quidem est magi
stratibus, ad Roma. 13. Sed eatenus quatenus non
à Deo præceperint. Nota est illa gnome Petri Acto.
5. Oportet magis Deo, quàm hominibus obedire.*

Qui cum audissent.

Coratione opus est concionatoribus, ut Verbum
summa alacritate prædicet, ad Col. 4. Orantes &c.

Admiratur propheta & insanā & irritam con
spirattonem aduersus Christum, admiratur, quod co
nentur suis ipsorum consilijs Christum è medio tolle
re, cum, ut hic Apostoli asserunt, id factum sit con
silio

filio Dei animaduertentis in peccata nostra. **V**ulneratus est propter iniquitates nostras. **A**tritus propter scelera nostra, Esaiæ 53. ad Roma. 4.

Vsus Psalmi est, quod uident Apostoli, se quoq; exemplo Christi adflictiones manere. **P**atimur autem cum illo &c. ad Roma. 8.

Nunc Domine. **V**sus Psalmi ostendunt. **D**a seruis tuis, quibus exemplo tuo adflictionum procellæ ingruunt, exemplo quoq; tuo perrumpere.

Hic obserua, quàm efficaces sint credentium preces, Iacobi ultimo.

CAPVT V.

Exemplum illud de Anania & Sapphira, est iræ diuinæ exemplum. **E**xemplum iræ diuinæ, animaduertentis in hypocrisim, auaritiam, & malorū istorum fontem, incredulitatem. **N**am tam Ananias quàm Sapphira, siti pecuniarum torquebatur. **S**ic enim cogitabat, aliquam partem de precio uenditi agri dabitur in pauperū usum, ut pietatis opus assequemur, partem seponemus, ut alijs fame laborantibus, nobis suppetat, quo uiuamus. **H**oc sanè erat diffidere Deo, qui querētibus regnum Dei & iusticiam eius, omnia alia adiicit, Matthæi 6.

Mentiris spiritu sancto, non potest ferre hypocrisim spiritus sanctus.

ANNOTATIONES

C Collapsus expuat.

Ecce diuina ire exemplum. Deus sepe ita impios punit, ut aliorum salutem consulat.

Miracula Euangelium confirmant.

C Exurgens.

Verbum Dei nunquam non persequitur. Sed uide quam mirifice agit Deus cum suis, conijci in custodiam sunt suos, eosdem de improviso uel misso angelo eripit.

Loquamini. Verbum Dei non est uinctum, Christus seruator, qui nam igitur per opera seruamur, et si per opera seruamur, frustra Christus est mortuus, ad Galatas 3.

C A N O N.

Per Christum datur poenitentia, et remissio peccatorum.

C Gamaliel.

Exemplis agit. In diebus professionis, in Græco τῆς ἀπογραφῆς, id est, quando census ageretur, aestimaretur facultates orbis terræ. Idque ex dicto Caesaris

Theudas qui uetuit censum dari Cesari.

Quonia si ex hoibus. Dilemmate rhetorico utitur.

C A P V T S E X T V M.

C Loci insignes.

Olim Apostolorum erat et Verbo et uictu populo

pulo prospicere. Vide Paulum ad Ro. 15. ad Gal. 2.

2. **C**reantur diaconi, hoc est, ecclesie ministri, quos hodie praefectos Pithochodothij appellare possumus.

3. **O**lim integrum erat, & Diaconis Verbum Dei praedicare.

4. **A**ccusatur Stephanus, quod in Deum & Moesen blasphemus sit.

Despicerentur, in Graeco παραδεσμοῦ quod sonat, quod non uidebantur, das ubersehen wurden, in quotidiano ministerio, hoc est in quotidiana subministratone ciborum.

Ministremus mensis.

Hoc est, cibos ad mensas suppeditemus. Spectatae probitatis, in Graeco est μαρτυροῦμεν, hoc est, de quibus homines dant probitatis testimonia. Sapientia, spirituali opinor, qua intelligimus, quae Dei sunt, de qua Paulus in multis locis.

Quibus delegabimus &c.

Graeca etiam sic uertere potes, quos constituemus ad necessaria illa uictus subministranda.

In Graeco ὡς κατὰ σκόπον ἕνεκα χρείας τῶν τῆς.

Deprecationi, ut Verbum Dei radices agat in pectore

ANNOTATIONES

bus hominum. Et hic obserua Apostolorum officia.
Elegerunt ergo Diaconos, de quibus Paulus ad Titum 1. ad Timoth. 3. Plena fide, quæ est in Christo Iesu. 1. ad Timoth. 1.

CAPVT SEPTIMUM.

Stephanus respondet accusationibus. Tum quod non contra Mosen, sed pro Mose locutus sit, quod non in Deum contumeliosus fuerit, immo eius gloriam semper prouexerit. Tum declarat non nuper populū istum Iudaicum, spiritu sancto reluctari coepisse, sed id multis retro seculis factitasse.

Historias, qui uolet excutiat, miraculo uero est hominem Diaconum tam multum scripturarum sacrarum tenere.

Circuncisi corde.

Duplicem circuncisionem significat, de qua Paulus, ad Roma. 2.

Mirabilis Deus in hoc sancto est, uoluit in illo nobis Christiani exemplar proponere, si enim requiras fidem, comperies illam & in Deum, & Christū uacuissimā, si requiris charitatem, quæ per fidem operatur 5. ad Galat. En ipsissimam hic repereris, orat enim pro illis qui se lapidant. Charitas enim patiens est &c. Primo ad Corinth. 13. Denique doctrinam uere Christianam in Stephano audis.

Caput

CAPVT VIII.

Consenserat &c. παρασκευη est ad caput 9.

CAduersus ecclesiam. Ecclesia enim Dei nunquam non persecutionibus exagitur, ut quæ Euāgelium unice amat, religiosissime colit. Euāgelium uero crucem adfert. 1. ad Corinth. 1. Planctum. Ecce planguntur mortui, sic Christus lachrymauit mortuo Lazaro, Iohan. 11. **C**æterū, quomodo mortui plangendi sint, uide apud Paulum 1. ad Thessal. 4.

CPhilippus prædicat Christum. Christum prædicare est prædicare quod Christus traditus fuerit propter peccata nostra, & resurrexerit propter iustificationem nostri, ad Roma. 4. Nec sit in alio quoquā salus, Acto. 4. Spiritus immundi. Ecce energiā prædicationis Euāgelij, fugantur Dæmones, quid enim Christo cum Belial? 1. ad Corinth. Paralitici, claudis sanantur, liberantur hoies à peccatis per fidē uerbi.

Christum prædicare

Et factum est &c.

Cubi enim Christus prædicatur, gaudium in spiritu sancto, in corde oboritur. Lucae pri. Ecce annuncio uobis gaudium magnum &c. Esa. 9. Letabuntur coram te &c.

CSimo typus illorū est, qui fidem simulant, quorū cor uitiatū est, quantumuis foris operibus splendeat.

C A N N O T A T I O N E S

Cor non rectum est, hoc est, non totum in Deum defixum, adhuc tua quæris. Simon enim non gloriâ Dei quærebat, sed in suum compendium inhiabat.

CResipisce.

Agnoscis Apostolicam clementiam. In felle amaritudinis, hoc est, uideo cor tuum impuram esse, & amaro felle quæstus & ambitionis infectum.

CEcce uir.

Exemplum ut simplicis, ita uiri Christiani proponitur. Tum quid efficiat sacrarum literarum lectio ostenditur.

Dux itineris, id est, aliquis doceat me. Omnis Prophetica scriptura non est pruate interpretationis. 2. Petri 1. Paulus 2. ad Timoth. 3. Sacram scripturam Θεοπνευστήν uocat, nam ut à spiritu Dei impulsus locuti sunt sancti Dei homines 2. Petri. 1. Ita citra spiritum Dei quod locuti sunt, intelligi nequit, & erunt omnes Θεοδιδάκτοι, id est, docti à Deo, Ioh. 6.

Tanquam unus, Esaiæ 10. 53. quod exponit Petrus. 1. Petri 2.

In humilitate ipsius, hoc interpretatur Paulus, ad Philippen. 2.

Si credis.

Qui crediderit &c. Marci ultimo.

Credo

Credo filium Dei esse &c.

No magnam fidem Eunuchi.

CAPVT NONVM.

In hac historia est exemplum diuinae misericordie
Iut ipsemet Paulus indicat. 1. ad Timoth. 1. qui prius blasphemus &c.

Item hic uerum est illud, ad Ro. 8. que uult iudicat.

Consolari uero debet nos hac historia, nam omnia que scripta sunt, ad nostri consolatione scripta sunt, ad Rom. 10. ne quantumuis scelerati animu despondamus. Misericordiam adeptus sum &c. 1. ad Tim. 1.

Praeterea docemur, ne temere de hominibus iudicemus. Na nouit dominus, qui sunt sui. 2. ad Tim. 1.

Saul Saul.

Ecce Christianorum adflictiones, Christi adflictiones sunt. Proinde dicit, quid me persequeris. Qui enim tangit uos, tangit pupillam oculi mei, Zacha. 2. & hoc nos in adflictionibus consolari debet.

Is tremens.

Ecce hominem poenitentem, homo peccatorum **E**xemplum magnitudine sibi obuersante, tremere incipit, exclamans, Domine, quid me uis facere?

Per murum demissus.

Mortem ergo formidabat Paulus? non, sed cedere uolebat tyrannidi. Tum quod certo sciebat, nondum appetiuisse horam, qua mors illi oppetenda esset. Sic Iohan. 7. Nolebat Iesus in Iudæa uersari, quia querebant eum Iudæi interficere.

Miracula ista ad confirmandum Euangelium faciunt. Marci ultimo.

Sanct te Dominus Iesus, non operatua. Plena operibus bonis, id est, in fide, quicquid enim extra fidem fit peccatum est, ad Roma. 14. Laudatur ab operibus, quod opera sint signa fidei. Iaco. 2.

CAPVT X.

Vocationis
gentium ex-
emplum

Vi ex operibus hominis salutem metiuntur, historiam illam de Cornelio proferunt. Sed agite excuiamus illam. Initio Lucas dicit, Cornelium fuisse uirum religiosissimum, hoc est, recte de Deo sensisse, Deum timuisse, & proinde personam fuisse bonam. Deinde quibus operibus religionem suam probauit, nempe, quod deprecatus sit semper Deum, id est, quod eius uita tota, deprecatio fuerit. Vult ergo hæc historia, bona opera à nobis fieri nõ posse, nisi prius ipsi boni simus, bona enim arbor, bonos fructus profert, Mat. 7. Vult bona opera fidei nostræ, Lydios, ut dicitur, lapides esse.

In memoriam.

Scriptura loquitur de Deo non aliter atq; homine, ne Dei maiestate homines deterreantur.

Re ipsa.

Ecce historiae scopum.

Pacem.

Id est, aut conscientiae tranquillitatem, quae sola per fidem in cordibus nascitur, aut qua ipse est pax nostra. &c. Ad Ephes. 2.

Iesum Nazarænum.

Audis Euangelij præconem.

C A P V T X I.

Loci insignes.

1. **Rememoratur Petrus historiam de Cornelio.**
 2. **Verbum Dei spiritum sanctum in nos transfundit. Cum autem exorsus esset sermonem &c.**
 2. **Gentibus quoq; Deus poenitentiam concessit ad uitam, ad Roma. 3. An Iudeorum Deus tantum.**
 4. **Antiochie primo discipuli, Christiani cognominati sunt.**
 5. **Agabus per spiritum famem prædicit.**
- Gentes recepissent, hoc est, credidissent sermonem Dei.**

ANNOTATIONES

Ad uiros.

Hic uides imbecilles, rebus quantumlibet leuibus offendi.

CAPVT DVODECIMVM.

Euangelij præcones, ut Christiani omnes persecutionem patiuntur, qui enim uolunt &c. 2. ad Timoth. 3. Cur uero persequuntur? quia ad furtio patientiam &c. Ad Roma. 5.

Confolantur uero hic Euangelij doctores, quod Petrus ab Herode in carcerem coniectus, ab angelo à Deo misso eripitur.

CAPVT XIII.

Segregate &c. Ecce uocatio Barnabæ & Sauli ad munus Apostolicum, ad Romanos primo, Segregatus &c.

CA spiritu sancto emittuntur, non se ingerunt in munus Apostolicum.

Ad fide.

Ecce nunquam defuerunt impij homines, qui pios à fide abducere conarentur.

Vie Domini ueritas & iusticia, Psal. Credidi &c. Ecce miraculorum usum.

Ad Viri Israhelita.

Summa exhortationis est.

1. **E**uangelium in primis iudeis promissum esse, ad Roma. 3. Illis commissa sunt oracula Dei, Io han. 4. Salus ex iudeis.

2. **P**romissiones factae Dauidi, posteris suis certissimo praestae sunt.

3. **M**ulta scripturae loca, non de Dauide, sed Christo intelligenda sunt.

4. **P**er solū Christū datur remissio peccatorū.

5. **P**er legem Moysi nemo iustificatur. Nam si per legem iusticia, igitur Christus frustra mortuus est. 2. ad Gal. ad Gal. 5. Christus uobis &c.

Exorditur Paulus à beneficijs Dei erga populum Iudaicum.

Cum autem &c.

In solum Christum, omnem fiduciam collocandam, testimonio Iohannis confirmat.

Filius meus &c.

Obserua uerba Psalm. Tu es filius meus dilectus, in quo mihi complacitum est, Matth. 15. Ego hodie genui te, hoc est, in aeternitate. Nam Iesus Christus heri & hodie, id est, ante secula, ad Hebrae. ult.

Vobis oportebat.

Monemur hic, ut si Deus Opti. Max. Verbum suum nobis impartiat, & grati simus, hoc est, ut illi

ANNOTATIONES

Iud cum gaudio excipiamus. Orantes Deum, quo nobis Verbum suum non auferat.

Vita.

Verbū Dei, uita aeterna est. Verba uita aeternae habes, Iohannis sexto.

Cordinati &c.

Ecce locus de praedestinatione, sic Matthaei 25. Venite benedicti patris mei, possidetis regnum paratum uobis ab exordio mundi.

At illi excusso puluere.

Sic enim in mandato acceperant à Christo, Matthaei 10. **E**t quicumq; uos &c. Hoc est, adeo ab eis, ne hilum quidem acceperitis, ut etiam puluerem de pedibus excutatis, quo nulli non liquido cernant, uos non tam uestrum ipsorum lucrū, quam salutem hominum percipere.

CAPVT XIII.

Factum est &c.

Ecce nullo non tempore increduli credentibus negotium exhibuerunt.

Sermoni gratiae, hoc est, Euangelio, quod est sermo gratiae, id est, fauoris Dei per Christū, per Christum etiam gratia & ueritas exorta est, Iohan. pri. Quidam stabant à Iudeis, hoc est, iusticiarijs, quibus Chri-

bus Christus crucifixus, est offendiculo. 2. ad Cor.
pri. Quidā ab Apostolis, id est, prædicatoribus fides.

C Claudus.

Fide sanatur, claudus. Fides enim sola facit ut
seruemur per Christum.

Nam & nos.

Nihil sibi arrogant ueri sancti, sed sancti sancto
rum Christo, omnia accepta referunt.

Nos homines, per Tapinosim, quasi dicat, men
daces mali ex nostris ipsorum uiribus.

Per multas afflictiones.

Oportet enim pios semper purgari, oportet cum
Christo pati, ut cum illo glorificentur, ad Roma.
10. Iohan. 15. Omnem palmutem &c.

Eliguntur presbyteri, qui laborent in sermone
& doctrina, pri. ad Timoth. pri. Petri 5.

C A P V T X V.

In hoc capite, contentio est inter prædicatores le
gis, & prædicatores fidei, quorū illi, nescio quo
ore docent, nisi circumcidamini &c. Hoc est, uos
circumcidi oportet, si salui esse uolueritis: hi uero,
per gratiam Domini nostri IESU Christi, credi
mus nos saluos fieri. Vide Paulum ad Galatas 5.

Loci insignes.

ANNOTATIONES

2. **T**am Gentes, quàm Iudæi purificatis per fidem cordibus, per Christum seruantur.

2. **F**ides purificat corda.

3. **E**t patres nostri per Christum seruati sunt. Nam per sapientiam sanati sunt, quicumq; placuerit tibi Domine à principio. Sapient. 9.

Obserua Apostolorum concilium.

Est & celebris $\sigma\upsilon\lambda\lambda\epsilon\gamma\eta\tau\iota\sigma\mu\omicron\varsigma$ inter Paulum & Barnabbam.

CAPVT XVI.

Loci insignes

1. **P**aulus Timotheum circumcidit propter Iudeos, quo facto docet, quo nam pacto, libertate Christiana, utendum sit. Est uero libertas Christiana, facultas quædam libera, quæ nullis operibus, nullis rebus externis cõfidit, sed sola Dei gratia freta, quid libet quolibet & loco et tempore facit. Porro hac libertate, apud imbecilles uti non licet, ne illis finis offendiculo. Proinde Timotheum circumcidit Paulus, non quia id ad salutem facere putaret, nam circumcisio nihil est, pri. Corinth. 7. sed, ut Lucas inquit, propter Iudæos, & illos quidem imbecilles, .1. ad Cor. 9. Factus sum Iudæis quasi Iudæus &c. Quare nostri seculi $\kappa\epsilon\pi\omicron\phi\acute{\alpha}\gamma\omicron\iota$ καὶ $\omega\sigma\phi\acute{\alpha}\rho\omicron\iota$ pleariq; nescio laudandi, an uituperandi sint, quod nullo imbe

imbecillum respectu habito, quolibet loco & quolibet tempore, & carnibus & ouis uescuntur.

2. **V**aria edūtur miracula, ut cōfirmetur Euangeliū
3. **F**ides in Christum seruat, Crede in Dominum saluus eris.

CAPVT XVII.

Loci insignes.

Predicat Paulus Christum crucifixum, prädicat Christum gloriosum, hoc est, resurrexisse a mortuis. Nam morte Christi, mors nostra expugnata est. Ero mors tua ò mors, Osee 13. Morte Christi, peccati tyrannis oppressa. Resurrectio uero Christi, nostra iustificatio, ad Roma. 4. qua prädicatione quid iucundius? quid salutaris?

Scripturas scrutantur Thessalonicenses, quia ille protestantur de Christo, Iohan. 5.

Allegans, in græco est *παρὰ τὸ ὑμῶν*, id est, proponens uel apponens illis.

Incandescebat.

Incandescebat Paulus, & quidem pio quodā zelo.

Quid ille &c.

Ecce iudicia hominū animalū, de doctrina Euangetica. 1. ad Corinth. 1. **N**os prädicamus Christum

ANNOTATIONES

crucifixum, Iudæis quidem, id est, iustis secundum carnem, offendiculum, Græcis uero stultitiam.

¶ Noua ingeris.

¶ In Græco ξενίζοντα, hoc est, peregrina.

¶ Viri Athenienses.

¶ Hic observa sanctam quandam Pauli astutiam, mirum ingenium.

Deus non habitat &c. supra cap. 7. Per ipsum &c. Ecce oia in nobis agit Deus. Summa orationis Pauli est, quod uult Athenienses à simulachrorum cultu ad Dei cultum, iuxta Christi fidem traducere. Cæterum Christum, utrum uocat, ne si filiū Dei rudibus illis prædicaret, offendiculum iniiceret. Docet uero Paulus quàm prudenter Euangelium docendum sit hodie, alioqui cõuiciatores potius quàm cõcionatores in una contione omnia expuunt, cupientes unà cum illorum contione omnia transformari, sed profecto in illos publicis legibus animaduertendum esset.

¶ Cum audissent &c.

¶ Ratio humana resurrectionem non capit, proinde irridet.

¶ CAPVT XVIII.

¶ In hoc capite in primis observa, Paulum Apostolum, tantum artificio sibi uictum comparasse. ^{1.} ad

ad Corinth. 9. Sic & Dominus ordinat &c. 2. ad
Theß. 3. Neq; gratis panem accepimus à quoquam,
sed cum labore, & sudore nocte dieq; faciētes opus,
ad hoc, ne cui uestrum oneri esse mus. Præterea ob=
serua, quā à multis Paulo negociū propter Euan=
gelij prædicationem exhibeatur.

Dixit &c.

Christus consolatur Paulum, ne timore eripia=
tur, adeo difficile est in afflictionibus cōstanter Chri=
stum confiteri.

Judæus quidam Apollos.

Sunt qui istum Apollo, Epistolæ ad Hebræos au=
torem esse dicāt, sed hoc doctioribus iudicandū relin=
quo, memor est huius Apollo. Paul. 1. ad Cor. 3.

Vehementer Iudæos reuincebat.

Hic discere, Iudæos scripturis conuincendos esse,
exemplo est Epistola ad Hebræos.

C A P V T X I X .

Loci insignes.

1. Rebaptizantur baptizati baptismo Iohan=
nis hoc nomine, quod Iohannes fuit minister iustifica=
tionis, prædicans baptismum pœnitentiæ. Christi
uero baptismus remittebat peccata, impertiens spi=
ritum sanctum, supra cap. 1.

ANNOTATIONES

2. **S**egregat Paulus credentes ab incredulis.
3. **H**orrèdum est quod narrat de spiritu malo, monet uero nos, ne nomen Iesu temere polluamus.
4. **E**xemplum hic habes publicæ confessionis multi, inquit, credentiū ueniebāt & cōfiteñtes &c.
5. **C**omburuntur libri Magici.
6. **R**editionē exuscitat Demetrius faber argentarius, uidēs multū quæstui suo decedere, quā Paulus & alij adeo contra simulachrorū cultū dissenserent.

CAPVT XX.

In hoc capite in primis obserua, orationem Pauli, quam habuit ad presbyteros, iam Hierosolymam profecturus. Est uero oratio hortatoria, nā hortatur presbyteros, ut prospiciant gregi Christiano &c.

Exorditur uero à narratione cursus uitæ suæ.

Docet quàm multa pericula maneant uerū Euan-
gelij præconem. **M**onet, quid docere debeat Apo-
stolus, Pœnitentiā, hoc est, mortificationem uete-
ris hominis, & fidem, quæ est erga Dominū Iesum
Christum, ex qua iustus uiuet, Abac. 2. Docet, quā
paruis facere debeat uitā suam Apostolus, modo mul-
tos Christo lucrifaciat. Vide 1. ad Theß. 2.

Atendite &c.

Sic Petri 5. Pascite &c.

Veri

Veri Episcopi sunt, qui à spiritu sancto in Ecclesiam ponuntur.

Officia Episcoporum.

1. **A**tendere debent gregi.

2. **A** spiritu sancto poni in Ecclesiam.

3. **P**ascere, & Verbo diuino, & cibo gregē

Vide. 1. ad Corinth.

4. **P**rospicere, ne sint, qui diuersa ab Euangelio doceant. Ad Tuum. 2. Sunt enim multi &c.

5. **N**on turpis lucri cupidus esse. Argentum, & aurum &c.

6. **S**uis facultatibus subleuare inopiã gregis.

7. **S**uscipere infirmos. Vide. 1. ad Timoth.

2. ad Thessalon. 2.

C A P V T XXI.

Redierunt ad sua.

Si hic locus pressius inuospiciatur, uidere licet discipulos Christi, & uxores, & liberos habuisse, deniq; domos, possessiones, hoc enim illud uult, illi autem redierunt ad sua.

Huic autem &c.

Hic obserua filias Philippi prophetantes.

Ego uero non solum &c.

Ecce uerum Apostolum.

Tum Paulus.

Purificat se Paulus cum alijs, ne ullos offendat, hic uides, quomodo utendum sit Christiana libertate, de qua supra &c.

CAPVT XXII.

In hoc capite, repetit Paulus id quod sibi iturriti Hierosolymam, & uolenti persequi ecclesiam Dei, acciderit, praeterea flagris examinatur. Porro de cruciatibus, de afflictionibus Pauli, uide. 1. ad Corinth. 11. A Iudaeis, quinquies quadragenas plagas una minus accepi &c.

CAPVT XXIII.

Tunc Paulus.

Hoc ex zelo quodam paucis adco hominibus cognito proloquitur.

Paries dealbate.

In graeco, πῖχρὸν κερωμαίεον Parce mihi, in hominem, qui longe alius intus est, quam cultu habituq; externo pra se fert.

Nesciebam.

Hoc mihi dicere uidetur Paulus, quod intellexit sub tali iudice se nihil effecturum. Proinde ut dissolueretur, respondit, nesciebam &c.

Ego Pharifæus sum.

De Sadducæis uide Mattheum capi. 11.

In hoc capite obserua, quid negarint Sadducæi, quid affirmarint Pharifæi &c.

CAPVT XXIII.

Ananiās.

Ecce Paulus ut uir pestifer, & concitator seditionum accusatur.

Obserua prudentem responsionem Pauli.

Disputante &c.

De iustitia, hoc est, uirtute illa, quæ nulli non quod suū est impertit, temperantia, seu potius continentia: nam in græco ἐγκρατείας est. **T**remefactus Fœlix. Ecce energiam Verbi.

CAPVT XXV.

In sequentibus capitibus, nihil est, quod explicato opus sit, accusatur Paulus, Respondet Paulus, quæ nemo non sine omni negotio intelliget.

FINIS SCHOLIORVM
IN ACTA APOST.

1P53103

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

LIBRARY

PHYSICS DEPARTMENT

5720 S. UNIVERSITY AVENUE

CHICAGO, ILL. 60637

U.S.A.

1953

PHYSICS DEPARTMENT

5720 S. UNIVERSITY AVENUE

CHICAGO, ILL. 60637

U.S.A.

PHYSICS DEPARTMENT

5720 S. UNIVERSITY AVENUE

CHICAGO, ILL. 60637

U.S.A.

PHYSICS DEPARTMENT

5720 S. UNIVERSITY AVENUE

CHICAGO, ILL. 60637

U.S.A.

PHYSICS DEPARTMENT

5720 S. UNIVERSITY AVENUE

CHICAGO, ILL. 60637

U.S.A.